

AKADEMIA BIALSKA IM. JANA PAWŁA II

RYNEK TURYSTYCZNY W DOBIE COVID-19

Redakcja naukowa

Jarosław Żbikowski

Dominik Dąbrowski

Tomasz Mazurek

Biała Podlaska 2023

AKADEMIA BIALSKA IM. JANA PAWŁA II

RYNEK TURYSTYCZNY W DOBIE COVID-19

Redakcja naukowa

Jarosław Żbikowski

Dominik Dąbrowski

Tomasz Mazurek

Biała Podlaska 2023

Wydawca:

Akademia Bialska im. Jana Pawła II

Recenzenci:

dr hab. Iwona Mystkowska, prof. uczelni
dr hab. Agnieszka Siedlecka, prof. uczelni
prof. dr hab. Janusz Leszek Sokół
dr Marcin Kasprowicz
dr Ewelina Niżnikowska
dr Marian Jan Stelmach
dr Jan Zawadka
dr Łukasz Zbucki

Redakcja naukowa:

Jarosław Żbikowski
Dominik Dąbrowski
Tomasz Mazurek

© Copyright by Akademia Bialska im. Jana Pawła II

ISBN 978-83-68103-06-9

Nakład: 75 egzemplarzy

Wydawnictwo
Akademii Bialskiej im. Jana Pawła II
ul. Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska
www.akademiabialska.pl

Skład, druk i projekt okładki:

druk-24h.com.pl

DRUKARNIA CYFROWA

Hurtowa 19, 15-399 Białystok
tel. 535 500 898

e-mail: studio@druk-24h.com.pl

SPIS TREŚCI

Słowo od redakcji	5
Rafał Szmytko Turystyka i promocja turystyczna w czasach wyzwań – trendy czy chwilowe zmiany?	7
Norbert Kawęcki Wpływ pandemii COVID-19 na turystykę na świecie	21
Jacek Kamiński Kryzysy zdrowotne a turystyka	31
Agnieszka Brenk, Olga Smoleńska Dostosowanie do obostrzeń COVID-19 i skutki sytuacji pandemicznej wśród wybranych destynacji i obiektów sportowo-rekreacyjno- turystycznych – studium przypadku	63
Mikołaj Jalinik Rozwój ruchu turystycznego na obszarze Puszczy Białowieskiej w okresie pandemii COVID-19	85
Agnieszka Kozak, Janusz Leszek Sokół, Anastasiya Bylinskaya Działalność bazy gastronomicznej w Pińsku w okresie pandemii COVID-19	99

Katarzyna Hołownia, Marian J. Stelmach

Zachowania zdrowotne studentów z kierunków dietetyka oraz
turystyka i rekreacja Akademii Białskiej im. Jana Pawła II w czasie
pandemii COVID-19 115

Piotr Gabryjończyk, Jan Zawadka, Krystyna Krzyżanowska

Charakterystyka aktywności fizycznej podejmowanej przez
studentów z woj. lubelskiego i podlaskiego podczas pandemii
COVID-19 139

**Katarzyna Radwańska, Dominik Dąbrowski, Jarosław Żbikowski,
Joanna Czaban**

Preferencje aktywności w czasie wolnym mieszkańców
Międzyrzecza Podlaskiego w dobie zagrożenia COVID-19 161

Łukasz Zbucki, Dominik Dąbrowski

Znaczenie terenów rekreacyjnych podczas pandemii SARS-CoV-2 183

Ewelina Mróz, Barbara Bergier, Michał Bergier

Aktywność turystyczna studentów Państwowej Szkoły Wyższej
w Białej Podlaskiej przed i w czasie pandemii COVID-19 205

Słowo od redakcji

Rok 2020 to niespotykane wcześniej załamanie branży turystycznej spowodowane pandemią COVID-19. Dotknęło ono wszystkie liczące się i wschodzące rynki turystyczne oraz przedsiębiorstwa. Według Światowej Organizacji Turystyki z powodu pandemii COVID-19 w okresie styczeń-kwiecień 2020 roku zanotowano o 180 milionów turystów mniej niż w takim samym okresie 2019 roku. Wartość strat, jakie poniosła polska branża turystyczna w związku z pandemią jest trudna do jednoznacznego oszacowania. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego (2020) liczba turystów, którzy skorzystali w marcu 2020 r. z turystycznych obiektów noclegowych spadła w porównaniu z marcem 2019 r. o 65%.

Rzeczywista wartość strat poniesionych przez branżę turystyczną zależeć będzie jednak od tego, jak szybko – już po zniesieniu ograniczeń dotyczących przemieszczania się – będzie następowała odbudowa popytu na usługi turystyczne, a także zmiana nastawienia turystów do tradycyjnych oraz nowych destynacji turystycznych.

Dlatego też turystyka wymaga przedsięwzięć, które muszą wyjść naprzeciw ogólnoswiatowym trendom związanym ze zdecydowanymi działaniami proekologicznymi, wykorzystującymi potencjał regionów. Nakierowana na aktywność indywidualną i małych grup, w coraz większym stopniu opartą na odrębnościach regionalnych, wykorzystujące zasoby naturalne oraz regionalne dziedzictwo kulturowe innowacyjne produkty turystyczne. Jednocześnie poszukiwane są rozwiązania organizacyjne, prawne oraz funkcjonalne, które mogłyby być wprowadzone w podobnych sytuacjach kryzysowych na rynku turystycznym.

W oddanej do rąk czytelników publikacji podjęto trudną próbę przedstawienia wielowymiarowej problematyki dotyczącej skutków COVID-19 na sytuację wybranych rynków turystycznych, ale również na efekty związane z wybranymi obszarami tego rynku.

Wśród podjętej problematyki na uwagę zasługują doniesienia dotyczące m.in. niezwykle szczegółowej analizy wpływu pandemii na turystykę światową opartą na analizach i raportach polskich oraz międzynarodowych, publikacje dotyczące zmian zachowań i codziennych czynności uczestników ruchu turystycznego, w tym aktywności fizycznej i innych zachowań wolnoczasowych w okresie trwania COVID-19.

W przedstawionych analizach nie brakuje również niezwykle celnych analiz sytuacji popandemicznej w poszczególnych usługach turystycznych takich jak gastronomia czy hotelarstwo, a także związanych z niezwykle istotnym zagadnieniem jakim z pewnością jest poszukiwanie optymalnych, uniwersalnych rozwiązań dotyczących bezpieczeństwa na szeroko pojętym rynku turystycznym mających chronić branżę przed tego typu zjawiskami tak o charakterze organizacyjnym, jak i prawnym.

Redaktorzy publikacji dziękując wszystkim Autorom, którzy przyczynili się do jej powstania mają nadzieję, że znajdzie ona swoje grono odbiorców wśród osób zajmujących się omawianą problematyką, a więc pracowników naukowo-dydaktycznych, studentów kierunku turystyka i rekreacja, pracowników instytucji turystycznych czy samych turystów.

Redaktorzy

Rafał Szmytko¹

Szkoła Główna Turystyki i Hotelarstwa Vistula

TURYSTYKA I PROMOCJA TURYSTYCZNA W CZASACH WYZWAŃ – TRENDY CZY CHWILOWE ZMIANY?

Streszczenie

Praca ma charakter przeglądu literatury z okresu pandemii COVID-19, dotyczącej ruchu turystycznego oraz nastrojów konsumenckich w odniesieniu do podróżowania. Po raz pierwszy mieliśmy do czynienia z sytuacją kryzysową, która objęła cały świat w tym samym czasie, doprowadzając do niemal całkowitego ograniczenia mobilności na rzecz walki z rozprzestrzeniającym się wirusem. Miało to bardzo negatywny wpływ na ruch turystyczny, stawiające setki tysięcy przedsiębiorstw w bardzo trudnej sytuacji. Z drugiej strony, nie tylko regulacje i obostrzenia, ale obawy turystów, zatrzymały ich w domach. W tej sytuacji narodowe organizacje stanęły przed wyzwaniem jak, co i z wykorzystaniem jakich narzędzi komunikować. Ponadto, niepewność przyszłości skłaniała do rozważań i budowania koncepcji „nowej” turystyki – turysty, turystyki, produktu turystycznego na czas po-pandemii. Zmienność świata wystawia nas na kolejne próby, dlatego ważną lekcją na przyszłość będzie ocena tego co uległo zasadniczej zmianie, a co powraca na utarte tory.

Słowa kluczowe: komunikacja marketingowa, promocja, narzędzia komunikacji, media społecznościowe, targi turystyczne

Abstract

The paper is a review of the literature from the COVID-19 pandemic period on tourism and consumer sentiment towards travel. This was the first time we had a crisis situation that covered the whole world at the same time, leading to an almost total

¹ ORCID 0000-0002-8775-6382

reduction in mobility to combat the spread of the virus. This had a very negative impact on tourist traffic, putting hundreds of thousands of businesses in a very difficult situation. On the other hand, not only the regulations and restrictions, but the fears of tourists, kept them at home. In this situation, national organisations were faced with the challenge of how, what and with what tools to communicate. In addition, the uncertainty of the future prompted consideration and building of the concept of a 'new' tourism - the tourist, the tourism, the tourism product for the post-pandemic period. The volatility of the world puts us to the next test, so an important lesson for the future will be to assess what has fundamentally changed and what is returning to the beaten track.

Keyword: marketing communication, promotion, communication tools, social media, tourism fairs

Wstęp

Sytuacja, w której znalazł się świat w 2020 roku była bez precedensu. Co prawda pandemię COVID-19 porównuje się do epidemii hiszpanki sprzed ponad stu lat, to w rzeczywistości skala jej oddziaływania na nasze życie była i wciąż jest dużo większa. Zdrowie i bezpieczeństwo stało się czynnikiem określającym sposób funkcjonowania gospodarki i zasady kontaktów społecznych. Oba aspekty miały ogromny, bezpośredni wpływ na sytuację rynku turystycznego.

Nieprzewidywalność i szybkość zmian w sytuacji epidemicznej w latach 2020-2021, otwieranie i zamykanie granic, wprowadzanie i zmienianie regulacji oddziaływały na zachowania konsumentów. Jednak i tutaj trudno było określić wzorce zachowań i przypisać je do konkretnych grup społecznych. Kwestie poczucia bezpieczeństwa, związanych z tym potrzeb i oczekiwań, są bardzo indywidualną, wręcz osobistą sprawą.

Długie okresy zamknięcia, całkowitego lub częściowego, wpływały negatywnie na kondycję ekonomiczną poszczególnych przedsiębiorstw i całych regionów, w szczególności tych, których gospodarka opiera się na przemyśle turystycznym np. na Wyspach Kanaryjskich (<http://www.exceltur.org/wp-content/uploads/2022/02/IMPACTUR-Canarias-2020.pdf>). Był to także dowód na silne oddziaływanie turystyki na gospodarkę. To przecież z powodu braku turystów zamarła działalność wielu firm, np. tych które obsługują obiekty hotelowe w zakresie prania czy sprzątnięcia, a obroty wielu zmniejszyły się z powodu braku turystów.

Na początku pandemii rządy skupiły się na wdrażaniu rozwiązań pomocowych. Na taką konieczność wskazywało OECD w *Mitigating the impact*

of COVID-19 on tourism and supporting recovery, podkreślając znaczenie utrzymania zdolności operacyjnej po stronie podaży. Stan w jakim przedsiębiorcy przetrwali okres pandemii, ma wpływ na zdolność do odbudowy gospodarki turystycznej danego kraju i podjęcia „walki” o turystów. Rok 2022 już pokazał gdzie leżą wyzwania związane z odbudową ekosystemu rynku turystycznego.

Pandemia unaoczniła nam, w dość brutalny sposób, zmienność naszego świata. W 2020 roku analizowano sytuację i opracowywano prognozy, które po kilku miesiącach były całkowicie nieaktualne. Dodatkowo, ciężko było określić punkt odniesienia. Utrudniało to opracowywanie scenariuszy i kreślenie perspektyw na kolejne okresy. Celem artykułu jest ocena zmian i ich trwałości w ruchu turystycznym podczas pandemii na podstawie dostępnych danych statystycznych, analiz i raportów.

Materiał i metoda

Jako metodę badawczą wybrano analizę danych wtórnych, w tym przypadku dostępnych danych statystycznych. Ponadto, dokonano przeglądu literatury, który obejmował raporty i analizy dotyczące nastrojów konsumenckich oraz zmian zachodzących w turystyce na przestrzeni trwania pandemii. Cennym źródłem analiz były raporty z badania, prowadzonego przez European Travel Commission (dalej ETC) *Monitoring Sentiment For Domestic And Intra-European Travel*. Było ono realizowane w okresie sierpień 2020 – październik 2022, w 13 falach.

Wybuch pandemii i całkowite zamknięcie ruchu turystycznego było postrzegane jako punkt zwrotny, który przyniesie zasadnicze zmiany w dalszym rozwoju turystyki. Wtedy też pojawiły się wątpliwości czy 2019 rok, który przez wiele krajów, ale także na poziomie globalnym, był uważany za najlepszy, powinien być punktem odniesienia. Przyczyną wątpliwości był fakt, iż na okres poprzedzający pandemię, przypadają problemy wywołane niekontrolowanym napływem dużej liczby turystów do popularnych, atrakcyjnych miejsc.

Dzisiaj nie ma już wątpliwości, że ostatni rok przed pandemią (2019) jest punktem odniesienia dla wszelkich analiz i opracowań dotyczących prognoz odbudowy. Przyjmuje się go jako punkt „0” dla oceny tempa odbudowy poszczególnych segmentów rynku. Takie rozwiązanie przyjęto także na potrzeby niniejszego artykułu. Obecnie dysponujemy przekrojowymi danymi tylko za lata 2020 i 2021 i one zostały wykorzystane w tym artykule.

Sytuacja w turystyce

Pandemia ograniczyła przede wszystkim międzynarodowych ruch turystyczny. Określanie zasad przekraczania granic oraz obostrzenia sanitarne w przestrzeni publicznej, były w gestii poszczególnych krajów. Turyści, w obawie przed zmianami częściej deklarowali wypoczynek i podróże w kraju. Analiza raportów ETC z badania *Monitoring Sentiment For Domestic And Intra-European Travel* potwierdza, że główne obawy kształtujące ruch turystyczny w tym okresie to:

- kwarantanna podczas podróży,
- zmiany w obostrzeniach dotyczących podróży do i z kraju zamieszkania podczas wyjazdu,
- choroba w trakcie podróży,
- pojawiające się nowe ogniska wirusa w miejscu docelowym podróży.

Zainteresowanie wypoczynkiem w kraju było bardziej widoczne w pierwszej fazie pandemii tj. w 2020 roku. W 2021 roku coraz większa liczba turystów szukała możliwości wyjazdu za granicę. Ponadto, w wielu krajach turystyka krajowa była wspierana programami rządowymi, które miały ograniczać negatywne skutki pandemii na ile tylko to było możliwe. W przypadku Polski programem wsparcia, zarówno po stronie popytu, jaki i podaży był Polski Bon Turystyczny.

Według Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) mieszkańcy Polski w grupie wiekowej 15 lat i więcej odbyli w 2020 roku 38,6 mln podróży krajowych tj. o 22,9% mniej niż w 2019 roku, a w 2021 roku 46,3 mln podróży krajowych (Cierpią-Wolan, 2022) podróży krajowych, co stanowi wzrost o blisko 20% w stosunku do 2020 roku i było tylko o 7,5% mniej niż w 2019 roku. Większe spadki i niższe tempo odbudowy ruchu turystycznego widoczne jest w danych z wykorzystania bazy noclegowej. Z analizy danych GUS wynika, że liczba turystów korzystających z turystycznych obiektów noclegowych w 2020 r. była o 44,6% niższa niż w 2019 r. 2021 przyniósł poprawę sytuacji, czyli wzrost liczby korzystających o 26,1% w stosunku do roku poprzedniego, co jednak wciąż oznaczało liczbę niższą o 30,2% w stosunku do 2019 roku. Poziom spadek liczby noclegów udzielonych turystom krajowym w 2020 r. był podobny do spadku liczby korzystających z bazy noclegowej czyli niższy o 40,1% niż w 2019 r. W 2021 r. odnotowano wzrost liczby udzielonych noclegów turystom krajowym w stosunku do 2020 r. o 24,4%, jednak było to wciąż o ¼ mniej noclegów niż w 2019 r.

Tabela 1. Wykorzystanie turystycznych obiektów noclegowych przez turystów krajowych

Wykorzystanie bazy noclegowej	2019	2020	Zmiana w % 2020/2019	2021	Zmiana w % 2021/2020	Zmiana w % 2021/2019
Korzystający	28 197 545	15 615 208	-44,62%	19 689 140	26,09%	-30,17%
Noclegi	74 659 162	44 754 216	-40,06%	55 672 507	24,40%	-25,43%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Cierpiął-Wolan M. (red.).(2020), Turystyka 2019, Warszawa, Rzeszów: GUS; Cierpiął-Wolan M. (red.).(2021), Turystyka 2020, Warszawa, Rzeszów: GUS; Cierpiął-Wolan M. (red.). (2022), Turystyka w 2021, Warszawa, Rzeszów: GUS.

Wydatki mieszkańców Polski, tej samej grupy wiekowej jak powyżej, na podróże krajowe z noclegami wyniosły w 2020 roku 24,8 mld zł tj. o 19,6% (Cierpiął-Wolan, 2020) mniej niż w 2019 roku. W 2021 roku wydatki dla tej samej grupy mieszkańców w kategorii podróży krajowych wyniosły 31,9 mld zł, czyli 28,6% (Cierpiął-Wolan, 2020) więcej niż w 2020 r. i ponad 3,5% więcej niż w najlepszym 2019 roku.

Pandemia przyniosła załamanie przede wszystkim zagranicznej turystyki przyjazdowej. Dotknęła ona wszystkie kraje niezależnie od długości i szerokości geograficznej. Polska odnotowała spadek liczby turystów nierezydentów o 60,2% w stosunku do 2019 roku (Cierpiął-Wolan, 2022). Rok 2021 r. to 9,7 mln nierezydentów, którzy odwiedzili Polskę jako turyści, co oznacza wzrost o 15,5% w stosunku do roku poprzedniego. Jednak, przyjmując 2019 rok jako punkt odniesienia, było to wciąż mniej niż połowa liczby turystów zagranicznych, którzy odwiedzili Polskę w 2019 r. (Cierpiął-Wolan, 2020). Dane z bazy noclegowej jeszcze dobitniej pokazują negatywny wpływ pandemii na przyjazdowy ruch turystyczny.

Tabela 2. Wykorzystanie turystycznych obiektów noclegowych przez turystów zagranicznych

Wykorzystanie bazy noclegowej	2019	2020	Zmiana w % 2020/2019	2021	Zmiana w % 2021/2020	Zmiana w % 2021/2019
Korzystający	7 470 546	2 263 761	-69,70%	2 509 832	10,87%	-66,40%
Noclegi	18 683 576	6 622 952	-64,55%	7 165 013	8,18%	-61,65%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Cierpiął-Wolan M. (red.).(2020), Turystyka 2019, Warszawa, Rzeszów: GUS; Cierpiął-Wolan M. (red.).(2021), Turystyka 2020, Warszawa, Rzeszów: GUS; Cierpiął-Wolan M. (red.). (2022), Turystyka w 2021, Warszawa, Rzeszów: GUS.

Turyści zagraniczni odwiedzający Polskę w 2020 r. ponieśli wydatki w wysokości 13,4 mld zł tj. o 64% mniej niż w 2019 roku (Cierpiął-Wolan, 2021). W 2021 r. wydatki turystów zagranicznych wyniosły 15,5 mld zł czyli

o 15,8% więcej niż w 2020 r. (Cierpiął-Wolan, 2022) jednak wciąż jest to znacznie poniżej połowy wydatków z 2019 r. (37,1 mld zł) (Cierpiął-Wolan, 2020).

Dane dla Europy (UNWTO, 2022) pokazują, że polska turystyka ma mocną podstawę do dalszego rozwoju i odgrywania ważnej roli jako dziedzina gospodarki. W tak kryzysowym okresie poziom spadku w 2020 r. w stosunku do 2019 r., w przyjazdach turystów zagranicznych do Polski był podobny, do tego który odnotowała cała Europa – 67,5%, region Europy Centralnej i Wschodniej – 69,5% oraz kraje Unii Europejskiej – 65,8%. Odbudowa ruchu turystycznego w Europie, najszybciej nastąpiła w krajach Europy Śródziemnomorskiej i Południowej – w 2021 r. liczba przyjazdów turystów zagranicznych wzrosła o 57,1% w stosunku do 2020 r. W tym samym okresie Europa Centralna i Wschodnia odnotowała wzrost liczby o 15,2%. Wolniejsze tempo odbudowy odnotowała Europa Zachodnia, ponieważ wzrost liczby przyjazdów wyniósł tylko 4,9%, a kraje Europy Północnej odnotowały dalszy spadek liczby przyjazdów turystów. Według *World Tourism Barometer. Statistical Annex*, Polska w 2020 r. poprawiła swoją pozycję o 10 miejsc, z 20 na 10, a w 2021 r. spadła na miejsce 13 (UNWTO, 2022).

Ogólne dane statystyczne pokazują jednak obraz niepełny. Ruch turystyczny rozkładał się bardzo nierówno. Zwycięzcami były obszary poza dużymi skupiskami miejskimi, szczególnie te o wysokiej atrakcyjności walorów naturalnych (Zbucki, 2023). Negatywne skutki pandemii najbardziej widoczne były w miastach. Tabel 3 i 4 pokazują skalę spadków w liczbie korzystających z obiektów noclegowych i udzielonych im noclegów w latach 2019-2020 dla głównych ośrodków miejskich.

Tabela 3. Korzystający z turystycznych obiektów noclegowych w głównych podregionach miejskich 2019-2021

Podregiony miejskie NUTS 3	Korzystający z turystycznych obiektów noclegowych									
	ogółem					w tym turyści zagraniczni				
	2019	2020	Zmiana 2020/2019	2021	Zmiana 2021/2020	2019	2020	Zmiana 2020/2019	2021	Zmiana 2021/2020
M. Wrocław	1 401 007	595 131	-57,52%	757 954	27,36%	450 720	146 880	-67,41%	137 793	-6,19%
M. Łódź	647 272	246 407	-61,93%	323 417	31,25%	126 773	40 793	-67,82%	38 148	-6,48%
M. Kraków	2 727 247	818 197	-70,00%	1 228 178	50,11%	1 340 113	259 479	-80,64%	292 420	12,70%
M. St. Warszawa	3 807 509	1 322 926	-65,25%	2 029 847	53,44%	1 358 950	327 551	-75,90%	454 611	38,79%
Trójmiejski	1 648 767	908 693	-44,89%	1 162 306	27,91%	529 907	145 466	-72,55%	166 703	14,60%
M. Poznań	946 578	402 568	-57,47%	518 536	28,81%	209 425	66 750	-68,13%	77 516	16,13%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Cierpiął-Wolan M. (red.).(2020), *Turystyka 2019*, Warszawa, Rzeszów: GUS; Cierpiął-Wolan M. (red.).(2021), *Turystyka 2020*, Warszawa, Rzeszów: GUS; Cierpiął-Wolan M. (red.). (2022), *Turystyka w 2021*, Warszawa, Rzeszów: GUS.

Tabela 4. Udzielone noclegi w turystycznych obiektach noclegowych w głównych podregionach miejskich 2019-2021

Podregiony miejskie NUTS 3	Noclegi udzielone									
	ogółem					w tym turystom zagranicznym				
	2019	2020	Zmiana 2020/2019	2021	Zmiana 2021/2020	2019	2020	Zmiana 2020/2019	2021	Zmiana 2021/2020
M. Wrocław	2 258 982	998 134	-55,81%	1 381 706	38,43%	795 376	247 386	-68,90%	284 765	15,11%
M. Łódź	1 223 062	552 829	-54,80%	654 152	18,33%	370 352	198 044	-46,53%	187 990	-5,08%
M. Kraków	6 082 877	1 820 788	-70,07%	2 635 038	44,72%	3 323 743	650 899	-80,42%	726 738	11,65%
M. St. Warszawa	6 548 363	2 336 943	-64,31%	3 479 622	48,90%	2 582 963	633 171	-75,49%	865 461	36,69%
Trójmiejski	4 004 705	2 335 497	-41,68%	2 961 699	26,81%	1 325 756	388 014	-70,73%	434 864	12,07%
M. Poznań	1 515 397	670 831	-55,73%	872 885	30,12%	376 651	125 372	-66,71%	151 140	20,55%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Cierpią-Wolan M. (red.).(2020), Turystyka 2019, Warszawa, Rzeszów: GUS; Cierpią-Wolan M. (red.).(2021), Turystyka 2020, Warszawa, Rzeszów: GUS; Cierpią-Wolan M. (red.). (2022), Turystyka w 2021, Warszawa, Rzeszów: GUS.

Dane pokazują, że spadki sięgały nawet 80% w przypadku turystów zagranicznych, a dla ogółu turystów do 70%. To potwierdza, pozytywny wpływ turystyki krajowej, jednak nie zmienia to dramatyzmu sytuacji. Przyczyn tej sytuacji można upatrywać w dwóch głównych czynnikach:

- zmienność zachowań nabywców, a przede wszystkim większe zainteresowanie wypoczynkiem poza miastem,
- odwołanie wydarzeń konferencyjnych, kongresowych, targowych i biznesowych.

Analiza danych z 13 fal badania prowadzonego przez ETC, które zostało przywołane już wcześniej, potwierdza, że respondenci częściej deklarowali zainteresowanie wypoczynkiem nad morzem oraz na łonie natury i z aktywnościami plenerowymi niż chęć pobytu w miastach oraz odkrywania kultury i dziedzictwa. Duże znaczenie miały regulacje sanitarne dotyczące dystansu społecznego, noszenia maseczek i dezynfekcji. Jeśli dodamy ograniczenia związane z liczbą dostępnych miejsc w środkach transportu i ograniczenia w obiektach kultury, to trudno winić turystów, że wybierali miejsca, w których te utrudnienia były mniejsze.

Pandemia spowodowała całkowite zamrożenie spotkań i wydarzeń biznesowych. Odmrażanie tego sektora było powolne, w bardzo restrykcyjnych warunkach sanitarnych. Spowodowało to przyspieszenie cyfryzacji w tym segmencie, który niemal z dnia na dzień musiał przenieść wydarzenia i spotkania do przestrzeni wirtualnej. I choć te wydarzenia miały miejsce, to ruch turystyczny związany z udziałem w kongresach, konferencjach,

wydarzeniach korporacyjnych i motywacyjnych oraz w targach i wystawach praktycznie zamarł. W oparciu o dane zawarte w *Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce* raporty za lata 2019-2021 (POT, 2022), szacuje się, że spadki liczby wydarzeń w 2020 r. sięgnęły bliska 80% w stosunku do 2019 r., a liczby uczestników tych wydarzeń średnio ponad 80% dla tego samego okresu. 2021 rok przyniósł odbudowę tego segmentu rynku turystycznego na poziomie 50% w stosunku do roku poprzedniego. Jednak nie oznacza to takiego samego tempa odbudowy biznesowego ruchu turystycznego, ponieważ część wydarzeń przyjęła formułę hybrydową, a część była i jest realizowana wirtualnie.

Zaprezentowane analizy pokazują skalę oddziaływania sytuacji kryzysowych na turystkę. W przypadku poprzednich załamań ekonomicznych i katastrof naturalnych, mieliśmy do czynienia z wydarzeniami, których bezpośrednie oddziaływanie było ograniczone do konkretnego obszaru. W przypadku pandemii dotyczyło ono wszystkich w takim samym stopniu. Polska turystyka poradziła sobie poprawnie. Jednak i tym razem ocena jest o tyle trudna, że 2022 rok nie przyniósł długo oczekiwanej normalizacji sytuacji z powodu wojny na Ukrainie. Co prawda pierwsze, wciąż częściowe dane GUS wskazują na dość dobre wyniki dla Polski, to dla pełnego obrazu niezbędne są pełne dane, także te z okresu niskiego sezonu.

Zintegrowana komunikacja marketingowa w dobie pandemii

Sytuacja epidemiologiczna spowodowała, że prowadzona do pandemii zintegrowana komunikacja marketingowa uległa zmianom. W szczególności sposób czas pandemii to okres przyspieszonej transformacji dla dwóch jej narzędzi tj. targów i wystawiennictwa.

Targi i wystawy lub wielkie ekspozycje są w stanie – w tym samym czasie i miejscu – zgromadzić cały rynek: producentów, właścicieli, sprzedających, kupujących, konkurentów, konsumentów i różnego rodzaju obserwatorów, np. media. Są więc one miejscem konfrontowania się podaży z popytem (Świątecki, 2001). Jak zauważają Seweryn i Niemczyk (Seweryn, Niemczyk, 2013) fenomen targów wynika m.in. z faktu, że w dobie anonimowości kontaktów pomiędzy uczestnikami rynku pełnią one ważną funkcję komunikacyjną, tj. stanowią platformę do bezpośredniego kontaktu face-to-face. Jak pokazała pandemia, nawet najlepsza technika, nie jest w stanie zastąpić bezpośredniości takich kontaktów. Taka sytuacja stwarza dogodne warunki do bezpośredniej i nieskrępowanej wymiany poglądów, opinii, wysłuchania sugestii. Co więcej, tego typu spotkania odbywają się

nie w siedzibie wytwórcy/oferenta (czyli w miejscu, w którym to on, a nie klient czuje się najpewniej), ale na neutralnym gruncie.

Zauważmy też, że komunikacja w czasie wydarzeń targowych wykorzystuje wszystkie zmysły człowieka, podczas gdy inne środki (w tym media) z reguły oddziałują na jeden lub dwa z ich. Tym samym targi posiadają zdolność kreowania silnych emocji, przeżyć i doznań u osób, które w nich uczestniczą. Nic więc dziwnego, że zalicza się je do narzędzi z obszaru tzw. marketingu doświadczeń (Boguszewicz-Kreft, 2006).

Targi pełnią też istotną funkcję informacyjną i edukacyjną. Zainteresowani mogą (z pierwszej ręki) zdobyć informacje o interesujących ich produktach/usługach, zapoznać się z oferowanymi przez nie wartościami i koncepcjami. Osobisty kontakt komunikacyjny pomiędzy zwiedzającym a wytwórcą oferty powoduje, że ten ostatni lepiej poznaje potrzeby potencjalnego klienta i w lepszy sposób może dostosować swoją ofertę do jego oczekiwań. Z kolei edukacyjna funkcja targów polega na tym, że uczestnictwo w nich pozwala na zdobycie lub/i pogłębienie specjalistycznej wiedzy o rynku i branży, na poznanie nowości i aktualnych trendów. Pamiętajmy też, że targom towarzyszą liczne seminaria, odczyty, prelekcje, są publikowane wartościowe raporty, podawane są wyniki badań (Niemczyk, Seweryn, 2010).

Oznacza to, że targi są narzędziem o dużym potencjale komunikacyjnym. Siskind (1993) upatruje ich siły w tym, że:

- umożliwiają łatwe dotarcie do zróżnicowanych grup docelowych,
- są wszechstronną prezentacją oferty, cechuje je wysoka zauważalność (w tym silne nagłośnienie medialne),
- budują platformę bezpośredniego kontaktu pomiędzy wszystkimi zainteresowanymi podmiotami,
- stwarzają możliwość poznania najnowszych tendencji w branży oraz u bezpośrednich konkurentów,
- są szczególnie dogodne dla budowania przekazów PR i tożsamości firmy.

UFI The Global Association of the Exhibition Industry w materiale „*Rola targów w miksie marketingowym*” tak mówi o udziale w targach: „Zaawansowane strategie marketingowe pokazują, że konkurencyjna obecność na rynku jest możliwa tylko wtedy, gdy uczestnictwo w targach jest częścią zintegrowanej koncepcji marketingowej firmy” (UFI, 2022). Tym bardziej, że organizatorzy, dążą do przedłużenia „życia” imprezy targowej. Standardem staje się utrzymywanie profili wystawców na stronie targowej przez kolejne miesiące, a dobrą praktyką staje się utrzymanie ich prawie przez cały rok,

do kolejnej edycji wydarzenia. Ponadto, pojawiają się oferty usług marketingowych ułatwiających realizację elementu jakim jest wyżej wymieniona produktywność.

Epidemia przyspieszyła proces wykorzystania Internetu w komunikacji globalnej. Wirtualne lub hybrydowe targi i wystawy stały się rzeczywistością, lepszą lub gorszą, ale bezpieczniejszą niż pokonywanie hal wystawienniczych w tłumie odwiedzających. Do 2018 roku skala wykorzystania nowoczesnych technologii w tym obszarze była niewielka. Wdrażane rozwiązania najczęściej dotyczyły rejestracji online, umawiania spotkań i narzędzi promocji (UFI & Explori Global Visitor Insights 2018/19). Dzisiaj większość organizatorów targów czuje presję wynikającą z procesu cyfryzacji. Widzą oni konieczność zmian jako odpowiedź na oczekiwania i potrzeby po stronie klientów (53%) oraz postrzegają jako ważne tworzenie nowych produktów, w tym rozwiązań do realizacji wydarzeń hybrydowych (47%) (UFI, 2022).

Proces ten już trwa. 65% respondentów ankiety potwierdziło, że dodała usługi cyfrowe w ramach istniejących wydarzeń (UFI, 2022). Bardzo często usługi te stanowią także rozwiązania pozwalające na poszerzenie możliwości komunikowania się wystawców z odwiedzającymi. Obawy związane z przyszłością przemysłu targowego rozwiewają odpowiedzi uczestników ankiety UFI. Wskazują oni na szybką odbudowę sektora targowego, ponieważ pandemia potwierdziła wartość wydarzeń dających możliwość bezpośredniego spotkania. Możliwy jest oczywiście scenariusz z wydarzeniami hybrydowymi i wdrażaniem usług cyfrowych. Jednak widmo zastąpienia wydarzeń stacjonarnych przez wersje hybrydowe raczej nam nie grozi (UFI, 2022). Opracowanie *Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce, raport 2022*, mimo, że prezentuje tylko wycinek danych dla sektora targowego, to potwierdza światowe tendencje. Tylko 6% ogółu wydarzeń stanowiły wydarzenia wirtualne a 9% to wydarzenia hybrydowe (Polska Organizacja Turystyczna, 2022).

W ostatnich latach głównym kanałem komunikacji w turystyce stał się Internet. Handbook on Key Performance Indicators for Tourism Marketing Evaluation wskazuje, że media internetowe/cyfrowe wykorzystywane są na wszystkich etapach ścieżki zakupowej klienta. Przy czym media własne, najczęściej są to serwisy internetowe oraz profile na platformach mediów społecznościowych, mogą być wykorzystywane na każdym z etapów (World Tourism Organization and European Travel Commission, 2017). Internet oferuje również szerokie spektrum możliwości, od typowej reklamy banerowej, reklamy w wyszukiwarkach, po PR, influencer i mobile marketing. Pandemia COVID-19 zmusiła kraje i regiony do przejścia od

działań o charakterze proaktywnym do działań reaktywnych, ograniczając się do podtrzymywania więzi emocjonalnych lub/i utrzymywania wizerunku miejsca w pamięci odbiorcy. Było to zgodne z przekazem Światowej Organizacji Turystyki, która od początku pandemii podkreślała znaczenie dostosowania się do ograniczeń w podróżowaniu promując #TravelTomorrow i „Stay home today so you can travel tomorrow” (<https://www.unwto.org/unwto-convenes-global-tourism-crisis-committee>).

Ketter, w analizie przeprowadzonej na podstawie materiałów wideo publikowanych przez narodowe organizacje turystyki na własnych profilach YouTube w okresie marzec 2020 – lipiec 2020, zidentyfikował sześć różnych taktyk komunikacyjnych. Dla fazy całkowitego zamknięcia (lock-down) było to: szerzyć nadzieję i inspirację, braterstwo ludzi oraz tęsknota i nostalgia. W drugiej fazie – po zniesieniu całkowitego zamknięcia (post-lockdown) strategię komunikacji były bliższe obietnicy: witaj z powrotem, miejsce bezpieczne w czasach COVID-19, doświadczenie odbudowy/odnowy (Ketter, 2021). W Polsce pamiętamy szeroko zakrojoną akcję #ZmienTerminNieOdwołuj. Także Polska Organizacja Turystyczna, w *Sprawozdaniu z działalności Polskiej Organizacji Turystycznej w 2020 roku*, wskazuje, że głównym kanałem komunikacji był Internet, a przede wszystkim media społecznościowe (Facebook). Zrealizowane zostały m.in. takie kampanie jak Odpoczywaj w Polsce bezpiecznie, Obiekt bezpieczny higienicznie, #CityWill Wait, Time for Poland, #ZmieńTerminNieOdwołuj, #PolskajaPięknie, We’re Ready!, Poland the Safe Choice (Polska Organizacja Turystyczna, 2022).

Elementem łączącym przytoczone działania były media społecznościowe, które okazały się najlepszym kanałem dystrybucji informacji na zasadzie word-of-mouth (WOM), a właściwie electronic-word-of-mouth (eWOM).

eWOM to narzędzie, które potrafi wykorzystać wszystkie cechy charakterystyczne internetu – jego masowość, powszechność dostępu, anonimowość, efemeryczność, niskie koszty korzystania. O sile narzędzia decyduje mnogość i rodzajowa różnorodność platform komunikacyjnych. Qiang i in. wskazują na trzy z nich:

- globalne platformy społecznościowe – np. Facebook, Instagram, Twitter, Tik-Tok, YouTube, WeChat,
- specjalistyczne platformy turystyczne – np. TripAdvisor,
- platformy własne poszczególnych podmiotów przemysłu turystycznego – internetowe strony hoteli, OTA (online travel agency), witryny restauracji, strony przewoźników, firm rent-a-car, wreszcie osób prywatnych

- przewodników, pilotów wycieczek, instruktorów sportów specjalistycznych, wreszcie samych podróżników itp.

Znani autorzy wskazują na następujące korzyści wynikające ze stosowania eWOM (Nonnecke, Andrews, Preece, 2006; Cheung, Thadani, 2012):

- szybkie rozprzestrzenianie się przekazów na wielkiej, rozproszonej przestrzeni społecznej,
- masowy odbiorca,
- przekazywane informacje są trwałe, gdyż zapisywane w pamięci urządzeń elektronicznych,
- kreowanie nowych klientów, otwieranie nowych rynków,
- przyspieszanie procesów decyzyjnych nabywania produktów i usług,
- redukcja postrzeganego ryzyka w procesie decyzyjnym nabywania,
- niskie koszty transmisji,
- funkcja kontroli społecznej.

Jest jednak druga strona eWOM, mniej korzystna. Przekazy w tym obszarze powstają na bazie słabych więzi społecznych – strony interakcji nie znają się, są sobie obce. Tym samym obdarzają się mniejszym zaufaniem niż ma to miejsce w tradycyjnie rozumianym przekazie WOM. To z kolei przekłada się na mniejszą skuteczność tego przekazu.

Podsumowanie i wnioski

Niepełne dane z 2022 r. pokazują, że potrzeba podróżowania była silniejsza niż obawy związane ze zmiennością sytuacji na świecie, najpierw wynikające z pandemii, a obecnie sytuacji ekonomiczno-politycznej. Według GUS, w pierwszych 7 miesiącach 2022 r. liczba turystów krajowych korzystających z bazy noclegowej i udzielonych im noclegów jest niewiele niższa niż w 2019 i wyniosła odpowiednio 98% wartości z 2019 r. dla korzystających i 99% dla noclegów. Zdecydowanie wolniej następuje odbudowa przyjazdowej turystyki zagranicznej – w okresie styczeń-lipiec 2022 r. liczba turystów zagranicznych korzystających z bazy noclegowej była o 28% niższa od liczby korzystających w analogicznym okresie w 2019 r., a liczba noclegów niższa o 26%. Odbudowę turystyki na skalę globalną potwierdzają także dane Światowej Organizacji Turystyki – w ciągu pierwszych siedmiu miesięcy 2022 r. przyjazdy zagranicznych turystów osiągnęły 57% poziomu sprzed pandemii (Światowa Organizacja Turystyki UNWTO, 2022). Branżowe doniesienia medialne wskazują, że ruch turystyczny powraca na dawne tory, a na szczyty list miejsc do odwiedzenia wracają, te które były popularne przed pandemią. Pojawiają się opinie, że pandemia wygenerowała nowe podejście tj. teraz

albo nigdy (nie odkładamy planów i odwiedzamy miejsca najpopularniejsze). Tym ważniejsze staje się monitorowanie zachowań po stronie popytu, aby ocenić rzeczywistą trwałość zmian turystów. Stanowić to może obszar do dalszych badań. W kontekście narzędzi komunikacji marketingowej, media społecznościowe i inne formy obecności w Internecie będą dominować, powodując zażartą konkurencję o uwagę odbiorcy. Tym ważniejsze staje się pytanie jak kształtować te działania, aby nie oznaczały milionów pustych wyświetleń reklam. Korzystną zmianę odnotowujemy w obszarze targów i wystaw. Poszerzenie udziału w targach o działania z wykorzystaniem narzędzi online pozwalają wykorzystać je pełniej i w dłuższym okresie czasu.

Literatura:

1. Boguszewicz-Kreft, M. (2006). Marketing doświadczeń. *Marketing i Rynek*, 7, s. 10-13.
2. Cheung, C., Thadani, D. (2012). The impact of electronic word-of-mouth communication: A literature analysis and integrative model. *Decision Support Systems*, 54(1), s. 461-470.
3. Cierpiat-Wolan, M. (2020). *Turystyka w 2019*. Warszawa, Rzeszów: GUS.
4. Cierpiat-Wolan, M. (2021). *Turystyka w 2020*. Warszawa, Rzeszów: GUS.
5. Cierpiat-Wolan, M. (2022). *Turystyka w 2021*. Warszawa, Rzeszów: GUS.
6. European Travel Commission, *Monitoring Sentiment For Domestic And Intra-European Travel*, raporty z 13 fal.
7. Exceltury Gobierno de Canarias. *Canarias 2020 Estudio del Impacto Económico del Turismo*. Pobrane z: <http://www.exceltur.org/wp-content/uploads/2022/02/IMPACTUR-Canarias-2020.pdf> (dostęp 7.10.2022).
8. Ketter, E. (2021). #StayHome today so we can #TravelTomorrow: tourism destinations' digital marketing strategies during the COVID-19 pandemic. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 38(1), s. 1-14.
9. Niemczyk, A., Seweryn, R. (2010). Uczestnictwo w targach turystycznych jako czynnik aktywizacji obszarów recepcji. *Acta Scientiarum Polonorum, seria „Oeconomia”*, 9(4), s. 345-355.
10. Nonnecke, B., Andrews, D., Preece, J. (2006). Non-public and public online community participation: needs attitudes and behavior. *Electronic Commerce Research*, 6(1), s. 7-20.
11. OECD (2020). *Mitigating the impact of COVID-19 on tourism and supporting recovery*, OECD Tourism Papers, No. 2020/03, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/47045bae-en> (dostęp 7.10.2022).

12. Polska Organizacja Turystyczna (2020). *Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce*. Raport, Warszawa.
13. Polska Organizacja Turystyczna (2021). *Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce*. Raport, Warszawa.
14. Polska Organizacja Turystyczna (2022). *Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce*. Raport, Warszawa.
15. Schultz, D. (1997). Integrated Marketing Communication: may be Definition is in the Point of View. *Marketing News*, s. 17.
16. Seweryn, R., Niemczyk A. (2013). Targi jako platforma bezpośredniej komunikacji branżowej. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 304, s. 283-290.
17. Siskind, B. (1993). *The Successful Exhibitor's Handbook: Trade Show Techniques for Beginners and Pros (Self-Counsel Press Series)*. Vancouver: UNKNO.
18. Świątecki, A. (2001). *Zintegrowane komunikowanie marketingowe. Próba ujęcia systemowego*. Warszawa: Wydawnictwo Best Eastern Plaza Hotels.
19. UFI & Explori *Global Visitor Insights 2018/19 Edition*. https://www.ufi.org/wp-content/uploads/2019/01/UFI_Explori_Global_Visitor_report_2018-1.pdf (dostęp 12.12.2022).
20. UFI (2022). Baden-Wuerttemberg Cooperative State University. Rola targów w miksie marketingowym, UFI, *Global Exhibition Barometer 29th Edition*. <https://www.ufi.org/archive-research/the-global-exhibition-barometer-july-2022/> (dostęp 12.12.2022).
21. UNWTO (2020). *UN Tourism News*. Posted March 20th, on: <https://www.unwto.org/unwto-convenes-global-tourism-crisis-committee> (12.12.2022).
22. UNWTO (2022). *World Tourism Barometer and Statistical Annex*, 20(6), s. 1-32.
23. World Tourism Organization and European Travel Commission. (2017). *Handbook on Key Performance Indicators for Tourism Marketing Evaluation*, UNWTO, Madrid. <https://doi.org/10.18111/9789284418527>
24. Zbucki, Ł. (2023). *Wpływ pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 na ruch turystyczny w polskich parkach narodowych*. Biała Podlaska: Wydawnictwo Akademii Białskiej im. Jana Pawła II.

Norbert Kawęcki¹

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Ekonomiczny

WPŁYW PANDEMII COVID-19 NA TURYSTYKĘ NA ŚWIECIE

Streszczenie

W artykule opisany jest problem wpływu pandemii COVID-19 na turystykę na świecie. Głównym celem jest przedstawienie powyższego zjawiska, które wpłynęło ekonomicznie, społecznie, psychologicznie na branżę turystyczną zarówno w Polsce, jak i na świecie. Autor pokazał przykładową literaturę polską i międzynarodową zebraną w formie tabelarycznej. Analiza literatury podkreśla znaczenie przedstawianego problemu. Dalsza część pracy przedstawia analizę raportu Światowej Organizacji Turystycznej. Główne wnioski i analizy przedstawia podsumowanie artykułu i wskazuje na powolny powrót do sytuacji sprzed pandemii COVID-19.

Słowa kluczowe: pandemia, COVID-19, wpływ, turystyka, świat

Abstract

The article describes the problem of the impact of the COVID-19 pandemic on tourism in the world. The main goal is to present the above phenomenon, which had an economic, social and psychological impact on the tourism industry both in Poland and in the world. The author showed examples of Polish and international literature collected in tabular form. Sample conclusions from the articles indicate the importance of the presented problem. The next part of the work presents an analysis of the report of the World Tourism Organization. The main conclusions and analyzes are presented in the summary of the article and indicate a slow but positive return to the situation before the COVID-19 pandemic.

Keywords: pandemic, COVID-19, impact, tourism, world

¹ ORCID 0000-0003-4601-6967

Wstęp

Przed COVID-19 podróże i turystyka były jednymi z najważniejszych sektorów światowej gospodarki, odpowiadając za 10% światowego PKB i dając ponad 320 milionów miejsc pracy na całym świecie. W 1950 roku, u zarażenia ery odrzutowców, zaledwie 25 milionów ludzi odbywało zagraniczne podróże. Według Światowej Organizacji Turystyki ONZ (UNWTO), do 2019 roku liczba ta osiągnęła 1,5 miliarda, a sektor podróży i turystyki dla wielu gospodarek urósł do rozmiarów tak dużych, by upaść. Globalna pandemia COVID-19, pierwsza na taką skalę w nowej erze wzajemnych powiązań, zagrażała 100 milionom miejsc pracy, wielu mikro, małych i średnich przedsiębiorstwach, które zatrudniają wysoki odsetek kobiet, które stanowią 54% turystyki siły roboczej. Kraje zależne od turystyki prawdopodobnie będą odczuwać negatywne skutki kryzysu znacznie dłużej niż inne gospodarki. Kluczowe dla branży turystycznej i podróżniczej, usługi wymagające dużej liczby kontaktów są nieproporcjonalnie dotknięte pandemią i będą nadal borykać się z problemami, dopóki ludzie nie poczują się bezpiecznie, aby ponownie masowo podróżować (IMF, 2020).

Przewidywania Międzynarodowego Funduszu Walutowego

Zgodnie z trwającymi badaniami Międzynarodowego Funduszu Walutowego dotyczącymi turystyki w świecie po pandemii, oczekuje się, że wpływy z turystyki na całym świecie powrócą do poziomu z 2019 r. dopiero w 2023 r. W pierwszej połowie 2020 r. liczba przyjazdów turystów spadła na całym świecie o ponad 65%, z niemal całkowitym zatrzymaniem od kwietnia 2020 r. – w porównaniu z 8% podczas globalnego kryzysu finansowego. World Economic Outlook przewidywał, że światowa gospodarka skurczy się o 4,4% w 2020 r. Szok w gospodarkach zależnych od turystyki będzie znacznie większy. Realny PKB krajów afrykańskich uzależnionych od turystyki skurczy się o 12%. Wśród uzależnionych od turystyki krajów karaibskich spadek wyniesie również 12%. Kraje wyspiarskie Pacyfiku, takie jak Fidżi, odnotowały spadek realnego PKB o oszałamiające 21% w 2020 roku. Uderzenie gospodarcze nie ogranicza się również do krajów najbardziej zależnych od turystyki. W Stanach Zjednoczonych na Hawajach zniknęło jedno na sześć miejsc pracy. Na Florydzie, gdzie turystyka stanowi do 15% dochodów stanu, urzędnicy stwierdzili, że odbudowa branży zajmie do trzech lat. Wśród krajów G20 sektory hotelarstwa i podróży zapewniają średnio 10% zatrudnienia i 9,5% PKB, przy czym udział w PKB sięga 14% lub więcej we Włoszech, Meksyku i Hiszpanii. Według niedawnego dokumentu MFW

sześciomiesięczna przerwa w działalności mogłaby bezpośrednio obniżyć PKB między 2,5 a 3,5% we wszystkich krajach G20 (IMF, 2020).

Ocena turystyki w dobie pandemii

Na temat pandemii COVID-19 powstało wiele artykułów naukowych zarówno w Polsce jak i na świecie. Wybrany przegląd autorów oraz opisywanych problemów dotyczących zagadnienia przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Przegląd literatury światowej i ogólnopolskiej w zakresie wpływu pandemii COVID-19 na turystykę

Autorzy	Tematyka
Bakar N.A., Rosbi S.	Effect of Coronavirus disease (COVID-19) to tourism industry
Foo L.P., Chin M.Y., Tan K.L., Phuah K.T.	The impact of COVID-19 on tourism industry in Malaysia
Jaipuria S., Parida R., Ray P.	The impact of COVID-19 on tourism sector in India
Škare M., Soriano D.R., Porada-Rochoń M.	Impact of COVID-19 on the travel and tourism industry
Hoque A., Shikha F.A., Hasanat M.W., Arif I.	The effect of Coronavirus (COVID-19) in the tourism industry in China
Pramana S., Paramartha D.Y., Ermawan G.Y.	Impact of COVID-19 pandemic on tourism in Indonesia
Kaushal V., Srivastava S.	Hospitality and tourism industry amid COVID-19 pandemic: Perspectives on challenges and learnings from India
Collins-Kreiner N., Ram Y.	National tourism strategies during the COVID-19 pandemic
Del Valle A.S.	The tourism industry and the impact of COVID-19, scenarios and proposals
Yeh S.S.	Tourism recovery strategy against COVID-19 pandemic
Stojczew K.	Ocena wpływu pandemii koronawirusa na branżę turystyczną w Polsce
Zawadka J., Jęczyński A., Ugliś J.	Plany turystyczne mieszkańców miast w dobie pandemii COVID-19
Panasiuk A.	Przyczynek do badań nad wpływem pandemii na stan gospodarki turystycznej
Kowalczyk-Anioł J., Pawlusiński R.	Miasto turystyczne wobec pandemii COVID-19. Pierwsze doświadczenia w świetle literatury przedmiotu
A. Staszewska	Zarządzanie kryzysem w turystyce podczas pandemii COVID-19
Olszewski M.	Odporność startupów na kryzys wywołany przez pandemię COVID-19. Przykład branży turystycznej
Kawęcki N.	Wpływ pandemii COVID-19 na agroturystykę
Balińska A., Olejniczak W.	Wpływ pandemii COVID-19 na wybór miejsc zakwaterowania w trakcie wyjazdów turystycznych w Polsce
Widomski M.	Turystyka krajowa a pandemia

Źródło: opracowanie własne.

Bakar i Rosbi (2020) stwierdzili, że choroba rozprzestrzenia się przede wszystkim między ludźmi poprzez kropelki oddechowe z kaszlu i kichania.

Rozprzestrzenianie się COVID-19 przyczyniło się do dużej liczby zgonów (40 698 zgonów na 1 kwietnia 2020) co wywołało panikę wśród opinii publicznej, która spowodowała trend spadkowy w branży turystycznej. Wynik pokazuje, że spadek funkcji popytu tworzy spadek w oferowanej cenie równowagi i ilości równowagi dostarczonej. Elastyczność cenowa popytu na turystykę przemysłu wynosi 1,0. Ta wartość wskazuje, jaka jest elastyczność cenowa w zakres elastyczności.

Collins-Kreiner i Ram zauważyli, że kraje objęte próbą, choć różnią się pod wieloma względami, nie sformalizowały jeszcze kompleksowego wyjścia strategii i planów odbudowy dla swoich sektorów turystyki i obecnie wdrażają różne środki taktyczne by stawić czoła obecnemu kryzysowi w ramach krajowej polityki turystycznej. Wydaje się, że ogólna tendencja w tych krajach jest taka by wdrażać krótkoterminowe rozwiązania lokalne, zwłaszcza że żaden kraj nie może jednostronnie decydować o turystyce przyjazdowej i wyjazdowej. Po drugie, pomimo zaleceń UNTWO nie ma jednej polityki ani strategii, która byłaby odpowiednia dla wszystkich, a zatem każdy kraj przyjął różne plany dynamiczne. Po trzecie, strategia UNWTO „Przygotowania na jutro” nie została przyjęta, ponieważ kraje mają tendencję do skupiania się na lokalnych i krótkoterminowych taktkach ponownego uruchomienia turystyki zamiast długoterminowego programu zrównoważonego rozwoju (Collins-Kreiner, Ram, 2020).

Yeh w swoim artykule wyciągnął następujące konkluzje (Yeh, 2021):

- wybuch pandemii spowodował spory pomiędzy różnymi krajami,
- pochodzenie wirusa jest przedmiotem wielu dyskusji między krajami,
- pandemia doprowadziła do stagnacji w turystyce, wprowadzania bezpłatnych urlopów i wielu skrajnych całkowitych redukcji zatrudnienia,
- polityka dystansu społecznego jest konieczna ale powoduje nieufność między ludźmi i może prowadzić do dyskryminacji i przemocy. Imprezy towarzyskie, mega-wydarzenia i inne zatłoczone imprezy stały się zakazane,
- w krajach o dużej populacji emigrantów powstał problem ich powrotu do rodzimego kraju lub do miejsca pracy.

Zawadka, Jęczyk, Uglis, Wojcieszak-Zbierska w pracy dotyczącej planów turystycznych mieszkańców miast w dobie pandemii COVID-19 przedstawili konkluzje (Zawadka, Jęczyk, Uglis, Wojcieszak-Zbierska, 2021):

- mieszkańcy miast zostali często uwięzieni w swoich mieszkaniach i domach, bez możliwości wyjścia do parku czy lasu, nie wspominając o wyjeździe poza granice Polski,
- potencjalni turyści w obawie o swoje zdrowie i życie, szczególnie w okresie wiosennym, pozostali w miejscu zamieszkania, rezygnując na długo ze swoich planów wyjazdowych,
- duża część turystów, która w poprzednich latach spędzała swoje wakacje poza granicami Polski, pozostała w kraju,
- respondenci deklarowali wybór na miejsce wypoczynku pobyt w hotelach i ośrodkach wypoczynkowych, ale także dużym zainteresowaniem cieszyły się wynajmowane na wyłączność apartamenty, domy, a także kempingi i noclegi „na dziko”,
- wizja podwyższonych cen produktów turystycznych.

Stojczew (2021) w swoim artykule przedstawiła następujące wnioski dotyczące wpływu pandemii COVID-19 na branżę turystyczną w Polsce:

- sytuacja pandemiczna spowodowała znaczne osłabienie tempa wzrostu gospodarczego, a nawet recesję gospodarczą w niektórych branżach działalności przedsiębiorstw,
- wiele firm na stałe ograniczyło do niezbędnego minimum podróże służbowe swoich pracowników, co wiąże się bezpośrednio ze zmniejszonym wykorzystaniem bazy noclegowej w branży turystycznej,
- spadek zatrudnienia w branży turystycznej,
- umacnianie turystyki krajowej i pozyskiwanie nowych potencjalnych turystów z kraju.

Kawęcki przeprowadził ankietę oraz zaprezentował następujące wnioski w artykule *The Impact of the COVID-19 Pandemic on Agritourism* (Kawęcki, 2022):

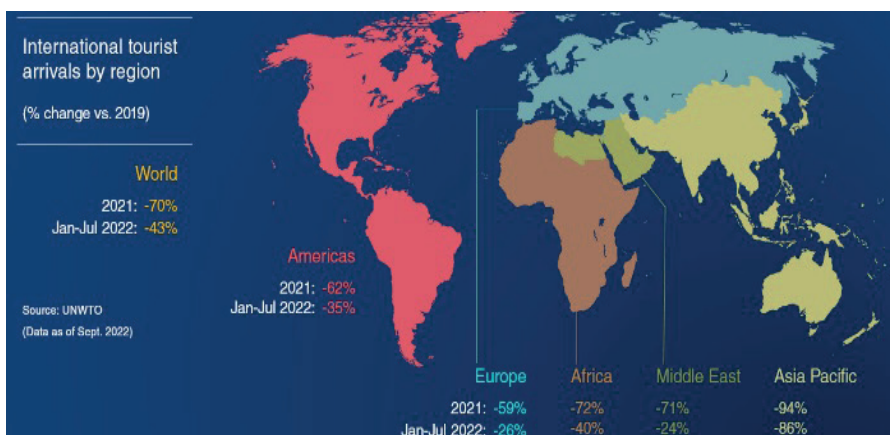
- około 60% respondentów stwierdziło, że COVID-19 spowodował pewne problemy w biznesie,
- 40% respondentów osiągnęło wysokie straty finansowe,
- tylko około 18% respondentów skorzystało ze wsparcia finansowego zapewnione przez rząd i władze lokalne,
- około połowa respondentów zakłada zmianę profilu działalności,
- 63% ankietowanych wykorzystuje lub wykorzystywało media społecznościowe w marketingu,
- 80% respondentów uzyskało większe zainteresowanie po zastosowaniu narzędzi marketingowych,

- blisko 90% respondentów zadeklarowało, pomoc regionalnych atrakcji w promocji firmy na rynku.

Światowa Organizacja Turystyczna przedstawiła dane i ocenę wpływu COVID-19 na międzynarodową turystykę:

- turystyka międzynarodowa nadal wykazywała dobre wyniki do lipca 2022 r., przy czym przyjazdy osiągnęły 57% poziomu sprzed pandemii w pierwszych siedmiu miesiącach 2022 r.;
- międzynarodowe przyjazdy turystyczne wzrosły prawie trzykrotnie (+172%) w okresie styczeń-lipiec 2022 r. w porównaniu z tym samym okresem 2021 r.;
- stałe ożywienie odzwierciedla silny, stłumiony popyt na podróże międzynarodowe, zwłaszcza w czerwcu i lipcu, które są częścią sezonu letniego na półkuli północnej. Do poprawy wyników przyczyniło się również złagodzenie lub zniesienie ograniczeń w podróżowaniu w coraz większej liczbie krajów;
- szacuje się, że w czerwcu i lipcu 2022 r. zarejestrowano łącznie 207 milionów międzynarodowych przyjazdów, ponad dwukrotnie więcej niż w tych samych dwóch miesiącach ubiegłego roku. Miesiące te stanowią 44% wszystkich przyjazdów odnotowanych w pierwszych siedmiu miesiącach 2022 r.;
- Europa i Bliski Wschód wykazały najszybsze ożywienie w okresie styczeń-lipiec 2022 r., przy czym przyjazdy osiągnęły odpowiednio 74% i 76% poziomu z 2019 r.;
- Europa (+190%) przyjęła prawie trzy razy więcej międzynarodowych przyjazdów niż w pierwszych siedmiu miesiącach 2021 r., podczas gdy na Bliskim Wschodzie (+287%) liczba przyjazdów wzrosła prawie czterokrotnie rok do roku w okresie styczeń-lipiec 2022 r.;
- obie Ameryki (+103%) i Afryka (+171%) również odnotowały silny wzrost w okresie styczeń-lipiec 2022 r. w porównaniu z 2021 r., osiągając odpowiednio 65% i 60% poziomu z 2019 r. W regionie Azji i Pacyfiku (+165%) liczba przyjazdów wzrosła ponad dwukrotnie w ciągu pierwszych siedmiu miesięcy 2022 r., choć pozostała o 86% niższa niż w 2019 r.;
- według badania z września 2022 r. Panel Ekspertów ds. Turystyki UNWTO ocenił okres maj-sierpień 2022 r. na 125 punktów (w skali od 0 do 200). Perspektywy na pozostałą część roku są ostrożnie optymistyczne, z wynikiem 111, wskazującym na spadek poziomu zaufania;

- zdaniem ekspertów trudne otoczenie gospodarcze, w tym wysoka inflacja i skok cen ropy, jak też wojna na Ukrainie, nadal jest głównym czynnikiem wpływającym na ożywienie turystyki;
- około 61% ekspertów widzi obecnie potencjalny powrót przyjazdów międzynarodowych do poziomu z 2019 r. w 2024 r. lub później, podczas gdy liczba przyjazdów wskazujących na powrót do poziomu sprzed pandemii w 2023 r. zmniejszyła się (27%) w porównaniu z badaniem z maja (48%);

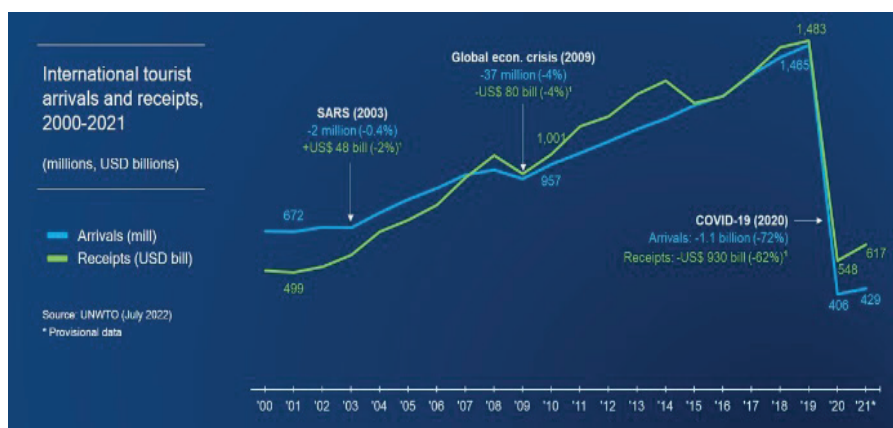
Rycina 1. Zmiana procentowa w 2021 i pierwszych 7 miesiącach 2022 względem roku 2019.

Źródło: UNWTO, 2022.

- wkład ekonomiczny turystyki w 2021 r. (mierzony bezpośrednim produktem krajowym brutto w turystyce) szacuje się na 1,9 bln USD, czyli więcej niż 1,6 bln USD w 2020 r., ale wciąż znacznie poniżej wartości sprzed pandemii, która wynosiła 3,5 bln USD;
- wpływy z turystyki międzynarodowej wzrosły o 4% w 2021 r. w stosunku do 2020 r. w ujęciu realnym (waluty lokalne, ceny stałe), ale pozostały o 62% poniżej 2019 r. Wynik ten jest nieco lepszy niż w przypadku przyjazdów międzynarodowych (-71% w porównaniu z 2019 r.), ze względu na znaczny wzrost w wydatkach na podróż zagraniczną w czasie pandemii;
- całkowite przychody z eksportu z turystyki międzynarodowej, w tym wpływy z transportu pasażerskiego, osiągnęły 728 mld USD w 2021 r., co również stanowi realny wzrost o 4% od 2020 r., ale o 61% poniżej 2019 r., kiedy to przychody przekroczyły 1,7 bln USD. Jest to następstwem 63% spadku w 2020 r., pierwszym roku pandemii. W rezultacie

łączna strata dochodów z turystyki przekracza 2 biliony USD w latach 2020 i 2021;

- pandemia zmniejszyła też udział turystyki w eksporcie towarów i usług ogółem, z 7% eksportu ogółem w 2019 r. (w przeliczeniu na dolary) do 3% zarówno w 2020, jak i 2021 r. Zmniejszyła się też waga turystyki w eksporcie usług, z 28% w 2019 r. do 13% w 2020 r. i 12% w 2021 r.;
- pomimo utraty zarobków średnie wydatki na podróż (międzynarodowe wpływy na przyjazd) faktycznie wzrosły w czasie pandemii z 1000 USD w 2019 r. do 1300 USD w 2020 r. i 1400 USD w 2021 r. okresów pobytu oraz potrzeby lub chęci podróżnych do wydawania większej kwoty w miejscu docelowym. W ujęciu realnym (lokalne waluty, ceny stałe) wydatki na podróż wzrosły o 31% w 2020 r., ale pozostały takie same w 2021 r., co oznacza, że wyższe wartości w bieżących dolarach można przypisać inflacji;

Rycina 2. Międzynarodowe przyjazdy turystów oraz wpływy z turystyki.

Źródło: UNWTO, 2022.

- w skali od 0 do 200 Panel Ekspertów ds. Turystyki UNWTO ocenił okres od maja do sierpnia 2022 r. na 125 punktów, co odpowiada optymistycznym oczekiwaniom wyrażonym przez panel w majowym badaniu dotyczącym tego samego 4-miesięcznego okresu (124);
- prognozy na pozostałą część roku są ostrożnie optymistyczne. Chociaż oczekuje się ponadprzeciętnych wyników, eksperci ds. turystyki ocenili okres od września do grudnia 2022 r. z wynikiem 111, poniżej wyniku 125 z poprzednich czterech miesięcy, co wskazuje na obniżenie poziomu zaufania. Prawie połowa ekspertów (47%) widzi pozytywne

perspektywy na okres wrzesień-grudzień 2022 r., 24% nie spodziewa się żadnych szczególnych zmian, a 28% uważa, że może być gorzej. Eksperti są również pewni roku 2023, ponieważ 65% widzi lepsze wyniki turystyki niż w 2022 r.;

- wydaje się jednak, że niepewne otoczenie gospodarcze odwróciło perspektywy powrotu do poziomów sprzed pandemii w najbliższym czasie. Około 61% ekspertów widzi obecnie potencjalny powrót przyjazdów międzynarodowych do poziomu z 2019 r. w 2024 r. lub później, podczas gdy liczba przyjazdów wskazujących na powrót do poziomu sprzed pandemii w 2023 r. zmniejszyła się (27%) w porównaniu z badaniem z maja (48%). Zdaniem ekspertów otoczenie gospodarcze nadal jest głównym czynnikiem wpływającym na ożywienie turystyki międzynarodowej. Rosnąca inflacja i gwałtowny wzrost cen ropy skutkują wzrostem kosztów transportu i zakwaterowania, jednocześnie wywierając presję na siłę nabywczą i oszczędności konsumentów.

Podsumowanie i wnioski

Turystyka krajowa powoduje ożywienie sektora w coraz większej liczbie destynacji, zwłaszcza tych z dużymi rynkami krajowymi. Według ekspertów turystyka krajowa i podróże blisko domu, a także zajęcia na świeżym powietrzu, produkty przyrodnicze i turystyka wiejska to jedne z głównych trendów podróżniczych, które będą nadal kształtować turystykę w kolejnych latach. Biorąc pod uwagę przedstawione powyżej dane oraz analizy, należy stwierdzić, że:

- turystyka międzynarodowa wzrosła do blisko 60% w okresie styczeń-lipiec 2022 roku w porównaniu do okresu sprzed pandemii COVID-19,
- wpływy z turystyki międzynarodowej w 2021 r. wzrosły o 4% ale wciąż jest znacznie poniżej poziomów z 2019 r.,
- pandemia spowodowała bezprecedensowe zakłócenia w turystyce, powodując ogromny spadek międzynarodowego popytu w związku z powszechnymi blokadami i ograniczeniami w podróżowaniu wprowadzonymi przez kraje w celu powstrzymania rozprzestrzeniania się wirusa,
- pandemia COVID-19 spowodowała ogromne skutki gospodarcze i społeczne, zagrażając ponad 100 milionom bezpośrednich miejsc pracy w turystyce, zwłaszcza w mikroprzedsiębiorstwach oraz małych i średnich przedsiębiorstwach (MMŚP), które stanowią 80% sektora i zatrudniają wysoki odsetek kobiet i młodych ludzi,

- turystyka międzynarodowa odnotowała umiarkowany wzrost w drugiej połowie 2021 r. Wzrost popytu był spowodowany zwiększonym zaufaniem podróżnych w związku z szybkimi postępami w zakresie szczepień i złagodzeniem ograniczeń wjazdu w wielu miejscach. Tempożywienia było jednak powolne i nierówne w różnych regionach świata ze względu na różne stopnie ograniczeń w poruszaniu się, wskaźniki szczepień i zaufanie podróżnych.

Literatura:

1. Bakar, N. A., Rosbi, S. (2020). Effect of Coronavirus disease (COVID-19) to tourism industry. *International Journal of Advanced Engineering Research and Science (IJAERS)*, 7(4), s. 189-193.
<https://doi.org/10.22161/ijaers.74.23>
2. Collins-Kreiner, N., Ram, Y. (2020). National tourism strategies during the COVID-19 pandemic. *Annals of Tourism Research*, 89(1), 103076.
<https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103076>
3. Kawęcki, N. (2022). The Impact of the COVID-19 Pandemic on Agritourism. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia, Sectio B*, 77, s. 45-54.
<https://doi.org/10.17951/b.2022.77.0.45-54>
4. Stojczew, K. (2021). Ocena wpływu pandemii koronawirusa na branżę turystyczną w Polsce. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 65(1), s. 157-172.
<https://doi.org/10.15611/pn.2021.1.09>
5. Yeh, S. S. (2021). Tourism recovery strategy against COVID-19 pandemic. *Tourism Recreation Research*, 46(2), s. 188-194.
<https://doi.org/10.1080/02508281.2020.1805933>
6. Zawadka, J., Jęczynek, A., Uglis, J., Wojcieszak-Zbierska, M. (2021). Plany turystyczne mieszkańców miast w dobie pandemii COVID-19. *Warsztaty z Geografii Turyzmu*, 11, s. 13-34.
<https://doi.org/10.18778/8220-576-3.01>

Jacek Kamiński¹

Akademia Bialska im. Jana Pawła II

KRYZYSY ZDROWOTNE A TURYSTYKA

Streszczenie

Turystyka jest sektorem gospodarki niezwykle czułym na występowanie różnego rodzaju kryzysów. Coraz bardziej istotne znaczenie z punktu widzenia turystyki odgrywają kryzysy zdrowotne. W ciągu ostatnich dekad branża turystyczna była świadkiem szeregu tego rodzaju zjawisk, które znacząco wpłynęły na jej rozwój. Szczególnie znacząco zainteresowanie wpływem kryzysów zdrowotnych na turystykę zwiększył kryzys COVID-19. W opracowaniu dokonano analizy wpływu kryzysów zdrowotnych na turystykę. Wyniki badań poświęconych wpływowi kryzysów zdrowotnych na turystykę mogą przyczynić się do opracowania środków bezpieczeństwa w usługach turystycznych mających chronić je przed tego rodzaju zjawiskami, projektowania skutecznych działań na rzecz rozwoju turystyki oraz formułowania wniosków dotyczących rozwoju turystyki zarówno w zakresie praktyki, jak i nauki.

Słowa kluczowe: kryzys, kryzysy zdrowotne, kryzys COVID-19, turystyka

Abstract

Tourism is a sector of the economy that is extremely sensitive to the occurrence of various types of crises. Health crises are becoming increasingly important from the point of view of tourism. Over the past decades, the tourism industry has witnessed a number of such phenomena that have significantly influenced its development. Particularly significant interest in the impact of health crises on tourism has been increased by the COVID-19 crisis. The study analyzes the impact of health crises on tourism. The results of research on the impact of health crises on tourism can contribute to the development of security measures in tourist services to protect them against such phenomena, to design effective activities for the development of

¹ ORCID 0000-0001-7376-8190

tourism and to formulate conclusions regarding the development of tourism, both in terms of practice and science.

Keywords: crisis, health crises, COVID-19 crisis, tourism

Wstęp

Turystyka jest współcześnie jedną z największych, najszybciej rozwijających się i najbardziej dochodowych gałęzi gospodarki na świecie. Po paliwach, chemikaliach i żywności stanowi ona czwarty co do wielkości przemysł odpowiadający za światowy produkt krajowy brutto (PKB) oraz zatrudnienie (bezpośrednie i pośrednie) (United Nations World Tourism Organization, 2012). Odgrywa ona ważną rolę w pobudzaniu gospodarek poszczególnych krajów, będąc podstawowym narzędziem wzrostu gospodarczego większości krajów rozwijających się (Ohlan, 2017; Manzoor, Wei, Asif, Hag, Rehman, 2019). Jest jednocześnie sektorem gospodarki niezwykle czułym na wszelkiego rodzaju kryzysy. Szczególnym rodzajem kryzysów, które wywierają znaczący wpływ na turystykę są kryzysy zdrowotne (*health crisis, health-related crises*). Znaczna podatność turystyki na oddziaływanie kryzysów zdrowotnych wynika z środków wykorzystywanych do przeciwdziałania tego rodzaju zjawiskom, którymi są ograniczenia dotyczące możliwości przemieszczania się oraz postrzegania i nastawienia do miejsc wypoczynku ze względu na bezpieczeństwo turystów, które mają kluczowe znaczenie z punktu widzenia wyborów miejsc wyjazdów.

Pomimo ogromnego znaczenia kryzysów zdrowotnych z punktu widzenia turystyki, szczególnie ich wpływu na ogólną kondycję sektora, popyt turystyczny oraz zachowania turystów, zainteresowanie związkiem między kryzysami zdrowotnymi a turystyką ma ograniczony charakter. Przegląd literatury na temat turystyki i kryzysów sugeruje, że największa uwaga badaczy poświęcona była do tej pory kryzysom gospodarczym i finansowym (Hall, 2010), a zagadnienie kryzysów w odniesieniu do turystyki rozpatrywane było głównie z punktu widzenia zarządzania kryzysowego (kryzysem) (*crisis management*), tj. procesu, w którym firma lub inna organizacja turystyczna radzi sobie z nagłą sytuacją awaryjną oraz działa proaktywnie w celu ograniczenia jej wpływu na zainteresowanie miejscami docelowymi, koncentrując się na komunikacji kryzysowej (Henderson, 2007; Pforr, Hosie, 2008; Faulkner, 2001; Ritchie, 2004; Duan, Xie, Morrison, 2021). Wyniki analiz pokazują, że chociaż branża turystyczna przeszła wiele kryzysów zdrowotnych i związanych z nimi skutków w ciągu ostatnich dwóch dekad, niewiele napisano na ten temat (Vong, Rita, António, 2021).

Dopiero pandemia COVID-19, która doprowadziła do znaczących konsekwencji społecznych i gospodarczych, ograniczeń mobilności, zamykania firm, cięcia płac, masowej utraty miejsc pracy w turystyce oraz znacznego zmniejszenia międzynarodowego popytu turystycznego, zwiększyła zainteresowanie problematyką związku kryzysów zdrowotnych z turystyką².

Celem opracowania jest scharakteryzowanie zjawiska kryzysów zdrowotnych oraz wskazanie ich związku z turystyką, a na tym tle przedstawienie pandemii COVID-19 jako szczególnego kryzysu zdrowotnego.

Opracowanie zbudowane jest z trzech części. Pierwsza część poświęcona jest zagadnieniom definicyjnym związanym z pojęciem kryzysu oraz problemom jakie wiążą się ze stosowaniem tego pojęcia. W drugiej części wyjaśniono pojęcie kryzysu zdrowotnego oraz przedstawiono największe kryzysy zdrowotne XX i XXI w., wskazując na ich gospodarcze konsekwencje oraz wpływ wywierany przez nie na turystykę. Ostatnią część poświęcono kryzysowi COVID-19 oraz jego specyfice z punktu widzenia oddziaływania na turystykę. Opracowanie zamykają wnioski wynikające z przeprowadzonej analizy.

Pojęcie kryzysu i problemy związane z analizą kryzysów

Kryzysy są wyznacznikiem współczesnej epoki. Kryzysy finansowe, zdrowotne, klimatyczne, uchodźcze, energetyczne powodują, że istnieje duże zainteresowanie refleksją nad kryzysami w różnych obszarach geograficznych, społecznościach ludzkich (i nie tylko), sektorach gospodarki oraz wymiarach czasowych. Jednocześnie samo pojęcie kryzysu, pomimo olbrzymiego znaczenia tego rodzaju zjawisk oraz szerokiego występowania w życiu codziennym, debatach społecznych i opracowaniach naukowych, niesie z sobą liczne zagrożenia związane z jego stosowaniem oraz badaniem.

Według słownika języka polskiego słowo „kryzys” oznacza *sytuację niekorzystną dla kogoś lub czegoś*. W potocznym rozumieniu jest on *sytuacją trudną*, która istnieje, bądź może nastąpić (Szymczak, 1978). Kryzys rozumiany jest także jako *punkt zwrotny w przebiegu zdarzeń, moment rozstrzygający, okres przełomu, etap lub zdarzenie, po którym następuje zmiana*. Pojęcie wykorzystywane jest również do opisania *nadzwyczajnych warunków*, aby wskazać moment przeżywany indywidualnie lub zbiorowo,

² Czasopisma w których opublikowano najwięcej opracowań na temat tej problematyki to: *Tourism Geographies, Current Issues in Tourism, Sustainability, International Journal of Environmental Research* oraz *Journal of Travel and Tourism Marketing*.

w którym zostaje zakwestionowany zwyczajowy przebieg życia i kiedy stan rzeczy uznawany do tej pory za normalny, zaczyna być postrzegany jako nie dający się dłużej utrzymać. Rozumiane jest ono także jako *moment zakłócenia normalnych procesów, załamania dotychczasowej stabilnej struktury rzeczywistości, stan dekompozycji i dezintegracji*.

Źródła pojęcia „kryzys” sięgają starożytnej Grecji, gdzie słowo *κρίσις* (*krisis*) oznaczało decyzję lub osąd w celu odniesienia się do wyroku lub decyzji dotyczącej choroby lub procesu. Było ono również używane w sferze politycznej w znaczeniu kluczowego momentu, który wymagał podjęcia decyzji (Barrios, 2017). Dla starożytnych Greków pojęcie miało stosunkowo ograniczone znaczenie w sferze prawa, medycyny i teologii. Narzucało wybór między surowymi alternatywami: dobrem lub złem, życiem lub śmiercią, zbawieniem lub potępieniem (Koselleck, 1988; Koselleck, 2006). Pokrewne znaczeniowo pojęcia obejmowały także formowanie osądu, czyniąc pojęcie etymologicznym fundamentem późniejszego osiemnastowiecznego pojęcia „krytyki”, co wskazuje, że pojęcia kryzysu i krytyki są ze sobą ściśle powiązane (Barrios, 2017). Do pojęcia kryzysu nawiązują także terminy „krytyk”, czyli ktoś kto osądza oraz „stan krytyczny”, czyli stan, który może zakończyć się dobrze lub źle, którego wynik jest zasadniczo niepewny, np. stan medyczny osoby, który może pójść w obie strony i może zakończyć się różnie (Davies, 2020).

W średniowieczu nastąpiła ewolucja znaczenia pojęcia „kryzys”, które nabrało bardziej teologicznego, judeochrześcijańskiego znaczenia. Zaczęto kojarzyć je z sądem ostatecznym, wyczekiwaną chwilą, która oznacza koniec historii i początek nowej ery, po której nigdy nie będzie tak samo. Znaczenie to stało się szerszym tłem kulturowym, w oparciu o które, osiemnastowieczni historycy zaczęli wyobrażać sobie kryzys jako moment przejścia między epokami, rozumianymi jako jakościowo odmienne od siebie okresy czasowe.

Pod koniec XIX w. pojęcie kryzysu, w przedstawionym powyżej znaczeniu czyli epokowej zmiany, stało się podstawą w oparciu o którą niektórzy przedstawiciele nauk społecznych budowali modele ewolucji społecznej. Ujęcie to wyraźnie widoczne jest między innymi w teorii rozwoju społecznego K. Marksa, w której kryzysy społeczno-ekonomiczne są powodowane przez nieodłączną sprzeczność kapitalizmu ujawniającą się między pracą a kapitałem i prowadzą ostatecznie do wydarzenia jakim jest przejście do nowej wyidealizowanej, komunistycznej formacji społeczno-ekonomicznej (Koselleck, 2006; Roitman, 2012)³.

³ W ocenie niektórych komentatorów ujęcie to jest przejawem przeniesienia na świecki grunt ugruntowanych judeochrześcijańskich teologicznych narracji o zbawieniu

Współcześnie, ze względu na historycznie ugruntowaną wielość znaczeń oraz ogólny charakter pojęcia kryzysu, występuje ono zwykle w połączeniu z określeniem definiującym rodzaj kryzysu. Mowa jest zatem o: kryzysie mieszkaniowym, kryzysie światopoglądowym, kryzysie uchodźczym, kryzysie energetycznym oraz wielu innych kryzysach, które pojawiają się w zależności od analizowanego problemu. W medycynie pojęcie kryzysu występuje w znaczeniu najcięższej fazy choroby utożsamianej z pojęciem przełomu rozumianego jako nagłe, gwałtowne przesilenie się choroby z szybkim spadkiem gorączki i ustąpieniem innych objawów chorobowych.

W polityce wykorzystywane jest w kontekście demokracji parlamentarnej, gdy mowa jest o kryzysie rządowym (kryzysie parlamentarnym), lub kryzysie konstytucyjnym, gdzie pierwszy określa „sytuację wywołaną upadkiem rządu w wyniku wyrażenia mu przez parlament wotum nieufności” (Peretiatkowicz, 1923), a drugi używany jest najczęściej w celu opisanego konfliktu między organami władzy (Radziewicz, 2020).

W ekonomii pojęcie kryzysu stosowane jest, gdy mowa jest o kryzysie gospodarczym rozumianym jako „poważniejsze załamanie procesu wzrostu gospodarczego” (Radziewicz, 2020). W teorii ekonomii kryzys oznacza natomiast fazę cyklu koniunkturalnego charakteryzującą się znacznym zmniejszeniem wielkości produkcji, wzrostem bezrobocia, spadkiem dochodów i pogłębieniem rozwarstwienia w sferze warunków bytowych ludności (Kaliński, Zalesko, 2009). W kontekście finansów mowa jest o kryzysie finansowym lub kryzysie zadłużeniowym (Acharya, Richardson, 2009; Pszczółka, 2009).

W naukach społecznych analizowanymi rodzajami kryzysu jest także kryzys wartości lub kryzys międzynarodowy. Socjologowie analizują rolę dóbr materialnych w kontekście kryzysu tożsamości (Popiołek, Bańka, 2010), psychologowie mówią o kryzysie osobistym jako rodzaju sytuacji trudnej dla jednostki lub przejawie załamania nerwowego lub kryzysie psychicznym oraz jego rodzajach takich jak kryzys suicydalny, kryzys psychiczny, kryzys wypalenia, kryzys tożsamości oraz kryzys związany z wyborem orientacji seksualnej (Pilecka, 2004). W naukach społecznych pojęcie kryzysu stosowane jest również w rozumieniu ogólnego kryzysu społeczeństwa (Teusz, Teusz, 2021) lub kryzysu kultury (Karpiński, 2004). W odniesieniu do religii i kultu religijnego wykorzystywane jest pojęcie kryzysu wiary (wierzeń), a w ujęciu bardziej szczegółowym kryzysu chrześcijaństwa (Ziemiński, 2014).

W kontekście środowiska naturalnego i zagrożeń związanych z jego nadmierną eksploatacją stosowane jest pojęcie kryzysu ekologicznego

(Dobrzański, 1999; Hoessle, 1994)⁴. Mowa jest również o kryzysie instytucji, a w odniesieniu do zmian gospodarki i polityki o kryzysie transformacyjnym (Chmielak, 2009).

Spotkać się można z kryzysem życiowym (Popiołek, Bańka, 2010) oraz kryzysem etyki pracy (Chudzicka-Czupała, Grabowski, 2010). W filozofii mowa jest o kryzysie ideowo-aksjologicznym (Kowalczyk, 2011), kryzysie filozofii analitycznej (Piłat, 2005) czy kryzysie metafizyki (Chromik, 2012). Na gruncie filozofii analizowany jest także kryzys człowieczeństwa (Husserl, 1993).

W odniesieniu do turystyki pojęcie kryzysu występuje w wielu różnych znaczeniach jako: kryzys w turystyce (*tourism crisis*) (Henderson, Duan, Xie, Morrison), kryzys sektora turystycznego (*crisis tourism industry*), kryzys zarządzania turystyką (*crisis tourism management*), kryzys popytu turystycznego (*crisis tourism demand*), kryzys ożywienia w turystyce (*crisis tourism recovery*), kryzys zaufania w turystyce (*crisis tourism confidence*), kryzys komunikacji turystycznej (*crisis tourism communications*), kryzysowa destynacja turystyczna (*crisis tourism destination*), kryzys sektora turystyki (*crisis tourism sector*), kryzys turystyki w związku z terroryzmem (*crisis tourism terrorism*)⁵.

Autorzy zajmujący się badaniem historii i znaczenia pojęć, podkreślając zawartość użycia słowa „kryzys”, jego rozmycie semantyczne (*semantic blur*), czyli niejednoznaczność znaczeniową, ewidentne nadużywanie oraz brak całościowej teorii wyjaśniającej zjawisko kryzysu, wskazują na „zagrożenie dla wartości tego terminu jako narzędzia analitycznego w naukach społecznych i humanistycznych” (Koselleck, 2006)⁶. Zwracają uwagę, że ze względu na swoją „wyjątkową historię kulturową” oraz cechy takie jak: orientacja na przyszłość, epokowa transformacja i utopijne wyzwolenie, pojęcie to jest nie tylko rzeczownikiem określającym stan lub wydarzenie lecz niesie z sobą duży ładunek emocjonalny. Zagraża to jego obiektywnemu wykorzystywaniu, które w obecnych warunkach sprowadza analizę sytuacji

⁴ W odniesieniu do opisanego niekorzystnych zmian w środowisku przyrodniczym istnieje nawet nurt filozoficzny określany jako filozofia kryzysu ekologicznego

⁵ Na podstawie haseł w odniesieniu do „kryzysu” i „turystyki” wygenerowanych przez program google scholar.

⁶ Podkreśla się również, że „od dziewiętnastego wieku nastąpiła olbrzymia ilościowa ekspansja różnorodności znaczeń pojęcia kryzysu, przy czym niewiele zyskało ono jeśli chodzi o kwestie jasności i precyzji”

do pytania, co poszło nie tak? (Piotrowicz, 2010)⁷. Oddala to obserwatora od codziennych praktyk, powodujących tego rodzaju sytuacje, takie jak np. znaczne zagrożenie zdrowotne, niekontrolowany napływ uchodźców, trudna sytuacja energetyczna czy katastrofa ekologiczna, zmniejszając szansę na zapobieżenie występowaniu tego rodzaju zjawisk. Stanowi to odwrócenie uwagi od praktyk, które się do niego przyczyniają (Barrios, 2017), co powoduje, że w rzeczywistości stosowanie pojęcia „wykorzystywane jest jako narzędzie do stabilizacji istniejących struktur i zmniejszania możliwości zbiorowej mobilizacji” (Masco, 2017; Hall, 2010) prowadzącej do usunięcia niekorzystnej sytuacji opisywanej przez pojęcie kryzysu.

Wymienione ograniczenia związane z wykorzystywaniem pojęcia „kryzys” muszą być wzięte pod uwagę w kontekście omawiania kryzysów zdrowotnych oraz ich związku z turystyką.

Kryzysy zdrowotne

Wydarzeń o charakterze kryzysów mających negatywny wpływ na gospodarkę, w tym jej istotną część jaką jest współcześnie turystyka, wymienić można bardzo wiele. Różnego rodzaju kryzysy, zarówno naturalne, jak i spowodowane przez człowieka, takie jak: wojny, epidemie, akty terrorystyczne, klęski żywiołowe, przesilenia polityczne i gospodarcze, jako przyczyny obaw społecznych, od dawna wywierają istotny wpływ na politykę, społeczeństwo, gospodarkę, stosunek człowieka do przyrody, oddziałując w sposób znaczący na jego możliwość przemieszczania się i odpoczynku, w tym na szeroko rozumianą sferę turystyki. Stanowią one coraz bardziej poważne wyzwanie dla branży turystycznej na całym świecie.

Szczególną uwagę na rolę jaką z punktu widzenia współczesnej turystyki odgrywają kryzysy zwrócił globalny kryzys finansowy i gospodarczy lat 2008-2010, który zintensyfikował zainteresowanie problematyką wpływu kryzysów na turystykę (Vong, Rita, Antonio, 2021). Obawy o funkcjonowanie turystyki w kontekście kryzysów nasiliły klęski żywiołowe, takie jak chmura wulkaniczna w Islandii w 2010 r., oraz potencjalne przyszłe zmiany globalne. Czynnikiem, który znacząco wstrząsnął poczuciem bezpieczeństwa świata

⁷ Zgodnie z tego rodzaju interpretacją kryzys to „stan dezorganizacji i braku sposobów radzenia sobie w danych okolicznościach”. Warto zauważyć, że przemieszczanie mas ludności z Afryki do Europy Zachodniej, głównie jej południowej części, określane było w mediach mianem kryzysu migracyjnego, gdy tymczasem napływ do Polski kilku milionów uchodźców z Ukrainy w związku z toczącą się w tym kraju wojną nie był opisywany przy wykorzystaniu tego pojęcia.

cywilizacji zachodniej oraz zmienił w sposób radykalny reguły rządzącej nią codzienności, oddziałując znacząco na turystykę, był atak terrorystyczny z 11 września 2001 r. na World Trade Center w Nowym Jorku w USA, który wywarł bardzo negatywny wpływ na sytuację usług turystycznych, w tym głównie hoteli i linii lotniczych. Te ostatnie, które osiągnęły rekordowy poziom sprzedaży przed 11 września 2001 r., do poziomu sprzed tego okresu powróciły dopiero w lipcu 2004 r. Informacje na temat zagrożenia terroryzmem, bardziej niż zmiany sposobu podróżowania, wpłynęły na psychikę podróżnych, tworząc wszechobecny klimat strachu, oddziałując znacząco na zachowania konsumentów usług turystycznych (Berry, Danaher, Askoy, Kenningham, 2020).

Szczególnym rodzajem kryzysów o negatywnym wpływie na turystykę są kryzysy zdrowotne, (*health crisis, health-related crises*). Ich występowanie związane jest z pojawianiem się niebezpiecznych chorób zakaźnych. Można zdefiniować je jako groźne ze społecznego punktu widzenia niekontrolowane rozprzestrzenianie się choroby zakaźnej, najczęściej w formie epidemii lub pandemii⁸. Zgodnie z definicją zaproponowaną przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) przez kryzys zdrowotny rozumie się „każde zdarzenie związane z występowaniem choroby, które przekracza możliwości radzenia sobie dotkniętej nią społeczności” (WHO, 2008). W znaczeniu tym pojęcie kryzysu zdrowotnego utożsamiane jest z pojęciem kryzysu zdrowia publicznego (*public health crisis*), przez który rozumie się zagrożenie zdrowia publicznego charakteryzujące się cechami takimi jak: wysoka częstotliwość występowania choroby (schorzenia), wysoka umieralność jako jej skutek (częsty stan występowania choroby, która jest łagodna nie jest traktowany jako kryzys zdrowotny) oraz nieskuteczność leczenia otrzymywanego przez nosicieli choroby lub brak możliwości stosowania skutecznego leczenia (Enriquez-Sarano, Messika-Zeitoun, Topilsky, Triboulloy, Benfari, Michelena, 2019).

Rozumiane w ten sposób kryzysy zdrowotne nie są dla świata nowym zjawiskiem. Przez tysiąclecia epidemie i pandemie różnych chorób (określanych pierwotnie jako zarazy), których przyczyny interpretowano najczęściej

⁸ Epidemia (gr. *epi-* na; *demos-* lud) to występowanie w określonym czasie i na określonym terenie przypadków zachorowań na daną chorobę w liczbie większej niż oczekiwana. Przez pandemię (gr. *pan* – wszyscy, *demos* – lud) rozumie się natomiast epidemię o dużych rozmiarach obejmującą swym zasięgiem wielkie obszary: kraju, kontynentu a nawet całego świata. Istotą pandemii jest to, że ogarnia ona duże tereny (na różnych kontynentach) w tym samym czasie (*Czym jest pandemia...*, (2020).

jako karę bożą za grzechy ludzi, kształtowały historię ludzkości mając znaczący wpływ transformacyjny z punktu widzenia społeczeństw oraz ich zdolność do przystosowania się do zmian zewnętrznych. „Światowe epidemie miały wielokrotnie miejsce w przyszłości... i często zmieniały bieg historii, np. epidemia duru brzuszego w V w. p.n.e. przyspieszyła upadek Aten, epidemia dżumy w XIV w. spowodowała upadek feudalizmu w Europie, wirus czarnej ospy w XVI i XVII w. spowodował upadek imperiów Azteków i Inków i ułatwił kolonizację zachodniej półkuli” (Polak, 2021). Najbardziej znaną pandemią była gigantyczna zaraza dżumy z połowy XIV w. określana jako czarna śmierć, która zabiła od 75 do 200 mln ludzi na świecie czyli mniej więcej 1/3 ówczesnej światowej populacji (Nowak-Kreyer, 2020; Larska, Kalicki, Krzysiak, 2022). Trudno jest zrozumieć podboje kolonialne oraz zjawisko globalizacji nie biorąc pod uwagę przenoszenia chorób Starego Świata, które pozbawiły życia wielu rdzennych mieszkańców obu Ameryk, Australii i Pacyfiku (Crosby, 2015)⁹.

Współcześnie kryzysy zdrowotne, pomimo postępu cywilizacyjnego oraz ogólnej poprawy jakości ochrony zdrowia, stają się coraz groźniejszym zjawiskiem. Na ich rosnącą częstotliwość negatywny wpływ ma w znacznym stopniu destrukcyjna działalność człowieka. Analizując ich przyczyny w sposób najbardziej ogólny, stwierdzić można, że prześladowane ludzkość występujące coraz częściej kryzysy zdrowotne są efektem jednoczesnego występowania kilku procesów. Jedną z ich głównych przyczyn jest znaczne zurbanizowanie współczesnych społeczeństw. Ludzkość jest obecnie bardziej niż kiedykolwiek zurbanizowana, a jej ponad połowa zamieszkuje w dużych ośrodkach miejskich. Wzrost koncentracji ludności znacząco zwiększa możliwość rozprzestrzeniania się chorób. Nieprzypadkowo największe ryzyko zakażenia odnotowywane jest wśród ludności żyjącej i pracującej w największych skupiskach miejskich oraz bardziej mobilnej, a miejscami najmniej narażonymi na pojawienie się chorób zakaźnych są „regiony słabiej rozwinięte z dużą ilością zieleni, słabo zaludnione, mniej atrakcyjne turystycznie i gospodarczo, słabiej powiązane ze światem zewnętrznym, położone na peryferiach, gdzie nie ma lotnisk i wielu innych połączeń komunikacyjnych,

⁹ Chorobą, która w dużej mierze przyczyniła się do wymarcia Indian obu Ameryk oraz mieszkańców Karaibów (75 % populacji Azteków, 95 % populacji Inków), którzy po raz pierwszy zetknęli się z Europejczykami i przywiezionym przez nich wirusem była ospa. Hiszpański ksiądz pisał z Meksyku: „jako że Indianie nie znali lekarstwa na chorobę umierali gromadnie, umierali jak pluskwy”. Szerzej: A.W. Crosby (2015), *Ecological imperialism: The biological expansion of Europe, 900-1900*. Combridge University Press.

gdzie występuje kulturowo uwarunkowany dystans społeczny, a ludzie nie są mobilni przestrzennie” (Polak, 2021). Wskazuje to na znaczenie kontekstu pojawiania się choroby, niezależnie od jakości działań w zakresie zdrowia publicznego wyznaczonych przez epidemie. Najwyższe wskaźniki zachorowań występują w dużych skupiskach miejskich i w regionach o najwyższej gęstości zaludnienia (Golinowska, Zabdyr-Jamroz, 2020). Jednocześnie centra miejskie skupiające olbrzymie grupy ludzi, które są najbardziej narażone na pojawienie się choroby są z sobą dużo bardziej niż kiedykolwiek połączone za sprawą rozwoju różnych form transportu oraz intensywnie rozwijającej się turystyki. Dzięki coraz lepszej infrastrukturze transportowej pasażer, a wraz z nim choroba, może w ciągu jednego dnia przemieścić się z jednego na drugi koniec świata. Jednoczesne wkroczenie człowieka w świat dzięki przyrodzie, między innymi również za sprawą turystyki, sprawia, że zachwiana zostaje bioróżnorodność przez co człowiek staje się bardziej narażony na oddziaływania zwierzęcych patogenów, które po dostaniu się do populacji miejskich ulegają szybkiemu rozprzestrzenianiu. Za rozprzestrzenianie się chorób zakaźnych odpowiedzialna jest obecnie nie obecność patogenu, ale w największej mierze człowiek i różne formy jego aktywności, w tym szczególnie związane z przemieszczaniem się. Infekcja, która pojawia się w jakimś „peryferyjnym” rejonie świata, ma szansę szybko przenieść się dalej dzięki intensyfikacji globalnego transportu i podróżom międzykontynentalnym (Larska i in., 2022).

W tabeli 1 przedstawiono największe kryzysy zdrowotne w XX i XXI w., wywołane przez nie straty gospodarcze oraz wpływ jaki wywarły one na turystykę.

Tabela 1. Największe kryzysy zdrowotne w XX i XXI w.

Lata	Choroba	Liczba zachorowań i zgonów	Charakterystyka
1918-1920	Hiszpańska grypa (tzw. Hiszpanka) (<i>Influenza</i>) ¹⁰ . Choroba wywołana wirusem H1N1 typu A.	500 mln. zachorowań. Szacuje się, że na całym świecie zmarło na Hiszpankę 50 mln osób (Johnson, Mueller, 2002).	Pierwsza wielka choroba XX w. Dotknęła ona jedną trzecią ówczesnej ludności świata i pochłonęła liczbę ofiar przekraczających ofiary śmiertelne I wojny światowej. Do choroby tej często porównywana jest pandemia COVID-19 ze względu na jej olbrzymi rozmiar oraz środki zaradcze wykorzystywane do zapobiegania jej rozprzestrzenianiu się, takie jak noszenie maseczek czy zachowanie dystansu społecznego.
1956-1958	Grypa azjatycka ¹¹ (<i>Asjan Flu</i>) wywołana przez wirus AH2N2.	Od 1 do 4 milionów zgonów. Liczbą zachorowań dorównywała Hiszpan- ce, jednak miała zdecydowanie niższą śmiertelność, dzięki zastosowaniu szczepionki opracowanej w 1957 r.	Z Chin, gdzie odnotowano pierwsze ogniska choroby, rozprzestrzeniła się ona najpierw w kierunku południowym, docierając do Singapuru, Hongkongu i Indii, a następnie do Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. Szacuje się, że choroba przyczyniła się do spadku do 3,5 % światowego PKB (WHO, 2009).
od 1961 r. do chwili obecnej	Cholera (ostra i bardzo groźna cho- roba zakaźna przewodu pokarmowego wywołana przez bakterię <i>Vibriochlerae</i> , określana niekiedy jako „nie- bieska śmierć” ze względu na niebieskawy odcień ciał chorych.	W XIX i XX w. choroba rozprzestrzeniła się na całym świecie siedmiokrotnie, począwszy od pierwszej pandemii cholery w 1817 r. (Jaroń, 2022). Obecnie na świecie ok. 1,4 mld. ludzi zamieszkuje tereny na których stwierdzono występowanie choroby w ciągu trzech spośród pięciu ostatnich lat. W krajach opanowanych przez cholerę zapada na nią rocznie około 2,8 miliona osób a umiera około 90 tysięcy ¹² .	Siódma pandemia cholery rozpoczęła się w Azji Południowej w 1961 r. i trwa do dziś (Deen, Mengel, Clemens, 2020.). W ostatnich latach zachorowania na cho- lerę odnotowywano między innymi: w Zimbabwie (2008-2009), na Haiti (2010 – powodem jej wystąpienia były trudne warunki sanitarne wywołane przez trzę- sienie ziemi i powódź mające miejsce w tym regionie), w Jemenie (od 2016 do chwili obecnej – łączna liczba przypadków podejrzenia cholery zgłoszonych w Je- menie od października 2016 r. do marca 2021 r. wyniosła ponad 2 mil.) (WHO, 2021, https://applications.emro.who.int/docs/WHOEMCSR433E-eng.pdf?ua=1 dostęp: 30.12.2022 r.). „Ogniska cholery mają negatywny wpływ zarówno na krajowy jak i międzynarodowy popyt na usługi branży turystycznej w dotknię- tych krajach” (Kiriga, Sambo, Yokaide, Soumbey-Alley, Muthuri, Kiriga, 2009).

¹⁰ Polskie słowo grypa pochodzi od rosyjskiego słowa *hrip* oznaczającym chrapanie lub rzęzenie. Określenie hiszpanka związane jest natomiast z informacjami przekazywanymi na temat choroby. Hiszpania, jako jedyny kraj podczas pierwszej wojny światowej, kiedy doszło do wybuchu epidemii, nie cenzurowała informacji o zachorowaniach, dlatego opinia publiczna początkowo uważała ten kraj za źródło choroby. Z kolei nazwa choroby *influenza* oznaczająca wpływ została wymyślona przez Włochów, którzy przypisywali pochodzenie infekcji wpływowi gwiazd.

¹¹ Choroba rozpoznała się w chińskiej prowincji Kuejczou, stąd jej nazwa azjatycka.

¹² Ali, M., Lopez, A.L., You, Y.A., Kim, Y.E., Sah, B., Maskery, B., Clemens, J (2012), The global burden of cholera. Bulletin of the World Health Organization, 90(3), s. 209-218.

1968-1970	Grypa Hong Kong (<i>Hong Kong Flu</i>). Choroba powstała w efekcie zmutowanego wirusa, który był wcześniej odpowiedzialny za wywołanie grypy azjatyckiej.	Od 0,5 do 2 mln. zgonów (w swoim nowym wcieleniu choroba była mniej śmiertelna).	Choroba uznawana jest za pierwszą chorobę, której masowe rozprzestrzenienie się związane jest z podróżami lotniczymi. W ten sposób trafiła ona do Europy; jako pierwsze atakując państwa Europy Zachodniej. Do Polski dotarła ona na początku 1969 r., najpierw do Warszawy i Poznania, a potem na południe kraju. Szacuje się, że choroba przyczyniła się do spadku do 1,5 % światowego PKB.
od 1981 r. ¹³ do chwili obecnej	AIDS (<i>Acquired immunodeficiency Syndrome</i>). Choroba wywołana przez wirus HIV (<i>Human immunodeficiency Virus</i>) zidentyfikowany w 1983 r. (Feldman, Miller, 1998) ¹⁴ .	75 mln. zachorowań, 35 mln. zgonów (głównie w Afryce). W 2020 r. zakażenie HIV rozpoznano u 1,5 mln osób, z czego zmarło 680 tys. (https://aids.gov.pl/hiv_aids/450-2-2/) (data dostępu: 21.12.22 r.)	Choroba obecna w prawie każdym kraju i „wywołała bardziej powszechny strach i niepokój niż jakikolwiek inny kryzys zdrowotny w XX w.” (Feldman, Miller, 1998). Cechą choroby jest jej wolny rozwój w ludzkim organizmie. Od zakażenia do śmierci chorej osoby mija dziesięć a nawet dwadzieścia lat. Ponadto wirus HIV niszczy układ odpornościowy osoby zakażonej, podważa na rozwój poważnych chorób wywołanych nawet najpowszechniejszymi drobnoustrojami. Szczególnie niebezpiecznie AIDS rozwinęła się w Afryce, gdzie dotknęła większy niż w Ameryce Północnej i Europie odsetek kobiet i dzieci. Dotychczas nie opracowano szczepionki przeciwko AIDS jednak nowa klasa leków stosowanych przeciwko chorobie przedłuża życie większości przyjmujących je osób. Skrócenie średniej długości życia w krajach afrykańskich w wyniku AIDS wiąże się z szacowanym obniżeniem wzrostu gospodarczego o 1,5%.
2002-2003	Zespół ciężkiej niewydolności oddechowej, SARS (<i>Severe Acute Respiratory Syndrome</i>), forma nietypowego zapalenia wywołanego przez koronawirusa przenoszonego przez nietoperze i łaskuny (Henderson, 2007).	8437 przypadków w 30 krajach i 813 zgonów, skoncentrowanych w Azji, z najwyższą liczbą ofiar w Chinach (WHO, 2003, www.who.int/csr/sars , data dostępu 06.06.2003).	Choroba po raz pierwszy pojawiła się w południowej prowincji Chin Guandong pod koniec 2002 r. (Henderson, 2007). Jej przypadki zanotowano także w innych miejscach kontynentu (Tajwanie, Singapurze, Hongkongu, Wietnamie, Indonezji, Japonii), a poza krajami Azji Południowo-Wschodniej jej występowanie odnotowano również w Kanadzie. Łącznie za sprawą podróży międzynarodowych wirus rozprzestrzenił się do 37 krajów. Nadal niewiele wiadomo na temat zaraźliwości wirusa, którego śmiertelność wynosi 14-15 procent. W związku z chorobą eksperci WHO postulowali wprowadzenie ograniczeń w odniesieniu do podróży samolotami oraz pobytu w miejscach zbiorowego zamieszkiwania (w hotelach) (WHO, 2003, https://apps.who.int/iris/handle/10665/70863 data dostępu: 12.12.2022 r.). Szacowany globalny koszt choroby dla światowej gospodarki to 100 mld. USD, a w samych Chinach 48 mld. USD.

¹³ Jako datę początku epidemii choroby przyjmuje się raport amerykańskiego Centrum Kontroli i Prewencji Chorób (CDC), który ukazał się 5 czerwca 1981 r., w którym opisano jej pierwsze przypadki, chociaż wiadomo, że wirus był obecny już dużo wcześniej.

¹⁴ Istnieją dwa spokrewnione wirusy wywołujące AIDS: bardziej rozpowszechniony i bardziej śmiertelny HIV-1, który występuje na całym świecie, oraz rzadziej i mniej zabójczy HIV-2, występujący w Afryce Zachodniej.

od 2009 r. do chwili obecnej (Chan, 2009) ¹⁵	Świńska grypa (<i>Swine Flu</i>) - choroba wywołana przez zmutowany wirus grypy AH1N1, pierwotnie występujący tylko u świń i znany już od lat 30. XX w. Po zetknięciu się z organizmem pacjenta zero z wirusem zwykłej grypy oraz grypy ptasiej, wirus zmutował w nowy, niebezpieczny czynnik chorobotwórczy, zdolny do przenoszenia się na człowieka (Nowak-Kreyer, 2020).	Ok. 500 tysięcy zgonów. Dokładna liczba zachorowań i ofiar pozostaje nieznana, bo niedługo po rozpoczęciu się pandemii świńskiej grypy WHO poleciła rejestrować tylko najcięższe lub najmniej typowe przypadki, uzasadniając takie poczynania lawinowo narastającą liczbą zakażeń (Nowak-Kreyer, 2020).	Choroba pojawiła się najpierw w Meksyku, przeniesiona następnie do Kalifornii, a potem do innych stanów USA i kolejnych krajów, także europejskich. Głównym podłożem był wybuch świńskiej grypy w Meksyku, gdzie zidentyfikowano pierwsze przypadki choroby oszacowane na 3,2 mld. USD (0,3% PKB) przy szacowanych stratach w turystyce na poziomie 2,8 mld. USD. W Polsce z pandemią świńskiej grypy związana była z polityczną burzą, ponieważ Polska była jedynym krajem europejskim, który nie zakupił szczepionki. Decyzje WHO dotyczące rejestrowania przypadków choroby, jak również sprawa szczepionki zakupionej przez wiele państw i wkrótce zbędnej wskutek szybkiego nabycia odporności populacji, podważyły zaufanie do tej organizacji przyczyniając się do rozwoju ruchów antyszczepionkowych. Podejrzewano, że świńska grypa w rzeczywistości albo w ogóle nie istnieje, albo od początku była znacznie łagodniejszą chorobą niż oficjalnie podawano, a ogłoszenie pandemii miało przyćmić niepokojące spostrzeżenia w USA związane z kryzysem 2008 r. Oskarżano także koncerny farmaceutyczne o celowe wzniesienie paniki, aby mogły zarobić na sprzedaży szczepionek.
od 2012 r. do chwili obecnej	Bliskowschodni zespół oddechowy MERS-CoV (<i>Middle-East Respiratory Syndrome</i>). Choroba przenoszona przez wielbłądy i ludzi.	Wysoka śmiertelność na poziomie 35%.	Wirus pojawił się 2012 roku w arabskich krajach Bliskiego Wschodu. Zakażenia następowały w placówkach ochrony zdrowia (głównie szpitalach), co umożliwiło relatywnie szybkie działania lecznicze i zatrzymanie dalszych zakażeń. Wybuch MERS-CoV w Korei w 2015 r. spowodował straty w turystyce szacowane na 2,6 mld USD. Porady dotyczące choroby są udzielane osobom odbywających pielgrzymkę hadidzi i umrah do Arabii Saudyjskiej.
od 2013 r. do chwili obecnej	Ebola (gorączka krwotoczna) - choroba wywołana przez wirus przenoszony na ludzi przez dzikie zwierzęta i rozprzestrzeniająca się poprzez transmisję z człowieka na człowieka (WHO, 2021, https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ebola-virus-disease data dostępu: 9.12.2022 r.).	28600 przypadków i 11325 zgonów (dane prawdopodobnie zaniżone). Wskaźnik śmiertelności od 25 do 90% (WHO, 2021, https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ebola-virus-disease data dostępu: 9.12.2022 r.).	Choroba znana w krajach Afryki od lat 60. XX w. Pierwsze masowe przypadki zakażeń odnotowano w 1976 r. w Demokratycznej Republice Konga w dolinie rzeki Ebola, od której wirus i choroba wzięły swoją nazwę (Stachon). Epidemia w roku 2013 rozpoczęła się w Gwinei i bardzo szybko objęła swym zasięgiem sąsiednie kraje afrykańskie: głównie Liberię i Sierra Leone. We wrześniu 2014 r. Ebola pojawiła się w USA a w październiku tego samego roku w Hiszpanii. Choroba obejmuje głównie tereny Afryki Zachodniej, Gwinei, Liberii, Sierra Leone i Konga. Szacowane straty gospodarcze spowodowane przez chorobę w Afryce Zachodniej wynoszą do 30 mld utraconego PKB.

¹⁵ Świńską grypę ogłoszono jako pandemię w czerwcu 2009 r., a jej zakończenie zakomunikowano w sierpniu 2010 r. Sama choroba, na mniejszą skalę, występuje jednak do dziś, jako schorzenie sezonowe.

od 2015 r. do chwili obecnej	Zika (flawivirus przenoszony przez komary <i>Aedes Aegypti</i>).	Nieznana liczba przypadków, niewiele jeśli w ogóle zgonów. Choroba znana jest przede wszystkim stąd, że może spowodować małogłowie u niemowląt urodzonych przez zarażone nią matki.	Wg szacunku Banku Światowego krótkoterminowy wpływ epidemii choroby w 2016 r. w Ameryce Łacińskiej i Karaibach wyniósł ok. 3,5 mld USD, głównie w krajach w których turystyka ma duże znaczenie, zwłaszcza biorąc pod uwagę organizację dużych wydarzeń sportowych.
od 2016 r. do chwili obecnej	Gorączka Denga (<i>Dengue Fever</i>)	100 mln. przypadków, 38 tys. zgonów.	„Denga to najważniejsza choroba wirusowa przenoszona przez wektory u lu- dzi i prawdopodobnie ważniejsza niż malaria na całym świecie pod względem zachorowalności i wpływu na gospodarkę” (Gubler, 2012). W 2016 r. choroba przybrała skalę globalną. Całkowity roczny koszt choroby w 2013 r. oszacowano na 89 mld. USD.
	Wirusowe zapalenie wątroby typu E (WZWE)	WHO szacuje, że co roku dochodzi do około 20 milionów zakażeń HEV, z czego rozpoznawanych jest około 3 milionów. Z powodu choroby co roku umiera na świecie ok. 70 tys. osób (Ra- jewski, Kwiatkowska, Sobolewska-Pi- larczyk, Sobolewski, Cieściński, 2017).	Do zakażenia chorobą dochodzi drogą pokarmową przez zjedzenie surowego albo niedogotowanego mięsa lub innych produktów zawierających krew i wą- trobę świni (figatellu we Francji) lub dzików i jeleniowatych (japońskie shikasa- shi) (Larska, Kalicki, Krzysiaś, 2022).
od 2019 r. do chwili obecnej	COVID-19 (koronawirus) Choroba wywołana przez wirus SARS-CoV-2).	Liczba potwierdzonych infekcji na świe- cie to 607 mln. osób, blisko 6,5 mln ofiar śmiertelnych (PAP, 2022, https://www.medonet.pl/koronawirus,koniec-pandemii--szef-who-widzimy-szanse,artykul,53174732.html data dostępu: 30.12.2022 r.; https://www.medonet.pl/koronawirus/koronawirus-w-europie-w-szwecji-odsetek-nadmiarowych-zgonow-nalezy-do-najnizszych-w-europie--jak-to-zrobili-,artykul,13785269.html data dostępu: 30.12.2022 r.; Rokicka, 2022,	Wirus wywołujący chorobę ma ogromną zaraźliwość populacyjną (współczynnik reprodukcji: 2,0–3,0), co oznacza znacznie szybsze tempo zakażeń niż w przy- padku MERS czy SARS, ale niższą śmiertelność. Ze względu na olbrzymie straty gospodarcze pandemia COVID-19 określana jako „najdroższa choroba w dziejach świata” (Orłowski, 2020). Olbrzymi gospodarczy koszt choroby wynika z modelu zastosowanego w większości krajów do jej zwalczania opartego na kwarantan- nie, rygorystycznym ograniczeniu swobody przemieszczania się i zgromadzeń. Gospodarcze straty związane z chorobą to, w zależności od kraju kilku, lub nawet kilkunastoprocentowy spadek PKB (recesja). Pakiety pomocowe dla podmio- tów gospodarczych wynikające z przedłużającego się <i>lockdownu</i> spowodowały wielki dług publiczny, którego spłata będzie obciążać rozwój wielu gospodarek w przyszłości, co spowoduje że powrót do wzrostu gospodarczego sprzed pan- demii nie będzie łatwy i zajmie wiele lat. Straty w turystyce wywołane pandemią COVID-19 są największe w historii i nieporównywalne do wcześniejszych kryzy- sów i wynoszą 1,2 biliona USD w przychodach turystyki i 120 milionów miejsc

		https://www.medonet.pl/zdrowie,n-ik-podsumowal-pandemie-covid-19-w-polsce--zmarnowane-lozka-i-ignorowanie-wirusa,artykul,27353683.html data dostępu: 30.12.2022 r.) ¹⁶ .	<p>Pracę i są siedmiokrotnie większe od wpływu jaki na sektor turystyki wywarł atak terrorystyczny z 11 września 2001 r. uznawany za największy dotychczas kryzys mający wpływ na turystykę (Sigala, 2020).</p>
2022 r. do chwili obecnej	Małpia ospa - odzwierzęca choroba zakaźna wywołana przez wirus MPXV (Larska i in., 2022) ¹⁷ .	Liczba przypadków w Unii Europejskiej osiągnęła do maja 2022 r. 321; a na świecie poza Afryką gdzie choroba ma charakter endemiczny – 557 przypadków zakażenia (Larska i in., 2022).	<p>Pierwszy przypadek występowania choroby w Europie potwierdzono 7 maja 2022 r. w Wielkiej Brytanii. Od tego czasu choroba pojawiła się w ponad 20 krajach świata, nie licząc Afryki, gdzie występuje endemicznie. Choroba objawia się poprzez obrzęk węzłów chłonnych, trudności w połykaniu, gorączkę i dreszcze, wysypkę przypominającą oparzenie. Od 2016 r. przypadki zachorowań na małpią ospę odnotowano w 9 krajach afrykańskich w których występują przenoszące wirusa gryzonie afrykańskie, w tym w Sierra Leone, Liberii, Republice Środkowoafrykańskiej, Republice Konga oraz Nigerii. Obecnie pozaafrykańskie przypadki choroby występują w postaci ognisk zachorowań obejmujących po kilkadziesiąt osób. Na dzień dzisiejszy WHO nie rekomenduje wprowadzenia ograniczeń w podróżowaniu w związku z występowaniem choroby (https://www.gov.pl/web/zdrowie/malpia-ospa--najwazniejsze-informacje data dostępu: 11.12. 2022 r.).</p>

Źródło: opracowanie własne

¹⁶ PAP (2022), Koniec pandemii? Szef WHO: widzimy szansę. *Medonet* <https://www.medonet.pl/koronawirus,koniec-pandemii--szef-who--widzimy-szanse,artykul,53174732.html> (dostęp: 30.12.2022 r.). Daleko idące ograniczenia w kontaktach między ludźmi w czasie pandemii COVID-19 określone mianem *lockdownu* oraz zmniejszenie środków na walkę z innymi chorobami spowodowało trudną do oszacowania dodatkową liczbę ofiar. Może być ona znacząca, np. w 2018 r. z powodu raka zmarło w Szwecji dwa razy więcej osób niż z powodu COVID-19 w 2020 r. (PAP (2022), Szwecja nie miała lockdownu, ale ma niski odsetek nadmiarowych zgonów. Jak to zrobili? <https://www.medonet.pl/koronawirus/koronawirus-w-europie,w-szwecji-odsetek-nadmiarowych-zgonow-nalezey-do-najmniejszych-w-europie--jak-to-zrobili-,artykul,13785269.html> (dostęp: 30.12.2022 r.). Średnia nadmierna śmiertelność wzrosła w Polsce w okresie pandemii o blisko 15 proc. W znacznym stopniu wynikała ona z faktu, że cały system opieki skoncentrowany był na COVID-19, co spowodowało odcięcie od świadczeń zdrowotnych osób chorujących wcześniej na inne choroby. (J. Rokicka (2022), NIK podsumował pandemię COVID-19 w Polsce: zmarnowane łóżka, ignorowanie wirusa i wiele nadmiarowych zgonów, *Medonet* <https://www.medonet.pl/zdrowie,nik-podsumowal-pandemie-covid-19-w-polsce--zmarnowane-lozka-i-ignorowanie-wirusa,artykul,27353683.html> (dostęp: 30.12.2022 r.).

¹⁷ Nazwa choroby pochodzi od pierwszego odkrycia wirusa u małp laboratoryjnych: makaków jawańskich i reżusów w duńskim laboratorium w Kopenhadze w 1958 r. Nazwa obowiązuje pomimo, że rezerwuarem i źródłem Orthopoxvirusa wywołującego ją u ludzi są gryzonie (M. Larska, M. K. Krzysia, op. cit., s. 519).

Najistotniejszym przejawem wpływu kryzysów zdrowotnych na turystykę jest ograniczenie przemieszczania się oraz obawy turystów odnośnie bezpieczeństwa miejsc wypoczynku związanych z chorobą, co skutkuje zmniejszeniem popytu turystycznego. Charakter współczesnych kryzysów zdrowotnych wskazuje jednak, że nie tylko oddziałują one na turystykę, lecz również turystyka oparta na paradygmacie stałego wzrostu, pozostająca niejednokrotnie w opozycji do zrównoważonego rozwoju, stanowi istotny czynnik przyczyniający do ich pojawiania się (Hall, Scott, Gössling, 2013). Pomimo, że w literaturze od dawna zwraca się uwagę na zagrożenia powstałe dla ludzi w wyniku turystyki (Hall, 2007; Thompson, 2013), jej negatywna rola z punktu widzenia zagrożeń dla zdrowia i życia ludzkiego zdaje się być ignorowana pomimo coraz większej świadomości zagrożeń jakie dla człowieka stwarzają zanieczyszczenia związane z podróżowaniem (szerzej transportem), które w sposób znaczący przyczyniają się do powstawiania różnego rodzaju chorób, związanych zwłaszcza z funkcjonowaniem układu oddechowego (Clay, Lewis, Severnini, 2018; Sterpetti, 2020). Ponieważ zmiany klimatyczne zwiększają prawdopodobieństwo wybuchów epidemii i pandemii (WHO, 2019), turystyka będąca w znacznym stopniu za nie odpowiedzialna przyczynia się do ich powstawania.

Kryzys COVID-19 i jego specyfika

Pierwsze przypadki ostrej choroby zakaźnej układu oddechowego wywołanej zakażeniem wirusem SARS-CoV-2 znanej jako COVID-19, które stały się początkiem wywołanego nią kryzysu (*COVID-19 crisis*¹⁸), odnotowano w listopadzie 2019 r. w środkowych Chinach w mieście Wuhan w prowincji Hubei. Rozprzestrzenienie się choroby na wiele części świata sprawiło, że 30 stycznia 2020 r. WHO ogłosiło stan zagrożenia dla zdrowia publicznego o zasięgu międzynarodowym, a 11 marca 2020 r. uznała COVID-19 za pandemię¹⁹.

Obserwacja rzeczywistości społeczno-gospodarczej w czasie kryzysu COVID-19, a przede wszystkim towarzysząca mu skala załamania światowej gospodarki, w tym turystyki, wskazuje, że stał się on nie tylko ogromnym

¹⁸ Określenie to stosowane jest w literaturze z zakresu turystyki (np. NWTTO (2022), *World Tourism Barometer*, 20(2) Określany jest on również jako "kryzys pandemiczny" (np. J. Rokicka, op. cit.) lub „koronakryzys” (np. K. Krzystofek, (2021), Świat wirtualny, świat wiralny, cienie przyszły z jaskini. *Transformacje*, 2(109), s. 28).

¹⁹ Wystąpienie dyrektora generalnego WHO podczas briefingu medialnego na temat COVID 19-marzec 2020 r.

kryzysem zdrowotnym oddziałującym na turystykę, ale również największą od czasu wielkiego kryzysu gospodarczego (*Great Depression*) lat 30. XX w. w przyczyną załamania światowej gospodarki (Baldwin, Weder di Mauro, 2020; McKinsey&Company, 2020)²⁰. Dwucyfrowa stopa bezrobocia w krajach takich jak USA, Chiny, Australia, Niemcy i Wielka Brytania zaledwie rok przed jego rozpoczęciem była nie do pomyślenia, podczas gdy już w roku 2020, czyli zaledwie kilka miesięcy po jego rozpoczęciu stała się rzeczywistością.

W sposób najbardziej ogólny kryzys COVID-19 opisywany jest jako kryzys społeczeństw ekonomizowanych (*economised societies*) zakorzenionych w paradygmacie wzrostu (Ötsch, 2020). W rozumieniu najbardziej ogólnym interpretowany jest on jako wynik skrzyżowania się szerszych procesów urbanizacyjnych, przejawów globalizacji, zmian środowiskowych, agrobiznesu i współczesnego kapitalizmu. Ma wiele cech wspólnych z podobnymi wcześniejszymi kryzysami zdrowotnymi, charakteryzują go jednak pewne, szczególne cechy i okoliczności. Od wcześniejszych podobnych kryzysów, w tym na przykład od zagrożenia zakażeniem SARS, różni go czas trwania oraz szybkość i skala rozprzestrzeniania się wirusa powodującego chorobę (Rossi, Sacco, Mancino, Critiani, Midulla, 2020). „Po raz pierwszy w historii pandemia objęła dosłownie cały świat.... Wystarczy ograniczyć się do jednego przykładu: w 192 krajach zaprzestano nauki w szkołach (w klasach). Sytuacja taka jeszcze nigdy wcześniej nie miała miejsca. Nazywane światowymi wojny nie objęły nawet połowy globu” (Krzysztofek, 2021). Według M. Sigali najbardziej charakterystyczne cechy kryzysu COVID-19 to jego „globalna i ogromna skala, wielowymiarowe i wzajemnie powiązane oddziaływania kwestionujące obecne wartości i systemy prowadzące do światowej recesji i depresji” (Sigala, 2022).

To głównie skala kryzysu COVID-19 sprawia, że pomimo swojego zdrowotnego charakteru, ma on cechy pozwalające na zakwalifikowanie go jako kryzysu gospodarczo- politycznego o światowym zasięgu. Pomimo ogromnego postępu ludzkości większość metod wykorzystywanych do jego zwalczania to metody stosowane na początku XX w., niosące daleko idące konsekwencje gospodarcze. Ze względu na to, że przenoszenie choroby następuje drogą kropelkową poprzez bezpośredni kontakty międzyludzkie, jednym z podstawowych środków zastosowanych do powstrzymania jego rozprzestrzeniania się było zamknięcie granic i nałożenie sankcji za łamanie

²⁰ Opinię, że COVID-19 jest nie tylko kryzysem zdrowotnym ale również gospodarczym prezentuje również znana firma consultingowa McKinsey i Company.

zakazów dotyczących przemieszczania się i kontaktów społecznych. Nastąpiło to poprzez wprowadzenie przez rządy państw tzw. *lockdownu* czyli wymogu pozostawania ludzi w miejscach zamieszkania ze względu na szczególne ryzyko wynikające z przemieszczania się (<https://www.karierawfinansach.pl/baza-wiedzy/slownik-pojec/lockdown-co-oznacza-definicja>).

Szok związany z kryzysem COVID-19, szczególnie w jego pierwszym okresie, zachwiał podstawami systemu gospodarki kapitalistycznej, podważając poczuciem bezpieczeństwa świata cywilizacji zachodniej. Przed kryzysem COVID-19 w krajach Zachodnich przyjmowano za pewnik, że podstawowe potrzeby konsumentów, takie jak żywność i schronienie będą łatwo zaspokojone dzięki szerokiej dostępności różnych produktów, a konsumenci rozpieszczani byli nadmiarem możliwości wyboru. Mimo, że w krajach tych potrzeby konsumentów były nadal zaspokajane, kryzys COVID-19 poprzez pojawiające się niedobory podstawowych produktów istotnie podważył poczucie bezpieczeństwa konsumentów i dostrzec można było zmiany w jaki sposób widzą oni możliwość zaspokojenia swoich potrzeb. Żaden z wcześniejszych kryzysów zdrowotnych nie podważył na tak znaczną skalę filaru systemu kapitalistycznego jakim jest konsumpcja.

Kryzys COVID-19 pozwolił na przyjęcie wielu regulacji prawnych zwiększających kontrolę nad obywatelami, okresowo ograniczającymi ich prawa i wprowadzających nadzwyczajne uprawnienia dla władz. Niejednokrotnie nakładane były one w trybie stanowiącym mocne uderzenie w obowiązujące dotychczas podstawy demokracji zachodniej i związane z nią wolności obywatelskie. Ponieważ kraje demokratyczne radziły sobie, przynajmniej w pierwszym okresie kryzysu, gorzej i ponosiły większe szkody niż kraje mniej demokratyczne, kryzys COVID-19 stał się silnym impulsem do weryfikacji sposobu funkcjonowania współczesnych społeczeństw w kierunku nadania im bardziej totalitarnego charakteru. Na rozwój kryzysu COVID-19, szczególnie w jego pierwszym okresie, znaczący wpływ miała nieufność rządów wielu krajów do światowych organizacji prozdrowotnych, wyrażnie silna w Europie, będąca „spadkiem” po doświadczeniach ze świńską grypą, boleśnie dając o sobie znać dziesięć lat po tym wydarzeniu. Sprawiała ona, że początkowo lekceważono płynące z WHO ostrzeżenia na temat choroby, ponieważ dobrze pamiętano skandal związany ze zbędnymi szczepionkami na świńską grypę (Nowak-Kreyer, 2020).

Kryzys COVID-19 sprawił, że świat znacznie zmienił się z punktu widzenia swojej wcześniejszej otwartości oraz nastąpiło odejście od zasad liberalnych. Stał się on mniej otwarty (*less open*) i mniej wolny (*less free*),

czego najbardziej widocznym przejawem było zamykanie granic oraz znaczne ograniczenie swobody podróżowania. Z powodu nałożonych ograniczeń znowu wszędzie stało się fizycznie daleko. W tym znaczeniu zasadne jest upatrywanie wpływu kryzysu COVID-19 na osłabienie istniejącego liberalnego porządku międzynarodowego. Ze względu na różnice w ocenie zagrożenia kryzys COVID-19 poważnie zachwiał również spójnością Unii Europejskiej i tak już mocno naruszonej Brexitem. Brak zdecydowanej reakcji władz UE w jego początkowym okresie sprawił, że powstało wrażenie całkowitej bezradności wobec pojawiającego się kryzysu. Wiele państw członkowskich, na czele z Włochami, poczuło się pozostawionych samym sobie, przez co z wielką mocą rozgorzała dyskusja nad samym sensem istnienia Unii Europejskiej w jej obecnym kształcie. Jednocześnie, w rozumieniu samej choroby, kryzys COVID-19 okazał się zjawiskiem 'demokratycznym' w tym sensie, że nie oszczędził nikogo i nie ominął żadnego kraju (Kuźniar, 2020/21).

Zamrożenie gospodarki i transportu wywołało głęboki kryzys gospodarczy, szczególnie w krajach, gdzie produkcja na potrzeby własne stanowiła tylko niewielki procent gospodarki oraz które opierały swoje gospodarki na turystyce. Towarzyszący kryzysowi COVID-19 klimat strachu, związany z wszechobecnym zagrożeniem bezpieczeństwa, stał się powszechny wpływając szczególnie na szeroko rozumianą sferę usług, w tym turystykę w wymiarze krajowym i ogólnosiwiatowym (Kamiński, 2022). Wynalezienie i wdrożenie do użycia szczepionki, które nastąpiło wcześniej niż początkowo zakładano, nie zmieniło w sposób zasadniczy tej sytuacji²¹.

Towarzyszący kryzysowi COVID-19 *lockdown* znacząco przyczynił się do szerszego niż wcześniej wykorzystania technologii cyfrowych (IT), która stała się remedium na łagodzenie jego skutków. Spowodowało to ogólne przyspieszenie cyfryzacji społeczeństw, które zrodziło wiele szerszych konsekwencji z których najważniejsze to rozpowszechnienie pracy zdalnej, zdalnej edukacji oraz rozwój e-turystyki (Gretnel, Fuchs, Baggio, Hoepken, Law, Neidhardt, Pesonen, Zanker, Xiang, 2020).

Specyfiką kryzysu COVID-19, w porównaniu z Wielkim Kryzysem lat 30. XX w. do którego jest on niejednokrotnie porównywany, jest to, że szczególnie dotknął on niektóre obszary gospodarki. Do zminimalizowania

²¹ Pierwszą szczepionkę opracowała i wprowadziła na rynek już w grudniu 2020 r. amerykańsko-niemiecka firma Pfizer/BioNTech, następną, w tym samym czasie – amerykańska firma Moderna (działająca pod kierownictwem bardzo kreatywnego francuskiego specjalisty w tym zakresie), a trzecią brytyjskie konsorcjum uniwersytetu z Oksfordu i firmy Astra Zenecca, co miało miejsce pod koniec grudnia 2020 r.

działalności lub czasowego zamknięcia zostały zmuszone branże wytwarzające produkty fizyczne, zwłaszcza firmy stosujące pracochłonne technologie (*labor-intensive firms*), podczas gdy sektory produkujące i dostarczające produkty i usługi informatyczne (*information product and services*) zaczęły mieć się lepiej (<https://www.rp.pl/najwazniejsze-firmy/art8556131-rewolucja-technologiczna-mocno-przyspieszyla>)²². O ile z uwagi na ograniczone możliwości przemieszczania kryzys COVID-19 szczególnie dotknął usługi turystyczne, w tym samym czasie rozwinęły się usługi bankowe, a działalność swoją zintensyfikowały usługi medyczne i usługi kurierskie²³. Nierównomierne konsekwencje kryzysu COVID-19 okazały się również widoczne z punktu widzenia wielkości przedsiębiorstw. Podczas gdy małe firmy, szczególnie usługowe, w których konieczny był bezpośredni kontakt z klientami, pozbywały się pracowników w szybkim tempie, np. amerykański Amazon ogłosił nabór dodatkowych 100 tys. pracowników (Davies, 2020), a w roku 2022 zajął drugie miejsce w rankingu największych światowych przedsiębiorstw (<https://fortune.com/global500/>).

Zróżnicowane oddziaływanie kryzysu COVID-19 ujawniło się nie tylko po stronie branż i przedsiębiorstw lecz również klientów. „Pewne grupy demograficzne, znane jako cyfrowi imigranci i maruderzy, to segmenty, które najmocniej odczuwały cios pandemii.... Jednak cyfrowi tubylcy mogą uznać tę nową rzeczywistość za coś korzystnego” (Kotler, Kartajaya, Setiawan, 2021). Wpływ kryzysu COVID-19 na różne segmenty klientów i graczy rynkowych zilustrowano w tabeli 2.

²² Kryzys COVID-19 zwiększył między innymi popyt na rozwiązania ułatwiające zdalną komunikację (np. chaty, wirtualni asystenci głosowi). Jednym z beneficjentów tych zmian jest np. wrocławska firma LiveChat, jeden z wiodących graczy wspierających komunikację biznesową online. Z jego flagowego rozwiązania korzysta już ponad 32 tys. firm ze 150 krajów. W okresie styczeń – marzec 2021 r. przychody tego przedsiębiorstwa urosły o niemal 40 proc. (*Rewolucja technologiczna mocno przyspieszyła* (2022),).

²³ W 2020 r. rynek usług kurierskich wzrósł o ponad jedną trzecią. Wolumen dostarczonych przesyłek poszedł w górę o 196 mln sztuk w stosunku do 2019 r., co stanowiło wzrost o prawie 45 proc. (*Rewolucja...*, op. cit.).

Tabela 2. Wpływ kryzysu COVID-19 na różne segmenty klientów i graczy rynkowych

	Mocny cios	Słabe uderzenie
Segment Klientów	<ul style="list-style-type: none"> przedstawiciele starszych pokoleń, którzy są cyfrowymi imigrantami i technologicznymi maruderami społeczności o niskich dochodach z ograniczonym dostępem do Internetu 	<ul style="list-style-type: none"> przedstawiciele młodszych pokoleń określani jako „cyfrowi tubylcy” zainteresowani rozwojem nowych technologii zamożne społeczności z lepszym dostępem do Internetu
Segment Przedsiębiorstw	<ul style="list-style-type: none"> firmy w których dominują procesy wymagające bezpośredniego kontaktu z klientem branże wymagające dużych nakładów pracy ludzkiej 	<ul style="list-style-type: none"> firmy z cyfrowymi procesami przedsiębiorstwa zarządzane w sposób szczupły (<i>lean</i>)

Źródło: P. Kotler, H. Kartajaya, I. Setiawan (2021), *Marketing 5.0. Technologie nexttech*. Warszawa: MT Biznes, s. 92.

Kryzys COVID-19 udowodnił dużą bezradność świata nauki wobec choroby oraz zachwiał podstawami społeczeństwa opartego na wiedzy (Polak, 2021). Rozdźwięk w zakresie opinii na jego temat wykroczył znacznie poza naturalne rewidowanie poglądów naukowych występujących w sytuacji postępu badań. „Bombardowane ... nadmiarem informacji, często ze sobą sprzecznych, społeczeństwo było coraz bardziej zdezorientowane” (Duszyński, Afelt, Ochab-Marcinek, Owczuk, Pyrc, Rychard, Smiatacz, 2020). Mimo to, że już w pierwszych dniach kryzysu największe podmioty odpowiedzialne za informowanie współczesnych społeczeństw zawarły porozumienie na mocy którego zobowiązały się przeciwstawiać się przedstawianiu fałszywych informacji w związku z pandemią COVID-19 (Berry, Danaher, Askoy, 2020)²⁴ na jej temat krążyło wiele sprzecznych z sobą opinii, które szczególnie wyraźnie widoczne były w pierwszym okresie kryzysu. Chaos poznawczy wynikający z wielu sprzecznych opinii epidemiologów i wirusologów zyskał miano „smogu epistemologicznego” (Krystofek, 2021). Zabrakło rzetelnych działań informacyjnych koordynowanych przez państwo. Powodowało to nie zawsze poważne traktowanie kolejnych doniesień, powodując

²⁴ Aby zapobiec przedostawaniu się nieprawdziwych informacji w formie e-maili do skrzynek internautów Google nawiązał współpracę ze Światową Organizacją Zdrowia (WHO) nad systemem uwierzytelniania wiadomości, który utrudniał oszustom naśladowanie domeny who.inf. Aby wyeliminować dezinformacje z wyników wyszukiwania Google i YouTube utworzyły 24-godzinny zespół reagowania. Podobnie postąpił Amazon, który starał się eliminować handlarzy fałszywych leków na COVID-19, a Facebook usuwał reklamy produktów, które odwołują się do COVID-19 lub szerzą teorie spiskowe na temat tej choroby (L.L. Berry, T.S. Danaher, L. Askoy, op. cit., s. 393).

zniecierpliwienie, zmienianie decyzji²⁵ i nieracjonalne działanie nie tylko obywateli lecz również władz państwowych²⁶. Duża niepewność co do sposobu rozpowszechniania się choroby, jej objawów (forma bezobjawowa), zakończenia (warunków jakie muszą zostać spełnione dla uzyskania odporności zbiorowej), grup ryzyka (we wczesnym okresie kryzysu podkreślano, że COVID-19 nie dotyczy dzieci), połączona z nie zawsze w pełni przemyślanymi sposobami jej przeciwdziałania, podsyciała niepokój społeczny oraz ułatwiała zarządzanie strachem (Krzystofek, 2021).

Podsumowanie i wnioski

Kryzysy zdrowotne wywierają współcześnie istotny wpływ na różne dziedziny życia w sposób znaczący oddziałując również na turystykę. Przedstawione w opracowaniu rozważania mają przyczynić się do lepszego zrozumienia związku między tymi dwoma obszarami.

Bezprecedensowe ograniczenia dotyczące podróżowania i nakazy pozostawania w domu podczas kryzysu COVID-19 spowodowały najpoważniejsze zakłócenia światowej gospodarki od czasów wielkiego kryzysu gospodarczego lat 30. XX uderzając w znaczący sposób również w turystykę. Z powodu międzynarodowych zakazów podróżowania, które dotyczyły ponad 90% światowej populacji oraz szeroko rozpowszechnionych ograniczeń dotyczących zgromadzeń publicznych i mobilności społeczności, turystyka w dużej mierze zamarła od pierwszych miesięcy 2020 r. odbudowując się powoli po olbrzymich stratach odniesionych w związku z pandemią COVID-19.

Zmiany w turystyce wywołane kryzysem COVID-19 wydają się oczywiste. Ich kierunek nie jest jednak przesądzony - czy rzeczy zmienią się na lepsze, przyjmując postać „nowego otwarcia” w turystyce nie wydaje się ostatecznie rozstrzygnięte. W znacznym stopniu będzie to zależało od zdolności do zmiany dominującego społecznego paradygmatu zachodnich społeczeństw, któremu podporządkowane jest funkcjonowanie współczesnej turystyki.

Istnieje wiele niewiadomych dotyczących tego w jaki sposób organizacje turystyczne będą zachowywały się w najbliższym czasie. Większość z nich będzie starała się z pewnością odrobić straty powstałe w wyniku COVID-19. Niektóre mogą celowo pozycjonować się w kategoriach niskich kosztów bez

²⁵ Np. w aspekcie konieczności stosowania maseczek ochronnych.

²⁶ Najbardziej znany przykład tego rodzaju działań to ograniczenie dostępu do lasów oraz zakazanie aktywności fizycznej na świeżym powietrzu.

troski o efekty zewnętrzne, aby jak najszybciej spróbować zwiększyć liczbę odwiedzających i możliwości zatrudnienia. Inne mogą próbować zwiększyć ceny, a inne wprowadzić nowe, wyższe standardy sanitarne, aby zwiększyć poziom bezpieczeństwa turystów.

Na pewno kryzys COVID-19 nie tylko zmusił wiele organizacji zajmujących się turystyką do walki o przetrwanie, lecz skłonił je również do poszukiwania alternatywnych ścieżek strategicznych. Dlatego badania turystyki związane z COVID-19 nie powinny być wyłącznie postrzegane, prowadzone i wykorzystane jako przydatne narzędzie do przywracania dawnych stanów, powinny kwestionować dotychczasowe paradygmaty wzrostu i założenia, które doprowadziły do obecnej sytuacji i uniemożliwiły przeprojektowanie i zresetowanie turystyki. „Jest oczywiste, że przyszłość turystyki wymaga fundamentalnej transformacji w kierunku bardziej zrównoważonego systemu. W większości literatury podkreśla się znaczenie zrównoważonej transformacji, jednak niewiele uwagi poświęca się temu, jakie mogą być mechanizmy transformacji i jak sektor turystyczny może stosować zrównoważone praktyki w przyszłości” (Vong i in., 2021).

Przeprowadzona w opracowaniu analiza pozwala na sformułowanie następujących wniosków końcowych:

- w obszarze turystyki w większym niż dotychczas zakresie uwzględniane muszą być ograniczenia wynikające z kryzysów zdrowotnych. Rozprzestrzenianie się wielu groźnych dla człowieka chorób jeszcze się nie skończyło, a chociaż brzmi to niepokojąco, świat spotykać może się z nowymi kryzysami zdrowotnymi. Turystyka powinna uczyć się na doświadczeniach wcześniejszych kryzysów i odpowiednio dostosowywać do nich swoje działania. Z uwagi na masowość i nieuchronność występowania tego typu zjawisk powinna ona starać się być przygotowana na ich występowanie;
- tematy, które wydają się najważniejsze z punktu widzenia oddziaływania kryzysów zdrowotnych na turystykę to: charakterystyka kryzysów zdrowotnych, zarządzanie zjawiskami kryzysowymi, skutki kryzysów zdrowotnych dla wybranych miejsc docelowych, percepcja ryzyka związana z kryzysem zdrowotnym i zmiany zachowań turystów, popyt na usługi turystyczne oraz wpływ kryzysów zdrowotnych na zrównoważoną transformację branży turystycznej. Badania mające na celu zbadanie pomiar i przewidywanie wpływu kryzysów na turystykę są ważne, aby opracować, monitorować i ulepszać strategie reagowania (nie można bowiem zarządzać tym czego nie można scharakteryzować);

- kryzys COVID-19 sprawił, że należy oczekiwać przesunięcia punktu ciężkości z tego, jak branża turystyczna może skutecznie reagować na kryzysy zdrowotne, na to, jak może ona próbować odbudować się w sposób zrównoważony. Zainteresowanie kryzysami zdrowotnymi oraz ich źródłami oraz rolą turystyki w ich powstawaniu spowoduje, że coraz większą popularność zyskują zagadnienia związku turystyki ze zrównoważonym rozwojem;
- powiązanie turystyki z kryzysami zdrowotnymi sprawia, że nauka poświęcona turystyce staje się z konieczności bardziej niż do tej pory interdyscyplinarna, obejmując wiedzę z zakresu historii tego rodzaju zjawisk oraz medycyny. Wskazuje to na potrzebę bliższej współpracy badawczej w dziedzinie nauk o zdrowiu i turystyki, aby lepiej zrozumieć szerokie przyczyny i skutki wybuchów kryzysów zdrowotnych i generowanie nowych informacji na temat tego złożonego problemu. Ponieważ „bezpieczeństwo, ochrona i spokój” to podstawowe warunki normalnego funkcjonowania przedsiębiorstw turystycznych, a bezpieczeństwo osobiste podczas podróży jest bardzo ważne dla większości osób, ponieważ turyści dostrzegają ryzyko związane z występowaniem kryzysów zdrowotnych, konieczne jest również szersze otwarcie wiedzy dotyczącej turystyki na dorobek nauk o bezpieczeństwie, zarówno w ujęciu krajowym jak i międzynarodowym. Przeprowadzona w prezentowanym opracowaniu analiza kryzysu COVID-19 udowadnia również, że brak możliwości empirycznego przeanalizowania wszystkich zjawisk odnoszących się do kryzysu COVID-19 zbliża wiedzę na temat turystyki bardziej do filozofii społecznej niż nauki empirycznej. Może zmienić również ukierunkowanie badań związku kryzysów i turystyki, które do tej pory nastawione były na konkretne zdarzenie, co oznacza, że nadany zostanie im bardziej ogólny charakter;
- w związku ze znaczeniem kryzysów zdrowotnych z punktu widzenia turystyki studenci kierunku Turystyka powinni być wyposażeni w wiedzę dotyczącą tej problematyki, zarówno jeśli chodzi o obecny wpływ kryzysów na turystykę jak i w ujęciu historycznym. Może być ona pomocna między innymi w powiązaniu zjawiska kryzysowego z daną destynacją turystyczną.

Literatura:

1. Acharya, V.V., Richardson, M. (2009). Causes of the financial crisis. *Critical Review*, 21, s. 195-210.
2. Ali, M., Lopez, AL., You, Y.A., Kim, Y.E., Sah, B., Maskery, B., Clemens, J. (2012). The global burden of cholera. *Bulletin of the World Health Organization*, 90(3), s. 209-218.
3. Baldwin, R., Weder di Mauro, B. (2020). Introduction. W: R. Baldwin, B. Weber di Mauro (red.), *Economics in the time of COVID-19*. (s. 1-30). London: CEPR Press.
4. Barrios, R.E. (2017). What does catastrophe reveal for whom? The anthropology of crises and disasters in a 'Post-Truth' world. *Annual Review of Anthropology*, 46(1), s. 151-166.
5. Berry, L.L., Danaher, T.S., Askoy, L., Keiningham, T.L. (2020). Service safety in the pandemic age. *Journal of Service Research*, 23(4), s. 391-395.
6. Chan, M. (2009). *World now at the start of 2009 influenza pandemic*. World Health Organization.
7. Chmielak, A. (2009). Oblicza kryzysu transformacyjnego. W: J. Kaliński, M. Zalesko (red.), *Od wielkiego kryzysu gospodarczego do wielkiego kryzysu finansowego. Perturbacje w gospodarce światowej w latach 1929-2009* (s. 252-268). Białystok: Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku.
8. Chromik, K. (2012). Kryzys metafizyki a lyotardowska koncepcja nowoczesności. *Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne*, 9(9), s. 31-37.
9. Chudzicka-Czupała, A., Grabowski, D. (2010). *Kryzys etyki pracy?* W: K. Popiołek, A. Bańka (red.), *Kryzysy, katastrofy i kataklizmy w perspektywie jednostkowej i społecznej* (s. 364-378). Poznań: Wyd. Stowarzyszenie Psychologia i Architektura.
10. Clay, K., Lewis, J., Severini, E. (2018). Pollution, infectious disease, and mortality: Evidence from the 1918 Spanish influenza pandemic. *The Journal of Economic History*, 78(4), s. 1179-1209.
11. Crosby, A.W. (2015). *Ecological imperialism: The biological expansion of Europe, 900-1900*. Cambridge University Press.
12. Czym jest pandemia? Największe pandemiczne w historii (2020). *Medonet*, 18.07. <https://www.medonet.pl/zdrowie,czym-jest-pandemia--najwieksze-pandemie-w-historii,artykul,1726644.html> (dostęp: 10.12.2022 r.).

13. Davies, W. (2020). The last global crisis didn't change the world. But this one could. *The Guardian*. 24 marzec. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/mar/24/coronavirus-crisischange-world-financial-global-capitalism> (dostęp: 6.12.2022 r.).
14. Deen, J., Mengel, M.A., Clemens J.D. (2020). Epidemiology of cholera. *Vaccine*, 38, supplement 1, s. 31-40.
15. Dobrzański, G. (1999). Istota i cechy współczesnego kryzysu ekologicznego. *Ekonomia i Środowisko*, 1, s. 7-20.
16. Duan, J., Xie, C., Morrison, A.M. (2021). Tourism crises and impacts on destinations: a systematic review of the tourism and hospitality literature. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 46(4), s. 667-695.
17. Duszyński, J., Afelt, A., Ochab-Marcinek, A., Owczuk, R., Pyrc, K., Rosińska, M., Rychard, A., Smiatacz, T. (2020). *Zrozumieć COVID-19. Opracowanie zespołu ds. COVID-19 przy prezesie Polskiej Akademii Nauk*. Polska Akademia Nauk, 14 września 2020. https://www.informacje.pan.pl/images/2020/opracowanie-covid19-14-092020/ZrozumiecCovid19_opracowanie_PAN.pdf. (dostęp: 11.12.2022 r.).
18. Enriquez-Sarano, M., Messika-Zeitoun, D., Topilsky, Y., Triboulloy, C., Benfari, G., Michelena, H. (2019). Tricuspid regurgitation is a public health crisis. *Progress in Cardiovascular Diseases*, 62, s. 447-451.
19. Faulkner, B. (2001). Towards a framework for tourism disaster management. *Tourism Management*, 22, s. 135-147.
20. Feldman, D.A., Miller, J.W. (red.). (1998). *The AIDS crisis: a documentary history*. Greenwood Press, Westport.
21. Golinowska, S., Zabdyr-Jamroz, M. (2020). Zarządzanie kryzysem zdrowotnym w pierwszym półroczu pandemii COVID-19. Analiza porównawcza na podstawie opinii ekspertów z wybranych krajów. *Zdrowie Publiczne i Zarządzanie*, 18(1), s. 1-31.
22. Gretnel, U., Fuchs, M., Baggio, R., Hoepken, W., Law, R., Neidhardt, J., Pesonen, J., Zanker, M., Xiang, Z. (2020). E-tourism beyond COVID-19: a call for transformative research. *Information Technology & Tourism*, 22(2), s. 187-203.
23. Gubler, D.J. (2012). The economic burden of Dengue. *The American Journal of Tropical Medicine and Hygiene*, 86(5), s. 743-744.
24. Hall, C.M. (2007). *Biosecurity and ecotourism*. W: J. Higham (red.), *Critical issues in ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon* (s. 102-116). Elsevier.

25. Hall, C.M. (2010). Crisis events in tourism: subjects of crisis in tourism. *Current Issues in Tourism*, 13(5), s. 401-417.
26. Hall, C.M., Scott, D., Gössling, S. (2013). The primacy of climate change for sustainable international tourism. *Sustainable Development*, 21, s. 112-121.
27. Henderson, J.C (2007). *Tourism crises: causes, consequences and management*. Routledge London.
28. Hoessle, V. (1994). *Philosophie der oekologischenkrise*. Munchen: C.H. Beck.
29. <https://fortune.com/global500/> (dostęp: 28.12.2022 r.).
30. <https://www.gov.pl/web/zdrowie/malpia-ospa--najwazniejsze-informacje> (dostęp: 11.12.2021 r.)
31. <https://www.karierawfinansach.pl/baza-wiedzy/slownik-pojec/lock-down-co-oznacza-definicja> (dostęp: 14.12.2022 r.).
32. Husserl, E. (1993). *Kryzys europejskiego człowieczeństwa a filozofia*. Warszawa: Wydawnictwo Fundacja Aletheia.
33. Jaroń, D. (2022). *Zapomniana epidemia: Jak cholera zdziesiątkowała Europę*. www.greenweek.interia.pl/historia/news-zapomniane-epidemie-jak-cholera-zdziesiatkowala-europe.nld.5439610 (dostęp: 30.12.2022 r.).
34. Johnson, N.P.A.S., Mueller, J. (2002). Updating the accounts: global mortality of the 1918-1920 „Spanish” influenza pandemic. *Bulletin of the History of Medicine*, 76(1), s. 105-115.
35. Kaliński, J., Zalesko, M. (2009). *Słowo wstępne*. W: *Od wielkiego kryzysu gospodarczego do wielkiego kryzysu finansowego. Perturbacje w gospodarce światowej w latach 1929-2009* (s. 7-8). Białystok: Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku.
36. Kamiński, J. (2022). *Bezpieczeństwo jako nowe wyzwanie w usługach – ochrona w czasie i po kryzysie*. W: K. Michalski, A. Szejniuk (red.). *Współczesne kierunki transformacji organizacyjnej – wybrane aspekty zmian*. (s. 165-181). Józefów: Wyd. Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie.
37. Karpiński, A. (2004). *Kryzys kultury współczesnej*. Gdańsk: Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego.
38. Kiriga, J.M., Sambo, L.G., Yokaide, A., Soumbey-Alley, E., Muthuri, L.K., Kiriga, D.G. (2009). Economic burden of cholera in the WHO African region. *BMC International Health and Human Rights*, 9(1), 8. <https://doi.org/10.1186/1472-698X-9-8>

39. Koselleck, R. (1988). *Critique and crisis: Enlightenment and the pathogenesis of modern society*. Cambridge, MA: MIT Press.
40. Koselleck, R. (2006). Crisis. *Journal of History of Ideas*, 67, s. 357-400.
41. Kotler, P., Kartajaya, H., Setiawan, I. (2021). *Marketing 5.0. Technologie nexttech*. Warszawa: MT Biznes.
42. Kowalczyk, S. (2011). *Współczesny kryzys ideowo-aksjologiczny*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
43. Krzystofek, K. (2021). Świat wirtualny, świat wiralny, cienie przyszły z jaskini. *Transformacje*, 2(109), s. 27-55.
44. Kuźniar, R. (2020/21). Przegląd sytuacji międzynarodowej: aspekty globalne i regionalne. *Rocznik Strategiczny*, 26, s. 43-66.
45. Larska, M., Kalicki, M., Krzysiak, M.K. (2022). Rola zwierząt nieudomowionych w epidemiach XXI wieku. *Życie Weterynaryjne*, 97(8), s. 518-523.
46. Manzoor, F., Wei, L., Asif, M., Haq, M.Z.U., Rehman, H.U. (2019). The Contribution of Sustainable Tourism to Economic Growth and Employment in Pakistan. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(19), s. 3785. <https://doi.org/10.3390/ijerph16193785>
47. Masco, J. (2017). The crisis in crisis. *Current Anthropology*, 58(15), s. 65-76.
48. McKinsey & Company. (2020). *Beyond coronavirus: The path to the next normal*. https://www.mckinsey.com/_/media/McKinsey/Industries/Healthcare%20Systems%20and%20Services/Our%20Insights/Beyond%20coronavirus%20The%20path%20to%20the%20next%20normal/Beyondcoronavirus-The-path-to-the-next-normal.ashx
49. Nowak-Kreyer, M. (2020). Pandemie i epidemie XX I XXI wieku. *Bezpieczeństwo Pracy: Nauka i Praktyka*, 5, s. 11-13.
50. United Nations World Tourism Organization (UNWTO) (2012). *UNWTO Tourism Highlights*. UNWTO: Madrid.
51. United Nations World Tourism Organization (UNWTO) (2022). *World Tourism Barometer*. UNWTO: Madrid.
52. Ohlan, R. (2017). The relationship between tourism, financial development and economic growth in India. *Future Business Journal*, 3(1), s. 9-22.
53. Orłowski, W.M. (2020). Najdroższa choroba w dziejach świata. *Rzeczpospolita*, 18 czerwiec.

54. Ötsch, W. (2020). *What type of crisis is this? The coronavirus crisis as a crisis of the economicised society*, Working Paper Serie, 57, Cusanus Hochschule für Gesellschaftsgestaltung, Institute für Ökonomie und für Philosophie, Bernkastel-Kues.
55. PAP (2022). Szwecja nie miała lockdownu, ale ma niski odsetek nadmiarowych zgonów. Jak to zrobili? *Medonet*. <https://www.medonet.pl/koronawirus/koronawirus-w-europie,w-szwecji-odsetek-nadmiarowych-zgonow-nalezy-do-najnizszych-w-europie--jak-to-zrobili-,artykul,13785269.html> (dostęp: 30.12.2022 r.).
56. Peretiatkowicz, A. (1923). Kryzys parlamentaryzmu. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 3(2), s. 237-243.
57. Pforr, C., Hosie, P.J. (2008). Crisis management in tourism: Preparing for recovery. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 23, s. 249-264.
58. Pilecka, B. (2004). *Kryzys psychologiczny. Wybrane zagadnienia*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
59. Piłat, R. (2005). Kryzys filozofii analitycznej. *Diametros*, 6, s. 199-202.
60. Piotrowicz, D. (2010). *Negocjacje kryzysowe i policyjne. Wybrane zagadnienia psychologiczne i kryminologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Dariusz Piotrowicz.
61. Polak, E. (2021). Bezradność nauki i ekspertów w obliczu Pandemii. *Transformacje*, 2(109), s. 56-73.
62. Popiołek, K., Bańka, A. (2010). *Wprowadzenie*. W: K. Popiołek, A. Bańka (red.), *Kryzysy, katastrofy i kataklizmy w perspektywie jednostkowej i społecznej* (s. 7-9). Poznań: Wyd. Stowarzyszenie Psychologia i Architektura.
63. Prokuratura Europejska prowadzi dochodzenie ws. zakupu szczepionek przez UE (2022). *Do Rzeczy*, 15.10. <https://dorzeczy.pl/zdrowie/357889/jest-dochodzenie-ws-zakupu-szczepionek-przecie-covid-19-przez-ue.html> (dostęp: 15.12.2022 r.).
64. Pszczołka, I. (2009). *Amerykański „kryzys hipoteczny”*. W: J. Kaliński, M. Zalesko (red.), *Od wielkiego kryzysu gospodarczego do wielkiego kryzysu finansowego. Perturbacje w gospodarce światowej w latach 1929-2009* (s. 380-399). Białystok: Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku.
65. Radziejewicz, P. (2020). Kryzys konstytucyjny i paradygmatyczna zmiana konstytucji. *Państwo i Prawo*, 10, s. 3-24.
66. Rajewski, P., Kwiatkowska, J., Sobolewska-Pilarczyk, M., Sobolewski, Ł., Cieściński, J. (2017). Wirusowe zapalenie wątroby typu E w praktyce lekarskiej. *Forum Medycyny Rodzinnej*, 11(5), s. 225-229.

67. *Rewolucja technologiczna mocno przyspieszyła* (2022). <https://www.rp.pl/najwazniejsze-firmy/art8556131-rewolucja-technologiczna-mocno-przyspieszyla> (dostęp: 2.12.2022 r.).
68. Ritchie, B.W. (2004). Chaos, crises and disasters: A strategic approach to crisis management in the tourism industry. *Tourism Management*, 25, s. 669-683.
69. Roitman, J. (2012). Crisis. W: *Political Concept: A Critical Lexicon*. Tel Aviv, New York.
70. Rokicka, J. (2022). NIK podsumował pandemię COVID-19 w Polsce: zmarnowane łóżka, ignorowanie wirusa i wiele nadmiarowych zgonów. *Medonet*. <https://www.medonet.pl/zdrowie,nik-podsumowal-pandemie-covid-19-w-polsce--zmarnowane-lozka-i-ignorowanie-wirusa,artykul,27353683.html> (dostęp: 30.10.2022 r.).
71. Rossi, G.A., Sacco, O., Mancino, E., Critiani, L., Midulla, F. (2020). Differences and similarities between SARS-CoV and SARS-CoV-2: spike receptor-binding domain recognition and host cell infection with support of cellular serine proteases. *Infection*, 48, s. 665-669.
72. Sigala, M. (2020). Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research, *Journal of Business Research*, 117, s. 312-321.
73. Stachoń, A. (2021). *Największe epidemie chorób zakaźnych w dziejach ludzkości*. <http://www.muzeum.bochnia.pl/najwieksze-epidemie-chorob-zakaznych-w-dziejach-ludzkości> (dostęp: 28.12.2022 r.).
74. Szymczak, M. (red.) (1978). *Słownik języka polskiego*, t. I. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
75. Teusz, G., Teusz, L. (2021). *Kryzys tożsamości człowieka i społeczeństwa pytania pierwsze*. http://cw.kul.lublin.pl/Content/29676/15_kryzys_tozsamosci_czlowieka.pdf (dostęp: 20.08.2021 r.).
76. Thompson, R.A. (2013). Parasite zoonoses and wildlife: One health, spill-over and human activity. *International Journal for Parasitology*, 43(12-13), s. 1079-1088.
77. Vong, C., Rita, P., António, N. (2021). Health-Related Crises in Tourism Destination Management: A Systematic Review. *Sustainability*, 13, 13738. <https://doi.org/10.3390/su132413738>
78. United Nations World Tourism Organization (UNWTO) (2012). *UNWTO Tourism Highlights*. UNWTO: Madrid.

79. World Economic Forum (2019). *Outbreak readiness and business impact protecting lives and livelihoods across the global economy*. 24 kwiecień, http://www3.weforum.org/docs/WEF_HGHI_Outbreak_Readiness_Business_Impact.pdf. (dostęp: 15.12.2021 r.).
80. World Health Organization (WHO) (2009). *Pandemic influenza preparedness and response: a WHO guidance document*. WHO.
81. World Health Organization (WHO) (2021). *Cholera situation in Yemen*, March. Document number: WHO-EM/CSR/433/E <https://applications.emro.who.int/docs/WHOEMCSR433E-eng.pdf?ua=1> (dostęp: 16.12.2022 r.).

Agnieszka Brenk¹

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu

Olga Smoleńska²

Uniwersytet im. M. Kopernika w Toruniu, Katedra Kultury Fizycznej

DOSTOSOWANIE DO OBOSTRZEŃ COVID-19 I SKUTKI SYTUACJI PANDEMICZNEJ WŚRÓD WYBRANYCH DESTYNACJI I OBIEKTÓW SPORTOWO-REKREACYJNO-TURYSTYCZNYCH – STUDIUM PRZYPADKU

Streszczenie

W artykule przedstawiano sytuację turystyki i wybranych destynacji oraz obiektów sportowo-rekreacyjno-turystycznych w czasie pandemii COVID-19 i jej skutków, jakie wywarła na ich funkcjonowanie. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie, w jaki sposób na wybranych przykładach uległy zmianie nie tylko codzienne czynności i zachowania uczestników ruchu turystycznego, ale także zasady organizacji turystyki przyjazdowej, szereg ograniczeń wprowadzanych na czas trwania pandemii oraz roli państw w przeciwdziałaniu skutkom kryzysu. Opracowanie oparte jest o badania metodą monograficzną oraz prezentuje opinie zarządzających obiektami i ocenę wpływu pandemii COVID-19 na rozwój turystyki. W artykule przedstawione jest głównie studium przypadku oparte na analizie i wizycie studyjnej w Dubaju (ZEA) oraz wywiady z właścicielami wybranych obiektów o charakterze sportowo-turystyczno-rekreacyjnych w Polsce.

Słowa kluczowe: Sars CoV-2, COVID-19, koronawirus, lockdown, turystyka, pandemia, kryzys, hotelarstwo, Dubai, ZEA, EXPO 2020

¹ ORCID: 0000-0001-6672-1255

² ORCID: 0000-0002-2517-9081

Abstract

This paper presents the situation of tourism and selected destinations and sports and leisure-tourism facilities during the COVID-19 pandemic and the effects it had on their operations. The aim of this study is to show how, using selected examples, not only the daily activities and behaviours of tourism participants have changed, but also the principles of inbound tourism organisation, the range of restrictions introduced for the duration of the pandemic and the role of countries in counteracting the effects of the crisis. The study is based on monographic research and presents the opinions of facility managers and an assessment of the impact of the COVID-19 pandemic on tourism development. The paper mainly presents a case study based on an analysis and study visit to Dubai (UAE) and interviews with owners of selected sports-tourism-recreational facilities in Poland.

Keywords: Sars CoV-2, COVID-19, coronavirus, lockdown, tourism, pandemic, crisis, hospitality, Dubai, UAE, EXPO 2020

Wstęp

Branża turystyczna stanowi obecnie jedną z głównych gałęzi światowej gospodarki mających znaczący udział w wytwarzaniu wartości dodanej brutto i tworzeniu rynku pracy zarówno w Polsce, jak i na świecie. Ostatnie dekady były czasem wysokiego wzrostu zarówno turystyki krajowej, jak i międzynarodowej, przykładem są nieustający światowi liderzy w rankingach: Francja, Włochy czy Hiszpania. Pojawienie się wirusa Sars CoV-2 w sposób niespodziewany, a za nim konsekwencje wprowadzone w postaci różnorodnych obostrzeń, a szczególnie *lockdown*'y spowodowały, iż turystyka przeżywała w latach 2020-2021 jeden z najbardziej dotkliwych kryzysów wszechczasów spowodowany rozprzestrzenianiem się pandemii COVID-19. Podatność turystyki na sytuację zagrożenia, niepewności, co do uwarunkowań rynku nie jest przypadkowa. Maditinos i Vassiliadis (2008) uważają, że główne rodzaje kryzysów, które mają wpływ na globalny przemysł turystyczny, to: ataki terrorystyczne, katastrofy naturalne, niestabilna sytuacja polityczna i wojny oraz epidemie – choroby. Ochrona zdrowia w perspektywie różnych form turystyki staje się – jak pokazują ostatnie lata ważną, międzykulturową i globalną kwestią.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie, w jaki sposób (na wybranych przykładach) uległy zmianie nie tylko codzienne czynności i zachowania uczestników ruchu turystycznego, ale także zasady organizacji turystyki przyjazdowej, szereg ograniczeń wprowadzanych na czas trwania

pandemii oraz rola państw w przeciwdziałaniu skutkom kryzysu. Opracowanie stanowi rodzaj studium przypadku oraz prezentuje opinie właścicieli wybranych obiektów i ocenę wpływu pandemii na rozwój turystyki.

Materiał i metoda

Wobec określonego w pracy celu i problemu badawczego niniejszego artykułu, zdecydowano się skorzystać z metody monograficznej. Jest to metoda, której celem jest skupienie się na szczegółowo przeprowadzonej analizie konkretnych przypadków, inaczej jednostek statystycznych. Celem użycia tej metody jest przede wszystkim zbadanie elementów i cech jakościowych określonego procesu, struktury czy też systemu. Ma też za zadanie scharakteryzować ich rozwój i funkcjonowanie na bazie charakteru i wielkości badanego przypadku. Wybraną dla tej pracy techniką, która najlepiej odpowiada celom badawczym jest studium przypadków wybranych działalności i destynacji turystycznych, w tym w szczególności wybranych i znaczących destynacji oraz obiektów noclegowych. Trafnie tę technikę badawczą określił Grzegorzczuk (2015), definiując ją jako zawierającą bardzo szeroki opis danego zjawiska, mającą na celu jego pogłębioną analizę i ocenę. Badanie to wg tego autora, ma charakter głównie jakościowy, mogący dotyczyć wielu dyscyplin naukowych, a dzięki wykorzystaniu w analizie danych oraz sposobów ich gromadzenia można rozwiązywać tą metodą problemy zarówno praktyczne, jak i naukowe.

W niniejszym artykule zdecydowano się przedstawić przypadek ZEA i Dubaju, jako jednej z najważniejszych, najpopularniejszych i najbardziej rozwijającej się destynacji turystycznej świata, jednocześnie stosunkowo w niewielkim stopniu dotkniętej skutkami pandemii koronawirusa, jednak z licznymi obostrzeniami. Wywiady w Polsce zostały przeprowadzone z trzema osobami zarządzającymi wybranymi obiektami sportowo-rekreacyjno-turystycznymi, którzy zgodzili się na udzielenie anonimowych odpowiedzi (bez możliwości przypisania ich również pod konkretne obiekty z obawy przed ewentualnymi reperkusjami). Pozostała część osób, do których skierowano ankietę nie udzieliła na nią odpowiedzi lub odmówiła udział w badaniu.

Sytuacja pandemiczna w wybranych destynacjach turystycznych

Pandemia COVID-19 objęła cały świat, jednak z różnym natężeniem i w różnych okresach czasowych dotknęła poszczególne kraje, a co się z tym wiąże poszczególne destynacje turystyczne. Firma *Travel Advance*, zajmująca się marketingiem destynacji turystycznych, działająca na terenie

Europy Środkowo-Wschodniej, jako członek *Travel Consul*, międzynarodowego stowarzyszenia agencji i organizacji specjalizujących się w marketingu turystycznym, przeprowadziła globalne badania branży turystycznej w czasie pandemii koronawirusa. W zrealizowanym w maju 2020 internetowym badaniu wzięło udział ponad 900 organizatorów turystyki z całego świata i określiło, jaki (ówcześnie przewidywany) wpływ miała pandemia COVID-19 na ich działalność. Z badań wynikały m.in. następujące wnioski, które w dużej mierze sprawdziły się w dalszym okresie:

- W trzecim kwartale 2020 branża turystyczna przewidywała 73% spadek sprzedaży, zaś w czwartym kwartale – 60%. Dwie trzecie respondentów przewidywało, że bez wsparcia finansowego ze strony rządu nie będzie w stanie utrzymać działalności przez kolejnych sześć miesięcy.
- Około 41% wszystkich respondentów w czasie pandemii tworzyło nowe produkty oraz zmieniło swój model biznesowy. Na drugim miejscu wymieniono wdrażanie programów poprawiających obsługę klienta oraz szkolenia.
- W ramach najczęściej podejmowanych działań marketingowych pomagających wychodzić branży z kryzysu wymieniane były działania w mediach społecznościowych. Dwie trzecie respondentów określiło, że media społecznościowe stały się ich głównym wsparciem w komunikacji marketingowej. Kampanie prowadzone w Internecie oraz bliska współpraca z mediami zajęły odpowiednio drugie i trzecie miejsce.
- Najlepszą metodą komunikacji z klientem w czasie pandemii okazał się e-mail. Drugim najczęściej wskazywanym kanałem komunikacji była rozmowa telefoniczna. Zyskujące popularność wideokonferencje i *live-chaty* zostały wskazane jedynie przez 17% badanych.
- Za najlepsze źródło informacji w czasie pandemii, aż 69% respondentów uznało izby turystyczne, zreszczenia touroperatorów i biur podróży. Na następnych pozycjach wymieniano DMO's³, media branżowe, rząd i znajomych z branży.
- Jedną z kwestii poruszonych w trakcie badania było określenie przez ankietowanych najlepszego sposobu pomocy, jaki może zaoferować branża przy wychodzeniu z kryzysu lokalna DMO. Dwie trzecie respondentów uznało, że największą pomocą będzie wprowadzenie certyfikacji

³ *Destination Marketing Organization* (Organizacja marketingu destynacji) - to organizacja, która promuje lokalizację jako atrakcyjny cel podróży. DMO są znane jako izby turystyczne, władze turystyczne lub „Biura Zjazdów i Zwiedzających”. Istnieją przede wszystkim po to, aby dostarczać informacji podróżującym w celach wypoczynkowych.

zachowania norm sanitarnych, potwierdzających bezpieczeństwo podróży. W dalszej kolejności respondenci podkreślili realizację kampanii marketingowych, prezentację aktualnych danych o kierunku oraz otrzymywanie bieżących informacji na tematy branżowe.

- Respondenci zapytani zostali o adaptację do nowych warunków w perspektywie roku i dłuższej. 70% z nich podkreśliło, że jednym z najważniejszych zadań stojących przed organizatorami turystyki będzie modyfikacja warunków anulacji rezerwacji. Na kolejnych miejscach ankietowani wskazywali rozszerzenie kanałów komunikacji z klientem, dywersyfikację bądź zmianę oferty produktowej oraz nawiązywanie nowych partnerstw biznesowych (Travel Consul, 2020 za WOT, 2021).

To zdecydowanie niejedyny globalny temat. Problematyką wpływu koronawirusa na branżę turystyczną, zajęła się m.in. UNWTO. Podróże i turystyka wg Światowej Organizacji Turystyki należą do najbardziej dotkniętych sektorów we wszystkich krajach na całym świecie. Dlatego UNWTO uruchomiła wraz z nasileniem pandemii tzw. pulpit nawigacyjny (*tourism data dashboard*) dotyczący wirusa COVID-19 i turystyki (ryc. 1), który pokazuje dane na temat wpływu COVID-19 na sektor turystyczny na całym świecie, według regionów i miejsc docelowych w zakresie, w tym:

- Międzynarodowych przyjazdów turystów;
- Wpływów z turystyki międzynarodowej;
- Wrażliwości na zmiany miejsc docelowych:
 - Turystyki jako udziału w PKB;
 - Turystyki jako udziału w eksporcie ogółem;
 - Turystyki międzynarodowej jako udziału w turystyce ogółem (w tym krajowej);
- Oceny wpływu kryzysu COVID-19 na turystykę;
- Oceny wpływu poprzednich kryzysów na turystykę;

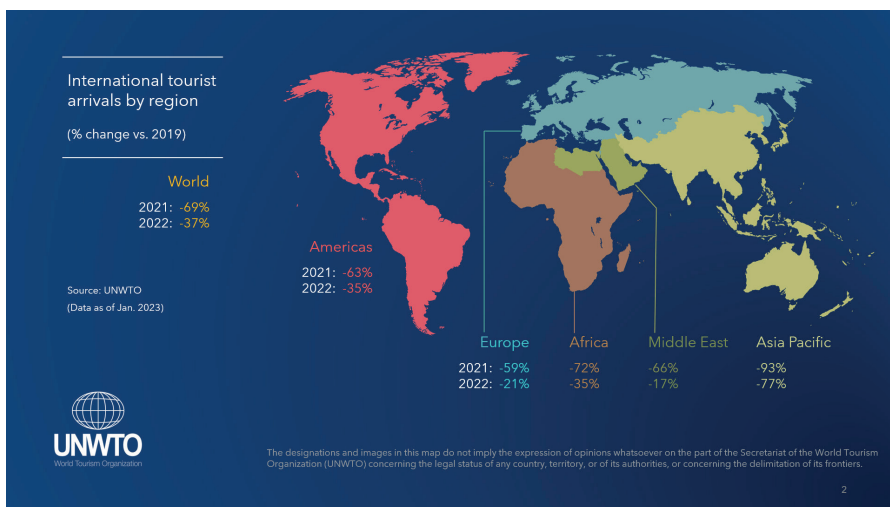
Pulpit UNWTO COVID-19 i turystyka jest dostępny bezpłatnie i jest na bieżąco aktualizowany.

Źródło: UNWTO, 2023, <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19>.

Sektor podróży w 2022 odzyskał 63% poziomu sprzed pandemii, zgodnie ze scenariuszami UNWTO. Europa, największy na świecie region docelowy, odnotował 585 mln przyjazdów, osiągając prawie 80% poziom sprzed pandemii (-21% w stosunku do 2019). Bliski Wschód odnotował najsilniejszy

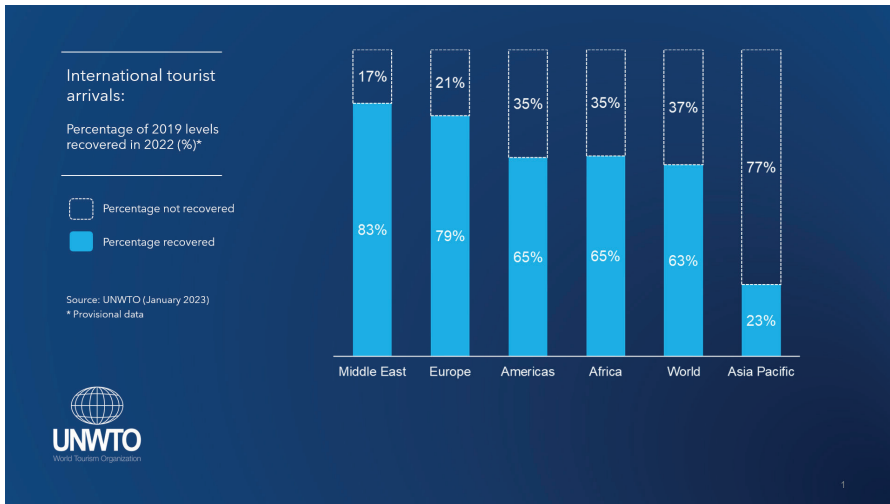
względny wzrost w różnych regionach w 2022, przy czym liczba przyjazdów wzrosła do 83% liczby sprzed pandemii (-17% w porównaniu z 2019). Afryka i obie Ameryki odzyskały około 65% odwiedzających przed pandemią, podczas gdy region Azji i Pacyfiku osiągnął tylko 23%, ze względu na silniejsze ograniczenia związane z wirusem. Według podregionów, Europa Zachodnia (87%) i Karaiby (84%) były najbliżej poziomu sprzed pandemii. Rok 2022 przyniósł silne odbicie w wydatkach turystycznych, skutkujące odbudową stanu sprzed pandemii poziomu dochodów w wielu miejscach docelowych. UNWTO szacuje, że turystyka międzynarodowa wzmocni swoje ożywienie w 2023, ze względu na stłumiony jeszcze popyt, zwłaszcza w regionie Azji i Pacyfiku, gdzie otwierają się nowe kierunki i rynki (za UNWTO, 2023, <https://www.unwto.org/unwto-world-tourism-barometer-data>).

Liczba podróży międzynarodowych sukcesywnie wzrasta, chociaż ożywienie gospodarcze nie jest wielkie i jest nierównomierne w obliczu dużej niepewności, a od dłuższego czasu również dużego i niespodziewanego kryzysu gospodarczego i trwającej w Europie wojny. Aktualne statystyki pokazują, że kryzys w turystyce nadal trwa, a liczba międzynarodowych podróży wciąż nie jest taka, jak sprzed paru lat (ryc. 2 i ryc. 3). Bezpieczne i odpowiedzialne odnowienie turystyki zależy w dalszym stopniu od skoordynowanej reakcji między krajami w zakresie ograniczeń w podróżowaniu i przede wszystkim zharmonizowanego bezpieczeństwa (za UNWTO, 2021, <https://www.unwto.org/unwto-world-tourism-barometer-data>).

Rycina 2. Zmiany w liczbie przyjazdów turystów międzynarodowych na świecie 2022

Źródło: UNWTO, 2023, <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19>.

Rycina 3. Zmiany w liczbie przyjazdów turystów międzynarodowych na świecie 2022

Źródło: UNWTO, 2023, <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19>.

W analizowanej sytuacji, to właśnie region Bliskiego Wschodu stanowi destynację o szczególnym zainteresowaniu, jako jeden z najmniej dotkniętych sytuacją pandemiczną, odbijających się od kryzysu i przede wszystkim jeden z najbardziej rozpoznawalnych i rozwojowych pod względem turystycznym i hotelarskim do tej pory, w tym obszar Zjednoczonych Emiratów Arabskich i jego najbardziej spektakularna aglomeracja turystyczna świata, czyli Dubaj, co było możliwe do zweryfikowania w praktyce, ze względu na bezpośrednie wizyty studyjne na tym obszarze w ostatnich dwóch latach 2021 i 2022. Ponadto na obszarze tego regionu turystycznego, zorganizowano w ostatnim czasie co najmniej dwie spektakularne i przynoszące duże zainteresowanie również podróżami, *megaeventy*, czyli wystawę Expo2020 w Dubaju oraz Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej 2022 w Katarze. Ponadto w najbliższej przyszłości również Arabia Saudyjska ma szczytne plany budowy zimowego miasteczka olimpijskiego i organizacji Zimowych Igrzysk Olimpijskich 2029, co w tym klimacie i szerokości geograficznej wydaje się dość kuriozalne. Nie wypada też nie wspomnieć o istnieniu w tej części świata zarówno najwyższego budynku świata (*Burj Khalifa*), jak i najwyższego hotelu (*Gevora Hotel*), obu na dzień dzisiejszy również w Dubaju (choć pierwszy ma być przewyższony choćby przez *Dubai Creek Tower*).

Studium przypadku – Zjednoczone Emiraty Arabskie (ZEA) i Dubai

W pierwszym okresie pandemii ZEA zamknęły swoje granice i ograniczyły podróżowanie wprowadzając różne restrykcje i *lockdown*'y. Pierwszym emiratem, który otworzył się na ruch turystyczny był właśnie Dubaj. Podróżować do samej stolicy emiratu można było nieprzerwanie od lipca 2020. Pozostałe emiraty m.in. Abu Dhabi i Ras Al Khaimah otworzyły granice dla turystów we wrześniu 2020. Wszyscy podróżujący do ZEA musieli mieć jednak przy sobie wydrukowany negatywny test na COVID-19 (PCR) wykonany w przeciągu 72h. przed odlotem (najlepiej w akredytowanym laboratorium MZ, które uznaje również rząd ZEA). Podróżni przylatujący z Polski do Dubaju po wylądowaniu na lotnisku byli poddawani dodatkowemu, bezpłatnemu testowi RT-PCR, którego wynik był dostępny w ciągu 24h. Na rezultat należało oczekiwać na terenie hotelu, w którym miało się wykupiony pobyt. W przypadku pozytywnego testu należało się poddać 14-dniowej samoizolacji. Obowiązek ten nie dotyczył tranzytu oraz dzieci poniżej 12 roku życia. Dodatkowo pasażerowie linii lotniczych *Emirates* mogli skorzystać z bezpłatnej ochrony w przypadku konieczności pokrycia kosztów leczenia na COVID-19 oraz przejścia kwarantanny: *Emirates Ochrona*.

Zasady przylotów do emiratu Abu Zabi różniły się od tych obowiązujących w pozostałych emiratach. Warunkiem przylotu do Abu Zabi był negatywny test wykonany w przeciągu 48h przed odlotem. Wszyscy podróżni byli też poddani testowi po przylocie. W przypadku podróży z jednego z krajów znajdujących się na tzw. „zielonej liście” osoby zaszczepione musiały poddać się dodatkowemu testowi w 6. dniu pobytu, a osoby niezaszczepione musiały poddać się dodatkowym testom w 6 i 9 dniu pobytu. Podróżni przybywający z krajów zielonej listy nie musieli poddawać się kwarantannie. Lista krajów należących do zielonej listy była regularnie aktualizowana. W przypadku podróży z krajów spoza zielonej listy osoby zaszczepione musiały poddać się dodatkowym testom w 4 i 8 dniu pobytu. Osoby niezaszczepione musiały poddać się 10-dniowej kwarantannie i poddać się testowi w 9 dniu pobytu/kwarantanny. Turyści byli zobowiązani przed przylotem zarejestrować swój certyfikat szczepienia przez stronę internetową lub aplikację *Federal Authority for Identity and Citizenship*, a przekraczający granicę pomiędzy emiratem Dubaju a Emiratem Abu Zabi, musieli się stosować do wytycznych obowiązujących turystów lecących bezpośrednio do Abu Zabi dotyczących kolejnych testów i/lub kwarantanny. Dodatkowo w emiracie Abu Zabi wstęp do większości miejsc publicznych był możliwy wyłącznie

dla osób posiadających status w aplikacji *Alhos* (<https://www.gov.pl/web/dyplomacja/zjednoczone-emiraty-arabskie>).

Z kolei w przypadku podróży powrotnej zgodnie z obowiązującym ówczesnie Rozporządzeniem Rady Ministrów do 30 września 2021 obowiązywała 10-dniowa kwarantanna. Z kwarantanny niezależnie od kierunku zwolnione były osoby zaszczepione przeciwko COVID-19, ozdrowieńcy, którzy przebyli chorobę w ciągu ostatnich 6m-cy, a także dzieci poniżej 12 roku życia podróżujące pod opieką dorosłych zaszczepionych (min. 14 dni od podania ostatniej dawki). W przypadku podróży z krajów Unii Europejskiej i EFTA zwolnione były także dzieci poniżej 12 roku życia podróżujące z rodzicami posiadającymi negatywny wynik testu. W podróżach z krajów należących do Unii Europejskiej, stowarzyszenia EFTA lub z innych krajów na podstawie indywidualnych ustaleń między państwami: z kwarantanny zazwyczaj zwalniał negatywny wynik testu antygenowego lub PCR wykonanego przed przylotem do Polski (nie starszy niż 48h) lub w Polsce maks. do 48h po przekroczeniu granicy (wynik testu musiał zostać wprowadzony do systemu teleinformatycznego przez laboratorium w okresie 48h od przekroczenia granicy). Zapis dotyczył powrotu m.in. z: Grecji, Hiszpanii, Turcji (na podstawie specjalnej umowy między krajami), Włoch, Portugalii, Bułgarii, Chorwacji, Cypru, Francji, Czech, Litwy, Łotwy, Niemiec, Słowacji, Słowenii, Szwajcarii, Węgier, Islandii, Rumunii, Holandii, Liechtensteinu, Norwegii. W przypadku podróży z krajów nie należących do strefy Schengen lub nie będących państwem członkowskim EFTA kwarantanna mogła zostać skrócona w przypadku uzyskania negatywnego wyniku testu antygenowego lub PCR wykonanego nie wcześniej niż 7 dni po przekroczeniu granicy Polski. Warunek ten dotyczył powrotu m.in. z: Egiptu, Tunezji, Albanii, Macedonii, Czarnogóry, Maroka, Jordanii, Meksyku, Dominikany, Kuby, Emiratów Arabskich, Gruzji, Kenii, Kostaryki, Malediwów, Wysp Zielonego Przylądka, Zanzibaru (<https://dziennikustaw.gov.pl/D2021000105401.pdf>). W późniejszym terminie, tj. w styczniu 2022, obostrzenia te zostały mocno zredukowane i właściwie wystarczył do wylotu test PCR wykonany w Polsce (na lotnisku w Dubaju nie obowiązywały już żadne dodatkowe testy dla obywateli UE, w tym Polski) oraz przy powrocie obowiązkowy, odpłatny test na lotnisku powrotnym (w tym przypadku było to Lotnisko Chopina w Warszawie).

W Zjednoczonych Emiratach Arabskich mimo tych silnych obostrzeń zaistniał mimo wszystko problem koronawirusa. W grudniu 2020 było około 1,2 tys. przypadków nowych zachorowań na COVID-19. Na przełomie stycznia i lutego 2021, liczba ta zwiększyła się do 3,2 tys. zakażeń. Do tego ZEA

liczą tylko ok. 10 mln mieszkańców (4 razy mniej niż np. w Polsce). Jednak od 2021 nie było tam prawdziwego *lockdownu*, jednak były liczne i surowe wytyczne odnośnie funkcjonowania, do których musieli dostosować się również turyści. Przede wszystkim wszystkie osoby poruszające się po kraju i w tym przypadku Dubaju, musiały bezwzględnie nosić maseczki (w przypadku roku 2022 ten zakaz został zniesiony, poza podróżami w komunikacji miejskiej i wizytach w największych punktach turystycznych). Prawo było jednak bezwzględne, a za złamanie reżimu sanitarnego groziły wysokie kary, dochodzące do kilkudziesięciu tysięcy złotych, w tym: ok. 3 tys. za niezachowanie dystansu społecznego lub brak maseczki, najwyższe - za odmowę hospitalizacji i nieprzestrzeganie kwarantanny – w przeliczeniu ok. 50 tys. zł., ok. 10 tys. zł za organizację domowej imprezy i 5 tys. zł za odmowę zainstalowania lub zarejestrowania inteligentnej aplikacji śledzącej. Mandat groził też w przypadku niepotrzebnej wizyty w placówce medycznej (3 tys.) czy ponownego wykonania testu COVID-19 w ciągu 2 tyg. bez ważnego powodu (1 tys.). Niezależnie jednak od tego, czy było się świadomym groźącej kary, większość osób i tak stosowała się do wytycznych, ponieważ tak silna była tam również presja społeczna i wszyscy stosowali się z reguły do wytycznych (choćby noszenia maseczek). Ponadto trzeba pamiętać, że 90% osób, które mieszkają w Dubaju, to nie obywatele, tylko rezydenci i ekspaci. Ich kontakty międzynarodowe i podróże, mogą powodować silny wzrost zakażeń, ale też łatwiej dostosowują się do wytycznych, ze względu na obawy przed (dość łatwą) utratą prestiżowego i istotnego dla ich obecności i zatrudnienia w tym kraju statusu. W samej aglomeracji nie było w czasie *lockdownu*. Działały restauracje, siłownie, baseny, hotele, ludzie chodzili do biur bądź pracowali hybrydowo: trochę z domu, trochę zdalnie. Obowiązywał natomiast reżim sanitarny – w restauracjach musiała być zachowana odpowiednia odległość i zdarzały się wyrwykowe kontrole. W wielu miejscach również była mierzona temperatura: w galeriach handlowych, w sklepach, szkołach, na basenie (choć osobiście nam się to nie zdarzyło, ale pomiary były też automatyczne). Firmy musiały pilnować obostrzeń. Za ich złamanie groziły nie tylko kary finansowe, ale i tymczasowe zamknięcie. Urzędnicy wyrwykowo kontrolowali sytuację w poszczególnych miejscach, ale też reagowali na zgłoszenia mieszkańców. Uruchomiona została specjalna infolinia, pod którą można było zadzwonić, by poinformować o nieprawidłowościach zauważonych w restauracjach czy sklepach. Naruszenia można było też zgłaszać na policję, dzwoniąc lub informując służby poprzez specjalną aplikację *Police eye*, co podobno nie było rzadkim przypadkiem.

Ciekawe rozwiązania zastosował Dubaj również „wewnętrznie” w zakresie poprawy sytuacji ekonomicznej na rynku turystycznym, i jakby nie było obniżonej liczby turystów, zwłaszcza na początku pandemii, ale również w późniejszym czasie. Co prawda dane tamtejszego Ministerstwa Gospodarki wskazywały, że sektor turystyczny ZEA odnotował mimo wszystko drugie, co do wielkości obłożenie hoteli na świecie w 2020 (54,7% tuż za Chinami z 58% wynikiem i Arabią Saudyjską 37% oraz średnią 43% w obszarze Bliskiego Wschodu), jednak sytuacja ta, i tak była gorsza od lat poprzednich. Odbył się to równolegle ze spadkiem aktywności turystycznej o 74% na świecie i 76% w stosunku do roku poprzedniego w tym regionie (który wraz z Królestwem Arabii Saudyjskiej czy Omanem miały jedno z najsilniejszych ograniczeń podróży wychodzących, choć największy spadek ogólny odnotowała Tajlandia - 83%, następnie Wielka Brytania – 82%, Hiszpania – 78% i USA 77%). Według oficjalnych statystyk UNWTO i Rady Turystyki Emiratów, firmy hotelarskie w ZEA przyjęły w 2020 14,8 mln gości, którzy spędzili 54,2 mln nocy w 1089 obiektach turystycznych, które zapewniły około 180 000 pokoi. Średni pobyt w hotelu wynosił 3,7 nocy na jednego gościa, a przychód (ADR) wynosił średnio 318,5 AED za jeden pokój. Sama turystyka przyniosła ZEA w 2020 ponad 41mld AED do PKB i gospodarki narodowej, a jej finalnym i najbardziej dochodowym punktem miało być i tak Expo2020, przeniesione co prawda na 2021 i w tymże otwarte aż do wiosny 2022. Inną siłą napędową procesu ozdrowienia gospodarki turystycznej było oczywiście ogólnokrajowe wprowadzenie programu szczepień, w ramach którego w całym kraju podano ok. 9 mln dawek (na dzień 26.08.2021 zaszczepiono 8 923 543 osoby, a wskaźnik dystrybucji szczepionki wynosił 90,22 dawek na każde 100 osób), w tym dalsze doszczepienie dzieci i młodzieży (*Road to recovery.. Arabianbusiness, 2021*).

Belhoul Al Falasi, przewodniczący Rady Turystyki Emiratów i Minister Stanu ds. Przedsiębiorczości i MŚP, określił iż: sukces (ten) był wynikiem polegania na innowacjach i zwinności w wysiłkach mających na celu zapewnienie zachęt, uruchomienie inicjatyw i stworzenie możliwości przyspieszenia ożywienia sektora turystycznego i zwiększenia jego wkładu w produkt krajowy brutto. W efekcie ZEA i Dubaj postawił przede wszystkim na podróże wewnątrz emirackie i zachęcenie samych rezydentów do korzystania ze swojej oferty, zwłaszcza hotelarskiej. Hotele w ZEA rozpoczęły kampanie promujące turystykę krajową. Kampania promocyjna „*Najfajniejsza zima na świecie*” w ZEA z 2020 przyciągnęła ok. 1 mln krajowych turystów i wygenerowała 1mld AED (*UAE records world's second-highest hotel occupancy rate*

in 2020, *thenationalnews.com*). Ponadto liczne aplikacje z wieloma korzystnymi zniżkami czy też pobyty jedno-, dwu- czy weekendowe w tamtejszych hotelach po preferencyjnych cenach, z dodatkowymi atrakcjami typu wyjątkowe menu czy usługi *wellness&spa*, a przynajmniej możliwość korzystania z hotelowego *aqua parku* to raczej standard. Do tego różnego rodzaju bilety łączone i typu combo- oraz ciągłe podnoszenie atrakcyjności i promocja, już i tak pod wieloma względami „naj” obiektów turystycznych (miasto to słynie z licznych rekordów Guinnessa, jak choćby wspomniany najwyższy budynek świata, ale również największy budynek w kształcie ramki, największa galeria handlowa, sztuczna wyspa czy najdroższe hotele). W 2021 Dubaj otworzył też kolejną spektakularną atrakcję turystyczną, czyli obiekt *The View at The Palm*, punkt widokowy na samej wyspie Palm Jumeraih z niepowtarzalnym nigdzie indziej widokiem, a kilka miesięcy później w podobnym miejscu również basen typu *infinity*⁴ czy Muzeum Przyszłości (MOTF), a samo miasto od lat spełnia główne filary koncepcji *Smart City*⁵, w tym wprowadzenia 6 innowacyjnych programów tzw. inteligentnych usług miejskich obejmujących 6 kluczowych gałęzi życia społecznego (Kocjan, 2021).

Innowacyjne i kreatywne pomysły są w tym mieście rozwijane regularnie i ustawicznie, a ostatnim produktem, który cieszy się równie dużym powodzeniem jest oferta *Dubai Holding* i *Jumereih Group: Inside Burj Al Arab*, w postaci ekskluzywnego zwiedzania z profesjonalną usługą przewodnicką i kamerdynerem tego trudno dostępnego i bardzo drogiego hotelu. Wycieczka obejmuje wizytę w słynnym hotelowym Atrium, efektownym apartamencie królewskim i apartamencie *Experience Suite*, z cyfrowymi interaktywnymi prezentacjami oryginalnych projektów architektonicznych tej kultowej konstrukcji. Podróż obejmuje również zwiedzanie ekskluzywnego salonu na świeżym powietrzu UMA, który zapewnia odwiedzającym wyjątkową scenerię, aby podziwiać widoki na Zatokę Perską i wspaniałe zachody słońca (*Jumeirah Group launches Inside Burj Al Arab, a unique guided tour of the iconic landmark*, *mediaoffice.ae*), co potwierdziliśmy bezpośrednio przy jednej z wizyt w tym mieście (fot. 1):

⁴ Ang. *infinity* (*nieskończoność*) – rodzaj basenu użytkowego lub dekoracyjnego, w którym co najmniej jedna krawędź jest ukryta tworząc wrażenie bezkresu.

⁵ Koncepcja *Smart City* (*Inteligentne Miasto*) - miasto, które wykorzystuje technologie informacyjno-komunikacyjne w celu zwiększenia interaktywności i wydajności infrastruktury miejskiej i jej komponentów składowych, a także do podniesienia świadomości mieszkańców.

Fotografia 1. Gadżety technologiczne we wnętrzu hotelu w ramach wizyty *Inside Burj Al Arab*

Źródło: opracowanie własne.

Należy wreszcie wspomnieć, że kolejne właściwie już popandemiczne lata 2021 i 2022, były dla Dubaju szczególne, ze względu na organizację tak wielkiej i prestiżowej imprezy, jak EXPO 2020, trwające 182 dni od 1.10.2021 do 31.03.2022. Tematem przewodnim Wystawy Światowej było hasło „*Connecting Minds, Creating The Future*” („Łącząc umysły, tworzymy przyszłość”). Hasło zwracało uwagę na wyzwania aktualnego, pocovidowego świata. Nie sposób rozwiązać ich w izolacji, dlatego organizatorzy kładli nacisk na współdziałanie. EXPO 2020 było prężnie działającą platformą współpracy gospodarczej, kulturalnej i turystycznej. W trakcie sześciu miesięcy wystawy, odwiedzający z całego świata złożyli łącznie 24 mln wizyt. Wg danych podanych przez organizatorów wystawa ta pobudziła światową i lokalną gospodarkę, przyznając MŚP kontrakty o wartości 6,8 mld AED. ¼ wszystkich udzielonych zamówień pod względem wartości trafiła do MŚP, podczas gdy około 2/3 tych MŚP miało siedzibę w Zjednoczonych Emiratach Arabskich. Ponadto obłożenie hoteli w czasie organizacji wydarzenia osiągnęło najwyższy poziom od 15 lat. Wskaźniki osiągnęły szczyt 96% 24.03.2022, w ostatnim tygodniu sześciomiesięcznego wydarzenia, i było to najwyższe obłożenie od 2007 (<https://www.expo2020dubai.com/>). W czasie

wystawy trzeba było co prawda chodzić jeszcze w maseczkach, ale całość wydarzeń i tak była bezproblemowo dostępna i bardzo atrakcyjna, zwłaszcza dla odwiedzających w tym czasie Dubaj turystów, którzy otrzymywali już w samolotach lokalnych linii, darmową wejściówkę na to wydarzenie.

Warto również odnotować, że rekordowe liczby i zyski w tym przypadku, odnoszą się również do samych uczestników wystawy i wystawców, czyli poszczególnych krajów, a Polska również odniosła na niej ogromny sukces i upatruje w jej udziale równie liczne korzyści, co zostało podsumowane na specjalnie dedykowanej naszemu krajowi i pawilonowi stronie, a sam pawilon odwiedziło w tym czasie 1,5 mln odwiedzających i zdobył prestiżowe nagrody (<https://expo.gov.pl/news/ponad-15-miliona-gosci-i-1000-wydarzen-podsumowanie-udzialu-polski-na-expo-2020-dubai/?lang=pl>).

Sytuacja pandemiczna w hotelarstwie polskim

Hotelarstwo w Polsce jest jedną z najbardziej poszkodowanych przez pandemię branżą w rodzimej gospodarce. Hotelarze zostali zmuszeni do dostosowania obiektów w taki sposób, by stworzyć bezpieczne warunki do wypoczynku gości. Hotele podczas pandemii funkcjonowały z mniejszymi lub większymi ograniczeniami, z większym lub mniejszym powodzeniem w zależności od lokalizacji. Straty branży turystycznej w postaci mniejszego wykorzystania bazy noclegowej wpłynęły również na straty poniesione przez inne sektory gospodarki w Polsce, które pośrednio bądź bezpośrednio funkcjonują w symbiozie z branżą turystyczną (Stojczew, 2021). Rząd polski starał się wspomagać polskie obiekty hotelarskie za pomocą kolejnych tarcz, jak również swoich obywateli za pomocą bonów turystycznych. Na rynkach lokalnych hotelarzy wspierały samorządy regionalne, urzędy pracy czy też ZUS. Większość otrzymanych środków wg opinii hotelarzy przeznaczona została na utrzymanie miejsc pracy. Według danych GUS na 31 lipca 2019 w Polsce działało 11 251 obiektów noclegowych, w tym 4229 hotele. Największy problem z działalnością notowały duże hotele natomiast sprawdziły się obiekty z ofertą pokoi przeznaczonych na dłuższy pobyt jak również większe rozmiary pokoi z aneksami kuchennymi. W 2020 pracę w branży hotelarskiej straciło 38% zatrudnionych (dane Izby Gospodarczej Hotelarstwa Polskiego). Działalność hotelarzy była również komplikowana przez niespójne decyzje i regulacje prawne dotyczące obostrzeń w branży. Hotelarze domagali się m.in. wprowadzenia stanu klęski żywiołowej a bywało, że otwierali potajemnie hotele w ramach zorganizowanej akcji nieposłuszeństwa obywatelskiego. Obecnie branża hotelarska powoli otrząsa się

z kryzysu, a to również za sprawą olbrzymiej fali emigrantów zza wschodniej granicy. Kolejnym zagrożeniem jest jednak pogarszająca się sytuacja finansowa Polaków, wzrost cen energii, kosztów personalnych i zmiana modelu wypoczywania.

Studium przypadku – obiekt sportowo-rekreacyjno-turystyczny Dojo Stara Wieś⁶

Pozostałe obiekty, których właściciele wzięli udział w badaniu chciały pozostać w pełni anonimowe, były to jednak obiekty typu pensjonaty zlokalizowane w górach i nad morzem (1 właściciel) oraz obiekt typu hotel w mieście powyżej 500 tys. mieszkańców.

Wyniki badań – wywiady bezpośrednie z przedstawicielami wybranych obiektów sportowo-rekreacyjno-turystycznych

Wywiady pogłębione zostały przeprowadzone wśród trzech losowo wybranych właścicieli obiektów hotelarsko-turystycznych na terenie Polski, z których jeden stanowił scharakteryzowany tu wyżej obiekt Dojo. Pozostałe obiekty i gestorzy woleli zostać anonimowi i nie prezentować swoich obiektów. Główne dostosowania, jakie zastosowano w sytuacji pandemicznej w analizowanych obiektach w ciągu całej sytuacji covidowej, to przede wszystkim:

1. częściowe zamknięcie obiektu.
2. dezynfekcja rąk.
3. zmniejszenie liczby gości (pozostałe wg wskazań wszystkich badanych zostały ujęte w tabeli 1).

Tabela 1. Dostosowania do sytuacji pandemicznej w badanych obiektach

DOSTOSOWANIE	ZASTOSOWANIE (TAK/NIE)
CZĘŚCIOWE ZAMKNIĘCIE OBIEKTU	WSZYSCY
CAŁKOWITE ZAMKNIĘCIE OBIEKTU	CZĘŚĆ
DEZYNFEKCJA RĄK PRACOWNIKÓW I/LUB GOŚCI	WSZYSCY
ZACHOWANIE DYSTANSU I ODLEGŁOŚCI	WSZYSCY
ZMNIEJSZENIE LICZBY GOŚCI W OBIEKCIE	WSZYSCY
ŚWIADCZENIE USŁUG NA ZEWNĄTRZ/CATERING	CZĘŚĆ
DEZYNFEKCJA MEBLI I URZĄDZEŃ	CZĘŚĆ
OZONOWANIE	CZĘŚĆ
JEDNORAZOWE MATERIAŁY DLA GOŚCI	CZĘŚĆ
OBOWIĄZKOWE MASECZKI DLA PRACOWNIKÓW I/LUB GOŚCI	CZĘŚĆ
OBOWIĄZKOWE RĘKAWICZKI JEDNORAZOWE DLA PRACOWNIKÓW	CZĘŚĆ
FORMULARZE I DODATKOWA DOKUMENTACJA GOŚCI	CZĘŚĆ
OBOWIĄZKOWE MIERZENIE TEMPERATURY	NIE
ROOM SERVICE POSIŁKÓW	NIE
INNE	NIE

Źródło: opracowanie własne.

Trzy dostosowania, które miały największe znaczenie dla całej działalności, na które wskazali gestorzy badanych obiektów, to:

1. częściowe zamknięcie obiektu,
2. dezynfekcja rąk pracowników i/lub gości,
3. zachowanie dystansu i odległości,
4. zmniejszenie liczby gości w obiekcie,
5. dezynfekcja mebli i urządzeń (opracowanie własne na podstawie wywiadów).

Trzy najistotniejsze skutki sytuacji pandemicznej w analizowanych obiektach w ciągu całej sytuacji pandemicznej, które w szczególności wymienili badani gestorzy bazy noclegowej, to zdecydowanie:

1. obniżenie zysków.
2. zwolnienia pracowników.
3. zmniejszenie liczby gości (pozostałe wg wskazań wszystkich badanych zostały ujęte w tabeli 2).

Tabela 2. Skutki sytuacji pandemicznej w analizowanych obiektach

SKUTEK	WYSTĘPOWANIE (TAK/NIE)
CZĘŚCIOWE ZAMKNIĘCIE BIZNESU	NIE
CAŁKOWITE ZAMKNIĘCIE BIZNESU	NIE
OBNIŻENIE ZYSKÓW	TAK
ZWIĘKSZENIE ZYSKÓW	NIE
ZWOLNIENIA PRACOWNIKÓW	TAK
PRZYJĘCIE NOWYCH PRACOWNIKÓW	NIE
SKORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ PAŃSTWA	NIE
ZMNIEJSZENIE LICZBY GOŚCI W OBIEKCIE	TAK
ZWIĘKSZENIE LICZBY GOŚCI W OBIEKCIE	NIE
ZMNIEJSZENIE KOSZTÓW FINANSOWANIA	CZĘŚĆ
ZWIĘKSZENIE KOSZTÓW FINANSOWANIA	NIE
ZWIĘKSZENIE DOKUMENTACJI	CZĘŚĆ
ZMNIEJSZENIE DOKUMENTACJI	NIE
INNE	NIE

Źródło: opracowanie własne.

Na pozostałe pytania (głównie otwarte) respondenci odpowiadali następująco: Korzystanie z pomocy Państwa i środków tarczy dla uratowania lub pomocy badanych obiektów: część. Czy pomoc ta była niezbędna i wystarczająca: była niezbędna, ale niewystarczająca. Na co były

przeznaczone przede wszystkim uzyskane środki: na koszty bieżące. Opinia własna na temat uzyskanej pomocy: pomoc nie odzwierciedla strat, jakie poniósł obiekt w czasie ograniczenia funkcjonowania. Jakie inne dostosowania i innowacyjnej pomysły na działalność w sytuacji pandemicznej wprowadzono w analizowanych obiektach: oferta *home office* (jedyna odpowiedź).

Ocena ogólna wpływu sytuacji pandemicznej wg respondentów na własny biznes została wskazana jako: bardzo niekorzystna.

Podsumowanie i wnioski

Podróżowanie po pandemii uległo mocnym zmianom i modyfikacjom, jednak powoli wraca do poziomu sprzed pandemii. Zmieniły się kierunki, sposób podróżowania i finansowanie wyjazdów (dopłaty w postaci bonów, dodatkowe wydatki i wzrost cen). Nastąpił poniekąd wymuszony zwrot w stronę turystyki lokalnej i krajowej. Podczas pandemii powszechne stały się mikropodróże czy *slow travel*. Zyskały na popularności turystyka kwalifikowana, rekreacja ruchowa, dzięki ukierunkowaniu na aspekty zdrowotne. Pandemia przyspieszyła proces cyfryzacji i wdrażania nowych systemów funkcjonowania obiektów hotelarskich, jak np. e-recepcja czy samoobsługowe kioski hotelowe. Zmiany w branży hotelarskiej zostają też wymuszone również zmianami klimatycznymi, gospodarczymi, wojennymi i działaniami ekologicznymi. Czas pandemii to czas szybkich zmian, dostosowywanie ofert do bieżącej sytuacji, stosowanie sanitarnego reżimu, zapewnienie poczucia bezpieczeństwa klientom. Wskazały na to przedstawione studia przypadków i odpowiedzi w wywiadach, jednak można zauważyć, że nawet w czasie największych kryzysów można sobie w danej sytuacji poradzić, a nawet odnieść sukcesów, dostosowując swoją strategię działania do okoliczności i będąc innowacyjnym.

Przedstawione studia przypadków, wraz z analizą danych statystycznych i wywiadami wśród właścicieli wybranych obiektów sportowo-rekreacyjno-turystycznych, wskazują na duże niekorzystne zmiany dla rozwoju turystyki w Polsce i na świecie. Wiele regionów i obiektów straciło na liczbie turystów lub borykało się z problemami finansowymi. Nie są to jednak raczej zmiany na tyle radykalne, żeby całkowicie zaniechać swojej działalności czy zamknąć się całkowicie na turystów. Przeciwnie, dla wielu destynacji, w tym analizowanego Dubaju, turystyka to jedno z głównych przychodów i otwarcie granic dla ruchu turystycznego, nawet pod licznymi restrykcjami, było niezbędne i oczywiste. Podobnie, jak dla części właścicieli obiektów

sportowo-rekreacyjno-turystycznych, pandemia mimo bardzo niekorzystnych dla nich skutków, związanych głównie z restrykcjami, nie była przeszkodą, dla realizowania podstawowej działalności. Skutki obecności wirusa COVID-19 można nawet dostrzec w pozytywnych aspektach, dotyczących zwrócenia się ku turystyce lokalnej, krajowej i pojawienia się tu nowych, czasem wręcz innowacyjnych rozwiązań. W globalnej jednak perspektywie z pewnością miała ona jednak bardzo negatywną ekonomicznie i statystycznie implikację. Stosunkowo dobrze poradziły sobie z nią jednak destynacje i obiekty, które potraktowały ją jako czasowy i nowego typu kryzys, pozostając jednak aktywne i kreatywne, co do możliwości jego rozwiązywania i radzenia sobie w zastanej sytuacji w inny sposób. Ponadto, jak stwierdza Stojczew (2021) szczególnie istotne jest w czasie różnego rodzaju kryzysów, pozyskiwanie coraz nowszych potencjalnych turystów pochodzących z kraju, ponieważ to właśnie turystyka wewnątrz krajowa jest mniej uzależniona od czynników zewnętrznych, można ją też znacznie łatwiej sterować i stymulować jej rozwój. Dodatkowo aspekty takie, jak personalizacja, digitalizacja, bezpieczeństwo, wykorzystanie kanałów online, nowoczesne technologie oraz przeprojektowanie produktów i strategii są kluczem do kontynuacji marketingu w branży turystycznej w sytuacjach kryzysu i ograniczeń w podróży (Toubes et al., 2021).

Literatura:

1. Gruszka, I., Manczak, I. (2021). Funkcjonowanie pomiotów turystycznych w dobie pandemii COVID-19 – studium przypadku Dolnego Śląska i Małopolski. *Studia Periegetica*, 4(36), s. 71-89.
2. Grzegorzcyk, W. (2015). *Wybrane problemy zarządzania i finansów*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
3. https://issuu.com/brogmarketing/docs/rynek_hotelarski_w_polsce_-_raport_2022 (dostęp: 02.10.2022 r.).
4. Jumeirah Group launches 'Inside Burj Al Arab', a unique guided tour of the iconic landmark (*mediaoffice.ae*) (dostęp: 26.09.2021 r.).
5. Kocjan, W. (2017). Smart City Dubai. *Środowisko Mieszkaniowe*, 21, s. 116-124.
6. Maditinios, Z., Vassiliadis, C. (2008). *Crises and Disasters in Tourism Industry: Happen locally – Affect globally*. MIBES E-BOOK, s. 67-76 (dostęp: 02.10.2022 r.).
7. MSZ, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/zjednoczone-emiraty-arabskie> (dostęp: 25.09.2021 r.).
8. "Road to recovery is still not complete", warns hospitality analyst

despite strong UAE performance. <https://www.arabianbusiness.com/industries/travel-hospitality/461848-road-to-recovery-is-still-not-complete-warns-hospitality-analyst-despite-strong-uae-performance> (dostęp: 26.09.2021 r.).

9. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 czerwca 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii.* <https://dziennikustaw.gov.pl/D2021000105401.pdf> (dostęp: 25.09.2021 r.).
10. Stojczew, K. (2021). Ocena wpływ pandemii koronawirusa na branżę turystyczną w Polsce. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 65(1), s. 157-172.
11. Toubes, D.R., Araujo Vila, N., Fraiz Brea, J.A. (2021). Changes in Consumption Patterns and Tourist Promotion after the Covid-19 Pandemic. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 16, s. 1332-1352.
12. *Travel Consul. New Global Study Reveals That Destination Health Certifications Inspire Confidence among Travel Advisors and Their Clients.* (2020). Available online: <https://www.travelconsul.com/blog/new-global-study-reveals-destination-healthcertifications-inspire-confidence-among-travel> (dostęp: 20.01.2021r.).
13. *UAE records world's second-highest hotel occupancy rate in 2020* (*thenationalnews.com*) (dostęp: 2.09.2021 r.).
14. UNWTO, <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19> (dostęp: 25.09.2021 r.).
15. UNWTO, <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19> (dostęp: 1.04.2023 r.).
16. UNWTO, <https://www.unwto.org/unwto-world-tourism-barometer-data> (dostęp: 25.09.2021 r.).

Mikołaj Jalinik¹

Politechnika Białostocka, Wydział Budownictwa i Nauk o Środowisku,
Instytut Nauk Leśnych

ROZWÓJ RUCHU TURYSTYCZNEGO NA OBSZARZE PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ W OKRESIE PANDEMII COVID-19

Streszczenie

Branża turystyczna stanowi jedną z głównych gałęzi polskiej gospodarki, mająca duży udział w wytwarzaniu wartości dodanej brutto i utrzymywaniu miejsc pracy. Pandemia COVID-19 negatywnie wpłynęła na branżę turystyczną, obciążając ją coraz nowszymi obostrzeniami dotyczącymi m.in. zamykania obiektów noclegowych i żywieniowych. Finalna wielkość poniesionych strat jest uzależniona od scenariusza rozprzestrzeniania się wirusa w poszczególnych regionach kraju, a także od skuteczności podjętych działań zapobiegawczych. Celem opracowania jest wskazanie wpływu pandemii COVID-19 na branżę turystyczną i podmioty współpracujące z obiektami noclegowymi i gastronomicznymi. Przedmiotem przeprowadzonego badania były obiekty funkcjonujące na obszarze i w otulinie Puszczy Białowieskiej. W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, obserwacji i analizę literatury specjalistycznej. Narzędziem badawczym była ankieta zawierająca 42 pytania typu zamkniętego i otwartego. Badania wykazały, że okres pandemii COVID-19 oraz wprowadzenia zakazu wjazdu do Białowieży i Puszczy Białowieskiej w związku z napływem uchodźców z terenu Białorusi w latach 2019-2022 zahamowały przyjazd turystów i rozwój ruchu turystycznego na badanym obszarze. Należy podkreślić, że np. przed pandemią było zainteresowanie terenami przygranicznymi, nieruchomościami, a obecnie odwiedzający są ostrożni zarówno w kwestii zakupu nieruchomości,

¹ ORCID: 0000-0001-6748-3877

jak i inwestowania – są sceptyczni i pełni obaw. Dopiero od lipca 2022 roku sytuacja nabrała charakteru rozwojowego i stopniowo zaczęli pojawiać się turyści na analizowanym obszarze.

Słowa kluczowe: ruch turystyczny, obiekty noclegowe i gastronomiczne, Puszcza Białowieska, pandemia COVID-19

Abstract

The tourism industry is one of the main branches of the Polish economy, having a large share in generating gross added value and maintaining jobs. The COVID-19 pandemic has had a negative impact on the tourism industry, burdening it with more and more new restrictions regarding, among others, closing accommodation and catering facilities. The final amount of losses incurred depends on the scenario of the spread of the virus in individual regions of the country, as well as on the effectiveness of the preventive measures taken. The purpose of the study is to indicate the impact of the COVID-19 pandemic on the tourism industry and entities cooperating with accommodation and catering facilities. The subject of the study were objects functioning in the area and in the buffer zone of the Białowieża Forest. The study used the method of diagnostic survey, observation and analysis of specialist literature. The research tool was a questionnaire containing 42 closed and open-ended questions. Research has shown that the period of the COVID-19 pandemic and the introduction of a ban on entry to Białowieża and the Białowieża Forest due to the influx of refugees from Belarus in 2019-2022 inhibited the arrival of tourists and the development of tourism in the study area. It should be emphasized that, for example, before the pandemic, there was interest in border areas and real estate, and now visitors are cautious both in terms of buying real estate and investing – they are skeptical and full of fears. It was not until July 2022 that the situation became progressive and tourists gradually began to appear in the analyzed area.

Keywords: tourist traffic, accommodation and catering facilities, Białowieża Forest, COVID-19 pandemic

Wstęp

Obszar Puszczy Białowieskiej cechują bogate walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe, które pobudzają do rozwoju turystyki i rekreacji. Z tego też względu rośnie świadomość samorządów, społeczności lokalnych i samych turystów, którzy dostrzegają w ruchu turystycznym źródło dochodu oraz poprawę zdrowia fizycznego i psychicznego.

Pandemia koronawirusa to problem globalny, z którym zmagają się kraje na całym świecie. Wszystkim znane są objawy tego podstępnego

wirusa. Łatwo zatem powiązać te objawy z zagrożeniami, które niesie ze sobą COVID-19 – wirus najczęściej i najwięcej szkody wyrządza układowi oddechowemu, immunologicznemu oraz układowi krążenia. Pandemią COVID-19 określa się epidemiczne zachorowania na terenie Polski na ostrą zakaźną chorobę układu oddechowego wywoływaną wirusem SARS-CoV-2. Pierwszy przypadek zakażenia tym wirusem stwierdzono w marcu 2020 w szpitalu w Zielonej Górze, gdzie zdiagnozowano zachorowanie 66letniego mężczyzny, który przyjechał autokarem z Niemiec (Thomson Reuters, 2020). Od 20 marca 2020 roku do 15 maja 2022 roku, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Zdrowia obowiązywał w Polsce stan epidemii (Dz.U. z 2022 r. poz. 340), który zahamował rozwój ruchu turystycznego.

Wśród touroperatorów przeważał pogląd, według którego w sezonie letnim 2020/2021, ruch turystyczny i przychody były na poziomie 45-55% okresu przed pandemicznego. Według Światowej Organizacji Turystyki spowodowane tym straty sięgają 11000 mld euro. W wyniku globalnej pandemii COVID-19, światowa gospodarka znalazła się przed wyzwaniami kryzysu w wymiarze gospodarczym i społecznym.

Skutki pandemii są trudne do oszacowania, jednak wpływ na branżę turystyczną jest niezaprzeczalny (Kowalska, Niezgoda, 2020). Pandemia wpłynęła na zachowania konsumentów, którzy z obawy o swoje zdrowie zmieniali decyzje odnośnie wyjazdów rekreacyjnych. Z uwagi na zagrożenia, władze rządowe wprowadziły ograniczenia dotyczące podróżowania, jak również działalności różnego rodzaju podmiotów gospodarczych. W rezultacie, potencjalni turyści rezygnowali w ogóle z uprawiania turystyki, albo zmieniali jej formę i miejsce wypoczynku. Należy zaznaczyć, że taka sytuacja wpłynęła nie tylko na branżę turystyczną, ale także na inne sektory gospodarki, m.in. na transport, gastronomię, handel, rekreację i kulturę. Dlatego tak ważne jest, aby kraje podjęły skoordynowane działania służące ożywieniu branży turystycznej, przy zachowaniu wszelkich niezbędnych środków bezpieczeństwa.

Turystyka w polskiej gospodarce jest znaczącym i bardzo dynamicznie rozwijającym się sektorem. Jest także gałęzią, która charakteryzuje się dużą pracochłonnością. Uznaje się, że pandemia COVID-19 spowodowała kryzys na skalę światową (Polyzos, Samitas, Spyridou, 2020; Ying, Wang, Liu, Wen, Goh, 2020), którego konsekwencje dotyczą w szczególności rynku turystycznego (Tsionas, 2020). Pandemia otworzyła jednocześnie szanse dla szybszego rozwoju tzw. mikroturystyki – podróży krótkich, często weekendowych, organizowanych indywidualnie i zazwyczaj mających charakter lokalny bądź

regionalny (źródło definicji), co pozwalało zwiększać częstotliwość podróży. Tego typu zmiany również dotyczą sytuacji w Polsce, w tym obszarze Puszczy Białowieskiej.

Okres pandemii i wydane przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji Rozporządzenie, wynikające z napływu migrantów ze strony białoruskiej całkowicie zahamowały rozwój ruchu turystycznego na obszarze Puszczy Białowieskiej. Obiekty noclegowe i gastronomiczne (nie funkcjonujące już z powodu pandemii) przeznaczono do zakwaterowania i wyżywienia żołnierzy Wojska Polskiego. Część obiektów była zamknięta i oczekiwała na zakończenie występującego na tym obszarze kryzysu.

Potencjał obszaru Puszczy Białowieskiej

Obszarem o unikatowych walorach turystycznych i krajobrazowych jest region Puszczy Białowieskiej – obszar specyficzny pod względem turystyczno-rekreacyjnym i jedyna na naszym kontynencie naturalna ostoja żubra. Jest to kompleks leśny o powierzchni 1500 km², z czego polska część stanowi ponad 42% (62 tys. ha). Znaczną część powierzchni zajmuje Białowieski Park Narodowy (BPN) (10517,27 ha), co stanowi 1/6 polskiej części Puszczy Białowieskiej (Jalinik, 2016). Pozostała część Puszczy położona jest na terenie Białorusi. Z uwagi na występujące walory przyrodnicze na tym obszarze, po stronie polskiej utworzono 28 rezerwatów przyrody, które zajmują powierzchnię 22545,52 ha (tabela 1).

Tabela 1. Rezerваты przyrody w Puszczy Białowieskiej

Lp.	Nadleśnictwa wraz z BPN	Liczba rezerwatów	Powierzchnia w (ha)
1.	Białowieża	7	4305,05
2.	Browsk	4	1964,67
3.	Hajnówka	13	5758,53
4.	Białowieski Park Narodowy	4 (1+3)	10517,27
	Razem	28	22 545,52

Źródło: dane Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku, Białystok 2022.

Najcenniejszym na tym obszarze jest Białowieski Park Narodowy, którego początki sięgają 1921 roku (podstawy prawne uzyskał w 1932 roku, a zatwierdzony pod nazwą Białowieski Park Narodowy został z powierzchnią 5348 ha rozporządzeniem Rady Ministrów w 1947 roku), jest usytuowany na pograniczu Europy Środkowej i Europy Wschodniej (BPN, 2009). W Puszczy Białowieskiej powstał jako jedyny z siedmiu na świecie i trzech w Europie. Obecnie obejmuje najlepiej zachowaną część Puszczy Białowieskiej i zajmuje

powierzchnię 10 502 ha, z czego 45% podlega ochronie ścisłej (Informacja DBPN, 2013). Z uwagi na unikatowe walory przyrodnicze, BPN został uznany przez UNESCO w 1977 roku za Światowy Rezerwat Biosfery, a od 1979 roku jako polski obiekt przyrodniczy znajduje się na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO (Jalinik, 2004).

Dużym zainteresowaniem wśród osób zwiedzających Puszczę, cieszy się Muzeum Przyrodniczo-Leśne z wieżą widokową (panorama polany białowieskiej, Białowieży i obszaru ochrony ścisłej). Jest ono jednym z najstarszych muzeów w polskich parkach narodowych. Jego tradycje sięgają okresu międzywojennego, a w swoich zbiorach posiada wiele cennych kolekcji naukowych i rzadkich okazów ptaków, ssaków i owadów. Bardzo interesującym produktem turystycznym jest także skansen – zespół budownictwa drewnianego Rusinów Podlasia. Jest to prywatny skansen położony w Białowieży, na terenie dawnej wsi Kropiwnik, zniszczonej podczas II wojny światowej.

Obiektem, który wzbudza zainteresowanie wśród turystów jest również Rezerwat Pokazowy Żubrów zajmujący powierzchnię 27,9 ha. Został powołany w 1936 roku w miejscu, gdzie założono rezerwat hodowli konika polskiego typu tarpan. Po drugiej wojnie światowej rezerwat został rozbudowany i obok tarpanów umieszczono w nim żubry, a także udostępniono go dla osób chętnych na jego zwiedzanie. Obecnie rezerwat może poszczycić się obecnością wszystkich dzikich kopytnych gatunków zwierząt żyjących w Puszczy Białowieskiej, do których należy zaliczyć: żubry, jelenie, sarny, dziki, tarpany, żubronie. W rezerwacie żyją także wilki i rysie (Informacja DBPN, 2013).

Należy dodać, że na obszarze Puszczy Białowieskiej występuje dobra czystość wód (II klasa), a tradycyjną formą rekreacji w okresie zimowym są organizowane kuligi i ogniska. W okresie wiosennym, letnim i jesiennym z kolei bardzo popularne są przejażdżki bryczką po Białowieży i Białowieskim Parku Narodowym, przejazd kolejką wąskotorową z Hajnówki do miejscowości Topiło (środek PB) oraz ogniska na polanach przy akompaniamencie muzyki akordeonowej (Jalinik, 2021).

Wśród produktów turystycznych ważnym elementem są walory kulturowe, w które obszar Puszczy Białowieskiej szczególnie jest bogaty. Różnorodność etniczna i wyznaniowa tego obszaru znalazła odzwierciedlenie w architekturze sakralnej. Są to bogato zdobione, drewniane i murowane cerkwie, kościoły i kapliczki przydrożne, cmentarze różnych wyznań. W Białowieży (centrum PB) organizowane są imprezy rozrywkowe, a między innymi: Festiwal Przyrody „Żubrowisko”, Noc Kupały, Peretocze, Festyn Miodowy, Festiwal Muzyki Puszczy Białowieskiej i wiele innych o regionalnym zasięgu. Imprezy

kulturalne i folklorystyczne podnoszą atrakcyjność turystyczną, umożliwiając turystom z innych regionów kraju oraz turystom zagranicznym, poznanie tradycji etniczno-kulturowych mieszkańców analizowanego obszaru.

Obsługa ruchu turystycznego nie może odbywać się sprawnie bez dobrze przygotowanej bazy noclegowej i gastronomicznej. Obszar Puszczy Białowieskiej według opinii pracowników organizacji turystycznych, pod tym względem jest dość dobrze przygotowany do przyjęcia turystów. Wśród obiektów noclegowych na tym obszarze występują: hotele, pensjonaty, gospodarstwa agroturystyczne, kwatery prywatne, domy wycieczkowe, zajazdy, kempingi i pola biwakowe. Obiekty są rozmieszczone nierównomiernie – największym skupieniem bazy noclegowej jest Białowieża, w której do dyspozycji turystów jest ponad 1300 miejsc. Z obiektów gastronomicznych występują: restauracje, bary, kawiarnie, stołówki i punkty gastronomiczne (tabela 2).

Tabela 2. Baza noclegowa i gastronomiczna w ujęciu liczbowym na obszarze Puszczy Białowieskiej

Lp.	Rodzaj obiektu noclegowego i gastronomicznego	Liczba obiektów	Lokalizacja obiektu
1.	Hotele	2	Białowieża
2.	Pensjonaty	4	Obszar Puszczy Białowieskiej
3.	Gospodarstwa agroturystyczne	51	Otulina Puszczy Białowieskiej
4.	Kempingi	1	Białowieża
5.	Zajazdy	2	Obszar Puszczy Białowieskiej
6.	Pole biwakowe	2	Obszar Puszczy Białowieskiej
7.	Schroniska młodzieżowe	1	Białowieża
8.	Domy wycieczkowe	1	Białowieża
9.	Kwatery prywatne	28	Obszar Puszczy Białowieskiej
10.	Inne obiekty zbiorowego zakwaterowania	2	Obszar Puszczy Białowieskiej
11.	Restauracje	7	Białowieża + Otulina Puszczy Biał.
12.	Bary	2	Białowieża + Otulina Puszczy Biał.
13.	Kawiarnie	1	Białowieża
14.	Stołówki	3	Białowieża
15.	Punkty gastronomiczne	1	Białowieża
	Razem	108	

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Na obszarze Puszczy Białowieskiej i w jej otulinie zlokalizowanych jest 94 obiektów noclegowych i 14 obiektów gastronomicznych (tabela 2). Największą grupę stanowią gospodarstwa agroturystyczne, których jest zarejestrowanych 51 oraz kwatery prywatne – 28, które dość często określane

są jako agroturystyczne, pomimo że nie spełniają wymogów określonych w ustawie o usługach turystycznych. Najczęściej są to gospodarstwa nie posiadające użytków rolnych i nie prowadzące działalności rolniczej. Ich oferta opiera się głównie na potrawach regionalnych, w tym również podawane są posiłki z dziczyzny.

Obszar Puszczy Białowieskiej cechuje nieskażone środowisko przyrodnicze i tradycyjne rolnictwo. Przeważają na tym obszarze małe i średnie gospodarstwa rolne o powierzchni do 10 ha, które w znacznej większości specjalizują się w określonej produkcji roślinnej, bądź zwierzęcej. Panują tu także dogodne warunki do produkcji żywności ekologicznej.

Materiał i metoda

Celem badań było wskazanie wpływu pandemii COVID-19 na rozwój ruchu turystycznego na obszarze Puszczy Białowieskiej i jej otulinie. Badania przeprowadzono w maju i czerwcu 2022 roku. W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, metodę obserwacji i analizę literatury specjalistycznej. Do właścicieli obiektów noclegowych skierowano 75 ankiet badawczych zawierających 42 pytania typu zamkniętego i otwartego. Ankiet nie skierowano do obiektów gastronomicznych, ponieważ uznano, że tylko nocleg świadczy o pobycie danej osoby w celach turystycznych, jak również dlatego, że na podstawie skorzystania jedynie z usługi gastronomicznej trudno jest uznać kto jest turystą, a kto przybył w innym celu, np. handlowym, prywatnym bądź zdrowotnym. Do analizy powróciło 70 ankiet (93,2%). Należy także zaznaczyć, że przy wypełnianiu ankiet w niektórych obiektach brały udział także osoby odwiedzające i przebywające w ich obiekcie (informacja od właścicieli obiektów).

Pytania zawarte w ankiecie badawczej dotyczyły: motywu wyboru Białowieży i Puszczy Białowieskiej do odwiedzania i wypoczynku; celu przyjazdu do Białowieży; wieku i płci osób najczęściej odwiedzających; zainteresowań odwiedzających; znajomości języków obcych; długości pobytu na obszarze Puszczy Białowieskiej; pochodzenia odwiedzających; oceny infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej; okresu przyjazdu; pozytywnej bądź negatywnej oceny wypoczynku w Białowieży i na obszarze Puszczy Białowieskiej; oczekiwań turystów podczas pobytu na obszarze Puszczy Białowieskiej.

Na podstawie uzyskanych w badaniach wyników wskazano, jak atrakcyjna jest Białowieża i Puszcza Białowieska oraz czym i w jaki sposób uzasadniają swój pobyt odwiedzający. Jednocześnie uzyskano odpowiedź na pytanie, czy pandemia COVID-19 miała negatywny wpływ na rozwój ruchu

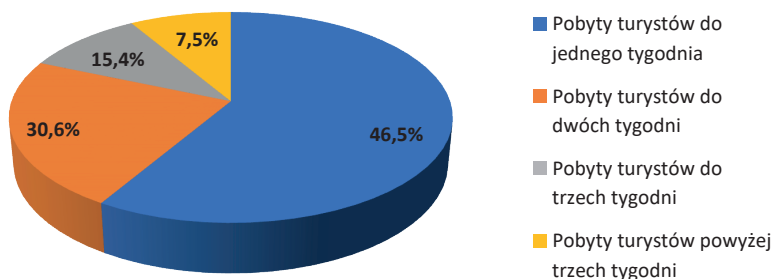
turystycznego i zasilanie budżetów rodzinnych i gminy Białowieża. Na podstawie danych uzyskanych z ankiet badawczych stwierdza się, że dochody obiektów noclegowych były niższe o 75% w porównaniu z okresem sprzed pandemii.

Wyniki

Według danych uzyskanych od właścicieli obiektów noclegowych, gminę Białowieża i Puszczę Białowieską najczęściej odwiedziło turystów z województwa: mazowieckiego, łódzkiego, lubelskiego, pomorskiego i dolnośląskiego. Są to osoby, które przynajmniej jeden tydzień korzystali z usług noclegowych i żywieniowych. Poza mieszkańcami z Polski, Puszczę odwiedziło najczęściej turystów z: Niemiec, Francji, Belgii i Holandii. Wśród pozostałych narodowości ankietarzy wymieniali turystów z: Austrii, Stanów Zjednoczonych, Japonii i Wielkiej Brytanii.

W latach 2020-2021 r. odnotowano 51 działających obiektów noclegowych, czyli o 12% mniej niż w szczytowym momencie przypadającym na rok 2019. Podobny trend spadkowy dotyczył liczby miejsc noclegowych, których liczba po 2018 r. systematycznie malała. Od 2018 r. na obszarze Puszczy Białowieskiej i jej otulinie działały obiekty noclegowe, przy czym największą liczbę miejsc noclegowych dysponowała gmina Białowieża (w 2020-2021 r. 801 miejsc w 16 obiektach), najmniejszą zaś gmina Hajnówka (15 miejsc w 1 obiekcie). Najliczniej reprezentowanym rodzajem obiektów noclegowych w okresie pandemii COVID-19 były gospodarstwa agroturystyczne i kwatery prywatne. W latach 2020-2021 stanowiły one 35,3% ogółu obiektów, co oznacza spadek względem 2017 roku (39,3%). Spadkowi uległ również odsetek miejsc noclegowych oferowanych przez gospodarstwa agroturystyczne i kwatery prywatne. W latach 2020-2021 osiągnął on najniższy poziom na przestrzeni wszystkich analizowanych lat i wynosił 11,8%.

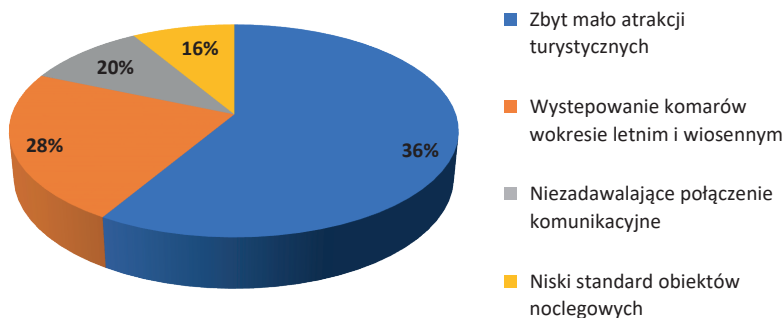
Osoby odwiedzające były głównie zainteresowane fauną (zwierzęta, ptaki), a ich pobyt najczęściej oscylował w granicach do jednego tygodnia (ryc. 1).

Rycina 1. Pobyty turystów w obiektach noclegowych na obszarze Puszczy Białowiejskiej

Źródło: opracowanie własne.

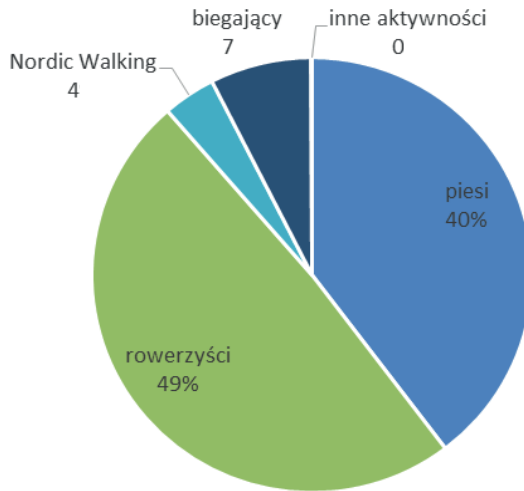
Pomimo, że znaczący odsetek odwiedzających obszar Puszczy Białowiejskiej uważa go za atrakcyjny, to respondenci wskazywali, że niewiele jest atrakcji antropogenicznych (ryc. 2). Ankietowani sygnalizowali, że poza atrakcjami antropogenicznymi należy dążyć także do poprawy warunków zakwaterowania, wybudowania ścieżki rowerowej z Hajnówki do Białowieży, uruchomienia połączenia kolejowego do Białowieży, co zmniejszy emisję spalin na tak cennym obszarze, jakim jest Puszcza Białowiejska.

Rycina 2. Ocena atrakcyjności obszaru Puszczy Białowiejskiej

Źródło: opracowanie własne.

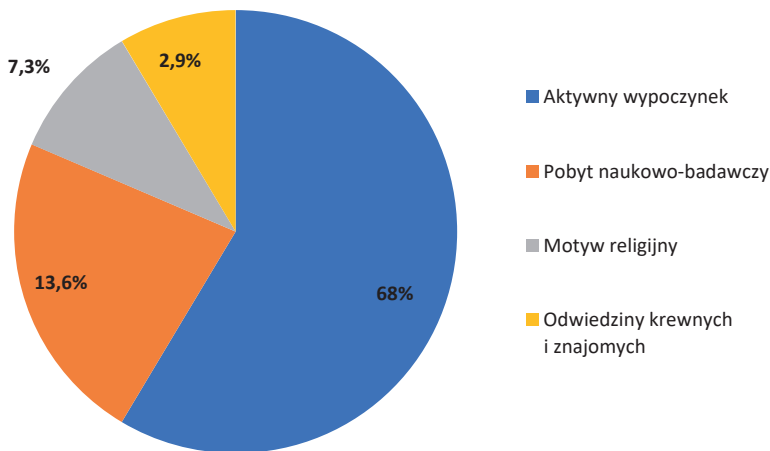
Udając się na wypoczynek bardzo ważne są motywy wyboru miejsca i okresu pobytu. Głównym motywem, jakim kierowali się ankietowani odwiedzając wymieniony obszar był aktywny wypoczynek, z którego turyści najczęściej wybierali jazdę rowerem i spacer (ryc. 3).

Rycina 3. Formy aktywnego wypoczynku preferowane przez odwiedzających na obszarze Puszczy Białowieskiej

Źródło: opracowanie własne.

Poza aktywnym wypoczynkiem (68%), część odwiedzających zainteresowana była zagadnieniami naukowo-badawczymi (13,6%) i religijnymi (7,3%) oraz odwiedzaniem bliskich i znajomych (2,9%) (ryc. 4).

Rycina 4. Motywy wyboru odwiedzających obszaru Puszczy Białowieskiej

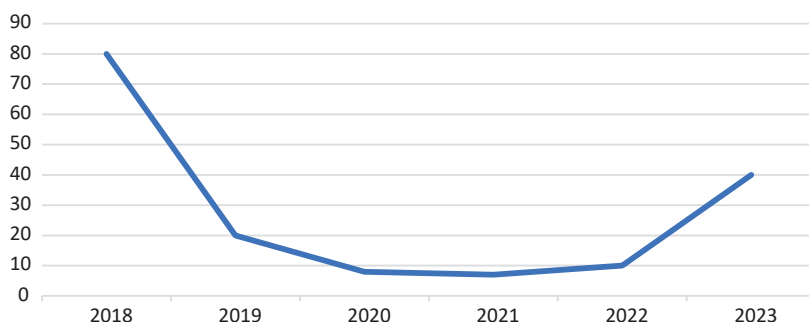
Źródło: opracowanie własne.

Dużym zainteresowaniem cieszył się Białowieży Park Narodowy i Muzeum Przyrodniczo-Leśne. Warto podkreślić, że przed pandemią COVID-19 i w czasie jej trwania PB potrzebowała skuteczniejszej promocji,

co zachęciłoby turystów do zakupu produktów i większego zainteresowania się tak cennym obszarem przyrodniczym, jakim jest Puszcza Białowieska.

Część turystów była zainteresowana religioznawstwem (7,3%), obyczajami i świętami wg. kalendarza juliańskiego. Jest to jedyny region na obszarze Polski, gdzie turyści mogą na bieżąco uczestniczyć w nabożeństwach prawosławnych i poznać kulturę zamieszkującej ludności.

Badania wykazały, że rozwój ruchu turystycznego w okresie pandemii COVID-19 i stanu wyjątkowego na obszarze Puszczy Białowieskiej i jej otuliny był w znacznym stopniu zahamowany (ryc. 5).

Rycina 5. Ruch turystyczny w okresie pandemii COVID-19 i stanu wyjątkowego na obszarze Puszczy Białowieskiej

Źródło: opracowanie własne.

Od lipca 2022 roku nastąpiło ożywienie ruchu turystycznego i w Puszczy Białowieskiej zaczęli pojawiać się odwiedzający. Przyjazdy były kilkudniowe i pojawiła się nowa forma turystyki – mikroturystyka. Największym zainteresowaniem cieszą się Rezerwat Pokazowy Żubra i Muzeum Przyrodniczo-Leśne w Białowieży. Właściciele obiektów noclegowych i gastronomicznych liczą na napływ turystów w najbliższej przyszłości, do stanu przed okresem pandemii oraz na to, że zostaną pokryte ich straty z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej.

Ruch turystyczny na obszarze Puszczy Białowieskiej był zróżnicowany w poszczególnych latach, a w okresie pandemii praktycznie „zamarł”. Badania wykazały, że w okresie od połowy 2019 roku do maja 2022 roku do Białowieży i okolic ruch turystyczny był „zablokowany”. Nie było też dostępu do Rezerwatu Pokazowego Żubrów (Białowiecki Park Narodowy). Do zahamowania rozwoju turystyki na obszarze Puszczy Białowieskiej przyczyniło się także Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji obowiązujące od 2 września 2021 roku do 30 czerwca 2022 roku w sprawie

ograniczeń wolności i praw w związku z wprowadzeniem stanu wyjątkowego (<https://dziennikustaw.gov.pl/DU/2021/1613>).

Osoby zamieszkujące i przemieszczające się na obszarze Puszczy Białowieskiej zobowiązane były do przestrzegania wydanego Rozporządzenia. W szczególnie uzasadnionych okolicznościach osoba zamierzająca wjechać na obszar PB powinna uzyskać zgodę Komendanta Placówki Straży Granicznej w Białowieży. Dokument dotyczył zakazu przebywania w 115 miejscowościach odwiedzającym przy granicy z Białorusią, co również spowodowało całkowite zahamowanie ruchu turystycznego (<https://www.prawo.pl/samorząd/ograniczenia-na-granicy-z-bialorusia-do-30-czerwca-2022-r.,511733.html>).

Stan wyjątkowy w pasie przygranicznym z Białorusią, sprawił, że turyści musieli skrócić urlop i opuścić teren, a planujący podróż - zmienić kierunek. Przed wjazdami do miejscowości ustawiano tablice z napisem: „Obszar objęty stanem wyjątkowym”, a policja miała za zadanie kontrolowanie przyjezdnych. Pandemia COVID-19, jak i sytuacja na granicy polsko-białoruskiej wyłączyła obszar z życia turystycznego, jak i rekreacyjnego. Napływ uchodźców ze strony białoruskiej przyczynił się do wydania Rozporządzenia, które jeszcze bardziej pogłębiło działalność podmiotów turystycznych na obszarze Puszczy Białowieskiej i jej otulinie.

Podsumowanie i wnioski

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że w okresie pandemii COVID-19 ruch turystyczny był zahamowany i nie spełniły się oczekiwania odwiedzających. Stwierdzono, że najczęściej wybieraną przez respondentów formą ruchu turystycznego była mikroturystyka – kilkudniowe pobyty oferujące różnorodne możliwości spędzania czasu wolnego. Poza pandemią czynnikiem ograniczającym ruch turystyczny był napływ uchodźców ze strony Białorusi w wyniku czego wydano Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, które całkowicie zablokowało napływ turystów do Białowieży i obszaru Puszczy Białowieskiej. Przez okres trzech lat rozwój turystyki i rekreacji był minimalny, przez co ucierpieli właściele obiektów noclegowych i gastronomicznych. Efektem zaistniałej sytuacji było zamknięcie obiektów branży i zwolnienie części personelu obsługowego.

Puszcza Białowieska jest obszarem o bogatych walorach turystycznych i krajobrazowych, ale należy dążyć do zwiększenia antropogenicznych atrakcji turystycznych, poprawy warunków zakwaterowania, wybudowania ścieżki rowerowej z Hajnówki do Białowieży, uruchomienia połączenia kolejowego do Białowieży. Należy sądzić, że jeżeli zostaną wykonane zaprezentowane

przedsięwzięcia, to zwiększy się ruch turystyczny i jednocześnie nastąpi poprawa budżetu gminy i zamieszkujących na tym obszarze rodzin.

Literatura:

1. *Białowiecki Park Narodowy* (2009). Białowieża: Wyd. BPN.
2. <https://www.prawo.pl/samorzad/ograniczenia-na-granicy-z-bialorusia-do-30-czerwca-2022r.511733>. Html. (dostęp: 19.05.2019 r.).
3. <https://dziennikustaw.gov.pl/DU/2021/1613> (dostęp: 19.05.2019 r.).
4. *Informacja Dyrekcji Białowieckiego Parku Narodowego* (2013). Białowieża.
5. Jalinik, M. (2004). Białowiecki Park Narodowy jako turystyczny produkt markowy. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 1, s. 27- 41.
6. Jalinik, M. (2016). Obszary leśne w rozwoju turystyki. *Ekonomia i Środowisko*, 3(58), s. 313-323.
7. Jalinik, M. (2021). *Obszary leśne wieloaspektową atrakcją turystyczną*. Białystok: Wyd. Ekonomia i Środowisko.
8. Kowalska, K., Niezgoda, A. (2020). COVID-19 as tourist activity inhibitor – example of holiday plans of Poles. *Studia Periegetica*, 4(32), s. 9-24.
9. Polyzos, S., Samitas, A., Spyridou, A. E. (2020). Tourism demand and the COVID-19 pandemic: an LSTM approach. *Tourism Recreation Research*, 46, s. 175-187. <https://doi.org/10.1080/02508281.2020.1777053>
10. *Rezerwat przyrody Lasy Naturalne Puszczy Białowieckiej*. W: *Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody [on-line]*. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska. (dostęp: 2019-05-19).
11. *Thomson Reuters, Poland Reports First Coronavirus Case – Health Minister*, 4 marca 2020.
12. *Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii* (Dz.U. z 2022 r. poz. 340).
13. Ying, T., Wang, K., Liu X., Wen, J., Goh, E. (2020). Rethinking game consumption in tourism: a case of the 2019 novel coronavirus pneumonia outbreak in China. *Tourism Recreation Research*, 46, s. 304-309. <https://doi.org/10.1080/02508281.2020.1743048>

Agnieszka Kozak¹, Janusz Leszek Sokół², Anastasiya Bylinskaya
Akademia Bialska im. Jana Pawła II

DZIAŁALNOŚĆ BAZY GASTRONOMICZNEJ W PIŃSKU W OKRESIE PANDEMII COVID-19

Streszczenie

Celem badań była ocena działalności bazy gastronomicznej w Pińsku w okresie pandemii COVID-19. W opracowaniu, analizę literatury przedmiotu poszerzono o badania ankietowe z wykorzystaniem dwóch kwestionariuszy ankiety. Pierwszy z nich skierowano do właścicieli obiektów gastronomicznych, drugi skierowano do turystów. W związku z występującą w 2020 roku pandemią COVID-19, obiekty gastronomiczne prowadziły swoją działalność turystyczną w reżimie zaostreżeń sanitarnych. Wpłynęło to w znaczącym stopniu na zmniejszenie liczby gości w tych obiektach a co za tym idzie, spowodowało znaczny spadek dochodów właścicieli względem 2019 roku. Z przeprowadzonych badań wynika, że pandemia COVID-19 miała negatywny wpływ na funkcjonowanie bazy gastronomicznej w Pińsku, lokale zmuszone były ograniczyć swoją działalność, przez co spadła liczba zamówień, a także przychody lokali. Goście poszczególnych lokali, obawiając się zachorowania częściowo rezygnowali z korzystania z usług lokali gastronomicznych, co miało negatywny wpływ na sytuację ekonomiczną poszczególnych przedsiębiorstw.

Słowa kluczowe: Pińsk, baza gastronomiczna, pandemia COVID-19

Abstract

The aim of the study was to assess the activities of the catering facilities in Pinsk during the COVID-19 pandemic. In the study, the analysis of the literature on the

¹ ORCID: 0000-0003-0756-1815

² ORCID: 0000-0002-3186-2493

subject was extended by survey research using two survey questionnaires. The first one was addressed to owners of catering facilities, and the second one was addressed to tourists. Due to the occurrence of the COVID-19 pandemic in 2020, catering facilities operated their tourist activities under a regime of sanitary tightening. This had a significant impact on the reduction in the number of guests at these establishments and, consequently, resulted in a significant decrease in the owners' income relative to 2019. The research shows that the COVID-19 pandemic has had a negative impact on the operation of the catering base in Pinsk, the establishments have been forced to reduce their activities, thus decreasing the number of orders, as well as the revenue of the establishments. Guests of individual establishments, fearing the disease, partially resigned from using the services of catering establishments, which had a negative impact on the economic situation of individual enterprises.

Keywords: Pinsk, catering base, COVID-19 pandemic

Wstęp

Turystyka uznawana jest za jedną z najbardziej dochodowych branż na świecie. Jej charakterystyczną cechą jest szybkie tempo rozwoju. Rozwój turystyki nie polega wyłącznie na jej rosnącej popularności wśród turystów, ale również na zwiększającej się liczbie lokali gastronomicznych, hoteli i innych miejsc noclegowych, dostępnych na całym świecie (Cymańska-Garbowska, Steblik-Właźlak, 2014). Turystyka to pojęcie, które pochodzi od słowa *turnus* (łac.). W języku francuskim funkcjonuje słowo *tour*, które oznacza zmianę miejsca pobytu w sposób okrężny, czyli powracający do punktu początkowego (Łobożewicz, Bieńczyk, 2001).

W 1991 r. Światowa Organizacja Turystyki zaproponowała następującą definicję pojęcia turystyka: „działania ludzi, którzy podróżują i przebywają dla wypoczynku, w interesach i w innych celach, przez nie więcej niż jeden rok bez przerwy, w miejscach znajdujących się poza ich zwykłym otoczeniem” (Grabowski i in., 2007). Gołembski (2002) twierdzi natomiast, że turystyka związana jest nie tylko z przemieszczaniem się, ale również ze sferą zdrowia fizycznego. Przez pojęcie to badacz rozumie m.in.: leczenie, czy odzyskiwanie sił witalnych. Warto zauważyć, że turystyka była jedną z najszybciej rozwijających się branż na świecie przed wybuchem pandemii COVID-19 (Lemanowicz, Krzyżanowska, 2021). Turystyka zaspokaja potrzeby różnego rodzaju, dlatego nie należy klasyfikować jej wyłącznie do jednej dziedziny

nauki. Turystyka analizowana jest z punktu widzenia dziedzin, takich jak psychologia, kulturoznawstwo, socjologia, ekonomia (Kwilewski, 2013).

W związku z pandemią COVID-19 w latach 2020-2021 r. turystyka doświadczyła kryzysu, który odczuwalny był na całym świecie. Wprowadzone ówczasie restrykcje i ograniczenia znacząco wpłynęły na branżę turystyczną w tym obiekty gastronomiczne, hotelarskie i rozrywkowe. Dodatkowo stan zdrowia społeczeństwa przyczynił się do zmniejszonej aktywności kulturowej i rozrywkowej. W 2020 r. odnotowano spadek liczby podróży międzynarodowych o 74% w stosunku do roku 2019. Odbudowa sektora turystycznego jest procesem długotrwałym. Eksperci UNWTO szacują, że aktywność turystyczna sprzed 2020 r. powróci w roku 2023 (Lemanowicz, 2021).

Wybuch pandemii COVID-19 związany był z wprowadzeniem wielu ograniczeń w przemieszczaniu się obywateli oraz w ich codziennym funkcjonowaniu. Większość państw na świecie wprowadzała podobne restrykcje, np.: ograniczona liczba osób w pomieszczeniach zamkniętych, nakaz noszenia maseczek czy zakaz korzystania z niektórych usług, m.in.: lokali gastronomicznych. W marcu 2020 r. zauważalne było załamanie rynku turystycznego, które skutkowało trudnościami finansowymi wielu przedsiębiorstw. Zauważalne były również znaczące ograniczenia w przemieszczaniu się, dozwolone było wyłącznie przemieszczanie się w celach służbowych. Skutkiem tego wstrzymywane były loty samolotowe, podróże krajowe i międzynarodowe (Widomski, 2020). W sezonie letnim 2021 r. zauważalne było rozluźnienie obostrzeń wewnętrznych państw. Dzięki temu przedsiębiorstwa, zajmujące się turystyką miały możliwość ponownego funkcjonowania. Jednak jesienią 2021 r. zaczęto odnotowywać wzrost zachorowań na COVID-19, dlatego ponownie wprowadzane były różnego rodzaju restrykcje. Warto zauważyć, że konkurencja na rynku turystycznym i gastronomicznym nieustannie się zwiększa. Na skutek tego lokale gastronomiczne zmuszone są poszerzać i udoskonalać swoją ofertę. Działanie to jest nieodłączne wraz ze zwiększającymi się kosztami utrzymania lokalu.

Za początek przeciwdziałania pandemii w Polsce można uznać Ustawę z dnia 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U.2020 poz.374). W związku z zaistniałą sytuacją nastąpiły zmiany w funkcjonowaniu bazy noclegowej i gastronomicznej. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia 2020 r. (Dz.U.2020 poz.577), na terenie Rzeczypospolitej Polskiej zamknięto hotele oraz inne obiekty noclegowe, które działają na

zasadzie wynajmu. W kolejnych miesiącach roku następowało bądź to „odmrażanie” branży turystycznej, bądź też ograniczanie działalności (wraz ze zwiększającą się liczbą zakażeń i zgonów spowodowanych wirusem SARS-CoV-2). Tego rodzaju zmiany nie pozostały bez wpływu na działalność obiektów noclegowych i gastronomicznych, a zwłaszcza na wielkość ich dochodów w 2020 roku. W Europie i w bezpośrednim sąsiedztwie Polski dwa kraje zdecydowanie wyróżniały się względem przeciwdziałania i zwalczania COVID-19 i praktycznie nie podjęły żadnych działań profilaktycznych. Były to Szwecja i Białoruś. W początkowej fazie rozwoju pandemii na Białorusi nie wprowadzono kompleksowych ograniczeń dla obywateli i nie wstrzymało funkcjonowania placówek edukacyjnych, uczelni wyższych czy urzędów. Nie zamknięto również granic, mimo podjęcia takich działań przez wszystkie sąsiednie kraje (także Rosję). Jedynie wprowadzono kwarantannę dla osób powracających z zagranicy (Fedorowicz, 2021). Białoruski przywódca Aleksander Łukaszenka od samego początku pandemii wprawdzie nie negował jej istnienia, jednak wielokrotnie publicznie bagatelizował problem, oceniając działania innych państw jako nadmierne, przesadzone i zgubne dla gospodarki (Лукашенко, 2021).

Pińsk to białoruskie miasto, które charakteryzuje się bogatą historią i krajobrazem. Jest to miasto z bogatą ofertą turystyczną, m.in. bazą noclegową i gastronomiczną. Popularność bazy gastronomicznej nieustannie się zwiększa. Warto zauważyć również, że z powodu popularności bazy gastronomicznej jej oferta nieustannie się powiększa – w mieście powstają nowe lokale gastronomiczne, a starsze są remontowane i ulepszają swoją ofertę. Jak już wspomniano sytuacja pandemiczna na Białorusi różniła się od tej, jaka miała miejsce w większości krajów europejskich. Restrykcje i ograniczenia były wprowadzone później niż w innych krajach. Pomimo dużej liczby zachorowań wprowadzono je dopiero jesienią 2021 r. Pomimo tego, ograniczenia te miały negatywny wpływ na funkcjonowanie lokali. Należy nadmienić, że nawet późne wprowadzenie restrykcji wpłynęło na liczbę zamówień i dochody poszczególnych lokali gastronomicznych. Większa ilość restrykcji i ograniczeń została wprowadzona w innych rodzajach działalności, np. w placówkach medycznych. Dodatkowo zakazana była działalność obiektów rozrywkowych, w których niemożliwe było utrzymywanie odpowiedniego dystansu pomiędzy ludźmi. Działalność lokali gastronomicznych była ograniczona m.in. poprzez skrócenie czasu otwarcia. Dodatkowo konieczne było zachowywanie odpowiedniej odległości pomiędzy gośćmi (ograniczenie liczby stolików), stosowanie się do wymogów sanitarnych (dezynfekcja

rąk) oraz dezynfekowanie stolików po ich opuszczeniu przez wszystkich gości. Zalecana była również płatność kartą płatniczą zamiast gotówką, a pomimo niewielkich restrykcji, wprowadzonych przez rząd, ograniczenia były stosowane przez samych obywateli Białorusi. Strach i brak wiedzy na temat choroby spowodował, że ludzie często rezygnowali z aktywności związanych z turystyką i rekreacją. To wszystko spowodowało, że właściciele obiektów stracili część swojego dochodu.

Celem prezentowanej pracy była ocena działalności bazy gastronomicznej w Pińsku w okresie pandemii COVID-19.

Materiał i metoda

Badania przeprowadzono w okresie od listopada 2021 roku do kwietnia 2022 roku stosując metodę sondażu diagnostycznego. Techniką zastosowaną w pracy była ankieta, a narzędziem badawczym – autorski kwestionariusz ankiety. Jeden z kwestionariuszy przesłano pocztą elektroniczną do 18 obiektów gastronomicznych (6 restauracji, 6 kawiarni, 2 piwiarnie, 2 bary suhi i 2 hookah bary), drugi zaś, drogą online do gości tych obiektów. W obu kwestionariuszach znajdowała się kafeteria z odpowiednią liczbą pytań zamkniętych. Na pytania zawarte w kwestionariuszu skierowanym do obiektów gastronomicznych odpowiedzieli wszyscy właściciele tych obiektów. Natomiast kwestionariusz ankietowy rozesłany online do osób korzystających z usług badanych obiektów gastronomicznych wypełniło 112 osób. Terenem badań objętych w pracy był Pińsk na Białorusi.

Wyniki

Analiza wyników badań skierowanych do właścicieli lokali gastronomicznych

Na skutek obostrzeń pandemicznych lokale gastronomiczne były często zmuszane do ograniczania liczby stolików, znajdujących się w lokalu. W prezentowanych badaniach okazało się, że wszystkie z badanych lokali zmniejszyły liczbę dostępnych dla gości stolików.

Na pytanie o dostosowanie się do wymogów sanitarnych, wprowadzonych na skutek pandemii COVID-19, np. udostępnienia gościom dozowników z płynem do dezynfekcji rąk, wyznaczenia na podłodze stref, zapewniających zachowanie odpowiedniego dystansu między gośćmi, dezynfekcji stolika po zakończeniu obsługi gości, wietrzenia pomieszczenia, nakazu noszenia maseczek przez pracowników, aż 90% odpowiadających

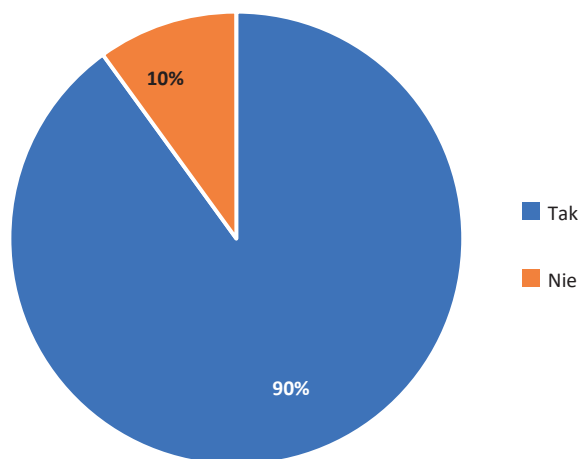
zadeklarowało, że w lokalu gastronomicznym, który prowadzą zostały zastosowane wymogi sanitarne (ryc. 1.). Tylko 10% respondentów przyznało, że nie wszystkie z wymogów zostały wprowadzone w życie. Warto zauważyć tutaj, że tego rodzaju wymogi były wprowadzane przez rządy większości państw na świecie. Argumentacją, którą stosowały władze, wprowadzając obostrzenia sanitarne, było przekonanie, iż ograniczają one liczbę zakażeń chorobą COVID-19.

Rycina 1. Dostosowanie lokalu do wymogów sanitarnych, wprowadzonych na skutek pandemii COVID-19

Źródło: opracowanie własne.

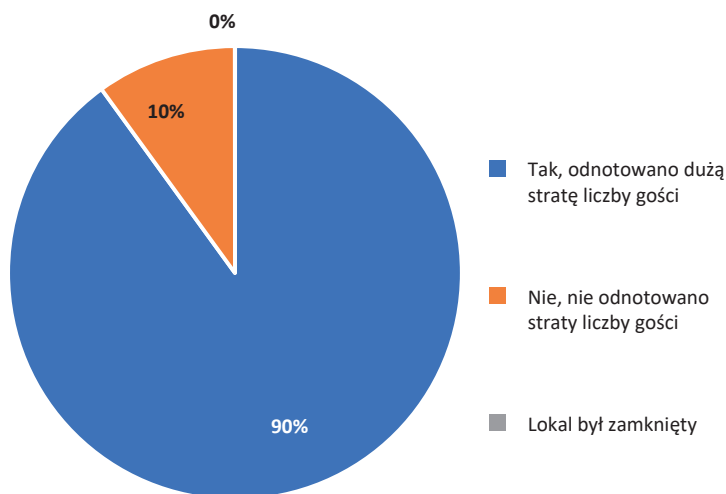
W odpowiedzi na pytanie, czy badane lokale gastronomiczne zostały czasowo zamknięte podczas pandemii COVID-19, stwierdzono, że 90% z nich została zamknięta, a tylko 10% nie miała przerwy w normalnym funkcjonowaniu (ryc. 2). Warto zauważyć tutaj, że niektóre lokale gastronomiczne miały możliwość w owym czasie oferowania dowozu jedzenia do klienta, inne zaś takiej możliwości nie miały więc zmuszone były czasowo zamknąć swoją działalność.

Rycina 2. Zamknięcie lokali z powodu pandemii COVID-19

Źródło: opracowanie własne.

Na pytanie dotyczące ewentualnego spadku liczby gości podczas pandemii COVID-19 (ryc. 3) odpowiedzi pokrywają się z wynikami na wcześniejsze pytanie. Lokale, które były czasowo zamknięte podczas trwania pandemii COVID-19 odnotowały znaczący spadek liczby gości (90%), a te które pracowały nieprzerwanie nie zauważyły dużego spadku (10%).

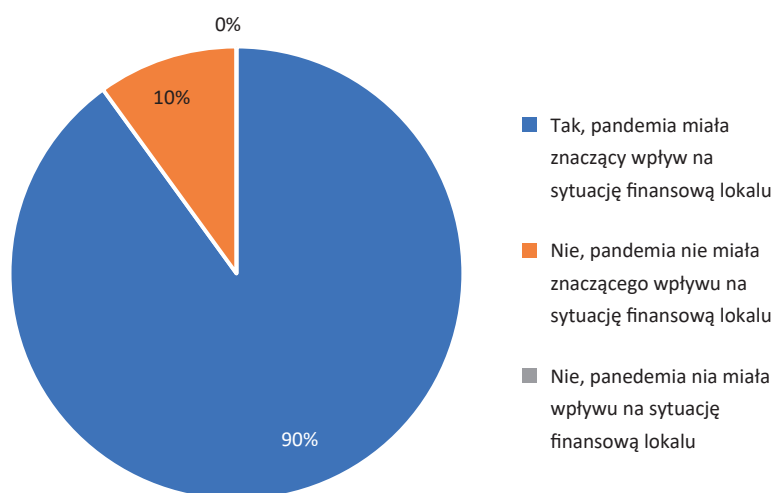

Rycina 3. Zmniejszenie liczby gości w lokalach podczas trwania pandemii COVID-19

Źródło: opracowanie własne.

W dalszej kolejności stawianych pytań, zapytano respondentów o to czy koszt dostosowania lokalu do wprowadzonych wymogów sanitarnych był duży. Chodziło tutaj m.in. o konieczność zakupu środków dezynfekujących. Wszyscy respondenci potwierdzili, że koszt dostosowania lokalu do wymogów sanitarnych (np.: zakup środków dezynfekujących) nie był duży oraz nie miał znaczącego wpływu na sytuację finansową lokalu.

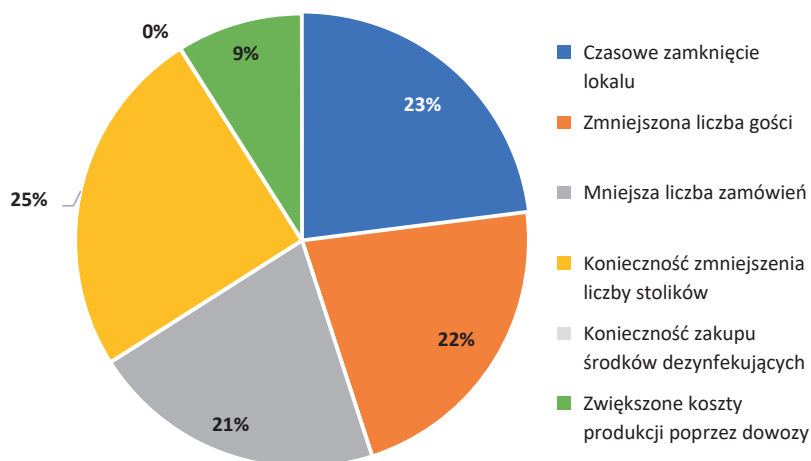
Następnie respondenci zapytani zostali o to, czy pandemia COVID-19 znacząco wpłynęła na sytuację finansową lokalu. Aż 90% badanych stwierdziło, że pandemia miała znaczący wpływ na sytuację finansową lokalu gastronomicznego, a tylko 10% respondentów nie zauważyło znaczącego spadku dochodów (ryc. 4). Lokale, które nie przerwały działalności podczas trwania pandemii i oferowały dowozy jedzenia na wynos nie straciły również znaczącej liczby swoich klientów. Fakt ten miał wpływ na sytuację finansową.

Rycina 4. Znaczenie wpływu pandemii COVID-19 na sytuację finansową lokalu

Źródło: opracowanie własne.

W kolejnym pytaniu chciano się dowiedzieć, jakie były powody obniżenia dochodów lokalu (ryc. 5). Respondenci wskazali kolejno na następujące powody: konieczność zmniejszenia liczby stolików (25%), czasowe zamknięcie lokalu (23%), zmniejszona liczba gości (22%), mniejsza liczba zamówień (21%) oraz zwiększone koszty produkcji poprzez koszty dowozów zamówień do klientów (9%).

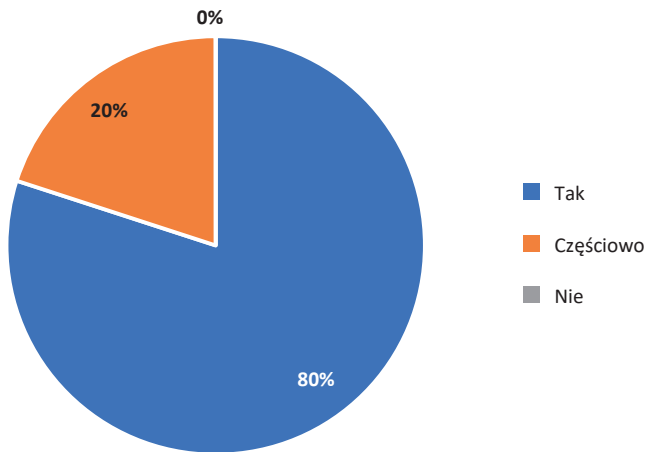

Rycina 5. Główne powody zmniejszenia dochodów lokalu

Źródło: opracowanie własne.

W dalszej części badań zapytano o to, czy na skutek pandemii COVID-19, wprowadzonych obostrzeń i zmniejszenia przychodów lokalu zwolnieni zostali niektórzy pracownicy. Większość, bo aż 70% badanych stwierdziła, że pandemia i jej pośrednie skutki były powodem zwolnienia części pracowników ocenianych lokali. Tylko 30% badanych nie potwierdziło tej zależności.

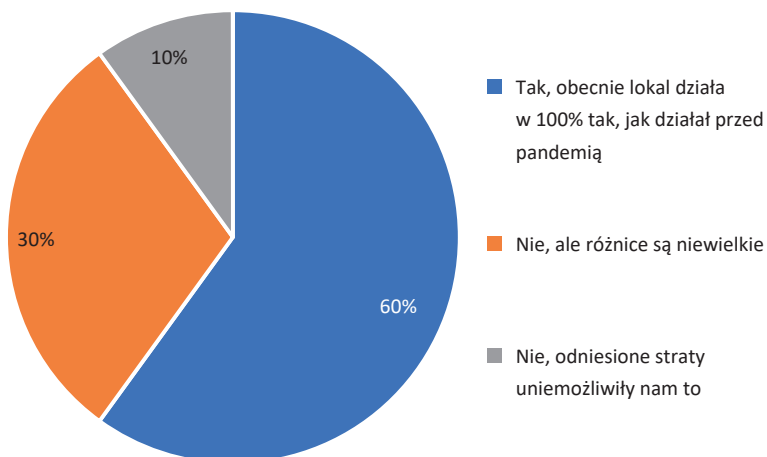
Na pytanie, czy pracownicy wybranych lokali gastronomicznych stosowali się do narzuconych wymogów sanitarnych (rycina 6), większość respondentów (80%) odpowiedziała twierdząco, a tylko 20% badanych udzieliło odpowiedzi przeczącej. Nikt z badanych nie stwierdził, że obostrzenia sanitarne nie były przestrzegane. Warto zauważyć również, iż na skutek wprowadzonych przepisów prawa o obowiązkowych wymogach sanitarnych lokale mogły być kontrolowane przez państwowe instytucje zewnętrzne, a niedostosowanie się do obowiązującego prawa mogło być egzekwowane karami, m.in. finansowymi.

Rycina 6. Ocena stosowania się pracowników do wymogów sanitarnych na skutek pandemii COVID-19

Źródło: opracowanie własne.

Ostatnie pytanie dotyczyło kwestii powrotu do trybu funkcjonowania lokali z czasów przed pandemicznych. Okazało się, że 60% lokali powróciła do funkcjonowania na takim samym poziomie, na jakim funkcjonowały przed pandemią COVID-19 (ryc. 7), 30% funkcjonowało na poziomie niewiele niższym i tylko 10% z nich odczuło skutki pandemii na tyle duże, że uniemożliwiły im powrót do stanu sprzed pandemii.

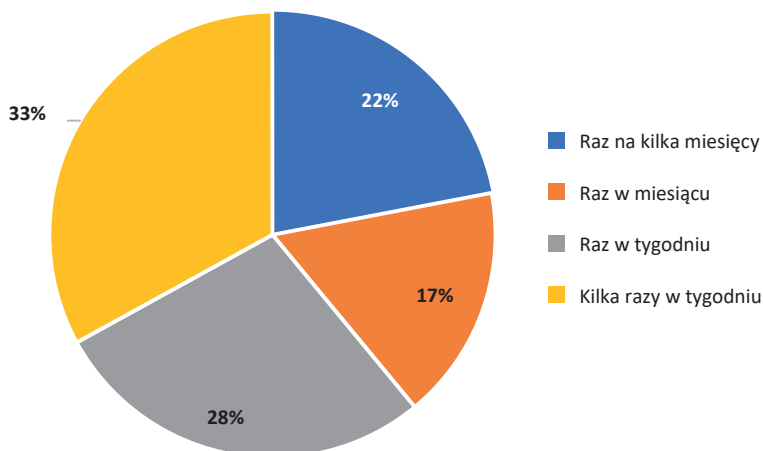

Rycina 7. Czy lokal wrócił do poziomu funkcjonowania, który miał miejsce przed pandemią COVID-19?

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wyników ankiety skierowanej do gości wybranych lokali gastronomicznych

Pierwszym z pytań, jakie skierowano do 112 sondowanych gości analizowanych obiektów gastronomicznych było, jak często korzystają oni z usług tych lokali. Zestawienie odpowiedzi zostało przedstawione na rys. 8.

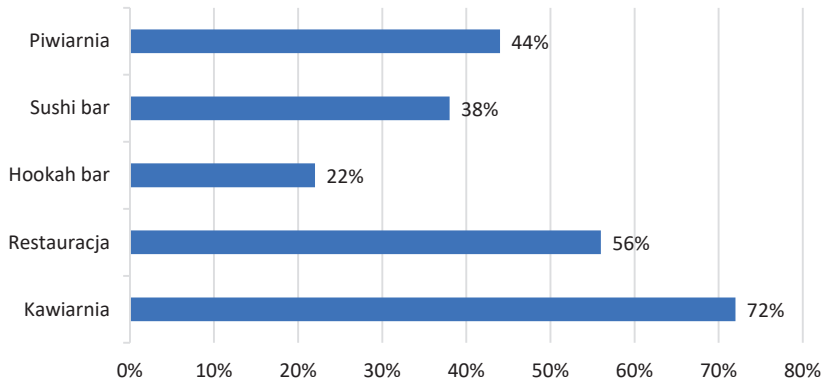

Rycina 8. Jak często korzysta Pani/Pan z usług lokali gastronomicznych?

Źródło: opracowanie własne.

Największa grupa respondentów (33%) stwierdziła, że korzysta z usług lokali gastronomicznych kilka razy w tygodniu. Kolejno badani deklarowali, że korzystają z nich raz w tygodniu (28%), raz na kilka miesięcy (22%) oraz raz w miesiącu (17%). Do korzystania z usług lokali gastronomicznych zalicza się zarówno odwiedzanie ich jak i zamawianie jedzenia na wynos.

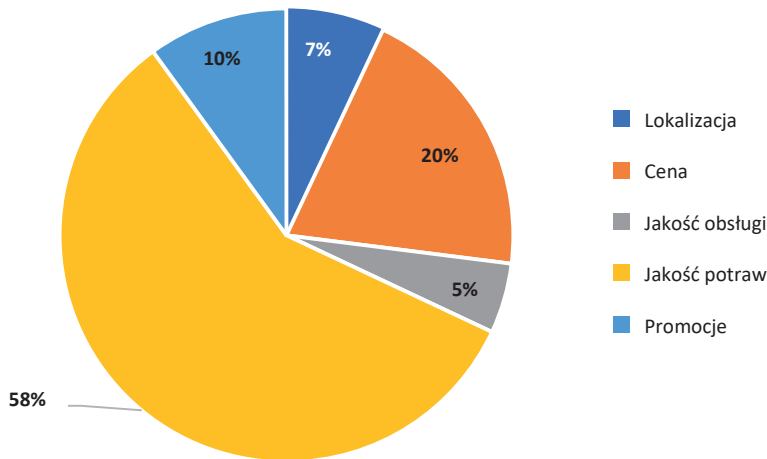
Następnie respondenci zapytani zostali o to, jaki rodzaj lokalu gastronomicznego najczęściej wybierają (ryc. 9). Okazało się, że najchętniej odwiedzają kawiarnie (72%), następnie w kolejności restauracje (56%), piwiarnie (44%), sushi bary (38%) oraz hookah bary (22%).

Rycina 9. Do jakiego rodzaju lokali gastronomicznych uczęszcza Pani/Pan najczęściej?

Źródło: opracowanie własne.

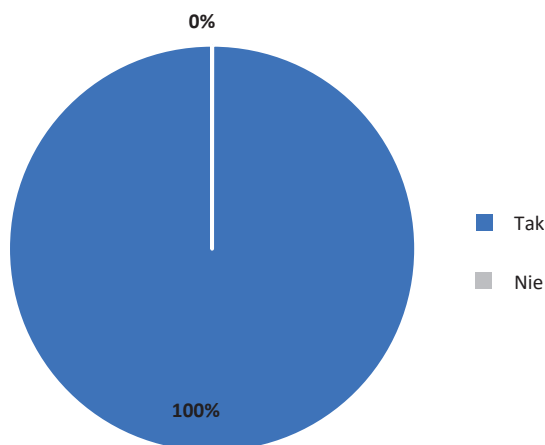
Pytanie kolejne umożliwiło poznanie opinii respondentów na temat, który z wymienionych czynników jest decydujący podczas wyboru lokalu gastronomicznego. Największa grupa odpowiadających (58%) stwierdziła, że najistotniejszą rzeczą, na którą zwracają uwagę podczas wyboru lokalu gastronomicznego jest jakość serwowanych potraw (ryc. 10). W następnej kolejności pytani wskazywali cenę (20%), obowiązujące promocje (10%), lokalizację lokalu gastronomicznego (7%) i jakość obsługi (5%).

Rycina 10. Który z wymienionych czynników jest dla Pani/Pana najważniejszy podczas wyboru lokalu gastronomicznego?

Źródło: opracowanie własne.

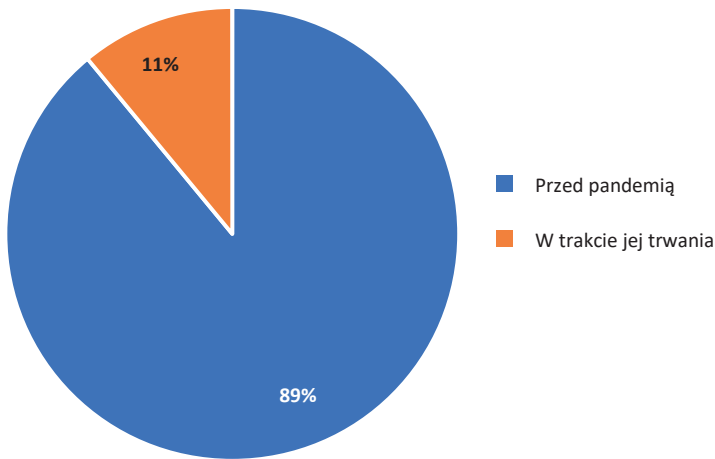
W dalszej części badania ankietowego zapytano respondentów czy zauważyli różnice w funkcjonowaniu lokali gastronomicznych przed i w trakcie trwania pandemii COVID-19. Okazało się, że wszyscy ankietowani dostrzegli różnice w funkcjonowaniu lokali gastronomicznych przed i w trakcie trwania pandemii COVID-19. Różnice te polegały m.in. na: ograniczeniu liczby dostępnych stolików, czasowym zamknięciu lokali, konieczności noszenia maseczek w lokalach (ryc. 11).

Rycina 11. Czy zauważyła Pani/Pan różnice w funkcjonowaniu lokalu gastronomicznego przed i w trakcie trwania pandemii COVID-19?

Źródło: opracowanie własne.

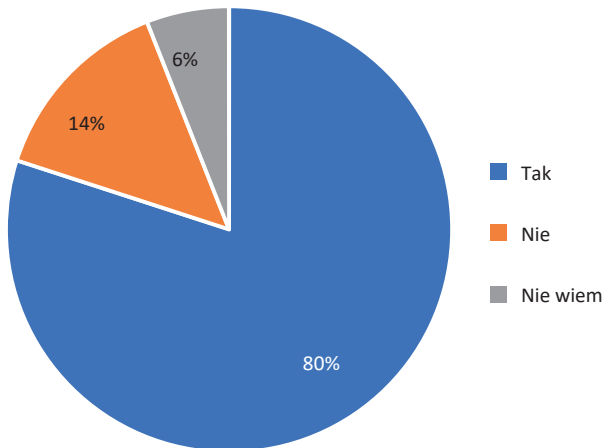
Na pytanie dotyczące kwestii korzystania z usług lokali gastronomicznych w okresie przed pandemią i w trakcie jej trwania aż 89% badanych stwierdziło, że częściej korzystała z usług lokali gastronomicznych przed pandemią COVID-19 aniżeli w jej trakcie. Warto dodać, że podczas trwania pandemii, kiedy działalność lokali gastronomicznych była ograniczona, powstała oddolna, społeczna inicjatywa żeby wspierać te przedsiębiorstwa. Polegała ona na zachęcaniu konsumentów do zamawiania jedzenia na wynos (ryc. 12).

Rycina 12. Kiedy korzystał/-ła Pan/Pani częściej z usług lokali gastronomicznych - przed czy w czasie trwania pandemii?

Źródło: opracowanie własne.

W kolejnym z pytań ankietowych chciano poznać opinię konsumentów na temat dostosowania badanych lokali gastronomicznych do obowiązujących norm sanitarnych. 80% odpowiadających stwierdziło, że w wybranym lokalu gastronomicznym stosowane były ówczesznie obowiązujące obostrzenia sanitarne, 14% miało zdanie przeciwnie, a 6% ankietowanych nie miało na ten temat opinii (ryc. 13).

Rycina 13. Ocena stosowanych w lokalach gastronomicznych obostrzeń sanitarnych obowiązujących podczas pandemii COVID-19

Źródło: opracowanie własne.

Stosowanie się do wymogów sanitarnych było łatwo zauważalne (m.in.: nakaz noszenia maseczek). Dlatego przeczące odpowiedzi na to pytanie mogą wskazywać na brak dostosowania się lokalu do przepisów. Z badań wynikało również, iż większość osób (84%), stosowała się do zaleceń sanitarnych, które obowiązywały podczas pandemii COVID-19. Warto też zauważyć, że świadomość obowiązku zachowania odpowiedniego poziomu higieny wyraźnie wzrosła na skutek pandemii COVID-19.

Podsumowanie i wnioski

Podczas pandemii COVID-19 panowało powszechne przekonanie, że wyraźnie w tym czasie zmniejszyła się liczba konsumentów korzystających z usług obiektów gastronomicznych, co nie mogło pozostać bez wpływu na istotne zmniejszenie dochodów tych przedsiębiorstw w 2020 roku. Również badania autorów prezentowanej pracy, odnoszące się do działalności bazy gastronomicznej w Pińsku na Białorusi w okresie pandemii potwierdziły te tendencje, z których to wynikało m. in., że:

- pandemia COVID-19 miała negatywny wpływ na funkcjonowanie wielu obiektów gastronomicznych w Pińsku, lokale te zmuszone były do ograniczenia swojej działalności, przez co spadła im liczba zamówień, a tym samym przychody,
- lokale gastronomiczne podczas pandemii musiały zostać odpowiednio przystosowane do ówczesnie obowiązujących obostrzeń sanitarnych poprzez zmniejszenie liczby stolików (ograniczeniu miejsca dla gości), ograniczenie obszaru działalności do dostarczania produktów, a niekiedy do czasowego zamknięcia,
- goście wielu lokali, nawet w okresie, kiedy na Białorusi nie były jeszcze wprowadzone restrykcyjne obostrzenia, obawiając się zakażenia, częściowo rezygnowali z korzystania z usług tych lokali gastronomicznych, co miało niekiedy poważny wpływ na ich sytuację ekonomiczną.

Literatura:

1. Cymańska-Garbowska, B., Steblik-Właźlak, B. (2014). *Turystyka, tom 1. Podstawy turystyki*. Warszawa: Wydawnictwo WSiP.
2. Fedorowicz, K. (2021). *Białoruś wobec pandemii COVID-19. Praktyka i realia*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
3. Gołembski, G. (2020). *Kompendium wiedzy o turystyce*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.

4. Grabowski, J., Milewska, M., Stasiak, M. (2007). *Vademecum organizatora turystyki niepełnosprawnych*. Łódź: Wydawnictwo WSTH.
5. Kwilewski, K. (2013). *Funkcje, motywy i potrzeby w turystyce*. Poznań: Wydawnictwo WSHiG.
6. Lemanowicz, M., Krzyżanowska, K. (2021). *Turystyka i rekreacja jako źródło wartości dla klienta*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
7. Łobożewicz, T., Bieńczyk, G. (2001). *Podstawy turystyki*. Warszawa: WSE.
8. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii* (Dz.U.2020 poz. 577).
9. *Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych* (Dz.U.2020 poz. 374).
10. Widomski, M. (2020). *Turystyka krajowa a pandemia*. Poszerzamy Horyzonty, Tom XXI, Cz. I. s.771-779. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
11. Лукашенко, А. (2021). Белоруссия сохранила экономику, отказавшись от комендантского часа в пандемию. <https://tass.ru/ekonomika/12087785> (dostęp: 21.12.2022).

Katarzyna Hołownia, Marian J. Stelmach¹

Akademia Bialska im. Jana Pawła II

ZACHOWANIA ZDROWOTNE STUDENTÓW Z KIERUNKÓW DIETETYKA ORAZ TURYSTYKA I REKREACJA AKADEMII BIALSKIEJ IM. JANA PAWŁA II W CZASIE PANDEMII COVID-19

Streszczenie

Zachowania związane ze zdrowiem mają duży wpływ na funkcjonowanie organizmu człowieka. Wynikają one z działań, postaw, nawyków i przyzwyczajzeń ludzi – kształtują ich styl życia oraz wpływają bezpośrednio na stan zdrowia i samopoczucie. Obejmują takie elementy jak: sposób odżywiania, aktywność fizyczną, troskę o ilość i jakość snu oraz właściwe zarządzanie stresem.

Czas pandemii COVID-19 nie sprzyjał realizacji zachowań prozdrowotnych, jednak można przypuszczać, że w jednych grupach społecznych negatywny wpływ czynników związanych z pandemią był silniejszy, a w innych słabszy.

Celem niniejszej pracy było wykazanie zróżnicowania zachowań zdrowotnych studentów Akademii Bialskiej im. Jana Pawła II z kierunków, na których kształtowanie prozdrowotnych zachowań jest włączone do programu studiów.

Korzystając autorskiego kwestionariusza ankiety przebadano 60 studentów z kierunku Turystyka i rekreacja oraz Dietetyka, a zebrane dane poddano analizie statystycznej wykorzystując program IBM SPSS Statistics.

Uzyskane wyniki wykazały statystycznie istotne różnice w zachowaniach zdrowotnych studentów Dietetyki w porównaniu ze studentami Turystyki i rekreacji w zakresie odżywiania się. Zachowania związane z aktywnością fizyczną były na zbliżonym poziomie. Pandemia COVID-19 nie wpłynęła na obniżenie się poziomu aktywności fizycznej studentów.

Słowa kluczowe: zachowania zdrowotne, aktywność fizyczna, prawidłowe odżywianie, studenci, COVID-19

¹ ORCID:0000-0002-4323-2333

Abstract

Health-related behaviours have a major impact on the functioning of the human body. They result from people's actions, attitudes, habits and routines - shaping their lifestyles and directly influencing their health and wellbeing. They include elements such as diet, physical activity, concern for the quantity and quality of sleep and proper stress management.

The timing of the COVID-19 pandemic was not conducive to the implementation of health-promoting behaviours, but it can be hypothesised that the negative impact of pandemic-related factors was stronger in some social groups and weaker in others.

The aim of the present study was to demonstrate the diversity of health behaviours among students of the John Paul II Biala Academy from faculties where the formation of pro-health behaviours is included in the study programme.

Using the author's questionnaire, 60 students from the faculties of Tourism and Recreation and Dietetics were surveyed, and the collected data were subjected to statistical analysis using the IBM SPSS Statistics programme.

The results showed statistically significant differences in the health behaviours of Dietetics students compared to Tourism and Recreation students in terms of nutrition. Physical activity behaviours were at similar levels. The COVID-19 pandemic did not affect the decrease in physical activity levels of the students.

Keywords: health behaviour, physical activity, good nutrition, students, COVID-19

Wstęp

Sytuacja epidemiczna panująca na świecie w latach 2020-2021 wpłynęła na zmiany zachowań zdrowotnych większości ludzi. Przymusowa izolacja oraz zamknięcie ośrodków rekreacji spowodowały znaczny spadek poziomu aktywności fizycznej (AF) w wymiarze populacyjnym i sub-populacyjnym (Sochacka, Zdziarski, 2022). Pandemia doprowadziła również do nasilenia się stresu, powodem jest obawa przed zachorowaniem a także niepokój o zdrowie i bezpieczeństwo najbliższych (Usher et al., 2020). Zachowania zdrowotne odgrywają także istotną rolę w życiu człowieka – prozdrowotne pomagają w utrzymaniu prawidłowej zapobiegają wielu chorobom, gwarantują lepsze samopoczucie i pomagają kontrolować masę ciała (Laddu et al., 2022).

Zachowania zdrowotne definiowane są jako „wszystkie zachowania związane ze zdrowiem” – realizowane świadomie w celu poprawy zdrowia lub nieświadomie zwiększające ryzyko zachorowania lub śmiertelności.

Przykładem zachowań antyzdrowotnych jest palenie wyrobów tytoniowych czy używanie substancji zakazanych. Natomiast dobrze zbilansowana, zróżnicowana dieta, aktywność fizyczna, sen oraz przestrzeganie przepisanych metod leczenia zaliczamy do zachowań prozdrowotnych (Zalewska-Puchała i in., 2019).

Zachowania zdrowotne są często omawiane jako zachowania na poziomie jednostki, ale można je mierzyć i podsumowywać dla poszczególnych osób, grup lub populacji. Zachowania zdrowotne przybierają dynamiczną formę, zmieniają się na przestrzeni lat, w sferach życia społecznego, psychicznego oraz mentalnego. Jednym z ważniejszych paradygmatów, który został wypracowany w ostatnich dekadach w obszarze zdrowia jest koncepcja „zdrowego stylu życia”. Pojęcie to obejmuje zachowania, które wzajemnie na siebie oddziałują i mogą być realizowane przez każdego człowieka. Zachowania zdrowotne kształtują się poprzez wybory, jakich dokonuje człowiek już w dzieciństwie. Najmłodszy sięgają po rady rodziców, kształtują swoje nawyki w okresie szkolnym, a także często odzwierciedlają zachowania rówieśników. W okresie dojrzewania nierzadko zdarza się, iż te dobre nawyki zostają zaburzone. Powodem jest naśladowanie innych czy chęć przynależności do grupy. Wśród uczniów szkół średnich wielu przyznaje się do spożywania alkoholu lub sięgania po używki czy wyroby tytoniowe. Duże zmiany zachodzą, kiedy człowiek osiąga wiek dojrzały, wówczas zaczyna interesować się swoim zdrowiem, prawidłowym odżywianiem, konsultuje ewentualne dolegliwości ze specjalistami. Wiele osób zaczyna aktywnie spędzać czas z rodziną, dbać o siebie i najbliższych. Osoby w starszym wieku szczególnie potrzebują zwiększonej opieki medycznej i dlatego w miarę możliwości powinny dbać o swoje zdrowie. Jak wynika z badań coraz więcej seniorów stara się aktywnie spędzać czas i zwracać uwagę na sposób odżywiania (Kubińska, Pańczuk, 2018).

Studenci to aktualnie dość zróżnicowana wiekowo subpopulacja, której zachowania związane ze zdrowiem warto badać i poddawać szczegółowej analizie. Osoby studiujące mają bardzo mało czasu wolnego ze względu na zajęcia dydaktyczne oraz często, równocześnie, podejmowaną pracę zarobkową. Fakt ten może być jednym z czynników wpływających na niski poziom aktywności fizycznej studentów i/lub ich nieprawidłowe odżywianie się. Studenci są narażeni także na przewlekły stres związany z natłokiem obowiązków, egzaminami czy pracą. Fakt ten może również generować dodatkowe problemy zdrowotne związane z ilością i jakością snu. Wszystkie te czynniki mają duży wpływ na zdrowie psychiczne młodych ludzi.

W aktualnej ofercie edukacyjnej większości polskich uczelni znajdują się kierunki kształcenia, na których realizowane są treści dotyczące zachowań zdrowotnych. Są to głównie kierunki medyczne, zdrowie publiczne, wychowanie fizyczne, dietetyka czy turystyka i rekreacja. Studenci tych kierunków mają z reguły większą wiedzę na temat zachowań prozdrowotnych niż ich koledzy z innych kierunków lub nie będący studentami (Pochwała, 2019).

Aktywność fizyczna a zdrowie

Aktywność fizyczna (AF) jest nieodzownym elementem zdrowego stylu życia każdego człowieka. Decyduje o sprawności ruchowej organizmu, poprawia jakość życia oraz ogólne samopoczucie. AF jest to każdy ruch ciała, który wykonuje człowiek w ciągu dnia, np. spacer, prace w ogródku, jazda rowerem czy zabawa z dzieckiem, uprawianie sportu i rekreacji ruchowej. Niski poziom AF oraz siedzący tryb życia może prowadzić do rozwoju nadwagi i otyłości. W dzisiejszych czasach problem ten dotyka coraz większego odsetka ludzi. Otyłość stała się problemem XXI wieku, powodem jest znaczący brak aktywności fizycznej. Ludzie mało aktywni fizycznie są bardziej narażeni na choroby sercowo-naczyniowe oraz wzrasta u nich ryzyko wystąpienia cukrzycy typu 2. Wielu specjalistów uważa, że aktywność fizyczna jest swego rodzaju lekiem w zapobieganiu wyżej wymienionym chorobom (Ruszkowska, Kwaśniewska, 2021). Regularna AF wpływa również na sprawność umysłową, działa odświeżająco, poprawia samopoczucie, zapobiega powstawaniu zaburzeń pamięci oraz zmniejsza ryzyko wystąpienia depresji (Pochwała, 2019). Wysiłek fizyczny jest także istotnym czynnikiem obniżającym ryzyko rozwoju choroby Alzheimera (Dyrla, Gienza, 2019).

Odżywianie się a zdrowie

Dobrze zbilansowana dieta oraz przestrzeganie zasad żywienia jest bardzo ważnym czynnikiem, warunkującym prawidłowe funkcjonowanie organizmu, utrzymanie odpowiedniej masy ciała oraz zapobieganie chorobom dietozależnym. Odżywianie jest szczególnie ważne w okresie dojrzewania, ponieważ wtedy człowiek potrzebuje odpowiedniej ilości witamin oraz składników mineralnych, które są konieczne do prawidłowego rozwoju fizycznego i psychicznego. Wszystkie zachowania żywieniowe kształtują się już od najmłodszych lat poprzez obserwację najbliższych osób i oddziaływanie wychowawcze, a także w wyniku wpływu środowiska społecznego, w którym dziecko przebywa (Zalewska-Puchała i in., 2019).

Talerz zdrowego żywienia

Normy prawidłowego żywienia człowieka określają ilość energii dostarczanej z pożywieniem w ciągu dnia, ilość witamin, makro- i mikrośladników oraz rozkład dobowy białek, tłuszczu i węglowodanów przedstawiony w procentach. Bardzo istotne jest zachowanie równowagi dobowego bilansu energetycznego. Talerz zdrowego żywienia opracowany przez NCEZ odzwierciedla proporcje wszystkich grup produktów w diecie człowieka, połowę stanowią warzywa i owoce, jedną czwartą zajmują produkty zbożowe a pozostałość produkty będące źródłem białka. Talerz zdrowego żywienia jest swego rodzaju zbiorem zasad, którymi powinno kierować się przy planowaniu posiłków. Według tych zasad należy zwiększyć spożycie produktów zbożowych, pełnoziarnistych (np. razowe pieczywo, makaron, kasze, brązowy ryż), a także warzyw i owoców oraz nasion roślin strączkowych. W codziennej diecie należy uwzględnić również ryby morskie, produkty mleczne, zwłaszcza niskotłuszczowe, a także orzechy i nasiona. Według NCEZ należy znacząco zmniejszyć spożycie soli, cukru i napojów słodzonych, czerwonego mięsa oraz produktów wysoko przetworzonych typu fast food, słodczy a także słonych przekąsek. Narodowe Centrum Edukacji Żywnościowej pokazuje jak korzystnie zamieniać produkty w codziennej diecie, przykładem jest zamiana czerwonego mięsa na drób czy ryby lub tłuszczu zwierzęcego na tłuszcz roślinny (<https://ncez.pzh.gov.pl/wp-content/uploads/2021/10/Talerz-Zdrowego-Zywienia-z-Zaleceniami.pdf>).

Jakość i ilość snu a zdrowie

Sen jest stanem fizjologicznym, podczas którego organizm człowieka regeneruje się fizycznie jak również psychicznie. Sen zajmuje jedną trzecią całego życia człowieka i jest nieodzowną częścią życia (Gajda i in., 2020). Ma kluczowe znaczenie w prawidłowym funkcjonowaniu mózgu, a co za tym idzie korzystnie wpływa na efektywność uczenia się, zapamiętywania a także pomaga w codziennym funkcjonowaniu dzięki regulacji funkcji poznawczych i pozytywnego oddziaływania na system decyzyjny (Kubera, 2020). Przeciętny człowiek w czasie tygodnia pracy śpi średnio 6-6,5 godziny na dobę, a zostało przyjęte, iż optymalna ilość snu to 8 godzin na dobę. Sen wydłuża się stopniowo, kiedy zmniejsza się ilość obowiązków w ciągu dnia (Kowalska, 2013). Zaburzenia snu, np. skracanie jego długości mogą prowadzić do różnego rodzaju chorób, przede wszystkim neurodegeneracyjnych, czyli choroba Alzheimera, Parkinsona, ale także metabolicznych czy psychicznych (Kubera, 2020).

Pandemia COVID-19 miała bardzo duży wpływ na zaburzenia w ilości i jakości snu. Według badań, które dotyczyło jakości snu przeprowadzonych przez Scarpelli i innych w marcu 2021 roku stwierdzono, że Włosi doznali znacznych problemów ze snem podczas pandemii. Dotyczyły one koszmarów sennych, związanych ze stresem oraz lękiem przed zachorowaniem. Duży stres, depresja oraz stany lękowe doprowadziły do bezsenności badanych a nieregularny dobowy cykl snu spowodował osłabienie układu odpornościowego (Cipora, Mielnik, 2022).

Stres a zdrowie

Stres jest to reakcja fizjologiczna, która pojawia się w momencie zadziałania bodźca stresogennego i występuje w sytuacjach ważnych, krytycznych oraz wymaga od organizmu swego rodzaju mobilizacji, by mógł poradzić sobie z danym problemem (Kalkowski, 2021). Każda sytuacja, w której czynniki zewnętrzne stwarzają zagrożenie dla organizmu człowieka jest sytuacją stresową (Gajda, Biskupek-Wanot, 2020). Wyróżnia się trzy rodzaje stresu: fizyczny, psychologiczny i organizacyjny, niestety większość z nich wpływa negatywnie na organizm człowieka. Dobry stres jest określany jako *eustres*, wpływa on pozytywnie na organizm poprzez motywowanie do działania, daje siłę na szybkie rozwiązywanie problemów, daje możliwość poznania siebie, wytwarza umiejętność radzenia sobie z sytuacjami stresowymi, napędza pozytywnie do pokonywania słabości. *Dystres* inaczej zły stres ma on większy udział w życiu niż *eustres*, jest on wywołany najczęściej przemęczeniem, przepracowaniem lub przecenieniem swoich możliwości np. w pracy (Skoczek i in., 2020). W obecnych czasach coraz częściej spotykany jest stres zawodowy, który powstaje w miejscu pracy. Praca jest źródłem dochodu, ale także powinna być miejscem poczucia bezpieczeństwa i swobody. Pracownicy mają coraz więcej obowiązków i zadań, które niejednokrotnie przewyższają ich możliwości i kwalifikacje. Takie sytuacje wywołują zdenerwowanie, stres, przemęczenie, lęk, niechęć do pracy oraz dyskomfort psychiczny. Stres zawodowy prowadzi do ogólnego wyczerpania psychicznego, a w szczególności do depresji, nerwicy, stanów lękowych, uzależnień. Może również nieść za sobą fizyczne zaburzenia organizmu, np. nadciśnienie tętnicze, arytmia, udar mózgu, osłabienie organizmu. Długotrwały stres zwiększa także zachorowania na nowotwory, prowadzi do zaburzeń hormonalnych i żywieniowych (Skoczek i in., 2020).

Stres znacznie nasilił się w dobie pandemii COVID-19, nabrał on przewlekłego charakteru. Codzienny stres był wywołany głównie obawą przed

zarażeniem wirusem, lękiem o zdrowie najbliższych. Dynamicznie rozwijająca się sytuacja epidemiczna nadal jest źródłem ogromnego stresu. Kolejne ograniczenia społeczne oraz obostrzenia wprowadzane w poszczególnych krajach często powodowały utratę pracy. Sytuacja wywołana pandemią jest silnym stresorem. Ciągłe zagrożenie i brak bezpieczeństwa destabilizują zdrowie psychiczne wielu ludzi (Wierzbński, 2020).

Pandemia COVID-19

Pandemia COVID-19 utrzymywała się przez dwa lata. Pierwsze na świecie zarażenie wirusem SARS-CoV-2 miało miejsce pod koniec roku 2019 w chińskim mieście Wuhan. Do Polski wirus dotarł już w marcu 2020 roku. Do jego błyskawicznego rozprzestrzeniania przyczyniły się podróże samolotowe, a także morskie, ponieważ na statkach wycieczkowych również pojawiały się ogniska zarażenia wirusem.

SARS-CoV-2 powoduje ostre zapalenie płuc, zaburzenia oddychania i ogólne osłabienie organizmu. Chory na COVID-19 nie może samodzielnie oddychać, przy lekkich przypadkach szanse na wyzdrowienie daje podawanie tlenu, natomiast w ciężkich niezbędne jest użycie respiratora. U znacznej części chorych dochodzi do niewydolności płuc, nerek oraz do nieodwracalnego uszkodzenia płuc. W najgorszych przypadkach choroba prowadzi do śmierci (Sanak, 2021). Pierwsze objawy mogą pojawić się około 5 dnia od zarażenia, zazwyczaj są one charakterystyczne dla przeziębienia, dodatkowo mogą wystąpić zaburzenia węchu i smaku. Okres wylegania choroby trwa od 2 do 14 dni, jednak może zdarzyć się, iż będzie wynosił aż 21 dni (Cipora, Mielnik, 2022).

Wybuch pandemii COVID-19 miał bezpośredni wpływ na gospodarkę kraju, ograniczył działanie wielu branżom na całym świecie. Poprzez wprowadzone obostrzenia znacznie ucierpiał sektor turystyczny. Zostały zamknięte granice, które uniemożliwiły wyjazdy. Podróżowanie zostało ograniczone przez zamknięcie hoteli, basenów, parków rozrywki, kin itp. Branża gastronomiczna również odczuła skutki pandemii, ze względu na ograniczenie działalności restauracji czy barów. Kolejne przedsiębiorstwa, które znacznie ucierpiały z powodu pandemii to salony fryzjerskie i kosmetyczne, branża taksówkarska oraz firmy fizjoterapeutyczne (Czech i in., 2020).

Wzrost zakażeń SARS-CoV-2 doprowadził do zamknięcia żłobków, przedszkoli, szkół oraz uczelni wyższych. Zostało wprowadzone nauczanie zdalne lub hybrydowe. Rodzice najmłodszych uczniów zostali zmuszeni do pozostania w domu, ze względu na konieczność pomocy dzieciom w lekcjach

oraz przy obsłudze komputera. Była to bardzo ciężka sytuacja dla wszystkich uczniów. Wprowadzony dystans społeczny ograniczył kontakty między rówieśnikami. Nauka zdalna wpłynęła negatywnie również na studentów. Brak bezpośredniego kontaktu z wykładowcami doprowadził do zmniejszenia motywacji nauki oraz do obniżenia sprawności działania czy kreatywności. Wypowiadanie się oraz pokazywanie siebie przed kamerą w trakcie zajęć online było bardzo stresujące dla wielu uczniów oraz studentów (Skalski, 2021).

Znacznemu utrudnieniu uległ dostęp do opieki medycznej. Konsultacje z lekarzem zostały zastąpione poradą telefoniczną. Szpitale skupiały się szczególnie na pacjentach zarażonych wirusem, były przepełnione i praktycznie niedostępne dla osób cierpiących na inne jednostki chorobowe (Olearczyk, Walewska-Zielecka, 2021). Pandemia wywołana przez SARS-CoV-2 bardzo negatywnie wpłynęła na zdrowie psychiczne ludzi. Obawa przed zarażeniem siebie lub swoich bliskich skutkowała ogromnym stresem. Dystans społeczny, który stał się niefarmakologicznym sposobem walki z wirusem ograniczył kontakty międzyludzkie. Brak interakcji wprowadzał duży niepokój, tęsknotę za dawnym życiem oraz obawę o przyszłość. Kwarantanna, którą musiały odbywać osoby zarażone powodowała drażliwość, smutek, gniew a nawet zaburzenia emocjonalne. Sytuacja epidemiczna stała się nową rzeczywistością, z którą należało się pogodzić. Konsekwencją przebywania w izolacji była bezradność, która niestety często prowadziła do sięgania po alkohol lub inne używki (Olearczyk, Walewska-Zielecka, 2021).

Sytuacja epidemiczna oraz odczuwalny stres spowodowały znaczny spadek zadowolenia z życia wśród studentów. Przyczyniły się do tego również ograniczone kontakty ze znajomymi, nauka zdalna, która powodowała niechęć do działania, przymusowa izolacja a także niezrealizowane plany związane z wakacjami czy różnego rodzaju wyjazdami. Kolejną trudną sytuacją dla studentów było zamykanie zakładów, sklepów, restauracji, siłowni, hoteli, które dla większości stanowiły miejsce pracy oraz jedyne źródło utrzymania. Wielu młodych ludzi było zmuszonych do zrezygnowania z wynajmowanych mieszkań i powrotu do rodzinnych miejscowości. Pogorszenie się relacji między rówieśnikami, stres związany z utratą pracy, obawa o zdrowie najbliższych powodowały negatywne emocje (Skalski, 2021).

Materiał i metoda

Celem niniejszej pracy była ocena różnicowania zachowań zdrowotnych studentów z kierunków Turystyka i rekreacja oraz Dietetyka Akademii Białskiej im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, które realizowane były

w czasie w czasie pandemii COVID-19. Przygotowanie badania oraz opracowanie późniejszych analiz statystycznych zrealizowano poprzez sformułowanie następujących problemów badawczych:

1. Jakie jest zróżnicowanie zachowań zdrowotnych związanych z aktywnością fizyczną i odżywianiem się studentów kierunku Turystyki i rekreacji w porównaniu ze studentami Dietetyki?
2. Czy w trakcie pandemii COVID-19 poziom aktywności fizycznej badanych studentów obniżył się?
3. Jaki jest poziom wiedzy badanych studentów dotyczącej zdrowego odżywiania?

Na podstawie powyższych pytań badawczych postawiono następujące hipotezy:

1. Studenci z kierunku Turystyka i rekreacja są aktywniejsi niż studenci z kierunku Dietetyki.
2. Model żywienia realizowany przez studentów Turystyki i rekreacji charakteryzuje się większą ilością błędów żywieniowych w porównaniu ze studentami Dietetyki.
3. Pandemia COVID-19 wpłynęła na obniżenie poziomu aktywności fizycznej badanych studentów.

Materiał i metoda

Grupę badaną stanowili studenci z kierunku Turystyka i rekreacja oraz Dietetyka Akademii Białskiej im. Jana Pawła II. W badaniach wzięło udział 60 studentów, po 30 osób z każdego kierunku z przeważającą liczbą mężczyzn na kierunku TiR oraz kobiet na kierunku Dietetyka (tabeli 1).

Tabela 1. Charakterystyka materiału badawczego

Kierunek studiów	Liczba osób (%)	Płeć	
		Kobieta	Mężczyzna
		Liczba osób (%)	
Turystyka i rekreacja	30 (50%)	12 (20%)	18 (30%)
Dietetyka	30 (50%)	22 (37%)	8 (13%)
Ogółem	60 (100%)	60 (100%)	

Źródło: opracowanie własne.

Badania przeprowadzono metodą sondażową wykorzystując autorski kwestionariusz ankiety, opracowany na podstawie *Kwestionariusza do badania zachowań żywieniowych i opinii na temat żywności i żywienia (QEB)*

oraz *Globalnego Kwestionariusza Aktywności Fizycznej* (GPAQ). W części wprowadzającej kwestionariusza zawarto pytania metryczkowe, a następnie zamieszczono pytania (w większości w formie zamkniętej jednokrotnego oraz wielokrotnego wyboru) dotyczące sposobu odżywiania się badanych realizowane w czasie pandemii COVID-19. Druga część kwestionariusza zawierała pytania dotyczące aktywności fizycznej.

Organizacja badań

Kwestionariusz ankiety został przygotowany jako formularz internetowy, który udostępniany był studentom poprzez media społecznościowe, a jego wypełnienie było dobrowolne i anonimowe. Uzyskane w czasie badania wyniki pozwoliły na ocenę zachowań zdrowotnych studentów Akademii Białskiej w czasie pandemii COVID-19, jak również na porównanie wyników tej oceny między studentami z dwóch różnych kierunków studiów tj. turystyki i rekreacji oraz dietetyki.

Statystyczna analiza danych

Dane uzyskane podczas badania zostały poddane analizie statystycznej. W celu udzielenia odpowiedzi na postawione pytania badawcze przeprowadzono analizy statystyczne przy użyciu pakietu IBM SPSS Statistics. Wykonano podstawowe statystyki opisowe oraz korelacje r Pearsona dla różnic między zachowaniami zdrowotnymi studentów badanych kierunków.

W celu określenia istotności związku między badanymi cechami użyto testu zgodności chi-kwadrat (χ^2) Pearsona, przyjmując następujące poziomy istotności oraz ich oznaczenia: *) $p \leq 0,05$ (statystycznie istotna zależność); **) $p \leq 0,01$ (wysoce istotna statystyczna zależność). Zbadanie siły zależności tych cech umożliwił także współczynnik korelacji rang Spearmana.

Następnie przeprowadzono szczegółową analizę dotyczącą tygodniowego wydatku energetycznego obliczając mediany oraz kwartyle dla obu badanych grup. Umożliwiło to ukazanie poziomu aktywności fizycznej studentów turystyki i rekreacji oraz dietetyki.

Wyniki

Charakterystyka sposobu odżywiania badanych studentów

Studenci obu kierunków odpowiedzieli na pytanie dotyczące spożywania posiłków o stałych porach. Ponad połowa badanych (53,33%) z kierunku dietetyka deklaruje spożywanie wszystkich posiłków regularnie,

natomiast 60% respondentów z kierunku turystyka i rekreacja spożywa tylko niektóre posiłki o stałych porach. Szczegółowe informacje w zakresie spożywania posiłków o stałych porach zamieszczono w tabeli 2.

Tabela 2. Spożywanie posiłków o stałych porach w zależności od studiowanego kierunku

Czy spożywa Pan/ Pani posiłki o stałych porach dnia?	Kierunek studiów				Ogółem		r
	Dietetyka		Turystyka i Rekreacja				
	N	%	N	%	N	%	
Nie	4	13.33%	11	36.67%	15	25.00%	-0,506**
Tak, ale tylko niektóre	10	33.33%	18	60.00%	28	46.67%	
Tak, wszystkie	16	53.33%	1	3.33%	17	28.33%	
Ogółem	30	100.00%	30	100.00%	60	100.00%	
**) Istotność statystyczna korelacji p 0.01 (dwustronnie).							

Źródło: opracowanie własne.

Kolejnym czynnikiem z wysoką, istotną współzależnością jest pojadanie między posiłkami. Aż 83,33% studentów turystyki potwierdza, że sięga po przekąski pomiędzy głównymi posiłkami, w przypadku badanych z kierunku dietetyka, 73,33% studentów zaprzecza spożywaniu dodatkowych produktów. Szczegółowe dane dotyczące pojadania między posiłkami przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Częstość podjadania między posiłkami w zależności od studiowanego kierunku

Czy podjada (dojada) Pan/Pani między posiłkami?	Kierunek studiów				Ogółem		r
	Dietetyka		Turystyka i Rekreacja				
	N	%	N	%	N	%	
Tak	8	26.67%	25	83.33%	33	55.00%	-0,570**
Nie	22	73.33%	5	16.67%	27	45.00%	
Ogółem	30	100.00%	30	100.00%	60	100.00%	
**) Istotność statystyczna korelacji na poziomie p 0.01 (dwustronnie)							

Źródło: opracowanie własne.

Ankietowani odpowiedzieli również na pytanie dotyczące spożywania żywności typu fast food. Istnieje duża zależność pomiędzy kierunkami, ponieważ ponad połowa studentów turystyki i rekreacji (56,67%) sięga po te produkty 1-3 razy w miesiącu, przy czym aż 46,67% badanych z kierunku dietetyka nie spożywa ich w ogóle – tabela 4.

Tabela 4. Zachowania żywieniowe w zakresie spożywania żywności typu fast food w zależności od studiowanego kierunku

Jak często spożywa Pan/Pani żywność typu fast food, np. frytki, hamburgery?	Kierunek studiów				Ogółem		r
	Dietetyka		Turystyka i Rekreacja				
	N	%	N	%	N	%	
Nigdy	14	46.67%	0	0.00%	14	23.33%	-0,518**
1-3 razy w miesiącu	12	40.00%	17	56.67%	29	48.33%	
Raz w tygodniu	3	10.00%	12	40.00%	15	25.00%	
Kilka razy w tygodniu	1	3.33%	1	3.33%	2	3.33%	
Raz dziennie	0	0.00%	0	0.00%	0	0.00%	
Kilka razy w ciągu dnia	0	0.00%	0	0.00%	0	0.00%	
Ogółem	30	100.00%	30	100.00%	60	100.00%	
**) Istotność statystyczna korelacji na poziomie p 0.01 (dwustronnie)							

Źródło: opracowanie własne.

Kolejne pytanie, które zadano ankietowanym odnosiło się do rodzaju wybieranych przetworów mlecznych pod względem zawartości tłuszczu. Studenci dietetyki najczęściej sięgają po mleko i jego przetwory o obniżonej zawartości tłuszczu (53,33%) lub beztłuszczowe (36,67%), natomiast badani z kierunku turystyka i rekreacja wybierają produkty mleczne pełnotłuste (43,33%) lub o obniżonej zawartości tłuszczu (56,67%) – tabela 5.

Tabela 5. Zachowania żywieniowe w zakresie spożywania przetworów mlecznych w zależności od studiowanego kierunku

Jakie mleko i przetwory mleczne spożywa Pan/ Pani najczęściej?	Kierunek studiów				Ogółem		r
	Dietetyka		Turystyka i Rekreacja				
	N	%	N	%	N	%	
standardowej zawartości tłuszczu	3	10.00%	13	43.33%	16	26.67%	0,521**
obniżonej zawartości tłuszczu	16	53.33%	17	56.67%	33	55.00%	
Bez tłuszczu	11	36.67%	0	0.00%	11	18.33%	
Ogółem	30	100.00%	30	100.00%	60	100.00%	
**) Istotność statystyczna korelacji na poziomie p 0.01 (dwustronnie)							

Źródło: opracowanie własne.

Następne pytanie, które zadano studentom dotyczyło rodzaju najczęściej spożywanego mięsa. Z zebranych informacji wynika, że aż 86,67% badanych z kierunku turystyka i rekreacja zazwyczaj wybiera wieprzowinę, natomiast większa część studentów dietetyki (83,33%) najczęściej spożywa drób – tabela 6.

Tabela 6. Zachowania żywieniowe w zakresie najczęściej spożywanego mięsa w zależności od studiowanego kierunku

Jaki rodzaj mięsa spożywa Pan/Pani zazwyczaj?	Kierunek studiów				Ogółem		r
	Dietetyka		Turystyka i Rekreacja				
	N	%	N	%	N	%	
Wieprzowina	8	26.67%	26	86.67%	34	56.67%	-,605**
Wołowina	1	3.33%	3	10.00%	4	6.67%	-0.134
Cielęcina	1	3.33%	1	3.33%	2	3.33%	0.000
Baranina, jagnięcina	0	0.00%	0	0.00%	0	0.00%	0.000
Dziczyzna	0	0.00%	0	0.00%	0	0.00%	0.000
Drób	25	83.33%	18	60.00%	43	71.67%	,259*
Nie spożywam mięsa	3	10.00%	2	6.67%	5	8.33%	0.060
**) Istotność statystyczna korelacji na poziomie p 0.01 (dwustronnie).							
*) Istotność statystyczna korelacji na poziomie p (dwustronnie).							

Źródło: opracowanie własne.

Kolejnym aspektem poruszonym w kwestionariuszu był wybór najczęściej stosowanej obróbki termicznej. Aż 60% studentów z kierunku turystyka i rekreacja preferuje smażenie, natomiast w przypadku dietetyki, połowa badanych (50%) deklaruje, iż najczęściej stosuje gotowanie – tabela 7.

Tabela 7. Zachowania żywieniowe w zakresie najczęściej wybieranej obróbki termicznej w zależności od studiowanego kierunku

Jakiej obróbki termicznej najczęściej Pan/Pani używa?	Kierunek studiów				Ogółem		r
	Dietetyka		Turystyka i Rekreacja				
	N	%	N	%	N	%	
Gotowanie na parze	1	3.33%	0	0.00%	1	1.67%	-,734**
Gotowanie	15	50.00%	1	3.33%	16	26.67%	
Duszenie	8	26.67%	2	6.67%	10	16.67%	
Pieczenie	5	16.67%	9	30.00%	14	23.33%	
Smażenie	1	3.33%	18	60.00%	19	31.67%	
Ogółem	30	100.00%	30	100.00%	60	100.00%	
**) Istotność statystyczna korelacji na poziomie p 0.01 (dwustronnie).							

Źródło: opracowanie własne.

Ankietowani wypowiedzieli się również na temat spożywania słodczy i wyrobów cukierniczych. W przypadku studentów turystyki i rekreacji, 40% z nich sięga po słodczy nawet kilka razy w tygodniu, natomiast 36,67% badanych z kierunku dietetyka nie spożywa tych produktów w ogóle lub sięga po nie tylko 1-3 razy w miesiącu (36,67% ankietowanych) – tabela 8.

Tabela 8. Zachowania żywieniowe w zakresie spożywania słodczy i wyrobów cukierniczych w zależności od studiowanego kierunku

Jak często spożywa Pan/Pani słodczyce, wyroby cukiernicze?	Kierunek studiów				Ogółem		r
	Dietetyka		Turystyka i Rekreacja				
	N	%	N	%	N	%	
Nigdy	11	36.67%	1	3.33%	12	20.00%	-,494**
1-3 razy w miesiącu	11	36.67%	5	16.67%	16	26.67%	
Raz w tygodniu	2	6.67%	8	26.67%	10	16.67%	
Kilka razy w tygodniu	4	13.33%	12	40.00%	16	26.67%	
Raz dziennie	2	6.67%	4	13.33%	6	10.00%	
Kilka razy w ciąg	0	0.00%	0	0.00%	0	0.00%	
Ogółem	30	100.00%	30	100%	60	100.00%	
**) Istotność statystyczna korelacji na poziomie p 0.01 (dwustronnie).							

Źródło: opracowanie własne.

Ankietowanych zapytano również o częstotliwość spożywania napojów energetyzujących. Ponad połowa studentów turystyki i rekreacji (53,33%) sięga po napoje energetyzujące 1-3 razy w miesiącu, a 33,33% badanych z tego samego kierunku nie spożywa takich płynów w ogóle. W przypadku studentów z kierunku dietetyka większość respondentów (76,67%) nie pije napojów energetyzujących – tabela 9.

Tabela 9. Zachowania żywieniowe w zakresie spożywania napojów energetyzujących w zależności od studiowanego kierunku

Jak często pije Pan/Pani napoje energetyzujące?	Kierunek studiów				Ogółem		r
	Dietetyka		Turystyka i Rekreacja				
	N	%	N	%	N	%	
Nigdy	23	76.67%	10	33.33%	33	55.00%	-,359**
1-3 razy w miesiącu	3	10.00%	16	53.33%	19	31.67%	
Raz w tygodniu	1	3.33%	2	6.67%	3	5.00%	
Kilka razy w tygodniu	3	10.00%	2	6.67%	5	8.33%	
Raz dziennie	0	0.00%	0	0.00%	0	0.00%	
Kilka razy w ciąg	0	0.00%	0	0.00%	0	0.00%	
Ogółem	30	100.00%	20	66.67%	60	100.00%	
**) Istotność statystyczna korelacji na poziomie p 0.01 (dwustronnie).							

Źródło: opracowanie własne.

Respondenci odpowiedzieli także na pytanie odnoszące się do częstotliwości spożywania alkoholu. Prawie połowa badanych (46,67%) z kierunku

turystyka i rekreacja spożywa alkohol raz w tygodniu, natomiast 50% studentów dietetyki sięga po niego tylko 1-3 razy w miesiącu – tabela 10.

Tabela 10. Zachowania żywieniowe w zakresie spożywanie napojów alkoholowych w zależności od studiowanego kierunku

Jak często pije Pan/Pani napoje alkoholowe?	Kierunek studiów				Ogółem		r
	Dietetyka		Turystyka i Rekreacja				
	N	%	N	%	N	%	
Nigdy	8	26,67%	0	0,00%	8	13,33%	-,471**
1-3 razy w miesiącu	15	50,00%	8	26,67%	23	38,33%	
Raz w tygodniu	3	10,00%	14	46,67%	17	28,33%	
Kilka razy w tygodniu	4	13,33%	8	26,67%	12	20,00%	
Raz dziennie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	
Kilka razy w ciąg	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	
Ogółem	30	100,00%	30	100,00%	60	100,00%	
**.Istotność statystyczna korelacji na poziomie p 0.01 (dwustronnie).							

Źródło: opracowanie własne.

Charakterystyka zachowań badanych studentów w zakresie aktywności fizycznej i czasu przeznaczanego na sen

Studentów obu kierunków przebadano również pod kątem aktywności fizycznej w ciągu dnia, w pracy a także zbadano ich sposób przemieszczania się. Połowa studentów dietetyki (50%) podejmuje w czasie wolnym aktywność sportową wymagającą wysiłku o dużej intensywności, w przypadku ankietowanych z kierunku turystyka i rekreacja tylko 26,67% deklaruje taką aktywność. Aż 86,67% badanych z kierunku dietetyka podejmują wolnoczasową aktywność fizyczną, która wymaga wysiłku o umiarkowanej intensywności, natomiast z kierunku turystyka i rekreacja taką aktywność deklaruje tylko 53,33% – tabela 11 i 12.

Tabela 11. Powszechność aktywności sportowej, rekreacyjnej lub fitness wymagającej dużej intensywności wysiłków

Czy podejmuje Pan/i w czasie wolnym aktywność sportową, rekreacyjną lub fitness o dużej intensywności?	Kierunek studiów				Ogółem	
	Dietetyka		Turystyka i Rekreacja			
	N	%	N	%	N	%
Tak	15	50,00%	8	26,67%	23	38,33%
Nie	15	50,00%	22	73,33%	37	61,67%
Ogółem	30	100,00%	30	100,00%	60	100,00%

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 12. Powszechność aktywności sportowej, rekreacyjnej lub fitness wymagającej umiarkowanej intensywności wysiłków w zależności od kierunku studiów

Czy podejmuje Pan/i w czasie wolnym aktywność sportową, rekreacyjną lub fitness o umiarkowanej intensywności?	Kierunek studiów				Ogółem	
	Dietetyka		Turystyka i Rekreacja			
	N	%	N	%	N	%
Tak	26	86,67%	16	53,33%	42	70,00%
Nie	4	13,33%	14	46,67%	18	30,00%
Ogółem	30	100,00%	30	100,00%	60	100,00%

Źródło: opracowanie własne.

Łączna aktywność fizyczna każdego studenta na obu kierunkach została przedstawiona w postaci średniej z całego tygodnia w jednostkach MET-minuty, które określają wielkość wydatku energetycznego wydatkowanego na realizację tych wysiłków. Z przeprowadzonych badań wynika, iż średnia aktywność fizyczna studentów turystyki i rekreacji wynosi 3400 MET-min/tydzień, natomiast w przypadku studentów dietetyki 3210 MET-min/tydzień. Szczegółowa analiza wykazała również, iż 25% badanych z TiR realizuje aktywność fizyczną mniejszą lub równą 1245 MET-min/tydzień, a pozostałe osoby z tego kierunku większą niż ta wartość. W przypadku studentów dietetyki, 25% ankietowanych osiąga aktywność fizyczną mniejszą lub równą 2317 MET-min/tydzień, a 75% badanych większą od podanej wartości. Na kierunku TiR u 75% badanych aktywność fizyczna jest niższa lub równa 6540 MET-min/tydzień, a u pozostałej części wyższa. W przypadku studiujących na kierunku dietetyka 75% ankietowanych osób raportowało że ich aktywność fizyczna jest mniejsza lub równa 6975 MET-min/tydzień, a u pozostałych 25% większa – tabela 13.

Tabela 13. Poziom aktywności fizycznej studentów w zależności od studiowanego kierunku

	Kierunek studiów	N	Mediana (Me)	Kwartył dolny (Q1)	Kwartył górny (Q2)
Aktywność fizyczna ogółem (MET-min/tydzień)	Dietetyka	30	3210	2317	6975
	Turystyka i Rekreacja	30	3400	1245	6540

Źródło: opracowanie własne.

Wartości przedstawione w tabeli 13 zostały poddane analizie z wykorzystaniem testu t-Studenta dla prób niezależnych. Wykazała ona, iż średnia aktywność fizyczna w ciągu tygodnia wyrażona w MET-minutach na kierunku

turystyka i rekreacja nie różni się statystycznie od średniej aktywności fizycznej studentów dietetyki. Średnie obu kierunków są na zbliżonym poziomie. W kwestionariuszu wystąpiło również pytanie dotyczące ilości czasu przeznaczanego na sen. Największy odsetek badanych z kierunku dietetyka (76,67%) sypia 7-8 godzin na dobę, natomiast studenci turystyki i rekreacji przeznaczają na sen ok. 5-6 godzin (36,67% ankietowanych) lub tak samo jak w przypadku dietetyki 7-8 godzin (36,67% badanych) tabela 14.

Tabela 14. Zwyczajowe zachowania studentów w zakresie czasu przeznaczanego na sen w zależności od studiowanego kierunku

Ile godzin przeznacza Pan/ Pani na sen?	Kierunek studiów				Ogółem		r
	Dietetyka		Turystyka i Rekreacja				
	N	%	N	%	N	%	
3 - 4	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	-,052
5 - 6	6	20,00%	11	36,67%	17	28,33%	
7 - 8	23	76,67%	11	36,67%	34	56,67%	
Więcej niż 8	1	3,33%	8	26,67%	9	15,00%	
Ogółem	30	100,00%	30	100,00%	60	100,00%	

Źródło: opracowanie własne.

W obszarze zarządzania stresem nie zaobserwowano istotnego różnicowania pomiędzy kierunkami studiów.

Dyskusja

Zachowania zdrowotne są to działania związane z potrzebami organizmu człowieka, kształtują się od najmłodszych lat i mają bezpośredni wpływ na stan zdrowia. Obejmują one między innymi prawidłowe odżywianie oraz aktywność fizyczną.

Badanie zachowań zdrowotnych w zakresie aktywności fizycznej i odżywiania się różnych grup społecznych dostarcza cennej wiedzy, która może być wykorzystywana do różnych działań interwencyjnych. Grupami społecznymi szczególnie ważnymi z punktu widzenia kształtowania zachowań zdrowotnych są przyszli specjaliści w zakresie aktywności rekreacyjno-sportowej i turystycznej (absolwenci kierunku TiR) oraz prawidłowego odżywiania się (absolwenci Dietetyki).

Uzyskane w ramach zrealizowanej pracy wyniki wykazały istotne różnice w zachowaniach zdrowotnych studentów obu kierunków. Pierwszym przykładem jest regularność spożywania posiłków. Jednym z warunków zdrowego odżywiania się jest jadenie posiłków o stałych porach. I tak, wśród

studentów dietetyki ponad połowa badanych (53,3%) spożywa posiłki o stałych porach. W przypadku studentów turystyki i rekreacji 36,7% deklaruje, że nie stosuje regularności posiłków w ciągu dnia, a regularnie jada tylko niektóre z nich. Wynik ten wskazuje na większą świadomość żywieniową osób studiujących dietetykę. Spożywanie posiłków o stałych porach jest bardzo ważne, ponieważ zapobiega między innymi wahaniom poziomu cukru (Gardocka-Jołowicz i in., 2020). Innym problemem związanym z racjonalnym odżywianiem się jest podjadanie między posiłkami. W tym aspekcie istnieje również duża zależność między studentami badanych kierunków studiów. Większość studentów dietetyki nie dojada między posiłkami, natomiast w przypadku osób z turystyki i rekreacji, aż 83,3% ankietowanych sięga po dodatkowe przekąski. Niestety ponad 70% z nich spożywa te produkty nawet do kilku razy w tygodniu. Jest to niepokojące ze względu na fakt, iż niekontrolowane pojadanie między posiłkami może powodować zaburzenia metabolizmu, a w efekcie doprowadzić do nadwagi lub otyłości (Ciborowska, 2019). Z przeprowadzonych badań wynika także, że większość studentów turystyki i rekreacji (56,7%) oraz 40% studentów dietetyki spożywa żywność typu fast food od 1 do 3 razy w miesiącu. Jednocześnie, aż 46,7% studentów dietetyki deklaruje, iż nie spożywa takiej żywności w ogóle (w przypadku osób studiujących turystykę i rekreację nikt nie zadeklarował takiej odpowiedzi). Z informacji na temat powszechnej wiedzy żywieniowej wynika, że żywność ta jest wysoko przetworzona, przez co może mieć negatywny wpływ na organizm. Wiemy także, że sięgają po nią zazwyczaj osoby, którym brakuje czasu na przyrządzanie posiłków (Kapczuk i in., 2020). Na duże zróżnicowanie zachowań zdrowotnych między studentami z badanych grup wskazuje również ich wybór w zakresie najczęściej spożywanego mięsa. Większość studentów dietetyki wybiera drób, natomiast w przypadku drugiego kierunku duży odsetek badanych zazwyczaj spożywa wieprzowinę. Jak wiemy czerwone mięso zawiera dużo tłuszczów nasyconych, a co za tym idzie również cholesterolu, który może być przyczyną wielu chorób, np. miażdżycy (Ciborowska, 2019).

Kolejnym aspektem, w którym zaobserwowano znaczące różnice między zachowaniami zdrowotnymi studentów badanych kierunków jest wybór rodzaju obróbki termicznej w trakcie przygotowywania posiłków. Studenci turystyki i rekreacji wybierali najczęściej smażenie, natomiast osoby studiujące dietetykę gotowanie. Kolejnym obszarem, w którym zaobserwowano różnice zachowań zdrowotnych, a także widoczne jest zróżnicowanie w poziomie wiedzy badanych studentów jest spożywanie słodczy i wyrobów

cukierniczych. Duży odsetek ankietowanych z kierunku turystyka i rekreacja (40%) sięga po takie produkty aż kilka razy w tygodniu, natomiast wśród studentów dietetyki ponad 70% nie jada słodczy w ogóle lub spożywa je tylko 1-3 razy w miesiącu. Z piśmiennictwa wiemy, że nadmierne spożywanie cukrów prostych zaburza gospodarkę hormonalną i może doprowadzić do rozwoju chorób takich jak otyłość lub cukrzyca typu 2 (Gardocka-Jałowiec, 2020). Wyniki przeprowadzonych badań wskazują nie tylko na duże zróżnicowanie zachowań żywieniowych między badanymi studentami z obu kierunków studiów, ale także ukazują poziom wiedzy studentów dotyczący odżywiania. W oparciu o te wyniki możemy stwierdzić, iż badani studenci z kierunku dietetyka posiadają znacznie większy zasób wiadomości dotyczących prawidłowego odżywiania niż badani studenci turystyki i rekreacji. Powodem może być fakt, iż osoby studiujące dietetykę na co dzień obcuja z tematyką żywienia, a wiedza ta dominuje w przedmiotach objętych programem studiów na tym kierunku.

Z uzyskanych wyników przeprowadzonego badania otrzymaliśmy wiedzę wskazującą, że większość studentów turystyki i rekreacji jak również dietetyki podejmuje aktywności sportowe w czasie wolnym, głównie takie, w których dominują wysiłki o umiarkowanej intensywności. W odróżnieniu od swoich kolegów z badani z kierunku dietetyka uprawiają głównie takie formy aktywności, które wymagają intensywnego wysiłku. W pracy przeanalizowano również aktywność fizyczną studentów obu kierunków uwzględniając wszystkie obszary życiowe (AF ogólna). Mediana (Me) ogólnej aktywności fizycznej w badanej grupie studentów turystyki i rekreacji wyniosła 3400 MET-min/tydzień, a w przypadku studentów dietetyki 3210 MET-min/tydzień. Jest to statystycznie nieistotna różnica, a zatem możemy stwierdzić, że tygodniowy wydatek energetyczny związany z AF nie różnicuje badanych studentów, a poziom ich aktywności fizycznej jest wysoki (Biernat i in., 2007). Podobne badania w zakresie AF ogólnej przeprowadzili również Kościuczuk i wsp. (Kościuczuk i in., 2016). Przebadano w nich studentów dietetyki oraz fizjoterapii i porównano ich aktywność fizyczną i nie stwierdzono znamiennych (istotnych statystycznie) różnic. W innych badaniach (Palacz, 2014) dokonano oceny zachowań zdrowotnych studentów czterech różnych kierunków (wychowanie fizyczne, turystyka i rekreacja, fizjoterapia, pedagogika). Nie wykazano różnic między AF badanych studentów studiujących na tych kierunkach. W kategorii nawyków żywieniowych najgorszy wynik uzyskali studenci turystyki i rekreacji. Co ciekawe, w obecnych badaniach grupa osób z tego kierunku wykazała się także niższym poziomem wiedzy

dotyczącym prawidłowego żywienia od studentów dietetyki. Porównanie wyników w naszych badaniach ujawniło, iż występują podobieństwa względem innych opracowań. Wydaje się, że warto przeprowadzić kolejne badania na większych grupach studentów uwzględniając różne kierunki studiów. Pozwoli to na sprawdzenie czy świadomość prowadzenia prozdrowotnego stylu życia zwiększyła się. W oparciu o uzyskane wyniki warto byłoby opracowywać interwencje edukacyjne kształtujące zmiany zachowań.

Podsumowanie i wnioski

Problematyka zachowań zdrowotnych jest coraz częściej poruszonym tematem ze względu na duży wpływ aktywności fizycznej oraz prawidłowego odżywiania na stan zdrowia człowieka. Mimo szerzącej się świadomości wśród młodych ludzi na temat prozdrowotnego stylu życia, nadal wielu studentów nie kontroluje swoich zachowań zdrowotnych. Zadawalający jest jednak fakt, iż coraz więcej osób wybiera aktywne formy spędzania czasu wolnego.

Przeprowadzone badania dały możliwość poznania zachowań zdrowotnych studentów Akademii Białskiej z wybranych kierunków. Dzięki szczegółowej analizie danych wykazano znaczne zróżnicowanie tych zachowań pomiędzy studentami z kierunku turystyka i rekreacja a dietetyka. Wyniki przeprowadzonej ankiety dały możliwość zweryfikowania postawionych hipotez.

Badania przeprowadzone w czasie pandemii COVID-19. Wyniki wykazały, iż poziom AF obu grup studentów jest wysoki. Porównując badania przeprowadzone na wśród studentów Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II (aktualnie AB) w 2016 roku (Bergier i in., 2016) można stwierdzić, iż pandemia COVID-19 nie wpłynęła na obniżenie się poziomu AF. Poziom wiedzy studentów dotyczący prawidłowego odżywiania okazał się zróżnicowany. Można stwierdzić, iż osoby z kierunku dietetyka posiadają większą wiedzę niż studenci turystyki i rekreacji. Odnosząc się do szczegółowych pytań badawczych oraz hipotez postawionych nasuwają się następujące wnioski:

1. Edukacja prozdrowotna realizowana podczas zajęć programowych przez studentów turystyki i rekreacji oraz dietetyki sprzyja w byciu aktywnym fizycznie.
2. Kształcenie w zakresie prawidłowego żywienia realizowane na kierunku dietetyka służy prowadzeniu prozdrowotnego trybu życia.

3. Pandemia COVID-19 nie wpłynęła na obniżenie się poziomu aktywności fizycznej studentów obu kierunków.

Reasumując, wydaje się że uzasadnione (a nawet konieczne) jest podejmowanie dalszych badań w zakresie zachowań zdrowotnych studentów różnych kierunków studiów, w tym także technicznych i humanistycznych. Wyniki takich badań umożliwią bowiem poznanie uwarunkowań zachowań zdrowotnych, które pozwolą na podejmowanie działań interwencyjnych.

Literatura:

1. Biergier, J., Bergier, B., Niżnikowska, E., Junger, J., Pongrác, Á., Frömel, K., Szepeluk, A. (2016). The diversity of the place of residence of students and their level of physical activity. *Central European Journal of Sport Sciences and Medicine*, 13(1), s. 123-132.
2. Biernat, E., Stupnicki, R., Gajewski, A. (2007). Międzynarodowy Kwestionariusz Aktywności Fizycznej (IPAQ) – wersja polska. *Wychowanie Fizyczne i Sport*, 51(1), s. 47-54.
3. Ciborowska, H., Rudnicka, A. (2019). *Dietetyka. Żywnienie zdrowego i chorego człowieka*. Warszawa: Wyd. PZWL.
4. Cipora, E., Mielnik, A. (2022). Wybrane aspekty medyczne i społeczne pandemii COVID-19. *Journal of Education, Health and Sport*, 12(1), s. 11-20.
5. Czech, K., Karpio, A., Wielechowski, M., Woźniakowski, T., Żebrowska-Suchodolska, D. (2020). *Polska gospodarka w początkowym okresie pandemii COVID-19*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
6. Dyrła-Mularczyk, K., Giemza-Urbanowicz, W. (2019). Wpływ aktywności fizycznej na funkcjonowanie układu nerwowego i procesy poznawcze – przegląd badań. *Neuropsychiatria i Neuropsychologia*, 14(3), 84-91.
7. Gajda E., Biskupek-Wanot A. (2020). *Stres i jego skutki*. W: A. Biskupek-Wanot, B. Wanot, K. Kasprowska-Nowak (red.), *Aktywność fizyczna i problematyka stresu* (s. 84-93). Częstochowa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie.
8. Gajda, E., Wanot, B., Biskupek-Wanot, A. (2020). *Zaburzenia snu*. W: B. Wanot, A. Biskupek-Wanot, A. Deryng-Dziuk (red.), *Problemy zdrowia publicznego. T. 1* (s. 36-45). Częstochowa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie.

9. Gardocka-Jałowicz, A., Stańczyk, P., Szalonka, K. (2020). *Wpływ żywienia i żywności na stan zdrowia w świetle badań*. W: K. Szalonka, W. Nowak (red.). *Zdrowie i style życia. Determinanty długości życia* (s. 95-113). Wrocław: UW.
10. Kalkowski, K. (2021). Wpływ umysłu na zdrowie i ciało, czyli psychosomatyka i radzenie sobie ze stresem. *Tutoring Gedanensis*, 6(1), s. 5-12.
11. Kapczuk, P., Komorniak, N., Rogulska, K. (2020). Żywność wysoko przetworzona i jej wpływ na zdrowie dzieci i osób dorosłych. *Postępy biochemii*, 66(1), s. 23-29.
12. Kościuczuk, J., Krajewska-Kułać, E., Okurowska-Zawada, B. (2016). Aktywność fizyczna studentów fizjoterapii i dietetyki. *Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu*, 22(1), s. 51-58.
13. Kowalska, A. (2013). Mózg a sen. *Roczniki Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie. Neurokognitywistyka w patologii i zdrowiu 2011-2013. Sympozja II*, s. 80-83.
14. Kubera, M. (2020). Neurobiologia snu – wstęp. *Kosmos. Problemy nauk biologicznych*, 69(3), s. 399.
15. Kubińska, Z., Pańczuk, A. (2018). Potrzeby zdrowotne realizowane przez aktywność fizyczną osób starszych. *Rozprawy Społeczne*, 12(1), s. 73-79.
16. Olearczyk, A., Walewska-Zielecka, B. (2021). *Wpływ pandemii COVID-19 na wybrane obszary zdrowia, stylu życia i samopoczucia pracowników w Polsce*. W: W. Nowak, K. Szalonka (red.), *Zdrowie i style życia. Ekonomiczne, społeczne i zdrowotne skutki pandemii* (s. 59-68). Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
17. Palacz, J. (2014). Zachowania zdrowotne studentów w świetle wybranych uwarunkowań, *Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu*, 20(3), s. 301-306.
18. Pochwała, M. (2019). Prozdrowotny styl życia polskich studentów. *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*, 27, s. 50-59.
19. Ruszkowska, J., Kwaśniewska, M. (2021). *Interwencje z zakresu zdrowia publicznego wspierające aktywność fizyczną*. W: W. Drygas, M. Gajewska, T. Zdrojewski (red.), *Niedostateczny poziom aktywności fizycznej w Polsce jako zagrożenie i wyzwanie dla zdrowia publicznego. Raport Komitetu Zdrowia Publicznego Polskiej Akademii Nauk* (s. 135-144). Warszawa: Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego – Państwowy Zakład Higieny.

20. Sanak, M. (2021). Genetyka pandemii COVID-19. *Kosmos. Problemy nauk biologicznych*, 70(3), s. 389-397. https://doi.org/10.36921/kos.2021_2821
21. Skalski, S. (2021). Obawy studentów związane z pandemią koronawirusa SARS-CoV-2. *Edukacja. Terapia. Opieka*, 3, s. 110-128.
22. Skoczek, M., Kuberski, M., Biskupek-Wanot, A. (2020). *Stres zawodowy*. W: A. Biskupek-Wanot, B. Wanot, K. Kasprowska-Nowak (red.), *Aktywność fizyczna i problematyka stresu* (s. 94-104). Częstochowa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie.
23. Sochacka, M., Zdziarski, K. (2022). Physical activity and well-being of students of faculties medical and non-medical services during the COVID-19 pandemic. *Journal of Education, Health and Sport*, 12(5), s. 63-80.
24. Usher, K., Jackson, D., Durkin, J. et al. (2020). Pandemic-related behaviours and psychological outcomes; A rapid literature review to explain COVID-19 behaviours. *International Journal of Mental Health Nursing*, 29(6), s. 1018-1034.
25. Wierzbński, P. (2020). Stres w dobie pandemii COVID-19 – subiektywna perspektywa psychiatrii. *Psychiatr Psychol Klin*, 20(2), s. 98-101.
26. Zalewska-Puchała, J., Gąska, W., Majda, A. (2019). Zachowania zdrowotne i poczucie własnej skuteczności studentów pochodzących z Kanady. *Polski Przegląd Nauk o Zdrowiu*, 4(61), s. 313-318.

Piotr Gabryjończyk¹, Jan Zawadka², Krystyna Krzyżanowska³

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

CHARAKTERYSTYKA AKTYWNOŚCI FIZYCZNEJ PODEJMOWANEJ PRZEZ STUDENTÓW Z WOJ. LUBELSKIEGO I PODLASKIEGO PODCZAS PANDEMII COVID-19

Streszczenie

Celem opracowania jest scharakteryzowanie aktywności fizycznej podejmowanej przez studentów pochodzących z woj. lubelskiego i podlaskiego w okresie pandemii COVID-19. Towarzyszące jej obostrzenia spowodowały bowiem znaczące utrudnienia w zakresie dostępu do infrastruktury paraturystycznej w postaci obiektów sportowych, ograniczając nie tylko możliwości uprawiania turystyki, ale również mocno związanej z nią rekreacji. Badanie przeprowadzono w 2022 roku na próbie 162 studentów z ww. województw. Aż 3/4 respondentów nie zgodziło się ze stwierdzeniem, że aktywność fizyczna nie ma żadnego wpływu na człowieka, mimo to ponad połowa wszystkich badanych nie podejmowała takiej aktywności w okresie pandemii. W grupie osób ćwiczących najczęściej podejmowanymi formami aktywności były: spacerowanie, proste ćwiczenia gimnastyczne, kalistenika oraz jazda na rowerze. Zaobserwowano również, że osoby te, w przeciwieństwie do pozostałych respondentów, w okresie pandemii znalazły motywację do zwiększenia swojej aktywności fizycznej.

Słowa kluczowe: aktywność fizyczna, rekreacja, turystyka, młodzież akademicka, województwo lubelskie i podlaskie, COVID-19

¹ ORCID:0000-0002-8815-9723

² ORCID: 0000-0003-1979-0607

³ ORCID: 0000-0002-4160-6661

Abstract

The aim of the study is to characterise the physical activity undertaken by students coming from the Lubelskie and Podlaskie Voivodeships during the COVID-19 pandemic, as the accompanying restrictions caused significant difficulties in accessing para-tourism infrastructure in the form of sports facilities, limiting not only opportunities for tourism, but also strongly related recreation. The survey was conducted in 2022 on a sample of 162 students from the above-mentioned provinces. As many as three-fourths of the respondents disagreed with the statement that physical activity has no effect on humans, yet more than half of all respondents did not undertake such activity during the pandemic period. In the exercise group, the most common forms of activity undertaken were walking, simple gymnastics, calisthenics and cycling. It was also observed that these individuals, unlike the other respondents, found motivation to increase their physical activity during the pandemic period.

Keywords: physical activity, recreation, tourism, university students, Lubelskie and Podlaskie voivodeships, COVID-19

Wstęp

Pojawienie się, a następnie masowe rozprzestrzenianie na świecie wirusa SARS-CoV-2 było wydarzeniem bez precedensu dla globalnego rynku turystycznego, powodując niespotykane wcześniej ograniczenia w podróżowaniu. Według szacunków Światowej Organizacji Turystyki (United Nations World Tourism Organization – UNWTO) zmniejszenie międzynarodowego ruchu turystycznego w porównaniu do ostatniego roku sprzed pandemii (2019) wyniosło aż 71% dla roku 2020 i 69% dla roku 2021 (UNWTO, 2022). Dane dla Polski dla ww. lat były nieco niższe (odpowiednio 60% i 54%), choć i tak doprowadziło to do redukcji przychodów z zagranicznej turystyki przyjazdowej o ok. 40% (UNWTO, 2022).

Ograniczenia w turystyce międzynarodowej wynikały przede wszystkim z faktu zamykania granic, ale również turystyka krajowa poddana była znaczącym restrykcjom (Gabryjończyk, Gabryjończyk, 2021). W pierwszej kolejności było to spowodowane wyłączeniem z użytkowania obiektów noclegowych, gastronomicznych i kulturalnych, niezbędnych do obsługi ruchu turystycznego, ale zmiany prawne dotyczyły również funkcjonowania terenów otwartych i infrastruktury paraturystycznej, w tym obiektów sportowych, niezbędnych dla wszelkiej zaawansowanej aktywności fizycznej.

Tereny zielone objęto obostrzeniami głównie w początkowej fazie pandemii, kiedy to całkowicie zamknięto do nich dostęp (31.03-20.04.2020)

lub nakazano poruszanie się po nich z zasłoniętymi ustami i nosem (16.04-30.05) (ZPP, 2021). Warto także wspomnieć, iż 24.10.2020 r. ponownie wprowadzono nakaz zasłaniania nosa i ust w miejscach publicznych (zniesiony dopiero 15.05.2021 r.), w tym otwartych, wyłączając jednak m.in. lasy i parki, przy czym bezwarunkowo nakazem tym objęci byli uprawiający sport rekreacyjnie biegacze, chodźlarze i rowerzyści (Suchodolska, Zbieg, 2022).

Z kolei obiekty sportowe były obłożone restrykcjami w mniejszym lub większym stopniu praktycznie przez cały okres pandemii. Już 13.03.2020 r. zamknięto wszystkie placówki, otwierając je w rygorze sanitarnym, z limitami osób korzystających, dopiero 06.06.2020 r. (limity te później złagodzone w lipcu, zaś część obiektów plenerowych otwarto już 04.05.20 r.) (ZPP, 2021). Jednak 24.10.2020 r. ponownie na stałe zamknięto wszelkie baseny, siłownie, aquaparki i kluby fitness, a 28.12.2020 r. dołączono do tej listy również obiekty infrastruktury sportowej, w tym stoki narciarskie (ZPP, 2021). Częściowo obostrzenia te zniesiono 12.02.2021 r. (m.in. otwarcie obiektów sportowych na powietrzu, kortów tenisowych) (Serwis RP, 2021a), aby później wprowadzić je ponownie 20.03.2021 r. (Serwis RP, 2021b). Ostatecznie wszystkie placówki otwarto w maju 2021 r., przy czym wprowadzono dla nich limity osób korzystających (zależnie od obiektu: 50% obłożenia lub 1 os. na 15 m²) (Business Insider, 2021), które zniesiono dopiero po 9 miesiącach, z końcem lutego 2022 r. (Infor, 2022).

Wszystkie te rozwiązania, abstrahując od samego niebezpieczeństwa infekcji koronawirusem, zdecydowanie nie sprzyjały jakiegokolwiek rekreacji ruchowej (w tym turystyce) i utrzymywaniu aktywności fizycznej w okresie pandemii. Dlatego też autorzy postanowili zbadać część tego zjawiska, za cel stawiając sobie scharakteryzowanie aktywności fizycznej podejmowanej przez studentów pochodzących z woj. lubelskiego i podlaskiego w okresie pandemii COVID-19.

Aktywność fizyczna i jej miejsce w turystyce

Według Światowej Organizacji Zdrowia (World Health Organization – WHO) aktywność fizyczna to każdy ruch ciała wywołany przez mięśnie szkieletowe, który wymaga wydatku energetycznego (WHO, 2022). Odnosi się ona do wszelkiego ruchu, zarówno w pracy, jak i czasie wolnym. Zdaniem WHO aktywność fizyczna na odpowiednim poziomie przynosi człowiekowi bardzo wiele korzyści, wśród których przede wszystkim należy wspomnieć prewencję i wspomaganie leczenia chorób niezakaźnych (choroby układu krążenia, nowotwory i cukrzyca), poprawę myślenia i uczenia się,

zmniejszanie objawów depresji i lęku oraz poprawę ogólnego samopoczucia (WHO, 2022). Dobroczynny wpływ aktywności fizycznej na szeroko pojmowane zdrowie fizyczne i psychiczne został dostrzeżony również przez licznych badaczy polskich (m.in. Umiatowska i Szczepanowska, 2005; Makowiec-Dąbrowska, 2012; Zapała, Kowalczyk i Lubińska-Żądło, 2015; Kościuszuk, 2016; Szumiec, 2016; Panasiuk, Krajewska-Kułał i Okurowska-Zawada, 2018; Dyla-Mularczyk, Giemza-Urbanowicz, 2019; Gieroba, 2019). Dlatego niepokojącym zjawiskiem jest, że co 4. dorosły na świecie ma mniejszą aktywność fizyczną niż zalecana, a aż 80% globalnej populacji osób nastoletnich jest niewystarczająco aktywnych fizycznie (WHO, 2022). Niestety perspektywy poprawy tej sytuacji, przynajmniej w Polsce, zdają się być dość odległe, albowiem już na poziomie dzieci i młodzieży zauważalny jest długookresowy trend obniżającej się aktywności fizycznej, a co więcej jest ona niewystarczająco upowszechniana na poziomie centralnym i samorządowym (Zembruła i in., 2022).

Obecnie kwestie związane z aktywnością fizyczną regulowane są na szczeblu krajowym za sprawą Ustawy o sporcie, gdzie aktywność tą de facto zrównano ze sportem za sprawą zapisu, że *„sportem są wszelkie formy aktywności fizycznej, które przez uczestnictwo doraźne lub zorganizowane wpływają na wypracowanie lub poprawienie kondycji fizycznej i psychicznej, rozwój stosunków społecznych lub osiągnięcie wyników sportowych na wszelkich poziomach”* (Ustawa o sporcie, 2010). Zgodnie z tym aktem prawnym na kulturę fizyczną składają się sport, wychowanie fizyczne i rehabilitacja ruchowa (Ustawa o sporcie, 2010).

Ustawa o sporcie zastąpiła wcześniej obowiązujące oddzielne ustawy o kulturze fizycznej i sporcie kwalifikowanym, co miało na celu m.in. uporządkowanie kwestii organizacyjnych sportu i dostosowanie jego regulacji prawnych do standardów europejskich (MSiT, 2010). Z jednej strony można uznać, że w ten sposób dokonano swego rodzaju nobilitacji aktywności fizycznej w warstwie semantycznej, to jednak z drugiej strony zrezygnowano tym samym z dokładnego rozróżniania poszczególnych jej form, co może prowadzić do dość groteskowych interpretacji samego sportu (Masłowski, 2022). Dlatego warto przywołać stosowane wcześniej dookreślenia kultury fizycznej i jej wybranych składowych, ważnych z punktu niniejszego opracowania. Według ustawy z 1996 r. kulturą fizyczną były *„wiedza, wartości, zwyczaje, działania podejmowane dla zapewnienia rozwoju psychofizycznego, wychowania, doskonalenia uzdolnień i sprawności fizycznej człowieka, a także dla zachowania oraz przywracania jego zdrowia”*, a za jej podstawowy cel uważano *„dbałość o prawidłowy rozwój psychofizyczny i zdrowie*

wszystkich obywateli” (Ustawa o kulturze fizycznej, 1996). Miał on być realizowany przez te same składowe, które składają się na kulturę fizyczną w myśl ustawy z 2010 r., rozbudowane jednakże o rekreację ruchową, rozumianą jako forma aktywności fizycznej, podejmowana dla wypoczynku i odnowy sił psychofizycznych (Ustawa o kulturze fizycznej, 1996). Można zatem stwierdzić, że rekreacja ruchowa, mająca na celu w pierwszej kolejności odpoczynek, relaks i regenerację organizmu, była pozbawiona narzuconych odgórnie ram i zasad (Masłowski, 2022), co pozwalało interpretować ją jako istotny komponent turystyki.

W Ustawie o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych nie ma żadnych bezpośrednich nawiązań do aktywności fizycznej, kultury fizycznej czy nawet rekreacji (Ustawa o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych, 2017). Często jednak ta ostatnia wymieniana jest, jako zjawisko, wspólnie z turystyką właśnie. I choć w wielu definicjach turystyki i rekreacji nie ma wzajemnego nawiązania, to jednak istnieją również takie, w których takie bezpośrednie odniesienia można znaleźć. Przykładowo, Tuross zdefiniował turystykę jako „[...] podróżowanie, mające na celu zaspokojenie zainteresowań poznawczych i uzyskanie doświadczeń oraz przeżyć (estetycznych, rekreacyjnych, intelektualnych) [...]” (Alejziak, 1999; za: Biedroń, 2011), zaś Kornak i Montygierd-Łoyba stwierdzili, że turystyka to „zespół stosunków i zjawisk społeczno-gospodarczych, które wynikają z podróży i pobytu poza miejscem stałego zamieszkania, a wpływają na przeżycia rekreacyjne, estetyczne i intelektualne jej uczestników oraz zaspokajają ich potrzeby” (Kornak, Montygierd-Łoyba, 1985).

Warto przywołać również definicję Łobożewicza, dla którego turystyka to zamierzona, celowo dobrana do potrzeb człowieka aktywność ruchowa, przejawiająca się w różnych dyscyplinach turystycznych (Łobożewicz, 2001; za: Toczek-Werner, 2005). Z kolei odnosząc się do rekreacji interesująca jest definicja Wolańskiej, która za rekreację fizyczną uważa „wszystkie zajęcia o treści ruchowo sportowej lub turystycznej, którym człowiek oddaje się z własnej chęci w czasie wolnym od obowiązków, dla wypoczynku, rozrywki i dla rozwoju własnej osobowości” (Żukowska, 2006; za: Banach, 2019). Natomiast Bielec, Półtorak i Warchoń stwierdzili, że rekreacja ruchowa (fizyczna) to „wszelkie formy aktywności fizycznej”, do których zaliczyli „np. spacer, gimnastykowanie się, gry i zabawy, uprawianie [...] turystyki” (Bielec, Półtorak, Warchoń, 2011). Bardzo podobnie uważa Kiełbasiewicz-Drozdowska (Kiełbasiewicz-Drozdowska, 2001), a turystykę z rekreacją powiązała również Kwilecka, dla której rekreacja ruchowa to zajęcia aktywizujące „ruchowo, sportowo, turystycznie, zabawowo, którym człowiek oddaje

się z własnej chęci, w czasie wolnym dla realizacji potrzeb wewnętrznych” (Kwilecka, 2006; za: Warcholik, Chmielowska, 2021). Dzięki przytoczonym przykładom można zatem stwierdzić, iż turystyka i rekreacja (ruchowa lub fizyczna) są ze sobą mocno powiązane, zaś analiza preferencji i zachowań jednostek w obszarze aktywności fizycznej może jednocześnie stać się przyczynkiem do badań w zakresie wybieranych przez respondentów rodzajów aktywności turystycznej.

Materiał i metoda

Celem opracowania jest scharakteryzowanie aktywności fizycznej podejmowanej przez studentów pochodzących z woj. lubelskiego i podlaskiego w okresie pandemii COVID-19.

W badaniach podjęto próbę rozpoznania: opinii młodzieży akademickiej na temat wpływu aktywności fizycznej na człowieka; powodów niepodjęcia systematycznej aktywności fizycznej w okresie pandemii, a także przeszkód i utrudnień napotykanych przez studentów podczas podejmowania takiej aktywności w tym okresie; częstotliwości wykonywania poszczególnych rodzajów ćwiczeń w czasie pandemii COVID-19; preferencji młodzieży akademickiej w zakresie różnych form aktywności fizycznej i miejsc ich realizacji, a także zmian w aktywności fizycznej studentów, jakie nastąpiły w okresie pandemii.

W badaniach posłużono się metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki ankiety. Jej anonimowy kwestionariusz został rozpowszechniony wśród studentów kilkudziesięciu różnych uczelni w Polsce drogą internetową przez osoby prowadzące zajęcia dydaktyczne. Badania przeprowadzono w styczniu 2022 roku. Do ich realizacji wykorzystano portal Webankieta.pl.

W badaniach uczestniczyło 162 studentów, w tym 82 z województwa lubelskiego, a 80 z podlaskiego. Wszyscy badani mieli polskie obywatelstwo. Wśród ogółu respondentów znacznie więcej było kobiet, które stanowiły prawie 2/3 badanych. Wiek członków badanej grupy był dość zróżnicowany (od 18 do 48 lat), jednak z uwagi na charakter próby (studenci) dominowały osoby w wieku lat 20 (dominanta), a średnia wieku wyniosła nieco ponad 23 lata. W zdecydowanej większości (prawie 96%) badani studiowali na uczelniach publicznych, na studiach stacjonarnych (prawie 3/4), a najliczniejszą grupą byli studenci studiów pierwszego stopnia (w sumie 72,8%). Szczegóły dotyczące charakterystyki socjo-demograficznej respondentów przybliżono w tabeli 1.

Tabela 1. Charakterystyka socjo-demograficzna respondentów [N=162]

Wyszczególnienie	Ogółem [N=162]	Lubelskie [N=82]	Podlaskie [N=80]
Płeć [w %]			
kobieta	64,8	69,5	60,0
mężczyzna	35,2	30,5	40,0
Wiek w latach			
min	19,0	19,0	19,0
max	48,0	48,0	42,0
średnia	23,1	22,2	24,0
dominanta	20,0	20,0	21,0
Rodzaj uczelni [w %]			
publiczna	95,7	95,1	96,3
niepubliczna	4,3	4,9	3,7
Rok studiów [w %]			
I rok studiów I stopnia	32,1	50,0	13,8
II rok studiów I stopnia	24,7	29,3	20,0
III rok studiów I stopnia	16,0	6,1	26,3
I rok studiów II stopnia	9,3	2,4	16,3
II rok studiów II stopnia	13,0	8,5	17,5
pozostałe	4,9	3,7	6,1
Tryb studiów [w %]			
stacjonarne	73,5	81,7	65,0
niestacjonarne	26,5	18,3	35,0
Kierunek studiów [w %]			
ekonomiczne	37,0	51,2	22,5
turystyka i rekreacja, hotelarstwo	17,9	24,4	11,3
ściśle	14,2	11,0	17,5
rolnicze, leśne i weterynaryjne	11,1	0,0	21,3
przyrodnicze	6,8	2,4	11,3
techniczne i inżynieryjne	6,2	2,4	10,0
pozostałe (społeczne, humanistyczne, artystyczne, żywienie)	6,8	8,6	6,1

Źródło: opracowanie własne.

Respondenci reprezentowali 9 ośrodków akademickich, zlokalizowanych w 5 miastach (Warszawa, Białystok, Łomża, Biała Podlaska i Kraków). Najliczniejsze grupy pochodziły ze Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Akademii Białskiej Nauk Stosowanych im. Jana Pawła II oraz Politechniki Białostockiej. Zróżnicowane były także kierunki, na których badani podjęli naukę. Dominowali jednak studenci kierunków ekonomicznych, turystyki i rekreacji oraz hotelarstwa, a także kierunków ścisłych.

Wyniki

We wstępnym etapie badań rozpoznano opinie przedstawicieli młodzieży akademickiej z Lubelszczyzny i Podlasia⁴ na temat pozytywnego wpływu aktywności fizycznej na człowieka. Ich świadomość w tym zakresie była wysoka. Co istotne, respondenci wskazywali na duże oddziaływanie aktywności fizycznej nie tylko na cechy motoryczne (wzrost sprawności i wydolności fizycznej) czy poprawę sylwetki, ale także na sferę emocjonalną, przypisując ruchowi dużą rolę w zakresie polepszenia ogólnego samopoczucia, redukcji stresu czy kształtowania pożądanych cech charakteru. Szczegóły na ten temat zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2. Opinie badanych w zakresie wpływu aktywności fizycznej na człowieka [w %, N=162]

Rodzaj wpływu/efekt	Opinia badanych									
	W ogóle się nie zgadzam		Raczej się nie zgadzam		Trudno powiedzieć		Raczej się zgadzam		Całkowicie się zgadzam	
	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P
Zwiększa sprawność fizyczną	0,0	0,0	0,0	1,3	1,2	6,3	8,5	10,0	90,2	82,5
Zwiększa wydolność fizyczną	0,0	0,0	0,0	2,5	1,2	3,8	12,2	13,8	86,6	80,0
Poprawia ogólne samopoczucie, daje satysfakcję	0,0	0,0	0,0	2,5	4,9	5,0	14,6	26,3	80,5	66,3
Uelastycznia ciało	0,0	0,0	0,0	0,0	8,5	8,8	17,1	36,3	74,4	55,0
Redukuje stres	0,0	0,0	2,4	3,8	11,0	18,8	24,4	25,0	62,2	52,5
Rzeźbi/modeluje sylwetkę	0,0	0,0	1,2	5,0	4,9	7,5	25,6	40,0	68,3	47,5
Pozytywnie kształtuje pożądane cechy charakteru, jak ambicja, cierpliwość itp.	0,0	2,5	1,2	6,3	19,5	16,3	31,7	31,3	47,6	43,8
Zwiększa masę mięśniową	0,0	0,0	0,0	7,5	13,4	20,0	34,1	33,8	52,4	38,8
Pozytywnie wpływa na relacje z ludźmi	1,2	3,8	9,8	8,8	31,7	36,3	24,4	13,8	32,9	37,5
Pozytywnie wpływa na realizację codziennych obowiązków	0,0	3,8	9,8	7,5	24,4	25,0	30,5	32,5	35,4	31,3
Nie ma żadnego wpływu	82,9	67,5	2,4	6,3	3,7	8,8	3,7	6,3	7,3	11,3

L – woj. lubelskie, P – woj. podlaskie

Źródło: opracowanie własne.

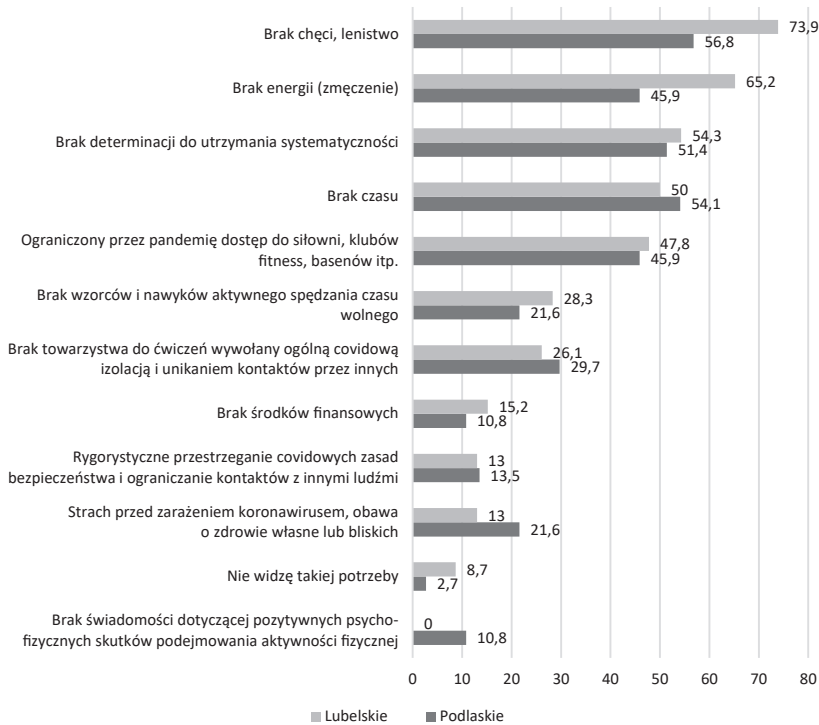
⁴ Autorzy mają świadomość, że pojęcia woj. lubelskie i podlaskie (będące nazwami jednostek podziału administracyjnego) nie są tożsame z Lubelszczyzną i Podlasiem (nazwy krain historycznych), jednak ze względów stylistycznych (unikanie powtórzeń) w tekście nazwy te stosowane będą zamiennie.

Co istotne, ponad 75% respondentów nie zgodziło się ze stwierdzeniem, że aktywność fizyczna nie ma żadnego wpływu na człowieka. Warto jednak zauważyć, że odsetek ten był znacznie wyższy w przypadku osób pochodzących z woj. lubelskiego.

Zważywszy na wysoki stopień świadomości respondentów w zakresie wielorakich korzyści wynikających z podejmowania systematycznej⁵ aktywności fizycznej, dziwić może fakt, iż aż 51,2% spośród nich nie podejmowało takiej aktywności w okresie pandemii (z lubelskiego 56,1%, z podlaskiego 46,3%).

Najczęściej wskazywanymi przez studentów powodami niepodjęcia systematycznej aktywności fizycznej w okresie pandemii okazały się brak chęci i lenistwo, niedostatek „energii” i zmęczenie (przyczyny te wskazywane były zdecydowanie częściej przez osoby pochodzące z Lubelszczyzny), a także brak determinacji. Trzeba podkreślić, że w tym zakresie rezultaty te są mocno zbieżne z uzyskanymi przez Sochocką i Wojtyłko, które w 2012 i 2013 r. przeprowadziły badanie na grupie 553 studentów studiów stacjonarnych kierunków medycznych i niemedycznych (Sochocka, Wojtyłko, 2013). Nieco rzadziej wskazywane były restrykcje wywołane pojawieniem się pandemii, czyli ograniczony dostęp do siłowni, klubów fitness, basenów i innych obiektów tego typu, a także brak towarzystwa do ćwiczeń, wywołany ogólną covidową izolacją i minimalizowaniem kontaktów międzyludzkich. Szczegóły na ten temat zobrazowano na rycinie 1.

⁵ Systematyczna aktywność fizyczna doprecyzowana została w treści pytania jako podejmowanie aktywności aerobowej trwającej przynajmniej 20 minut, ćwiczeń siłowych wzmacniających duże grupy mięśniowe lub gimnastycznych i rozciągających przynajmniej 2 razy w tygodniu w ciągu ostatniego miesiąca.

Rycina 1. Powody niepodjęcia przez badanych systematycznej aktywności fizycznej w okresie pandemii COVID-19 [w %, wybór wielokrotnej odpowiedzi]

Źródło: opracowanie własne.

Warto nadmienić, że obawa przed zarażeniem koronawirusem (znacznie częściej wskazywana przez osoby z Podlasia) miała tu relatywnie niewielkie znaczenie. Być może wynika to z wieku badanych i faktu, że osoby młode dość łagodnie przechodziły infekcję. Niepokojący jest fakt, iż ponad 25% badanych wskazało, że ich bierność w zakresie systematycznej aktywności fizycznej wynika z braku ugruntowanych wzorców i nawyków aktywnego spędzania czasu wolnego (przewaga wskazań przez osoby z lubelskiego). Może być to wynikiem niewielkiej efektywności lub złej organizacji zajęć z wychowania fizycznego w szkole średniej. Ich celem i efektem, poza realizacją części praktycznej, powinno być także ukształtowanie w młodym pokoleniu nawyku i przekonania o konieczności systematycznego podejmowania aktywności fizycznej. Powyższym można też uzasadniać brak świadomości w zakresie pozytywnych efektów podejmowania systematycznej aktywności fizycznej (wskazany jedynie przez osoby z Podlasia).

Prawie połowa badanych (48,8%) zadeklarowała, że w okresie pandemii systematycznie podejmowała aktywność fizyczną (43,9% respondentów z lubelskiego i 53,8% z podlaskiego). Najbardziej rozpowszechnionym jej rodzajem była przynajmniej 30-minutowa aktywność o umiarkowanej intensywności, która (biorąc pod uwagę ogół badanych) najczęściej uprawiana była 2 do 4 razy w tygodniu. Podobnie sytuacja przedstawiała się w przypadku przynajmniej 20-minutowej intensywnej aktywności fizycznej. Ćwiczenia siłowe wzmacniające duże grupy mięśniowe (np. klatka piersiowa, plecy, nogi) wykonywano najczęściej 2-3 razy w tygodniu. Najrzadziej (zazwyczaj 1-2 razy w tygodniu) podejmowano proste ćwiczenia gimnastyczne, pilates czy stretching. Szczegóły na ten temat, w podziale na województwa, zaprezentowano w tabeli 3.

Tabela 3. Częstotliwość podejmowania przez badanych określonych rodzajów aktywności fizycznej w ciągu tygodnia w okresie pandemii COVID-19 [N=79]

Rodzaj aktywności	Województwo	Liczba podejmowania danej aktywności w ciągu tygodnia								
		0	1	2	3	4	5	6	7	więcej niż 7
Umiarkowana aktywność fizyczna (min. 30 min)	Lubelskie	8,3	2,8	11,1	38,9	8,3	13,9	11,1	0,0	5,6
	Podlaskie	0,0	4,7	30,2	11,6	25,6	14,0	9,3	2,3	2,3
Intensywna aktywność fizyczna (min. 20 min)	Lubelskie	11,1	8,3	25,0	22,2	8,3	8,3	2,8	2,8	11,1
	Podlaskie	7,0	9,3	27,9	14,0	20,9	4,7	9,3	2,3	4,7
Ćwiczenia siłowe wzmacniające duże grupy mięśniowe	Lubelskie	13,9	8,3	22,2	30,6	13,9	2,8	5,6	2,8	0,0
	Podlaskie	25,6	7,0	18,6	20,9	14,0	2,3	4,7	7,0	0,0
Proste ćwiczenia gimnastyczne, pilates, stretching	Lubelskie	19,4	19,4	22,2	8,3	11,1	11,1	2,8	5,6	0,0
	Podlaskie	18,6	16,3	14,0	11,6	14,0	9,3	11,6	4,7	0,0

Źródło: opracowanie własne.

W kwestii częstotliwości podejmowania poszczególnych rodzajów aktywności można dostrzec zróżnicowanie odpowiedzi wskazywanych przez osoby z obu województw. Z uwagi jednak na niewielką liczebność próby i aż dziewięć możliwości wyboru wnikliwa analiza tego zagadnienia nie wydaje się zasadna.

Preferowane przez badanych formy aktywności fizycznej w okresie pandemii były bardzo zróżnicowane. Jednak zaledwie 4 spośród nich były systematycznie podejmowane przez przynajmniej 1/3 respondentów. Było to: spacerowanie (częściej wskazywane przez studentów z Podlasia), proste ćwiczenia gimnastyczne (w tym stretching i pilates), kalistenika (ćwiczenia siłowe z wykorzystaniem masy własnego ciała) oraz jazda na rowerze (przewaga wskazań przez osoby z woj. podlaskiego). Szczegółowe informacje na ten temat zaprezentowano w tabeli 4.

Tabela 4. Formy aktywności fizycznej preferowane przez badanych w okresie pandemii COVID-19 [w %, N=79]

Formaty aktywności	Uprawiam systematycznie (o ile pora roku, pogoda lub ograniczenia covidowe na to pozwalają)		Podejmuję sporadycznie		Chciałbym spróbować / uprawiać, ale z różnych względów nie mogę		Nie interesuje mnie to	
	L	P	L	P	L	P	L	P
Spacerowanie	55,6	67,4	33,3	30,2	0,0	0,0	11,1	2,3
Proste ćwiczenia gimnastyczne, stretching (rozciąganie), pilates,	44,4	44,2	36,1	30,2	11,1	4,7	8,3	20,9
Kalistenika (ćwiczenia siłowe z wykorzystaniem masy własnego ciała – pompki, brzuski, podciąganie na drążku)	36,1	39,5	41,7	25,6	11,1	7,0	11,1	27,9
Jazda na rowerze	30,6	37,2	41,7	41,9	16,7	7,0	11,1	14,0
Ćwiczenia siłowe z wykorzystaniem sprzętu w domu lub na siłowni (także plenerowej)	25,0	25,6	30,6	27,9	11,1	7,0	33,3	39,5
Ćwiczenia na orbitreku, bieżni, rowerku stacjonarnym itp. wykonywane w domu	16,7	16,3	22,2	27,9	16,7	9,3	44,4	46,5
Aerobic	16,7	11,6	13,9	16,3	22,2	7,0	47,2	65,1
Gry zespołowe (piłka nożna, ręczna, siatkówka, koszykówka)	13,9	9,3	22,2	20,9	22,2	23,3	41,7	46,5
Joga	11,1	11,6	16,7	14,0	13,9	2,3	58,3	72,1
Narciarstwo zjazdowe i snowboard	11,1	7,0	11,1	7,0	13,9	23,3	63,9	62,8
Bieganie	8,3	23,3	38,9	44,2	25,0	16,3	27,8	16,3
Jazda na hulajnodze, rolkach/deskorolce	8,3	4,7	38,9	16,3	8,3	7,0	44,4	72,1
Sporty walki	8,3	4,7	5,6	2,3	11,1	23,3	75,0	69,8
Pływanie	5,6	2,3	33,3	25,6	44,4	39,5	16,7	32,6
Zajęcia grupowe w klubie fitness	5,6	0,0	8,3	14,0	13,9	7,0	72,2	79,1
Taniec	5,6	14,0	25,0	16,3	19,4	4,7	50,0	65,1
Crossfit	2,8	7,0	13,9	9,3	25,0	11,6	58,3	72,1

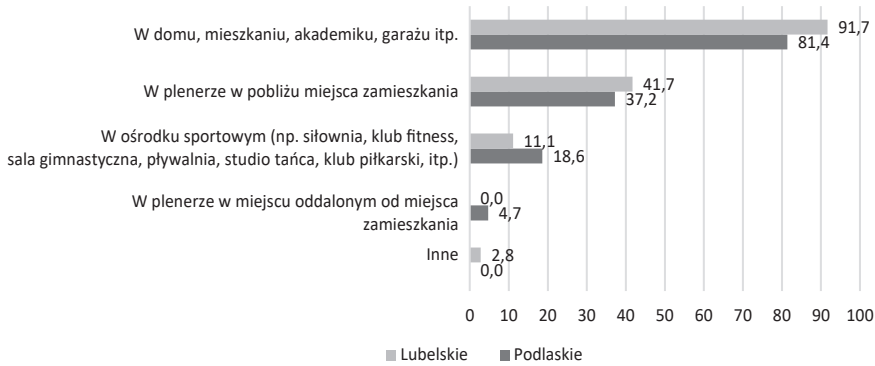
Tenis ziemny	2,8	0,0	16,7	2,3	22,2	20,9	58,3	76,7
Tenis stołowy	2,8	0,0	19,4	11,6	16,7	16,3	61,1	72,1
Badminton	2,8	0,0	22,2	20,9	19,4	11,6	55,6	67,4
Nordic walking	2,8	0,0	5,6	2,3	13,9	9,3	77,8	88,4
Jazda konna	2,8	2,3	2,8	2,3	19,4	11,6	75,0	83,7
łyżwiarstwo (na krytych lodowiskach)	2,8	4,7	30,6	18,6	13,9	7,0	52,8	69,8
Narciarstwo biegowe	2,8	0,0	5,6	2,3	11,1	11,6	80,6	86,0
Kajakarstwo, wioślarstwo	0,0	0,0	11,1	14,0	16,7	18,6	72,2	67,4
Windsurfing/kitesurfing	0,0	0,0	5,6	0,0	19,4	18,6	75,0	81,4

L – woj. lubelskie, P – woj. podlaskie

Źródło: opracowanie własne.

Wśród aktywności podejmowanych sporadycznie, poza wcześniej wymienionymi uprawianymi systematycznie, często (ponad ¼ badanych ogółu badanych) wskazywano także jazdę na rowerze, bieganie, ćwiczenia siłowe z wykorzystaniem sprzętu w domu lub na siłowni (także plenerowej), pływanie, jazdę na hulajnodze, rolkach/deskorolce, a także ćwiczenia na orbiteku, wioślarzu, bieżni, rowerku stacjonarnym itp. wykonywane w domu. Warto tu także nadmienić, iż wszystkie preferowane przez badanych formy rekreacji ruchowej (zarówno te podejmowane systematycznie, jak i sporadycznie) charakteryzowały się tym, iż mogły być uprawiane indywidualnie i nie wymagały korzystania z obiektów sportowych. W znacznej mierze może to oddawać specyfikę okresu, którego dotyczą badania (pandemia), podczas którego kontakty międzyludzkie i obecność w miejscach, w których gromadzi się większa liczba osób, były niewskazane i minimalizowane z uwagi na ryzyko infekcji koronawirusem. Dziwić może nieco fakt, iż część osób (głównie z Podlasia) nie przejawiała zainteresowania (popularnymi zdawać by się mogło) formami jak: proste ćwiczenia gimnastyczne, kalistenika czy jazda na rowerze i bieganie.

Zdecydowana większość studentów (ponad 86%, przewaga osób z lubelskiego) w okresie pandemii na miejsce realizacji aktywności fizycznej wybierała miejsce zamieszkania (dom, mieszkanie, akademik), a także jego bezpośrednią okolicę, którą wskazało prawie 40% respondentów. Szczegóły na ten temat zaprezentowano na rycinie 2.

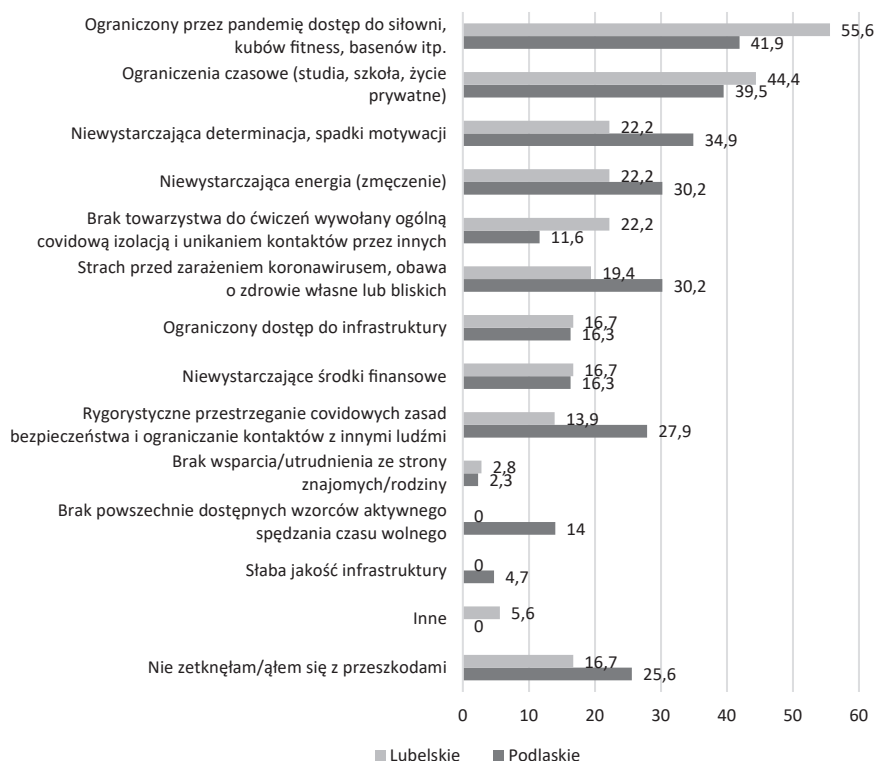

Rycina 2. Miejsce, w którym w okresie pandemii respondenci podejmowali aktywność fizyczną [w %, N=79; wybór wielokrotnej odpowiedzi]

Źródło: opracowanie własne.

Tylko nieco ponad 15% badanych realizowało swoją aktywność fizyczną w różnego typu obiektach sportowych (w większości studenci z podlaskiego). Powodem tego były zapewne ograniczenia i restrykcje dotyczące funkcjonowania miejsc tego typu, wynikające z panującej pandemii, ale być może także fakt, iż korzystanie z takich obiektów wiązało się z koniecznością poniesienia określonych kosztów.

Istotnym zagadnieniem rozpatrywanym podczas badań były przeszkody i ograniczenia, które badani napotykali podejmując aktywność fizyczną. Najczęściej wskazywane były konsekwencje pandemii, czyli ograniczony, a nawet okresowo zupełnie zablokowany, dostęp do siłowni, klubów fitness, basenów i innych miejsc tego typu (ponad 48% ogółu, znacząca przewaga wśród osób z Lubelszczyzny). Studenci często wskazywali także na ograniczenia czasowe, wynikające z uczestnictwa w studiach, pracy zawodowej czy życiu prywatnym (prawie 42%). Prawie 30% badanych odczuwało niewystarczającą determinację, spadki motywacji do podejmowania systematycznej aktywności fizycznej, a także borykała się z niewystarczającą ilością „energii” i zmęczeniem (prawie 27%, znacząca przewaga wśród osób z Podlasia). Odpowiedzi udzielone przez reprezentantów obu województw zaprezentowano na rycinie 3.

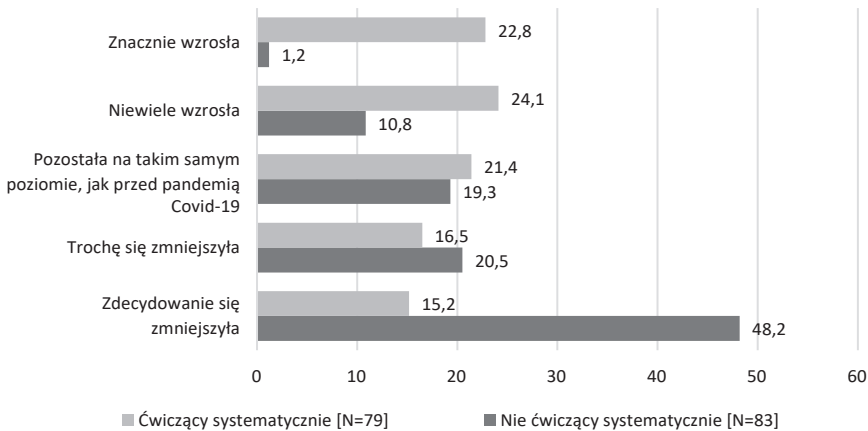

Rycina 3. Przeszkody i utrudnienia, z jakimi zetknęli się badani podczas podejmowania systematycznej aktywności fizycznej w okresie pandemii COVID-19 [w %, N=79; wybór wielokrotnej odpowiedzi]

Źródło: opracowanie własne.

Poza ograniczonym dostępem do obiektów sportowo-rekreacyjnych, badani wskazywali także na inne następstwa panującej pandemii, które utrudniały im systematyczną rekreację ruchową. Był to strach przed zarażeniem się koronawirusem, obawa o zdrowie własne lub bliskich, rygorystyczne przestrzeganie covidowych zasad bezpieczeństwa, w tym ograniczanie kontaktów z innymi ludźmi (w tej grupie bardzo wyraźnie dominowały osoby z podlaskiego), a także brak towarzystwa do ćwiczeń wywołany ogólną izolacją i chęcią minimalizowania kontaktów międzyludzkich. Niepokojącym wydaje się fakt, iż znaczna część osób (tylko z podlaskiego) zaakcentowała dostrzeganie niedostatku powszechnie dostępnych i popularyzowanych wzorców aktywnego spędzania czasu wolnego. Co ciekawe, prawie 22% badanych (w większości z Podlasia) stwierdziło, że nie spotkało się z żadnymi przeszkodami i utrudnieniami podczas podejmowania aktywności fizycznej w okresie pandemii.

Interesujące wnioski wyciągnąć można z analizy różnic w uczestnictwie badanych w rekreacji ruchowej przed pandemią i w okresie pandemii w odniesieniu do podziału na osoby systematycznie podejmujące taką aktywność i te, którym tej systematyczności brakowało (robiły to sporadycznie, spontanicznie). O ile odsetek tych, których poziom aktywności w trakcie pandemii pozostał taki sam, jak przed pandemią, był zbliżony w obu grupach (około 20%), to w przypadku pozostałych zmian dostrzec można ciekawą zależność. Otóż ci, którzy nie ćwiczyli systematycznie wskazali w zdecydowanej większości (prawie 70%), że w okresie pandemii ich aktywność fizyczna uległa zmniejszeniu (zwiększeniu uległa zaledwie w 12% przypadków). Natomiast w grupie ćwiczących systematycznie prawie 47% badanych wskazało, że w okresie pandemii ich aktywność wzrosła. Zmniejszyła się zaledwie wśród niespełna 1/3 reprezentantów tej grupy (Rycina 4).

Rycina 4. Zmiany w zakresie aktywności fizycznej badanych, które nastąpiły w okresie pandemii COVID-19 [w %, N=162]

Źródło: opracowanie własne.

Można zatem przypuszczać, że dla studentów biernych fizycznie pandemia była pewnego rodzaju wymówką i usprawiedliwieniem dla zmniejszenia i tak już niewielkiej aktywności fizycznej. Osoby aktywne natomiast w zmianie stylu życia, pracy i nauki (m.in. zajęcia on-line, ograniczenie kontaktów międzyludzkich) znalazły inspiracje i motywację do zwiększenia swojej aktywności fizycznej. Co ciekawe, wyniki w tej ostatniej grupie dość wyraźnie odbiegają od rezultatów uzyskanych w innym badaniu dotyczącym okresu pandemii, którym objęto 168 osób regularnie uprawiające aktywność fizyczną na Dolnym Śląsku (Mucha, Mucha, 2021). Tam stosunek

respondentów deklarujących zwiększenie lub zmniejszenie poziomu aktywności przybrał bowiem proporcje dużo bardziej zbliżone do grupy studentów, którzy nie ćwiczyli systematycznie. Być może jest to efektem dużo większego zróżnicowania wiekowego respondentów (zaledwie co 4. badany był tam w typowo studenckim wieku), którzy w nowej sytuacji pandemicznej musieli często mierzyć z liczniejszymi problemami natury zawodowej i rodzinnej, jak również mogli czuć się bardziej narażeni na infekcję niż osoby młodsze.

Podsumowanie i wnioski

Analiza wyników badań przeprowadzonych wśród studentów z woj. lubelskiego i podlaskiego w kontekście ich aktywności fizycznej w okresie pandemii COVID-19 umożliwia sformułowanie kilku wniosków i uogólnień.

1. Aktywność fizyczna w opinii respondentów ma znaczący wpływ nie tylko na poprawę cech motorycznych i sylwetki, ale także na sferę emocjonalną – redukcję stresu, polepszenie ogólnego samopoczucia, a także kształtowanie pożądanych cech charakteru.
2. Dziwić może jednak fakt, iż pomimo wysokiego stopnia świadomości respondentów w zakresie wielorakich korzyści, wynikających z podejmowania systematycznej aktywności fizycznej, ponad połowa z nich nie podejmowała takowej aktywności w okresie pandemii. Powodem tego był głównie brak chęci i lenistwo, niedostatek „energii” i zmęczenie, brak determinacji oraz czasu na aktywność tego typu.
3. Formy aktywności fizycznej uprawiane przez studentów w okresie pandemii były dość zróżnicowane. Systematycznie podejmowane przez przynajmniej 1/3 badanych były natomiast tylko 4 spośród nich, a mianowicie spacerowanie, proste ćwiczenia gimnastyczne, kalistenika oraz jazda na rowerze.
4. Badani studenci w okresie pandemii najczęściej uprawiali rekreację ruchową w miejscu zamieszkania (dom, mieszkanie, akademik) i w bezpośredniej jego okolicy. Można zakładać, że różnego rodzaju obiekty sportowe wybierane były rzadko z uwagi na specyfikę okresu objętego badaniami.
5. Założenie to znalazło potwierdzenie w wynikach przeprowadzonych badań. Należy bowiem zaznaczyć, że najczęściej wskazywanym ograniczeniem w podejmowaniu systematycznej aktywności fizycznej przez badanych był ograniczony, a okresowo zupełnie niemożliwy, dostęp do siłowni, klubów fitness, basenów i innych miejsc tego typu. Należy tu

jednocześnie nadmienić, że inne następstwa pandemii (w tym głównie obawa przed zakażeniem koronawirusem) wskazywane były w tym kontekście relatywnie rzadko.

Dzięki wynikom przeprowadzonych badań można dostrzec ciekawą prawidłowość: dla studentów biernych fizycznie panująca pandemia i jej konsekwencje były swego rodzaju wymówką i usprawiedliwieniem dla zmniejszenia (i tak już niewielkiej) aktywności fizycznej. Osoby aktywne natomiast, w zmianie stylu życia, pracy i nauki (m.in. zajęcia on-line, ograniczenie kontaktów międzyludzkich), znalazły inspirację i motywację do zwiększenia swojej aktywności fizycznej. Z uwagi na niezbyt liczną próbę badawczą stwierdzenie to można potraktować jako hipotezę, której potwierdzenie lub odrzucenie może być celem kolejnych, szerzej zakrojonych i pogłębionych badań w zakresie aktywności fizycznej młodzieży akademickiej.

Literatura:

1. Banach, B. (2019). Turystyka i rekreacja – forma aktywności fizycznej osób starszych. *Homo et Societas*, 4, s. 40-53.
2. Biedroń, A. (2011). *Turystyka motocyklowa w Polsce. Charakterystyka zjawiska i konsumentów. Prognoza rozwoju*. Warszawa: Difin.
3. Bielec, G., Półtorak, W., Warchoł, K. (2011). *Zarys teorii i metodyki rekreacji ruchowej*. Rzeszów: Proksenia i Uniwersytet Rzeszowski.
4. Business Insider (2021). *Luzowanie obostrzeń. Od kiedy otwarte baseny i obiekty sportowe?*. Pobrano z: <https://businessinsider.com.pl/koronawirus-luzowanie-obostrzen-od-kiedy-otwarte-baseny/zl5cx70> (dostęp: 08.01.2023).
5. Dyla-Mularczyk, K., Giemza-Urbanowicz, W. (2019). Wpływ aktywności fizycznej na funkcjonowanie układu nerwowego i procesy poznawcze – przegląd badań. *Neuropsychiatria i Neuropsychologia*, 14 (3–4), s. 84-91.
6. Gabryjończyk, K., Gabryjończyk, P. (2021). Zmiany stopnia wykorzystania turystycznych obiektów noclegowych w okresie zwalczania pandemii COVID-19 w Polsce. *Turystyka i Rozwój Regionalny* 15, s. 43-58.
7. Gieroba, B. (2019). Wpływ aktywności fizycznej na zdrowie psychiczne i funkcje poznawcze. *Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu*, 25(3), s. 153-161.
8. Infor (2022). *Obostrzenia na luty 2022 r.* Pobrano z: <https://www.infor.pl/prawo/nawosci-prawne/5407120,Obostrzenia-luty-2022.html> (dostęp: 08.01.2023).

9. Kiełbasiewicz-Drozdowska, I. (2001). *Podstawowe pojęcia teorii rekreacji*. W: I. Kiełbasiewicz-Drozdowska, W. Siwiński (red.). *Teoria i metodyka rekreacji (zagadnienia podstawowe)* (s. 13-21). Poznań: Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu.
10. Kornak, A., Montygiert-Loyba, M. (1985). *Ekonomika turystyki*. Warszawa – Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN.
11. Kościuszuk, J. (2016). *Znaczenie ruchu i aktywności w życiu człowieka*. W: E. Krajewska-Kułak, C. Łukaszuk, J. Lewko, W. Kułak (red.). *Holistyczny wymiar współczesnej medycyny. Tom 2.* (s. 776-788). Białystok: Uniwersytet Medyczny w Białymstoku.
12. Makowiec-Dąbrowska, T. (2012). Wpływ aktywności fizycznej w pracy i życiu codziennym na układ krążenia. *Forum Medycyny Rodzinnej*, 6 (3), s. 130-138.
13. Masłowski, P. (2022). *To jeszcze rekreacja ruchowa, czy już sport?*. Pobrano z: <https://prawosportowe.pl/a/to-jeszcze-rekreacja-ruchowa-czy-juz-sport> (dostęp: 08.01.2023).
14. MSiT, (2010). *Ustawa o sporcie*. Pobrano z: <https://www.msit.gov.pl/pl/sport/311,Ustawa-o-sporcie.html> (dostęp: 08.01.2023).
15. Mucha, B., Mucha, M. (2021). *Aktywność fizyczna w dobie pandemii COVID-19*. W: W. Nowak, K. Szalonka (red.). *Zdrowie i style życia: ekonomiczne, społeczne i zdrowotne skutki pandemii* (s. 385-397). Wrocław: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.
16. Panasiuk, B., Krajewska-Kułak, E., Okurowska-Zawada, B. (2018). *Wybrane aspekty wpływu aktywności ruchowej na organizm młodzieży*. W: E. Krajewska-Kułak, C. Łukaszuk, J. Lewko, W. Kułak (red.). *Holistyczny wymiar współczesnej medycyny. Tom 4* (s. 665-674). Białystok: Uniwersytet Medyczny w Białymstoku.
17. Serwis RP (2021a). *Otwarcie kortów, basenów i obiektów sportowych na świeżym powietrzu – zmiany w sporcie od 12 lutego*. Pobrano z: <https://www.gov.pl/web/koronawirus/otwarcie-kortow-basenow-i-obiektow-sportowych-na-swiezym-powietrzu--zmiany-w-sporcie-od-12-lutego> (dostęp: 08.01.2023).
18. Serwis RP (2021b). *Od 20 marca w całej Polsce obowiązują rozszerzone zasady bezpieczeństwa*. Pobrano z: <https://www.gov.pl/web/koronawirus/od-20-marca-w-calej-polsce-obowiazuja-rozszerzone-zasady-bezpieczenstwa> (dostęp: 08.01.2023).

19. Sochocka, L., Wojtyłko, A. (2013). Aktywność fizyczna studentów stacjonarnych studiów medycznych i niemedycznych. *Medycyna środowiskowa*, 16(2), s. 53-58.
20. Suchodolska, M., Zbieg, A. (2022). Żegnajcie, maseczki! Obowiązek zasłaniania nosa i ust zniesiony. Pobrano z: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1129621%2Czegnajcie-maseczki-obowiazek-zaslaniania-nosa-i-ust-zniesiony.html> (dostęp: 08.01.2023).
21. Szumiec, M. (2016). Aktywność fizyczna jako istotny czynnik wzmacniania potencjału zdrowotnego - wyzwania dla edukacji zdrowotnej. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis „Studia de Securitate”*, 224, s. 133-157.
22. Toczek-Werner, S. (2005). *Znaczenie terminów rekreacja i turystyka*. W: S. Toczek-Werner (red.). *Podstawy rekreacji i turystyki* (s. 9-13). Wrocław: Wydawnictwo AWF.
23. Umiastowska, D., Szczepanowska, E. (2005). Opinie studentów wychowania fizycznego i fizjoterapii o podejmowaniu udziału w różnych formach aktywności ruchowej (doniesienie z badań). *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego – Prace Instytutu Kultury Fizycznej*, 424(22), s. 109-119.
24. UNWTO (2022). *International tourism and COVID-19*. Pobrano z: <https://www.unwto.org/tourism-data/international-tourism-and-covid-19> (dostęp: 08.01.2023).
25. *Ustawa o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych*, z dnia 24 listopada 2017 r. (2017).
26. *Ustawa o kulturze fizycznej*, z dnia 18 stycznia 1996 r. (1996).
27. *Ustawa o sporcie*, z dnia 25 czerwca 2010 r. (2010).
28. Warcholik, W., Chmielowska, D. (2021). Tropienie użytkowe jako forma rekreacji ruchowej w Polsce. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 35(1), s. 123-136.
29. WHO (2022). *Physical activity*. Pobrano z: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity> (dostęp: 08.01.2023).
30. Zapała, M., Kowalczyk, B., Lubińska-Żądło, B. (2015). Aktywność fizyczna a styl życia kobiet w wieku produkcyjnym. *Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu*, 21(4), s. 391-397.
31. Zembura, P., Korcz, A., Cieśla, E., Nałęcz, H. (2022). *Raport o stanie aktywności fizycznej dzieci i młodzieży w Polsce w ramach projektu Global Matrix 4.0*. Warszawa: Fundacja V4Sport. Pobrano z: <https://www.>

activehealthykids.org/wp-content/uploads/2022/10/Poland-report-card-long-form-2022.pdf (dostęp: 08.01.2023).

32. ZPP (2021). *Podsumowanie lockdown-u w Polsce*. Pobrano z: <https://zpp.net.pl/wp-content/uploads/2021/01/25.01.2021-Business-Paper-Podsumowanie-lockdownu-w-Polsce.pdf> (dostęp: 08.01.2023).

**Katarzyna Radwańska¹, Dominik Dąbrowski², Jarosław Żbikowski³,
Joanna Czaban**

Akademia Bialska im. Jana Pawła II

PREFERENCJE AKTYWNOŚCI W CZASIE WOLNYM MIESZKAŃCÓW MIĘDZYRZECZA PODLASKIEGO W DOBIE ZAGROŻENIA COVID-19

Streszczenie

Celem badania była ocena aktywności w czasie wolnym mieszkańców miasta Międzyrzec Podlaski w dobie zagrożenia COVID-19 z uwzględnieniem ich potrzeb oraz zasad bezpieczeństwa.

W badaniu wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego w ramach, której posłużono się techniką badania ankietowego z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusza ankiety. Łącznie uwzględniono opinie 302 osób w różnym wieku.

Analiza wyników pokazała, że główną atrakcją turystyczną są Międzyrzeckie Jeziora. Dużym zainteresowaniem cieszył się nowo wybudowany park rekreacyjny. Natomiast całoroczny stok narciarski to miejsce aktywnego spędzania czasu wolnego przez narciarzy. Badania wykazały, iż mieszkańcy Międzyrzecza oraz odwiedzający, wybierali różne formy aktywności realizowane w czasie wolnym. Uzyskano również informacje wskazujące, że ograniczenia wywołane COVID-19 nie spowodowały obniżenia zainteresowania aktywnością fizyczną ani potrzeby izolacji i podejmowania indywidualnych form aktywności z dala od innych osób.

Słowa kluczowe: aktywność, czas wolny, COVID-19, Międzyrzec Podlaski

¹ ORCID: 0000-0003-3496-4281

² ORCID: 0000-0002-3284-9338

³ ORCID: 0000-0001-8609-7701

Abstract

The aim of the study was to assess the leisure activities of the inhabitants of the town of Międzyrzec Podlaski in the era of the COVID-19 threat, taking into account their needs and safety rules.

The study used the method of a diagnostic survey, which involved a survey technique with the use of an original survey questionnaire. In total, the opinions of 302 people of different ages were taken into account.

Analysis of the results showed that the main tourist attraction is the Międzyrzec Lakes. The newly built recreational park was of great interest. On the other hand, the year-round ski slope is a place for skiers to actively spend their free time. The research showed that the inhabitants of Międzyrzec, as well as visitors, chose various forms of leisure activities. Information was also obtained indicating that the constraints caused by COVID-19 did not reduce interest in physical activity or the need to isolate and undertake individual forms of activity away from other people.

Keywords: activity, leisure time, COVID-19, Międzyrzec Podlaski

Wstęp

Pandemia COVID-19 spowodowała niespotykane wcześniej załamanie ekonomiczne w skali globalnej. Jedną z branż, która ucierpiała najbardziej była turystyka. Restrykcje i ograniczenia związane z podróżami, możliwością pobytu w regionach turystycznych odbiły się znacząco przede wszystkim na usługach transportowych, żywieniowych i gastronomicznych. Dodatkowo stan zdrowia społeczeństwa przyczynił się do zmniejszonej aktywności kulturowej i rozrywkowej. W 2020 r. odnotowano spadek liczby podróży międzynarodowych o 74% w stosunku do roku 2019. Odbudowa sektora turystycznego to proces długotrwały i niezwykle kosztowny. Eksperti UNWTO szacują, że aktywność turystyczna sprzed 2020 r. powróci w roku 2023 (Lemanowicz, Krzyżanowska, 2021).

Wraz z rozprzestrzenianiem się pandemii, następowało wprowadzanie kolejnych ograniczeń w przemieszczaniu się obywateli oraz w ich codziennym funkcjonowaniu. Większość państw na świecie wprowadzała podobne restrykcje, np.: ograniczona liczba osób w pomieszczeniach zamkniętych, nakaz noszenia maseczek czy zakaz korzystania z niektórych usług, m.in.: lokali gastronomicznych. W marcu 2020 r. zauważalne było załamanie rynku turystycznego, które skutkowało trudnościami finansowymi wielu przedsiębiorstw. Zauważalne były również znaczące ograniczenia w przemieszczaniu się, dozwolone było wyłącznie przemieszczanie się w celach służbowych.

Skutkiem tego wstrzymywane były loty samolotowe, podróże krajowe i międzynarodowe (Widomski, 2020).

Skutki pandemii są trudne do oszacowania, jednak wpływ na branżę turystyczną jest niezaprzeczalny (Kowalska, Niezgoda, 2020). Pandemia wpłynęła także na zachowania konsumentów, którzy z obawy o swoje zdrowie zmieniali decyzje dotyczące wyjazdów wakacyjnych. Z uwagi na zagrożenia, władze rządowe wprowadziły ograniczenia wyjazdów, jak również działalność różnego rodzaju podmiotów gospodarczych. W rezultacie, potencjalni turyści rezygnowali w ogóle z uprawiania turystyki, albo zmieniali jej formę i miejsce wypoczynku. Należy zaznaczyć, że taka sytuacja wpłynęła nie tylko na branżę turystyczną, ale także na inne sektory gospodarki, a m.in. transport, gastronomię, handel, rekreację i kulturę.

Pandemia COVID-19 uznawana jest za światowy kryzys gospodarczy (Polyzos, Samitas, Spyrido, 2020).

Zawadka i inni (2021), w pracy dotyczącej planów turystycznych mieszkańców miast w dobie pandemii COVID-19 przedstawili trafne konkluzje:

- mieszkańcy miast zostali często uwięzieni w swoich mieszkaniach i domach, bez możliwości wyjścia do parku czy lasu, nie wspominając o wyjeździe poza granice Polski,
- potencjalni turyści w obawie o swoje zdrowie i życie, szczególnie w okresie wiosennym, pozostali w miejscu zamieszkania, rezygnując na długo ze swoich planów wyjazdowych,
- duża część turystów, która w poprzednich latach spędzała swoje wakacje poza granicami Polski, pozostała w kraju,
- respondenci deklarowali wybór na miejsce wypoczynku pobytu w hotelach i ośrodkach wypoczynkowych, ale także dużym zainteresowaniem cieszyły się wynajmowane na wyłączność apartamenty, domy, a także kempingi i noclegi „na dziko”,
- wizja podwyższonych cen produktów turystycznych.

Aktywność w czasie wolnym dla współczesnego człowieka stała się stylem i sposobem na życie oraz koniecznością funkcjonowania w przestrzeni życia codziennego. Jest też niezbędnym czynnikiem wpływającym na zdrowie człowieka. Aby w pełni można było z niej korzystać, warto zastanowić się by wybrać odpowiednie i bezpieczne miejsce – warunki do jej uprawiania. Dlatego podczas pandemii często dostrzec można było ludzi udających się w miejsca odosobnione, typu: lasy, parki, dzikie ścieżki w otoczeniu przyrodniczym lub kompleksy odpowiednio przygotowane z dodatkową infrastrukturą i zagospodarowaniem sportowo-rekreacyjnym lub turystycznym.

W omawianej pracy dokonano oceny możliwości wyboru aktywności w czasie wolnym mieszkańców Międzyrzecza Podlaskiego oraz osób odwiedzających to miasto. W ostatnich latach zauważa się dynamiczny rozwój ruchu turystycznego w tym mieście, a także stały rozwój infrastruktury i starania władz miasta, co jak się wydaje sprawia, że to miasto staje się bezkonkurencyjne w wielu aspektach w stosunku do innych miast w tym regionie.

To właśnie potencjał, zagospodarowanie oraz infrastruktura turystyczna i rekreacyjna w zasadniczym stopniu wpływa na atrakcyjność danego terenu lub regionu.

Panasiuk (2010) rozszerza definicję potencjału w ujęciu turystyki. Jego zdaniem potencjał turystyczny zawiera typowe elementy gospodarcze, ale także:

- podstawowe zasoby turystyczne (zagospodarowanie turystyczne, dostępność komunikacyjna, walory turystyczne przyrodnicze oraz kulturowe),
- zasoby podażowe (informacja, inwestycje, organizacja turystyki, lokalizacja, marketing),
- zasoby popytowe (poziom wydatków turystycznych, wielkość oraz struktura ruchu turystycznego).

Literatura przedmiotu wskazuje także, że potencjał turystyczny to „wszystkie elementy środowiska geograficznego oraz zachowania człowieka, które mogą być wykorzystane do uprawiania turystyki bądź do zajmowania się turystyką” (Kaczmarek i in., 2002). Te elementy to inaczej zasoby, które zostały nagromadzone w danym czasie i można je wykorzystać w procesie usług turystycznych. Stanowią podstawę kreowania produktu turystycznego danego obszaru (Meyer, 2010).

Pod pojęciem „zagospodarowanie turystyczne” mieści się również działalność mająca na celu przystosowanie środowiska geograficznego do potrzeb turystyki. W konsekwencji istotą zagospodarowania turystycznego jest podejmowanie działań, których celem jest przystosowanie środowiska geograficznego do zaistniałych potrzeb turystów (Siuki, Kowalczyk, 2012). Zagospodarowanie turystyczne posiada tzw. bazę materialną turystyki i związane z nią usługi. Wyróżnia się cztery podstawowe kategorie urządzeń oraz usług turystycznych:

- baza noclegowa, czyli potrzeba zapewnienia zakwaterowania,
- baza gastronomiczna, która służy zaspokojeniu potrzeb żywieniowych,
- baza transportowa lub komunikacyjna, która umożliwia turystom poruszanie się na danym obszarze lub dotarcie na miejsce do danej atrakcji,

- baza towarzysząca lub uzupełniająca, umożliwia zaspokajanie innych potrzeb w czasie wyjazdu (Kowalczyk, Derek, 2010).

Do czynników decydujących o walorach danego regionu zalicza się położenie geograficzne, cechy geologiczne oraz geomorfologiczne oraz status prawny. Natomiast o atrakcyjności danego terenu świadczy dostępność komunikacyjna, forma udostępnienia, zagospodarowanie turystyczno - rekreacyjne oraz działania promocyjne.

Infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną można nazwać zagospodarowaniem turystycznym. Infrastruktura ta, służy wyłącznie albo w znacznej mierze turystyce. Do infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej zalicza się:

- infrastrukturę noclegową,
- infrastrukturę gastronomiczną,
- infrastrukturę komunikacyjną,
- infrastrukturę towarzyszącą (Kowalczyk, Derek, 2010).

Infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną uzupełnia infrastruktura ogólna (para turystyczna), która powstaje z myślą o mieszkańcach danego terenu. Do infrastruktury tej zalicza się uzbrojenie terenu (sieć gazowa, wodna, elektryczna), urządzenia telekomunikacyjne, pocztowe, sieć handlu detalicznego, usługi fotograficzne, fryzjerskie, itp.

Potencjał, zagospodarowanie oraz infrastruktura turystyczna i rekreacyjna to pojęcia, które w znacznym stopniu przenikają się. Posiadają szereg cech wspólnych, dzięki którym wzajemnie się uzupełniają.

Międzyrzec Podlaski – położenie, ludność, dane statystyczne

Międzyrzec Podlaski leży we wschodniej części Polski, na terenie województwa lubelskiego, w powiecie bialskim. To także siedziba wiejskiej gminy Międzyrzec Podlaski (Skubisz, Żuk, 2015). Miasto położone jest 30 kilometrów na południowy zachód od Białej Podlaskiej, 100 kilometrów na północ od Lublina, 135 kilometrów na południowy wschód od Warszawy. Międzyrzec Podlaski to miasto położone nad rzeką Krzną, które obecnie zamieszkuje 16 753 mieszkańców.

Potencjał turystyczny i rekreacyjny miasta i najbliższej okolicy

Miasto Międzyrzec Podlaski położone jest pośród malowniczych terenów. Dlatego też cechują je bogate walory środowiska naturalnego. W okolicy miasta zbiega się rzeka Krzna Północna, Krzna Południowa, Piszczka oraz Kanał Wieprz - Krzna. Od zachodu rozciąga się Równina Łukowska, a od wschodu Zakłęśtość Łomaska. Natomiast od południa – Równina Radzyńska (Kalinowski, Szwed, 1993).

Cennym walorem środowiska naturalnego są Międzyrzeckie Jeziora. To zespół pięciu zbiorników wodnych, które znajdują się w południowo-wschodniej części miasta. Zbiorniki powstały poprzez eksploatację żwiru – najstarsze mają około 40 lat. Geneza ich powstania spowodowała, iż posiadają urozmaiconą linię brzegową z licznymi zatokami, wyspami oraz półwyspami. Głębokość tych akwenów jest różna. Głównym zbiornikiem jest zbiornik „Żwirownia”, którego zbocza mają łagodne nachylenie i pokryte są cienką warstwą organicznych osadów. Wokoło zbiorników występują krzewy, drzewa i bory sosnowe.

Międzyrzeckie Jeziora dzięki zagospodarowaniu sportowo-rekreacyjnemu i turystycznemu, umożliwiają uprawianie sportów wodnych tj.: żeglarstwa, pływania i windsurfingu oraz wędkowania i nurkowania. Obok głównego akwenu „Żwirowni” znajduje się stok narciarski, domki letniskowe, kort tenisowy, boiska do gry w siatkówkę i koszykówkę oraz inne urządzenia do ćwiczeń i rekreacji.

Na terenie miasta wybudowano także wiele ścieżek pieszo-rowerowych. Jedną z ważniejszych jest wybudowana w 2007 roku ścieżka komunikacyjna łącząca centrum miasta od Placu Jana Pawła II do terenów rekreacyjnych, w tym do Stacji Żeglarskiej i terenów sąsiadujących.

Ponadto, na terenie Międzyrzecza Podlaskiego znajduje się duży węzeł hydrograficzny – wspomnianych wcześniej rzek, w pobliżu którego wybudowano ścieżki rowerowe oraz doskonałe miejsce do slipowania kajaków. Turystyczne wykorzystanie kanału i rzek, uwarunkowane jest stanem wody w rzece Bug.

W 2008 roku dodatkowo wybudowano bulwar nadrzeczny, który ciągnie się wzdłuż rzeki Krzny. Obecnie obszar ten jest sukcesywnie wykorzystywany.

Na terenie miasta, dolina rzeki Krzny jest bardzo atrakcyjna, dlatego też występują tu dogodne warunki do rozwoju turystyki kajakowej. Miejsco- wi przedsiębiorcy organizują spływy kajakowe, a także wycieczki krajoznawcze. Zarówno wiosną i latem, jak i wczesną jesienią organizowane są spływy kajakowe Krzną z Międzyrzecza Podlaskiego do jej ujścia do Bugu w Neplach.

Zagospodarowanie terenów leśnych i parków miejskich

Okolice Międzyrzecza Podlaskiego porośnięte są lasem iglastym i liściastym. Na terenie miasta znajduje się także park, na terenie którego mieści się pałac Potockich oraz wyznaczone alejki do spacerowania, staw i niezwykła roślinność. W okresie wiosennym i letnim można spotkać tam wiewiórki,

bażanty, gęsi i inne zwierzęta. Niegdyś w budynkach dawnego pałacu mieściły się filie szkół wyższych oraz biblioteka. Dziś zabudowa przeznaczona jest na szkołę muzyczną oraz do potrzeb kulturalnych.

W 1981 roku na terenie miasta i okolic utworzono rezerwat przyrody „Liski”, który reprezentowany jest przez wiele zbiorowisk leśnych, np. bory sosnowe, grądy, łągi. Na terenie rezerwatu występują rośliny chronione, takie jak: orlik pospolity, widłak jałowcowaty, lilia złotogłów i wiele gatunków storczyków. Przez teren rezerwatu biegnie trzykilometrowa piesza ścieżka dydaktyczna, która oznakowana jest kolorem czerwonym. Ścieżka rozpoczyna się tablicą informacyjną, która jest umiejscowiona obok pomnikowego dębu. Trasa podzielona jest na sześć przystanków dydaktycznych.

Aktywną formą spędzania czasu wolnego są także spacery po malowniczym miasteczku i jego okolicy. Otaczające rozległe doliny i łąki w okresie kwitnienia bogate są w roślinność łąkową, w które wkomponowane są zespoły roślin typu zaroślowatego (Matuszkiewicz, 2005).

W rejonie miasta i na jego terenie występuje sieć szlaków turystycznych, m.in. „Dolina Krzny”, „Szlak południowy”. Trasy te podzielone są na kilka odcinków. Przy każdym z nich znajduje się miejsce do odpoczynku. Władze miasta zleciły wybudowanie kilkunastu altanek, które zostały rozstawione na szlakach turystycznych. Także co kilkanaście kilometrów znajdują się tablice informacyjne, z których turyści mogą pozyskać najważniejsze informacje odnośnie fauny i flory tego terenu.

Miasto jest przyjazne rodzinom – na jego terenie znajduje się wiele placów zabaw dla dzieci i młodzieży. Miłośnicy żeglarstwa i kajakarstwa mogą skorzystać z wypożyczalni tego sprzętu.

Od kilkunastu lat na terenie miasta obserwuje się systematyczny proces zagospodarowania pod względem turystycznym i wolnoczasowym. W mieście Międzyrzec Podlaski został zrealizowany projekt, którego celem było wybudowanie stoku narciarskiego, stoku saneczkowego, placu rekreacyjnego dla dzieci, ścieżki pieszko – rowerowej. Ponadto, napływ okolicznych turystów na tereny Międzyrzeckich Jezior miał wpływ na to, że wokoło obiektu powstały parkingi, zaplecza sanitarne i ośrodki wypoczynkowe. Projekt obejmował także zapewnienie rekreacji dzieciom. Specjalnie dla nich wybudowano plac zabaw.

Dostępność do aktywnych form czasu wolnego na terenie miasta Międzyrzec Podlaski jest duża. Dzięki sukcesywnemu rozwojowi tego terenu mieszkańcy miasta i okolic mogą korzystać z różnych atrakcji i form spędzania czasu.

Możliwość wykorzystania potencjału miasta do bezpiecznej aktywności w dobie zagrożenia COVID-19

W dobie zagrożenia COVID-19 zostały nałożone obostrzenia zgodnie, z którymi należało unikać przebywania w większej grupie. Niemniej jednak, osoby preferujące aktywność fizyczną powinny wybierać ruch na świeżym powietrzu. Dla bezpieczeństwa najlepiej jest ćwiczyć indywidualnie. Podjęcie tych czynności możliwe jest w okolicy międzyrzeckich akwenów wodnych. Jest to bardzo rozległy teren, na którym może przebywać znaczna liczba osób. Pięć zbiorników wodnych usytuowanych w bliskim sąsiedztwie umożliwia indywidualne pływanie, pływanie kajakiem, czy rowerem wodnym lub jachtem. Dodatkowo można realizować spacer, biegi lub jazdę rowerem, co wpływa pozytywnie na stan zdrowia w tym na poprawę funkcjonowania psychicznego w i po okresie pandemii.

Okresowo, na czas zimy, został także otwarty stok narciarski. Jednakże, w związku z panującą sytuacją przebywać mogła na nim jednocześnie ograniczona liczba osób.

Ciekawym i często odwiedzanym miejscem w Międzyrzeczu Podlaskim jest zespół parkowo-pałacowy. Tam znaczna część mieszkańców spędza niedzielne popołudnie. Bardzo często można spotkać spacerujących mieszkańców lub tych aktywnie spędzających czas wolny, np. na terenie parku wiele osób biega lub jeździ na rolkach albo uprawia nordic walking.

Niemniej jednak należy pamiętać, że w dobie COVID-19 możliwości wykorzystania potencjału miasta do bezpiecznej aktywności były ograniczane przez nałożone ogólnie obostrzenia, do których zobowiązani byli wszyscy. Pomimo trudnej sytuacji pandemicznej, na terenie Międzyrzeckich Jezior w okresie letnim dostrzec można było wiele osób.

Materiał i metoda

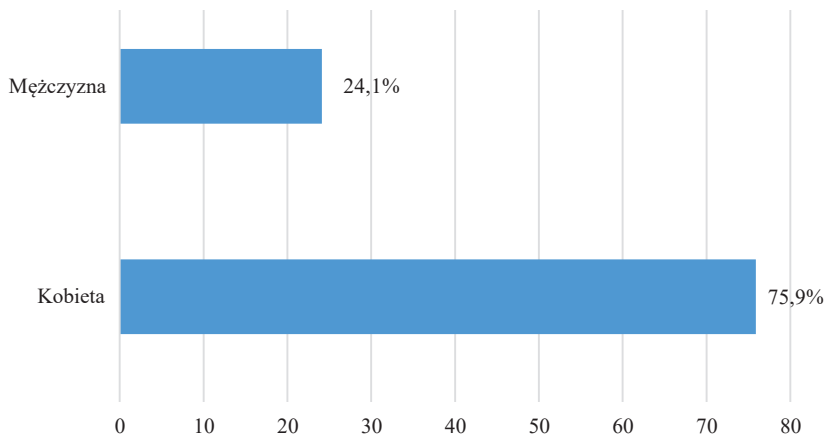
Celem badań była ocena aktywności w czasie wolnym mieszkańców miasta Międzyrzec Podlaski w dobie zagrożenia COVID-19 z uwzględnieniem ich potrzeb oraz zasad bezpieczeństwa i nałożonych przez władze państwowe i służby sanitarne obostrzeń.

W badaniu wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, w ramach której posłużono się techniką badania ankietowego z wykorzystaniem autorskiego narzędzia, jakim był interaktywny kwestionariusz ankiety.

Badanie przeprowadzono na terenie Międzyrzecza Podlaskiego. Wzięło w nim udział 302 respondentów w różnym wieku i różnej płci. Osoby te wyraziły zgodę i chęć na wypełnienie anonimowego kwestionariusza ankiety

dotyczącej wykorzystania potencjału turystycznego i rekreacyjnego miasta Międzyrzec Podlaski w dobie zagrożenia COVID-19.

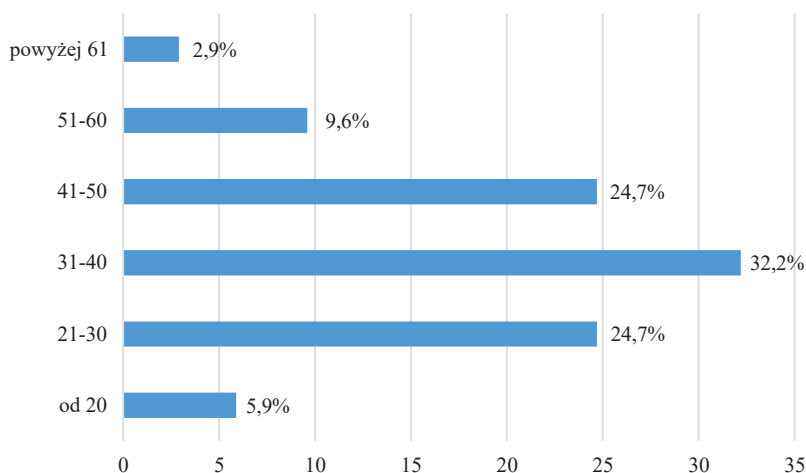
W badaniu zdecydowanie przeważały kobiety, które stanowiły 75,9%. Grupa mężczyzn stanowiła 24,1% (ryc. 1).

Rycina 1. Płeć respondentów

Źródło: opracowanie własne.

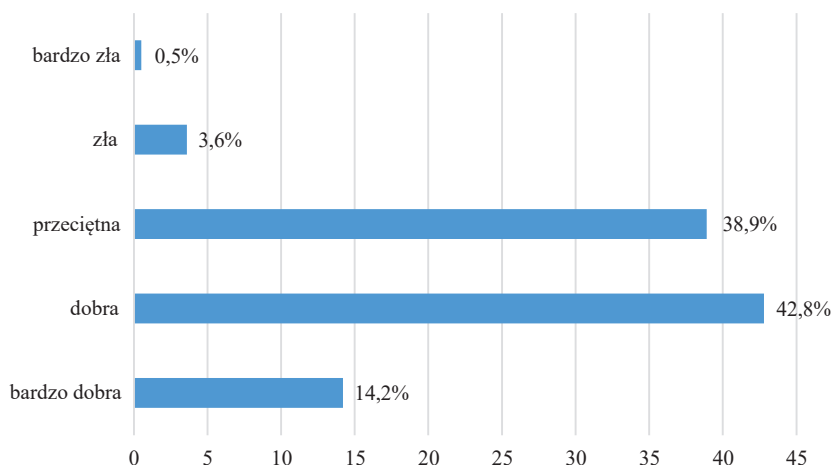
Wśród respondentów największą grupę stanowiły osoby w wieku 31-40 lat (32,2%), następnie w przedziałach wieku 21-30 lat oraz 41-50 lat (w obu przedziałach 24,7% respondentów) (ryc. 2). Nieco mniej badanych było w przedziale 51-60 lat (9,6%) oraz do 20 lat (5,9%). Najmniejszą grupą byli respondenci w wieku powyżej 61 lat (2,9%).

Rycina 2. Wiek respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Prawie połowa (42,8%) respondentów określiła swoją sytuację materialną jako dobrą, nieco mniej (38,9%) postrzegając, że ich sytuacja była przeciętna, natomiast 14,2% badanych, że bardzo dobra. Jedynie 3,6% osób wskazało na złą sytuację materialną zaś 0,5% na bardzo złą (ryc. 3).

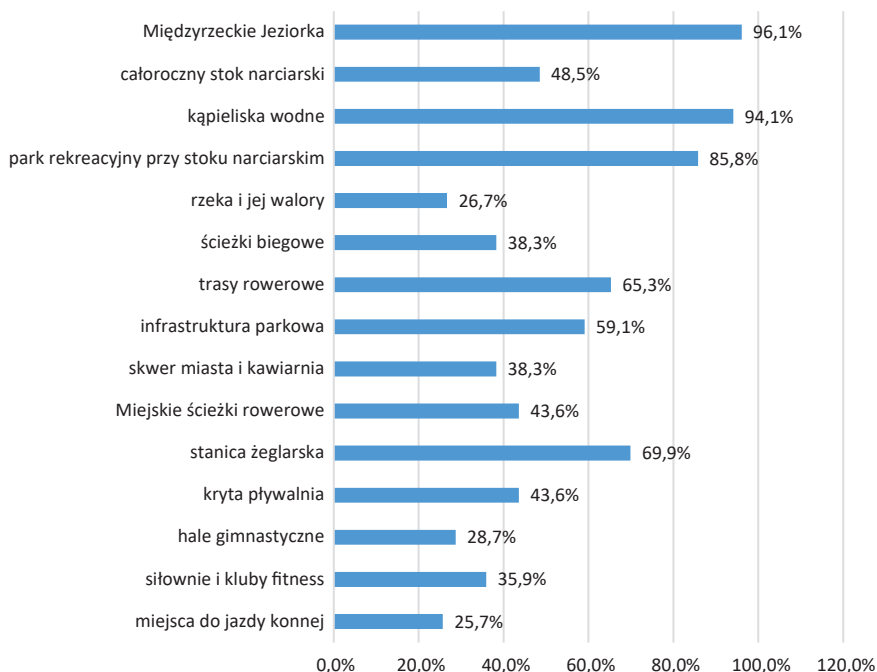
Rycina 3. Sytuacja materialna respondentów w ich ocenie

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki

Poniżej przedstawiono analizę wyników badań dotyczącą oceny atrakcyjności turystycznej badanego obszaru w opinii respondentów oraz podejmowaną przez nich aktywność w czasie wolnym w okresie określanym jako zagrożenie COVID-19.

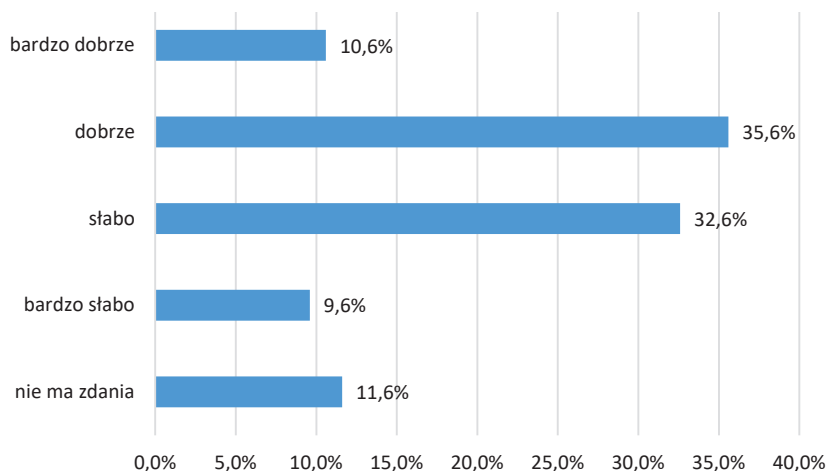
Największym zainteresowaniem oraz atrakcją w czasie wolnym (ryc. 4) cieszyły się Międzyrzeckie Jeziorka (96,1%) i kąpieliska wodne (94,1%). Duże zainteresowanie wzbudził także park rekreacyjny przy stoku narciarskim (85,8%) i stacja żeglarska (69,9%). Wielu respondentów (65,3%) zainteresowanych było trasami rowerowymi oraz infrastrukturą parkową (59,1%). Całorocznym stokiem narciarskim interesowało się 48,5% respondentów, a krytą pływalnią 43,6%. Dla części badanych atrakcją w czasie wolnym były miejskie ścieżki spacerowe (43,6%) oraz ścieżki biegowe oraz skwer miasta i znajdujące się w pobliżu kawiarnie (38,3%). Aktywnością w siłowniach i klubach fitness zainteresowanych było 35,9% respondentów. Najmniejszym zainteresowaniem respondentów w czasie wolnym (25,7%) cieszyło się miejsce do jazdy konnej, a także rzeka i jej walory (26,7%).

Rycina 4. Największe atrakcje i zainteresowanie aktywnością w czasie wolnym na terenie Międzyrzecz Podlaskiego w ocenie respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Z badań wynika, że jedynie 35,6% respondentów uważało, że władze miasta dobrze wykorzystują środki na rozwój terenów do rekreacji i turystyki oraz na działania promocyjne miasta. Innego zdania jest aż 32,6%, którzy wykazali niezadowolenie z obecnej sytuacji oceniając słabo działania władz miasta. Do tej oceny można dołączyć 9,6% osób, które oceniają te działania bardzo słabo. Jedynie 10,6% oceniło działania władz w mieście na bardzo dobrym poziomie (ryc. 5).

Rycina 5. Ocena działań władz miasta w wykorzystaniu środków na rozwój turystyki i rekreacji oraz działań związanych z promocją miasta

Źródło: opracowanie własne.

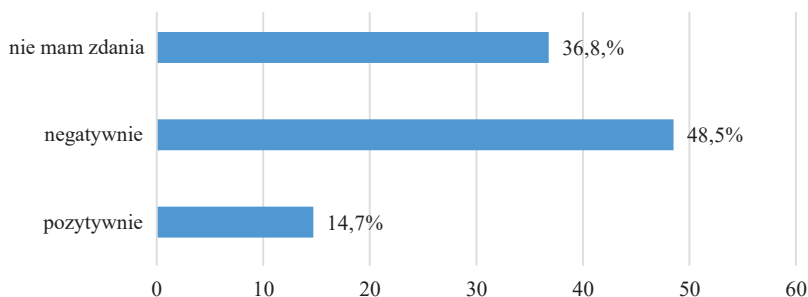
Najczęściej wybieraną formą aktywności (ryc. 6) według 96,7% osób przebywających w Międzyrzeczu Podlaskim była turystyka wypoczynkowa (wędkarstwo lub plażowanie) oraz turystyka rowerowa (85,1%) i turystyka piesza (84,5%). Najmniejszym zainteresowaniem cieszyła się turystyka religijna (15,2%), turystyka poznawcza (23,1%) oraz zwiedzanie atrakcji kulturowych (24,1%)

Rycina 6. Podejmowane formy aktywności w czasie wolnym na terenie miasta

Źródło: opracowanie własne.

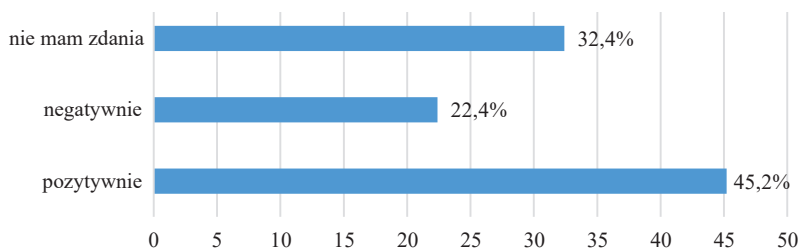
Prawie połowa badanych osób (48,5%) negatywnie oceniła możliwość uczestniczenia w aktywnych formach wykorzystania czasu wolnego na terenie Międzyrzecza Podlaskiego w czasie pandemii COVID-19. Aż 36,8% respondentów w tej kwestii nie miało zdania. Tylko 14,7% badanych pozytywnie oceniało możliwości uczestniczenia w czasie pandemii w aktywnych formach czasu wolnego (ryc. 7).

Rycina 7. Ocena uczestnictwa w aktywnych formach spędzania czasu wolnego w okresie pandemii COVID-19

Źródło: opracowanie własne.

Poziom bezpieczeństwa podczas podejmowania aktywności w czasie pandemii oceniono pozytywnie przez 45,2% respondentów. Negatywne odczucia towarzyszyły 22,4% osób. Trudności w ocenie tego stanu, posiadało 32,4% respondentów (ryc. 8).

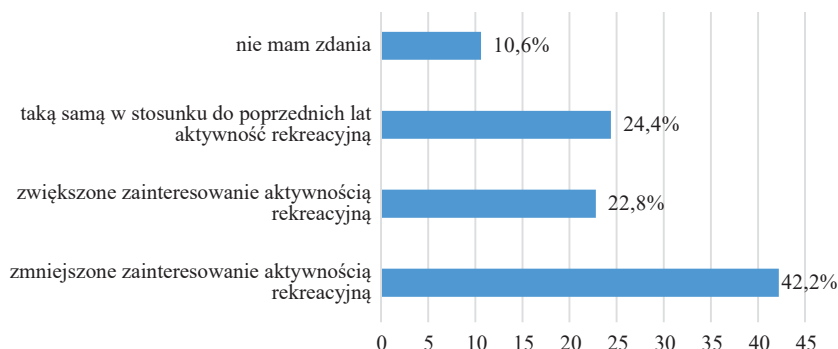

Rycina 8. Poziom własnego bezpieczeństwa podczas realizacji czasu wolnego w miejscach dostępnych na terenie miasta w czasie pandemii COVID-19 w opinii badanych

Źródło: opracowanie własne.

Podczas pandemii COVID-19, w okresie wakacyjno-urlopowym 42,2% respondentów zauważyło zmniejszone zainteresowanie aktywnościami rekreacyjną. Według opinii 22,8% badanych osób, nastąpiło zwiększone zainteresowanie, natomiast 24,4% ankietowanych nie stwierdziło zmian w poziomie

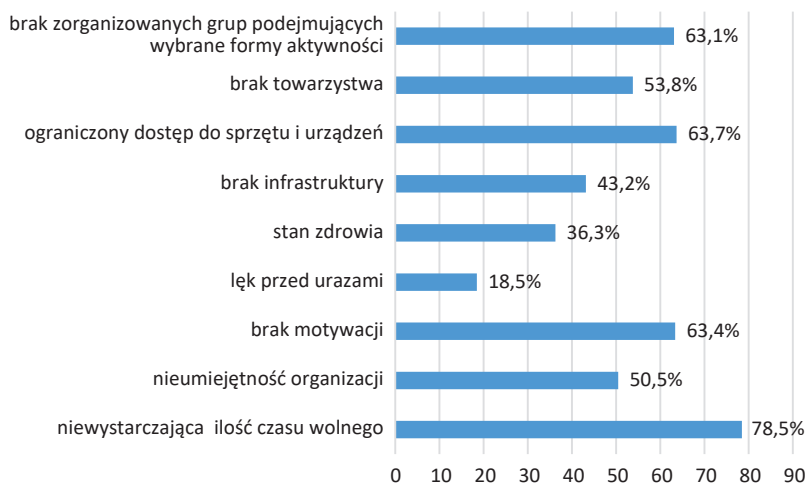
zainteresowania aktywnością rekreacyjną w stosunku do lat poprzednich (ryc. 9).

Rycina 9. Zainteresowanie aktywnością rekreacyjną w okresie wakacyjno – urlopowym podczas pandemii COVID-19 na terenie miasta

Źródło: opracowanie własne.

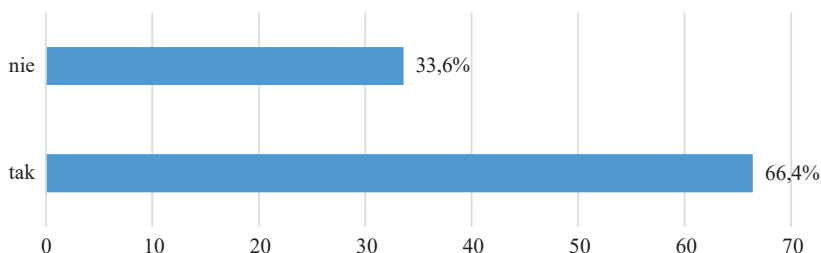
Według większości respondentów (78,5%) najczęstszymi przyczynami ograniczającymi formy spędzania czasu wolnego była niewystarczająca ilość tego czasu (ryc. 10). Osoby wskazywały również ograniczony dostęp do sprzętu i urządzeń (63,7%), brak motywacji (63,4%), czy brak zorganizowanych grup podejmujących wybrane formy aktywności (63,1%). Przyczyną wskazywaną najrzadziej był lęk przed urazami (18,5%) oraz stan zdrowia (36,3%).

Rycina 10. Wskazywane przyczyny ograniczające realizację aktywności w czasie wolnym

Źródło: opracowanie własne.

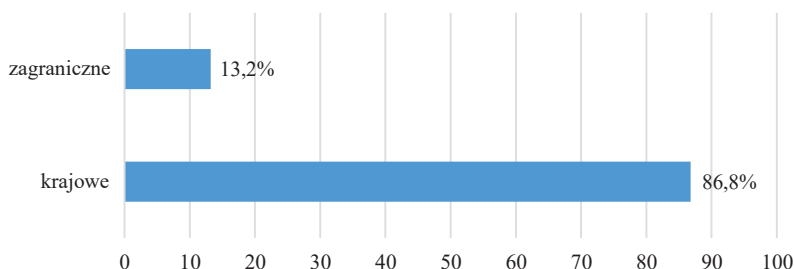
Analiza wyników badań wskazuje, że duży procent (66,4%) badanych w 2020 roku wyjechało przynajmniej na jeden nocleg poza swoje miejsce zamieszkania, a 33,6% respondentów takiego wyjazdu turystycznego nie odbyło (ryc. 11).

Rycina 11. Podejmowanie wyjazdów turystycznych w okresie pandemii COVID-19

Źródło: opracowanie własne.

Większość badanych osób (86,8%) swoje wyjazdy turystyczne w 2020 roku odbywało na terenie kraju, a jedynie 13,2% respondentów wyjechało za granicę (ryc. 12).

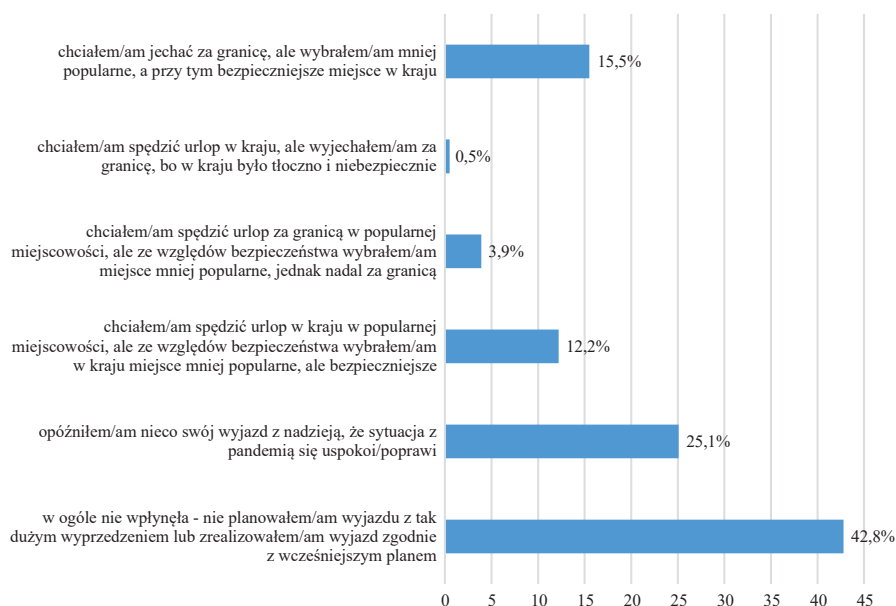

Rycina 12. Rodzaj wyjazdów turystycznych odbytych w 2020 roku

Źródło: opracowanie własne.

Pandemia COVID-19 miała również wpływ na zmianę realizacji planów turystycznych w 2020 roku. Blisko połowa (42,8%) respondentów przyznała, że sytuacja panująca w tym czasie w ogóle nie wpłynęła na planowanie turystyczne i osoby te zrealizowały wyjazd zgodnie z wcześniejszym zamierzeniem. Część osób (25,1%) opóźniła nieco swój wyjazd z nadzieją, że sytuacja z pandemią się uspokoi, bądź poprawi. Nieco mniej (16,9%) respondentów chciało jechać za granicę, ale wybrało mniej popularne, a przy tym bezpieczniejsze miejsce pozostając w kraju. Jednocześnie 12,2% osób planowało spędzić urlop w kraju w popularnej miejscowości, ale ze względów bezpieczeństwa wybrało w kraju miejsce mniej popularne, ale bezpieczniejsze.

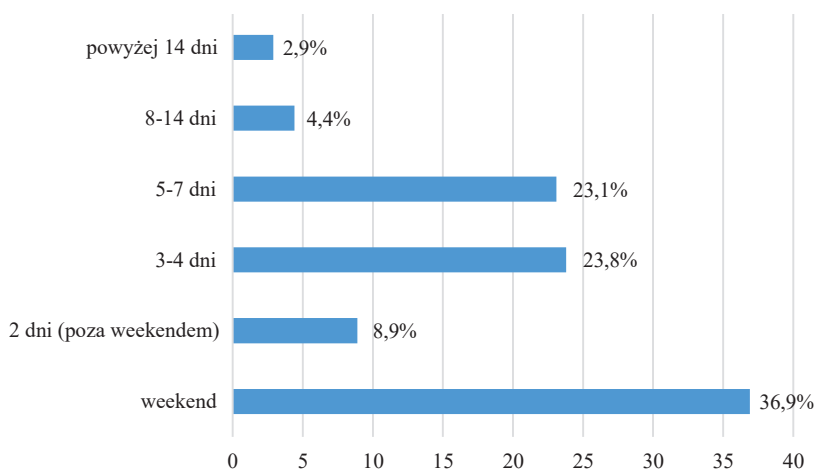
Zaledwie 3,9% badanych osób chciało spędzić urlop za granicą w popularnej miejscowości, ale ze względów bezpieczeństwa wybrało miejsce mniej popularne, jednak nadal za granicą. Jedynie 0,5% badanych osób chciało spędzić urlop w kraju, ale wyjechali za granicę, ponieważ w kraju według nich, było tłoczno i niebezpiecznie (ryc. 13).

Rycina 13. Wpływ pandemii Covid-19 na zmianę realizacji planów turystycznych respondentów w 2020 roku

Źródło: opracowanie własne.

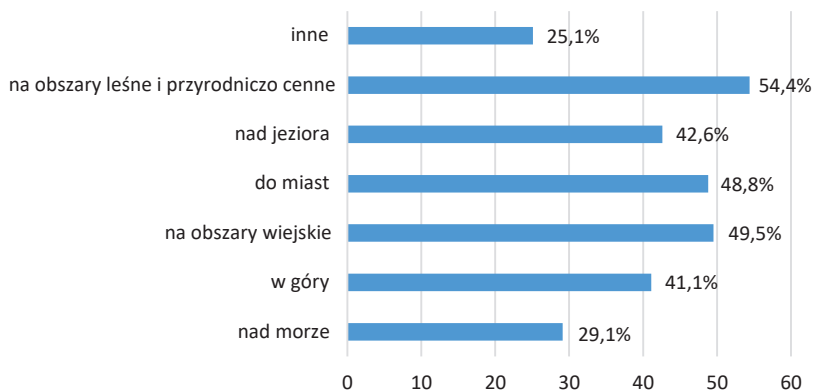
W 2020 roku dominowały weekendowe wyjazdy turystyczne (36,9%). Aż 23,8% respondentów odbyło krótkie 3-4 dniowe wyjazdy. Dłuższy pobyt 5-7 dni zadeklarowało 23,1%, a 8,9% badanych osób wyjechało na 2 dni (poza weekendem). Tylko 5,6% respondentów zdecydowało się na dłuższy 8-14 dni wyjazd turystyczny. Pozostałe 3,1% osób przebywało na wyjeździe powyżej 14 dni (ryc. 14).

Rycina 14. Długość wyjazdów turystycznych respondentów w 2020 roku

Źródło: opracowanie własne.

Badani wyjeżdżali zarówno na obszary leśne i przyrodniczo cenne (54,4%), jak i na obszary wiejskie (49,53%) (ryc. 15). Część osób wyjechała do miast (48,8%). Najmniej badanych przebywało nad morzem (29,1%) oraz w innych miejscach (25,1%).

Rycina 15. Wybranie przez respondentów miejsca wyjazdów w celach turystycznych w 2020 roku

Źródło: opracowanie własne.

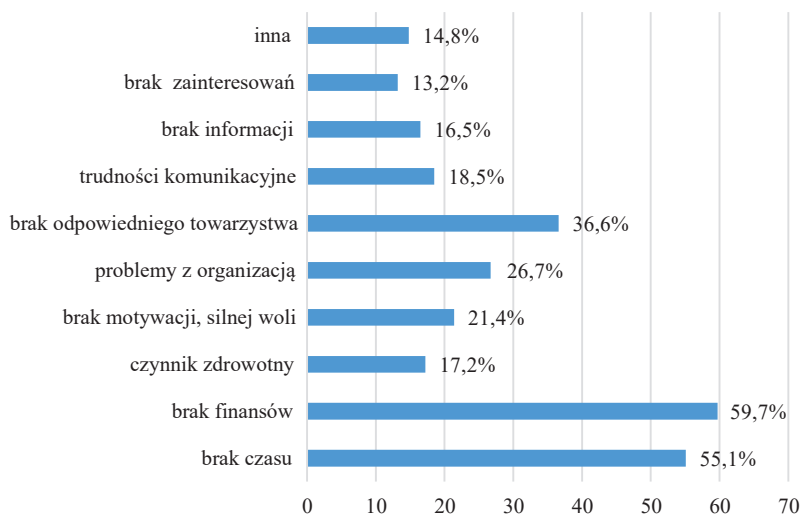
Według respondentów (ryc. 16) poczucie bezpieczeństwa poprawiała dezynfekcja sprzętów i pomieszczeń, oraz powszechnie dostępny płyn do dezynfekcji rąk (odpowiednio: 77,9% i 74,2%). Mniejsze znaczenie w tej kwestii dla badanych miało ograniczenie maksymalnej liczby turystów (64,7%) i bezwzględny wymóg noszenia maseczek (48,5%).

Rycina 16. Znaczenie działań wprowadzanych w celu poprawy bezpieczeństwa

Źródło: opracowanie własne.

Głównym powodem ograniczającym respondentom możliwość wyjazdów były finanse (59,7%) oraz brak czasu (55,1%). Brak zainteresowań u respondentów nie stanowił barier do realizacji wyjazdów zarówno zagranicznych jak i krajowych gdyż tylko 13,2% badanych uznało to za czynnik ograniczający ich (ryc. 17).

Rycina 17. Czynniki/bariery ograniczające możliwość wyjazdów zagranicznych lub krajowych

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie i wnioski

Przedstawione badania miały na celu przeprowadzenie oceny preferencji aktywności w czasie wolnym mieszkańców miasta Międzyrzec Podlaski w dobie zagrożenia COVID-19.

Z przeprowadzonych badań wynika iż:

1. Największą atrakcją turystyczną Międzyrzecza Podlaskiego i okolic stanowią zagospodarowane tereny Międzyrzeckich Jezior, park rekreacyjny usytuowany przy stoku narciarskim oraz stacja żeglarska. Często wymieniane były także istniejące trasy rowerowe oraz infrastruktura parkowa. Najmniejszym zainteresowaniem respondentów w czasie wolnym cieszyły się miejsce do jazdy konnej, a także rzeka i jej walory.
2. Najczęstszymi przyczynami ograniczającymi podejmowanie aktywnych form spędzania czasu wolnego była niewystarczająca ilość posiadanego czasu. Osoby wskazywały również ograniczony dostęp do sprzętu i urządzeń, brak motywacji, brak zorganizowanych grup podejmujących wybrane formy aktywności.
3. W opinii respondentów władze miasta słabo wykorzystują środki na rozwój Międzyrzecza Podlaskiego i jego promocję.
4. Prawie połowa respondentów negatywnie oceniła swoje możliwości uczestniczenia w czasie pandemii w aktywnych formach czasu wolnego na terenie miasta i okolic. Jedynie co piąty badany odczuwał niski poziom bezpieczeństwa podczas aktywności w czasie pandemii. Większość uznała że przyjęte obostrzenia i procedury zapewniają bezpieczeństwo w znacznym stopniu. Czas pandemii w okresie wakacyjno – urlopowym zmniejszył również zdaniem respondentów zainteresowanie podejmowaniem aktywnością rekreacyjną.
5. Pandemia wpłynęła na aktywność turystyczną respondentów. Większość badanych osób swoje wyjazdy turystyczne w 2020 roku odbyło w kraju. Najczęściej były to wyjazdy ukierunkowane na obszary leśne i przyrodniczo cenne, jak i na obszary wiejskie. Czas wyjazdów zapewne związany z obawą o bezpieczeństwo, był w stosunku do czasu przed pandemią, zdecydowanie krótszy.

W Międzyrzeczu Podlaskim od wielu lat zauważa się rozwój i pojawiające się inwestycje związane z zagospodarowaniem do realizacji czasu wolnego w tym infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną. Budowanych i rozbudowywanych jest wiele obiektów, które zapraszają turystów i miłośników przyrody oraz osoby aktywnie spędzające czas wolny na tych terenach o każdej porze roku. Ułatwiony dostęp do infrastruktury wpływa na

podejmowanie aktywnych form wykorzystania czasu wolnego na terenie miasta. W dobie zagrożenia COVID-19 zostały nałożone obostrzenia zgodnie, z którymi należało unikać przebywania w większym gronie. Niemniej jednak osoby preferujące aktywność fizyczną wybierały ruch na świeżym powietrzu. Podjęcie tych czynności możliwe było w okolicy Międzyrzeczkich Jezior, zespołu parkowo-pałacowych i terenach leśnych, na których mogła przebywać jednocześnie znaczna liczba osób.

Literatura:

1. Lemanowicz, M., Krzyżanowska, K. (2021). *Turystyka i rekreacja jako źródło wartości dla klienta*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
2. Kaczmarek, J., Stasiak, A., Włodarczyk, B. (2002). *Produkt turystyczny, albo jak organizować poznawanie świata*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
3. Kalinowski, S., Szwed, J. (1993). *Międzyrzec Podlaski i okolice*. Lublin: Wojewódzki Ośrodek Informacji Turystycznej.
4. Kowalczyk, A., Derek, M. (2010). *Zagospodarowanie turystyczne*. Warszawa: PWN.
5. Kowalska, K., Niezgoda, A. (2020). COVID-19 as tourist activity inhibitor – example of holiday plans of Poles. *Studia Periegetica*, 4(20), s. 9-24.
6. Matuszkiewicz, W. (2005). *Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski*. Warszawa: PWN.
7. Meyer, B. (2010). Aktywność samorządu lokalnego jako element potencjału turystycznego na przykładzie wybranych gmin województwa zachodniopomorskiego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 52, s. 23-32.
8. Panasiuk, A. (2010). Rola informacji turystycznej w kształtowaniu potencjału turystycznego na przykładzie gmin województwa zachodniopomorskiego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne Problemy Usług*, 53, s. 227-238.
9. Polyzos, S., Samitas, A., Spyridou, A. E. (2020). Tourism demand and the COVID-19 pandemic: an LSTM approach. *Tourism Recreation Research*, 46(2), s. 175-187. <https://doi.org/10.1080/02508281.2020.1777053>
10. Siuki, H.S., Kowalczyk, A. (2012). Criteria of Selection by Potential Tourists of Destinations of Geotourism Value (Based on the Example of the Region of Khorasan, Iran). *Problems of Tourism and Recreation*, s. 41-57.

11. Skubisz, E., Żuk, E. (2015). *Plan gospodarki niskoemisyjnej dla Gminy Międzyrzec Podlaski*. Załącznik do uchwały nr XIV/119/16 Rady Gminy Międzyrzec Podlaski 2015.
12. Widomski, M. (2020). *Turystyka krajowa a pandemia*. Poszerzamy Horyzonty, Tom XXI, Cz. I. s.771-779. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
13. Zawadka, J., Jęczmyk, A., Uglis, J., Wojcieszak-Zbierska, M. (2021). *Plany turystyczne mieszkańców miast w dobie pandemii COVID-19*. W: M. Makowska-Iskierka, J. Wojciechowska (red.), *Warsztaty z Geografii Turyzmu, T.11*. (s. 13-34). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Łukasz Zbucki¹, Dominik Dąbrowski²

Akademia Bialska im. Jana Pawła II

ZNACZENIE TERENÓW REKREACYJNYCH PODCZAS PANDEMII SARS-COV-2

Streszczenie

Sytuacja epidemiologiczna i w konsekwencji wprowadzenie ograniczeń w podróżowaniu i prowadzeniu działalności gospodarczej, miały na celu ograniczenie rozpowszechniania się COVID-19. Występujące obawy o zakażenie wirusem, stały się w opinii wielu autorów, najważniejszym czynnikiem przy podejmowaniu decyzji o podróży na całym świecie, a także zmianom uległy także zachowania turystów w miejscu docelowym. Następstwem pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 było przejście z turystyki międzynarodowej na lokalną, ze szczególnym znaczeniem destrynacji lokalnych i regionalnych, często umożliwiających wyjazdy jednodniowe.

Panująca sytuacja przyczyniła się do ograniczenia się kontaktów bezpośrednich na rzecz łączności online. Izolacja ludności w połączeniu z obawą przed zakażeniem spowodowała przewlekły stres i lęk, czego wynikiem jest obciążenie zdrowia psychicznego, stwarzając czynniki ryzyka między innymi dla depresji. Przewlekły stres jest również modulatorem odporności, a więc bezpośrednio wpływa na prawdopodobieństwo samej infekcji. Pandemia oraz jej następstwa zdecydowały o zmianie stylu życia oraz wpłynęły na zmianę decyzji o podróżowaniu. Zmienił się również profil turysty jak i jego zachowanie.

Istotnym czynnikiem, który pomagał radzić sobie z zaistniałą sytuacją epidemiologiczną i jej wpływem na zdrowie psychiczne i fizyczne był kontakt z naturą. Szczególne znaczenie miało to dla osób poddanych ekstremalnej izolacji.

¹ ORCID: 0000-0001-8426-6479

² ORCID: 0000-0002-3284-9338

Prezentowana praca jest zbiorem niezwykle istotnych informacji dotyczących pandemii i jej wpływu na człowieka w aspekcie społecznym oraz na światowy rynek turystycznym. Autorzy wskazują znaczenie terenów rekreacyjnych będących alternatywą aktywności turystycznej w najbardziej rygorystycznym okresie pandemii a jednocześnie jako miejsce doskonałego powrotu i dbania o zdrowie w każdym aspekcie funkcjonowania.

Słowa kluczowe: tereny rekreacyjne, parki, turystyka, pandemia SARS-CoV-2

Abstract

The epidemiological situation, and the consequent introduction of travel and business restrictions, were aimed at limiting the spread of COVID-19. The fear of infection with the virus has, according to many authors, become the most important factor in decisions to travel worldwide, and tourist behaviour at the destination has also changed. The aftermath of the SARS-CoV-2 coronavirus pandemic was a shift from international to local tourism, with a particular emphasis on local and regional destinations, often allowing day trips.

The prevailing situation contributed to a reduction in face-to-face contacts in favour of online communications. The isolation of the population, combined with the fear of infection, has resulted in chronic stress and anxiety, resulting in a strain on mental health, creating risk factors for depression, among others. Chronic stress is also an immune modulator and therefore directly affects the likelihood of infection itself. The pandemic and its aftermath have determined lifestyle changes and influenced travel decisions. The profile of the tourist as well as his/her behaviour has also changed.

An important factor that helped cope with the epidemiological situation and its impact on mental and physical health was contact with nature. This was particularly important for those subjected to extreme isolation.

The work presented here is a collection of highly relevant information on the pandemic and its impact on humans socially and on the global tourism market. The authors point out the importance of recreational areas as an alternative to tourist activities during the most rigorous period of the pandemic and, at the same time, as a place of excellent return and health care in every aspect of functioning.

Keywords: recreational areas, parks, tourism, SARS-CoV-2 pandemic

W obliczu światowej pandemii

Globalna sytuacja epidemiologiczna, a wraz z nią szereg wprowadzonych ograniczeń w podróżowaniu i prowadzeniu działalności gospodarczej, miały na celu ograniczenie rozpowszechniania się COVID-19. W 2020 roku

obawy o zakażenie wirusem były najważniejszym czynnikiem przy podejmowaniu decyzji o podróży na całym świecie (Huang i in., 2021). Zmianie uległo również zachowanie turystów w miejscu docelowym (Shin i in., 2022).

Pokłosiem pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 było przejście z turystyki międzynarodowej na lokalną, ze szczególnym znaczeniem destynacji lokalnych i regionalnych (Niezgoda i in., 2021; Wut i in. 2021), często umożliwiających wyjazdy jednodniowe (Derks i in., 2020; Geng i in., 2020; Ugolini i in., 2021). Pandemia to również czas rozwoju i zmian nowych technologii (Zeng i in. 2020; Seyitoğlu, Ivanov, 2021). Na znaczeniu zyskał Internet, który stał się podstawowym narzędziem pozwalającym dostosowanie się do bieżących realiów (Rywczyńska, 2022).

Rok 2020 to apogeum zastoju na rynku usług turystycznych. Wcześniejsze kryzysy, które nawiedziły branżę nie miały takiej skali czasowej, przestrzennej czy liczby osób i podmiotów nią dotkniętych. Skutkami pandemii jest również szereg zmian społecznych i behawioralnych. Powszechna stała się praca zdalna, nauka w domu czy konieczność zatrzymania najmłodszych dzieci w domu. Panująca sytuacja przyczyniła się do ograniczenia się kontaktów bezpośrednich na rzecz łączności online. Izolacja ludności w połączeniu z obawą przed zakażeniem spowodowała przewlekły stres i lęk, czego wynikiem jest obciążenie zdrowia psychicznego, stwarzając czynniki ryzyka między innymi dla depresji. Przewlekły stres jest również modulatorem odporności, a więc bezpośrednio wpływa na prawdopodobieństwo infekcji (Burtscher i in., 2020). Pandemia oraz jej następstwa zdecydowały o zmianie stylu życia oraz wpłynęły na zmianę decyzji o podróżowaniu (Ivanova i in., 2021). Zmienił się również profil turysty (Arbulú i in., 2021) jak i jego zachowanie (Sánchez-Perez i in., 2021).

W poszukiwaniu harmonii i głębokiego oddechu

Czynnikiem, który pomagał radzić sobie z zaistniałą sytuacją epidemiologiczną i jej wpływem na zdrowie psychiczne i fizyczne był kontakt z naturą (Pouso i in., 2021, Larson i in., 2022). Szczególne znaczenie miało to dla osób poddanych ekstremalnej izolacji.

Tereny rekreacyjne na świeżym powietrzu, odegrały duże znaczenie w uzyskaniu psychicznego wytchnienia i aktywności fizycznej. Na początku pandemii obecność na ich terenie wiązała się również ze stresem i obawami o zakażenie koronawirusem. Jednym z kluczowych elementów zmniejszania ryzyka zakażenia było zachowanie dystansu społecznego (Schneider i in., 2021), którego zalecana odległość wahała się od 1-2 m na świecie

(<https://www.medonet.pl/koronawirus/to-musisz-wiedziec,epidemia-koronawirusa--dystans-spoeczny-powinien-byc-jeszcze-wiekszy--badaczka-przekonuje--ze-dwa-metry-to-zbyt-malo,artykul,06939267.html>). W Polsce zalecano odległość wynoszącą 1,5 m. Badania przeprowadzone przez P. Caley i in. (2008) nad zachowaniem dystansu społecznego podczas grypy hiszpanki wykazały, że na obszarach, gdzie wprowadzono rygorystyczne obostrzenia, wskaźnik śmiertelności i zachorowań był niższy o 30 do 50% w porównaniu z miejscami, gdzie restrykcje były łagodniejsze. Doświadczenia z poprzednich pandemii spowodowały, że poziom wprowadzanych restrykcji stał się przedmiotem intensywnej debaty międzynarodowej (Geng i in., 2020).

Jednak w dużym stopniu dystans społeczny był uzależniony od warunków lokalnych np. szerokości szlaku czy liczby osób na nim (Bias i in., 2021), potwierdziły to też obserwacje przeprowadzone w USA (Miller i in. 2021). Jednak w większości przypadków nie był on zachowany adekwatnie z zaleceniami (Wynveen i in., 2021), a wraz z kolejnymi etapami pandemii zalecany dystans malał (Hoeben i in., 2021). Wraz z wybuchem pandemii zmianie uległa nie tylko liczba osób odwiedzających tereny rekreacyjne (Dekers i in., 2020; Wynveen i in., 2021) ale również wzorce odwiedzających. W badaniach przeprowadzonych na obszarach leśnych wokół Bonn przez J. Dekers i współpracowników (2020), wykazano zmiany natężenia osób odwiedzających. Rozkład w ciągu dnia był równomierny, z niewielkimi szczytami przed i po godzinach pracy, do kulminacji późnym popołudniem i mniej wyraźnym podziałem na weekendy i dni powszednie. W czasie pandemii lasy odwiedzały również nowe grupy odbiorców, to jest ludzie młodzi, rodziny z dziećmi. Pandemia wraz z szeregiem zmian jakie wywołała, pozwala spojrzeć na obszary leśne jako infrastrukturę krytyczną, która pomaga w walce z wirusem (Dekers i in., 2020). Pandemia uwypukliła również kluczowe znaczenie miejskich terenów zielonych jako istotnego elementu jakości życia w zrównoważonych miastach (Kleinschroth, Kowarik, 2020).

Pomimo udokumentowanych pozytywnych korzyści płynących z obszarów rekreacyjnych na świeżym powietrzu, w wielu miejscach na świecie z obawy o transmisję wirusa SARS-CoV-2 zdecydowano się na ich zamknięcie (Volenc i in., 2021; Lewtak, Nitsch-Osuch, 2021). W Polsce w okresie od 3 do 19 kwietnia 2020 roku w obowiązywał całkowity zakaz wejścia do lasów, parków czy na plaże. Wprowadzone obostrzenie w szczególności dotyczyło lasów, ze względu na ich dostępność i powierzchnię blisko 30% kraju. Lasy w Polsce są istotnym elementem uniemożliwiającym ważny dla społeczeństwa odpoczynek na łonie natury (Kikulski, 2021). Następnie

ograniczenia zostały zrewidowane gdyż badania dowodziły, że ryzyko transmisji wirusa jest znacznie mniejsze na zewnątrz niż w pomieszczeniach (Rowe i in., 2021; Bulfone i in., 2020). Czynniki te zadecydowały, że obszary rekreacyjne na świeżym powietrzu zostały dopuszczone do użytku (Volenec i in., 2021; Lewtak, Nitsch-Osuch, 2021). Przeprowadzone badania na grupie respondentów wykazały, że pomimo wprowadzonych ograniczeń związanych z transmisją wirusa, Polacy chętnie przebywali w lesie. Ponad 75% z badanych była w lesie podczas akcji „zostań w domu”. Las w okresie pandemii stał się jednym z ulubionych miejsc, który pozwalał na unikanie zbiorowisk i zapewniał warunki do odpoczynku (Baranowska i in., 2021). Badania przeprowadzone przez zespół pod kierunkiem S. Wajchman-Świtalskiej wskazują, że w Polsce, podobnie jak w innych krajach osoby, które miały większy kontakt z lasami podczas pandemii, radziły sobie lepiej ze stresem (Wajchman-Świtalska i in., 2022).

Na świecie aktywność na świeżym powietrzu uzależniona była od ograniczeń pandemicznych. Od liberalnych zaleceń w Szwecji, do trwających prawie trzy lata ograniczeń w przemieszczaniu się w Chinach, gdzie dopiero 12.12.2022 zlikwidowano obowiązek pobierania odpowiedniego kodu z aplikacji, bez którego praktycznie nie można było wyjść z domu (Bogusz, 2023). Poziom wprowadzonych ograniczeń powodował często spadki aktywności na świeżym powietrzu (Ugolini i in., 2020), najczęściej w pierwszej fazie pandemii. Jednak z każdym dniem prowadzone badania naukowe pozwalały na zdobycie nowych informacji o wirusie, co powodowało, że restrykcje były łagodzone.

Zdrowienie w bliskości z naturą

Ludzie odwiedzali coraz częściej i na dłużej tereny zielone oraz odkrywali te, które wcześniej nie były im znane (Astell-Burt, Feng, 2021). Wiadomo, że kontakt z przyrodą może przynieść pozytywne korzyści dla zdrowia fizycznego i psychicznego (Robinson i in. 2020, Robinson i in. 2021), co potwierdziło się w szczególności podczas lockdownu. W Helsinkach mieszkańcy miasta częściej niż przed pandemią odwiedzali pobliskie lasy miejskie, do tego stopnia, że stwarzało to zagrożenie ekologiczne i często odbierano to jako nadmierną eksploatację (Korpilo i in., 2020).

Wprowadzone ograniczenia pandemiczne spowodowały także wymierne korzyści przyrodnicze. Ograniczenia mobilności ludności, a z nim powiązany spadek ruchu samochodów czy samolotów, a do tego spadek konsumpcji, to tylko niektóre skutki lockdownu. Przełożyło się to na zmniejszenie presji człowieka na naturalne ekosystemy, odbudowanie bioróżnorodności,

odzyskanie przez zwierzęta spornych siedlisk (Corlett i in., 2020), czy poprawę jakości powietrza (Kerimray i in., 2020; Mahato i in., 2020). Zmianom uległ również poziom hałasu. W obszarach chronionych USA, gdzie przebiegają drogi ekspresowe, hałas wzrósł. Jest to związane z faktem, iż ponieważ na drogach panował mniejszy ruch, co pozwalało kierowcom osiągać większe prędkości z większą liczbą decybeli. Natomiast na obszarach peryferyjnych zanotowano spadki poziomu hałasu (Terry i in., 2021). Zmiany proekologiczne szczególnie były widoczne w pierwszej fazie pandemii, kiedy obowiązywał twardy lockdown (Tansil i in., 2022).

Spadek ruchu turystycznego na terenie obszarów chronionych niesie ze sobą również negatywne konsekwencje. Z jednej strony budżety instytucji zajmujących się ochroną przyrody nie są zasilane środkami finansowymi pochodzącymi od turystów, co przekłada się na ograniczoną liczbę patroli służb ochrony przyrody. Z drugiej strony powoduje to nasilenie kłusownictwa (Buckley, 2020)

Badania przeprowadzone przez A.T.H. Ma i jego współautorów (2021) podkreślają znaczenie dostępu obszarów chronionych lub innych przestrzeni opartych na przyrodzie w procesie przystosowania się do wybuchu chorób zarówno w perspektywie długo- jak i krótkoterminowej. Obszary te pomogły złagodzić stres i niepokój wywołany pandemią SARS-CoV-2. Podobne wyniki uzyskali L.M. Marafa i F. Tunga (2004) podczas epidemii SARS. Epidemia SARS z 2003 roku dała jako pierwsza impuls do zmian w branży turystycznej. Na znaczeniu zyskały już wtedy miejsca oparte o przyrodę często funkcjonujące w myśl zasad rozwoju zrównoważonego (Wang, Wang, 2020). Na popularności zyskały od zielonej branży hotelarskiej (Cai i in. 2021) po obszary naturalne (Sun i in., 2020).

Powrót do natury i prostych form aktywności

Rekreacja na świeżym powietrzu jako sposób radzenia sobie z trudami pandemii nasiliła się również w Szwecji – obszarze liberalnej polityki antycovidowej. Szwecja to przykład kraju nordyckiego, w którym „friluftsliv” (dosł. „życie na świeżym powietrzu”) jest wpisany w kulturę regionu (Hansen i in., 2022). Podobne wyniki badań uzyskali E. Jurmalis i in. (2022), gdzie wykazano, że wzrosła częstotliwość odwiedzin lasów podczas pandemii SARS-CoV-2. Jako obszary zapewniające usługi ekosystemowe, lasy są szczególnie ważnymi terenami zielonymi do rekreacji. Najpopularniejszą formą aktywności fizycznej na terenach przyrodniczych są spacer.

Badania dotyczące wpływu pandemii SARS-CoV-2 na wizyty w lasach polskich przeprowadził zespół pod kierunkiem M. Ciesielskiego. Wyniki zostały oparte na długoterminowych obserwacjach uzyskanych za pomocą czujników piroelektrycznych na terenie trzech nadleśnictw. Wykazują one zmiany w użytkowaniu rekreacyjnym między rokiem 2019 a 2020. Uzależnione są one od etapu pandemii i wprowadzonych ograniczeń oraz położenia lasu. Wzrosty odwiedzających zanotowano w obszarze podmiejskim i odległych miejscowościach turystycznych, z największą frekwencją w miesiącach letnich 2020 r. (Ciesielski i in., 2022).

Zmiany, jakie wołała pandemia SARS-CoV-2, wpłynęły na większe zainteresowanie wypoczynkiem na wsi. Na popularności zyskały krótkie wyjazdy na wieś czy wizyty typu weekendowego w gospodarstwach agroturystycznych (Wojcieszak-Zbierska i in. 2020).

Zainteresowanie agroturystyką wzrosło w trakcie pandemii, ponieważ stwarza to możliwości podróżowania z zachowaniem dystansu społecznego, a to z kolei pomagało ustrzec się przez zakażeniem. Ludzie zmienili również kierunki podróży z masowych destynacji turystycznych na obszary wiejskie (Wojciechowska-Solis i in., 2022). Zaistniała sytuacja epidemiologiczna stymulowała rozwój mikroturystyki. Podejmowane podróże były krótsze, często weekendowe, organizowane indywidualnie, o zasięgu lokalnym lub regionalnym. Uwarunkowania te sprawiły, że wzrosła częstotliwość podróży (Wojciechowska-Solis i in., 2022). Pandemia zmieniła również nawyki turystów, którzy rzadziej podróżowali w grupach. Ważnym elementem stały się zasady bezpieczeństwa. Turyści byli ostrożniejsi w wydatkach, a realizowania przez nich turystyka była bardziej odpowiedzialna (Chebli, Said, 2020).

Zaistniała globalna sytuacja epidemiologiczna i szereg ograniczeń typu: kwarantanna, obostrzenia, zawieszone międzynarodowe połączenia lotnicze, wpłynęła na zmianę preferencji turystycznych Polaków. Dokonali oni rezygnacji z wyjazdów zagranicznych na rzecz wyjazdów krajowych. Zmiany również dotyczyły środka transportu i zakwaterowania. Polacy unikali komunikacji publicznej i dużych hoteli.

Zaistniała sytuacja epidemiologiczna w roku 2020 spowodowała, że zmieniły się nawet trendy zapytań o tematyce turystycznej w wyszukiwarce Google. Największą popularnością wśród użytkowników w czerwcu 2020 r. cieszyły się hasła dotyczące miejsc położonych blisko natury, parków narodowych i gór. Spadek zanotowały popularne w poprzednich latach atrakcje miejskie. Poszukiwano również destynacji lokalnych w obrębie województwa zamieszkania, często mniej popularnych, z dala od głównych szlaków turystycznych (<https://trends.google.pl/>).

Pandemia koronowirusa SARS-CoV-2 wraz z jej skutkami dotknęła również obszary ochrony przyrody na całym świecie. Najczęściej wprowadzono ograniczenia na obszarze parków były uwarunkowane od decyzji narodowych, lokalnych czy administracyjnych (Perry i in., 2021; Miller-Rushing i in., 2021).

Wprowadzone blokady mobilności spowodowały, że zaangażowanie społeczne przesunęło się z osobistych doświadczeń do zaangażowania wirtualnego, które było realizowane za pośrednictwem mediów społecznościowych i innych interakcji online. Zmiany te stanowią wyzwania dla osiągnięcia celów naukowych i społecznych oraz sprawnego zarządzania. Nowa rzeczywistość stała się również wyzwaniem dla pracowników parków. Ich działania oparte najczęściej na kontakcie z przyrodą i osobami odwiedzającymi parki zostały przeniesione w dużej części do świata wirtualnego, czego przejawem są działania realizowane przez badane parki narodowe. Stwarzają również możliwości opracowania elastycznych programów monitorowania i społecznych interakcji prowadzonych często online (Miller-Rushing i in., 2021).

Wzrost ruchu turystycznego na terenie obszarów naturalnych w roku 2020 przyniosło liczne pośrednie skutki. Badania przeprowadzone przez Saladié i in. (2021) prezentują wpływ zakończenia blokady związanej z koronawirusem w lipcu i sierpniu 2020 roku na obszarze Katalonii. Konsekwencją zniesionej blokady był wzrost liczby turystów wraz ze wzrostem akcji ratowniczych podjętych przez katalońską straż pożarną o 39,7% w porównaniu z tym samym okresem w czterech poprzednich latach. Zaistniałe zmiany są istotne dla kierowników służb ratunkowych, zarządców chronionych obszarów przyrodniczych i władz publicznych w celu zabezpieczenia turystów przed sytuacjami kryzysowymi.

Powrót do turystyki w Polsce

Rok 2020 to czas wyzwań dla polskiej turystyki krajowej i międzynarodowej. Pandemia SARS-CoV-2 i związane z nią zagrożenia i obawy oraz wprowadzone ograniczenia zmieniły oblicze polskiej turystyki. Po dobrze zapowiadającym się początku roku (styczeń-luty), od marca 2020 w Polsce wprowadzane były stopniowo obostrzenia mające na celu powstrzymanie rozpowszechniania się wirusa. W kwietniu osiągnęły one swoje maksimum – Polska była w tak zwanym twardym lockdownie. Po tym okresie obostrzenia były stopniowo łagodzone. W czasie wakacji obowiązywały limity liczby osób, nakaz zachowania dystansu społecznego oraz obowiązek noszenia maseczek w pomieszczeniach zamkniętych. W obiektach użyteczności

publicznej rozmieszczone były środki do dezynfekcji i były przestrzegane zasady bezpieczeństwa, mające na celu ograniczenie emisji wirusa. Wraz z nadejściem jesieni wrosła liczba zachorowań na COVID-19 na wcześniej niespotykaną skalę, osiągając swoje maksimum w listopadzie 2020 roku kiedy to zaareztowano ponad 605 tys. zachorowań. Kolejne fale zachorowań miały miejsce na wiosnę 2021 roku, kiedy to w marcu zanotowano ponad 613 tys. nowych przypadków i na jesieni w listopadzie (514 tys.) i grudniu (568 tys.) (<https://epidemia-koronawirus.pl/>).

W warunki pandemiczne (w szczególności lata 2020-2021), były wyjątkowe. Panująca pandemia spowodowała załamanie międzynarodowego ruchu turystycznego, a rynek wewnętrzny został poddany rygorystycznym restrykcjom, w szczególności wiosną i jesienią, kiedy występowały szczyty zachorowań. W 2020 roku dodatkowo media nieustannie donosiły o zagrożeniach związanych z wirusem SARS-CoV-2. Prowadzone kampanie informacyjne i działania antycovidowe nie stwarzały przyjaznych warunków do podjęcia decyzji o podróżowaniu jak i dla samych wyjazdów. W celu pobudzenia polskiej branży turystycznej w 2020 roku wprowadzono Polski Bon Turystyczny. Niestety pomimo dużego zainteresowania uczestnictwem w programie przez podmioty turystyczne, wykorzystanie środków finansowych w ramach programu w 2020 roku było niewielkie i wyniosło ok. 6% ogólnej puli. Koniec projektu początkowo zaplanowano na 31.03.2022 roku. Ograniczone możliwości wykorzystania bonu w 2020 roku wynikały ze startu programu w sierpniu oraz jesiennych ograniczeń w branży hotelowej. Kwestie te i tempo wydatkowania środków spowodowały, że program wydłużono o rok.

W 2020 dobry sezon odnotowały jedynie obiekty i usługi turystyczne znajdujące się bliżej przyrody – na przykład hotele na Mazurach, dla których rekordowy był nawet wrzesień. W dużych miastach hotele notowały spadki przychodów o 60-70% (Debata..., 2020). Sezon wakacyjny 2020 w porównaniu do 2019 w obiektach hotelowych wypadł słabo. Pomimo dość dobrej sytuacji w hotelach położonych poza miastami lub o profilu z dominującym sektorem wypoczynkowym (Węglowski, 2020).

Kolejne etapy pandemii spowodowały, że wirus stał się powszechny. Poziom obaw Polaków zmniejszał się, pomimo wzrostu liczby zachorowań i zgonów (Baran, 2021), a panika podsycana przez media wraz z wprowadzonymi ograniczeniami ustępowała. Coraz bardziej powszechna stawała się negacja (Kalinowski, Wyduba, 2020), nie tylko samego wirusa, ale również działań koncernów farmaceutycznych. Kwestionowane były szczepionki, a za „cudowny” lek na COVID-19 społeczeństwo uznano amantadynę, której

skuteczności nie potwierdziły Evidence Based Medicine (EBM) i badania kliniczne (Butkiewicz 2022).

Okoliczności, w jakich znalazły się najpopularniejsze polskie destynacje turystyczne, którymi są parki narodowe w roku 2020 były wyjątkowe. Na wiosnę, od marca do czerwca, nastąpił spadek ruchu turystycznego, ze swoim ekstremum w kwietniu. Wtedy to spadki w większości parków narodowych wyniosły ponad 90% (Zbucki, 2023). Był to czas, kiedy obowiązywał nawet rządowy zakaz wstępu do parków, lasów czy na plaże i bulwary. Niektórzy z dyrektorów parków narodowych rozszerzyli rządowe obostrzenia wydłużając ten okres (Zarządzenie Dyrektora TPN). Po wiosennych obostrzeniach w okresie wakacyjnym nastąpił skokowy wzrost liczby osób odwiedzających parki narodowe. Największe wzrosty w okresie wakacyjnym 2020, rok do roku, zanotowały mało popularne (o stosunkowo małej liczbie odwiedzających) parki narodowe (Domańska, 2021) np.: Babiogórski Park Narodowy (23,8%), Biebrzański Park Narodowy (17,1%), Gorczański Park Narodowy (66%), Park Narodowy Borów Tucholskich (24,6%). Sytuacja była odmienna w parkach narodowych, które uważane są za najpopularniejsze - Tatrzański Park Narodowy (-13,2%), Pieniński Park Narodowy (-15,9%), Park Narodowy Gór Stołowych (-16,9%). Maksimum ruch turystycznego w polskich parkach narodowych to okres wakacyjny z ekstremum przypadającym najczęściej w sierpniu (Zbucki, 2022a). Badania zmienności ruchu turystycznego przeprowadzono również na terenie Karkonoskiego Parku Narodowego w latach 2017-2020. Poza zmianami liczby turystów, dostarczyły one informacji o zmianie w profilu turystów, którzy w 2020 odwiedzali częściej szlaki mniej popularne, co zapewniało im większą izolację i dystans społeczny.

Realizowane wyjazdy miały częściej charakter weekendowy. Nastąpił również wzrost liczby turystów lokalnych i regionalnych. Potwierdzają to badania o wzroście w czasie pandemii znaczenia destynacji lokalnych (Niegoda i in., 2021; Wut i in. 2021). Turyści często wybierali również wyjazdy jednodniowe, a jeśli decydowali się na nocleg, preferowali lokalizacje w miejscach oddalonych od dużych skupisk ludności i centrów miast. Badacze w swoich badaniach zwrócili również uwagę na to, że ekstremalne wzrosty liczby turystów w sezonie wakacyjnym 2020 w najbardziej popularnych miejscach KPN, spowodowały nasilenie antropopresji na wrażliwe ekosystemy łąk wysokogórskich (Rogowski, Rusztecka, 2021). Struktura ruchu turystycznego na terenie polskich parków narodowych w 2020 roku uwarunkowana była panującymi obostrzeniami pomimo, że parki w opinii respondentów są miejscami z niskim prawdopodobieństwem infekcji (Rogowski, 2022).

Największą liczbę odwiedzających zanotowano latem, kiedy obostrzenia nie były rygorystyczne, a najmniejszą na wiosnę, podczas twardego lockdownu. Zmiany miały również charakter przestrzenny turyści wybierali te parki, szlaki, miejsca noclegowe czy destynacje, które zapewniały im izolację oraz bezpieczeństwo zdrowotne (Rogowski, Rusztecka, 2021; Rogowski 2022; Zbucki 2022a, 2022b).

Badania przeprowadzone przez Ł. Zbuckiego (2023) który analizował ruch turystyczny, w wybranych parkach narodowych dowadzą, że liczba turystów nie zmieniła się w radykalny sposób. Jednak zmianie uległo ich natężenie. W połowie badanych parków (BPN, BdPN, SPN), pomimo skróconego sezonu turystycznego, średnia roczna liczba turystów wzrosła. W jednym (RPN) zmiany wyniosły zaledwie -0,4%, co można uznać za poziom błędu statystycznego. Natomiast w WPN liczba użytkowników spadła o 2,1%, a w TPN o 2,3%.

W obliczu pandemii turyści mieli tendencję do izolowania się, unikania tłumów i zwracania się ku alternatywnym formom turystyki (Ulemma i in., 2021). Podczas wprowadzonych restrykcji byli wręcz do tego zmuszeni. Turyści coraz częściej zaczęli wybierać miejsca w kraju zamieszkania, unikając przekraczania granicy czy długich podróży (Dragomir i in., 2021).

Wyzwanie dla turystyki międzynarodowej

W tamtym okresie turystyka międzynarodowa była związana z odbyciem kwarantanny hotelowej (O'Connell, 2020) czy wykonaniem testów na obecność wirusa. To z jednej strony niosło obciążenie psychiczne, a z drugiej wiązało się również z poniesieniem dodatkowych wydatków. W związku z tym lokalne i regionalne destynacje, zwłaszcza położone w pobliżu dużych miast, odnotowały wzrost odwiedzin. Panująca sytuacja epidemiologiczna spowodowała, że turyści byli bardziej zainteresowani turystyką przyrodniczą z coraz popularniejszym modelem turystyki zrównoważonej, do której badane parki narodowe są w szczególny sposób predystynowane.

Czas pandemii to wielki kryzys turystyki masowej a może wręcz koniec neoliberalnych praktyk turystycznych (Niewiadomski, 2020). Pewne jest, że skutki ekonomiczne, społeczne i psychologiczne wpływające na system turystyczny zakłóciły działalność biznesową na wiele lat, a może zmieniły na zawsze.

Turystyka globalna również zmieniła swoją strukturę (Brouder, 2020; Hall i in., 2020). Zmiana wzorców podróżowania (np. spadek dostępności i obłożenia lotów długodystansowych, częstsze wykorzystanie osobistych środków transportu) i ponowne otwarcie turystyki po pandemii jest szansą

na rozwój turystyki zrównoważonej (Niewiadomski, 2020; Lama i Rai., 2021; Purcell i in., 2021), regionalnej, wiejskiej czy turystyki zdrowotnej (Wang i in., 2021). W związku z panującą sytuacją zwrócono uwagę, że zasady rozwoju zrównoważonego powinny być realizowane nie tylko w niszowych działach turystyki, ale powinny być normą dla całego sektora (UNWTO, 2020).

Odrodzenie turystyki po pandemii SARS-CoV-2 powinno nastąpić w myśl zasad rozwoju zrównoważonego, jednak wymaga to zaangażowania na szczeblu rządowym wszystkich krajów świata (Bhatt i in., 2022). W praktyce będzie to bardzo ciężkie do osiągnięcia. Ważnym elementem w procesie odbudowy turystyki i jej nowego modelu, w którym większe znaczenie będą miały zachowania proekologiczne, ma edukacja. Postrzeganie turystyki zrównoważonej na świecie jest mocno różnicowane np. w opinii Polaków jest to zachowanie równowagi między czynnikami ekologicznymi, społecznymi i ekonomicznymi. Badani z USA wyrazili opinię, że ten model turystyki w dobie pandemii SARS-CoV-2 należy utożsamiać z równym podziałem ruchu turystycznego (Roman i in., 2020).

Przedstawione tendencje światowe wraz z uzyskanymi wynikami badań, dowodzą, że zmiany jakie w turystyce zaszły w Polsce mają bardzo podobny charakter do zmian i tendencji globalnych. Odbudowa sektora turystyki międzynarodowej potrwa zapewne kilka lat, chociaż już w 2023 na świecie nastąpiło popandemiczne ożywienie ruchu lotniczego. Jednak oczekuje się, że turystyka krajowa będzie się szybciej rozwijać niż międzynarodowa (Jones, 2022). Wpływ na to mogą mieć również wzrosty cen biletów lotniczych jakie miały miejsce w 2023. Globalne uwarunkowania i tendencje światowe są zapewne szansą na rozwój turystyki dla mniej popularnych parków narodowych, ale i zagrożeniem dla już popularnych np. dla TPN. Szansą na zachowanie równowagi przyrodniczej w parkach jest rozwój nowoczesnych technologii przekazu informacji. Podczas pandemii nastąpiło wzmożenie aktywności poszczególnych parków, niestety nie we wszystkich na zadowalającym poziomie. Liderem aktywności jest najpopularniejszy polski park narodowy TPN, jednak i on nie dostrzega niektórych kanałów komunikacyjnych jak np. TikTok. Ciągłe w Internecie jest niedostateczna ilość obrazów w nowoczesnych technologiach np.: 3D, AR (to rozszerzona rzeczywistość – łącząca świat rzeczywisty z elementami wirtualnego), VR (świat wirtualny – generowany komputerowo) czy filmów 360°. Wykorzystanie nowinek technologicznych w wyjątkowy sposób potrafi przybliżyć specyfikę parku bez fizycznej obecności.

Podsumowanie i wnioski

Okres pandemii SARS-COV-2 był dla wielu etapem, w którym czas się zatrzymał wyrządzając szkody w każdej dziedzinie i jak się wydaje nawet na pokolenia. To czas wydawać by się mogło bezradności i niezrozumiałych decyzji oraz globalnego strachu i lęku. I niepewności jutra. W szybkim tempie następowało poszukiwanie alternatywy do zdalnej nauki, pracy, utrzymywania wsparcia w życiu społecznym i nieodzowna potrzeba aktywności fizycznej, która z biegiem czasu w ograniczeniu i izolacji, przybierała rozmaite wymiary.

Wyniki badań naukowych wskazywały potrzebę szybkiego powrotu do normalności, którą społeczeństwa realizowały w oparciu o naturalne środowiska choć ciągle z dala od innych tj. przydomowe ogrody, parki, lasy i inne miejsca. W końcowych okresach pandemii człowiekowi o normalnego funkcjonowania potrzebny był drugi człowiek i potrzeba bycia w grupie. W parkach skupiały się częściej grupy podejmujące rozmaite aktywności rekreacyjne.

Można śmiało powiedzieć, iż zaczęliśmy inaczej patrzeć na rzeczywistość, która nas otacza również w wymiarze społecznym ale i indywidualnym.

Pytanie które warto sobie zadać ile czasu upłynie do sytuacji z przed pandemii. I ile potrwa nadrabianie strat wywołanych tym niezwykłym okresem. Na ile potrzeba podróżowania powróci, a wraz z nią miną lęki i powszechny strach. Słowo bezpieczeństwo ma większe znaczenia i wartość. Dziś wydaje się że jesteśmy bogatsi w to jak dostosować się do podobnych sytuacji globalnego kryzysu, wykorzystując technologie informatyczne ale i podstawową wiedzę jak pomagać sobie i innym. To również działanie instytucji i przedsiębiorstwa turystyczne otwierające się z nową inicjatywą na potrzeby czasu.

Literatura:

1. Arbulú, I., Razumova, M., Rey-Maqueira, J., Sastre, F. (2021). Can domestic tourism relieve the COVID-19 tourist industry crisis? The case of Spain. *Journal of Destination Marketing & Management*, 20, 100568. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2021.100568>
2. Baran, M. (2021). *Rok w pandemii – jej wpływ na zachowania, postawy i dobrostan Polaków*. Pobrano z: <https://www.swps.pl/centrum-prasowe/informacje-prasowe/23160-rok-w-pandemii-jej-wplyw-na-zachowania-postawy-i-dobrostan-polakow>. (dostęp: 15.02.2023).

3. Baranowska, M., Koprowicz, A., Korzeniewicz, R. (2021). Społeczne znaczenie lasu – raport z badań pilotażowych prowadzonych w okresie pandemii. *Sylwan*, 165(2), s. 149-156. DOI: <https://doi.org/10.26202/sylvan>
4. Bhatt, P., Pickering, C.M. (2022). Spatial and Temporal Patterns of Visitation in the Annapurna Conservation Area, Nepal: Insights from Geolocated Social Media Images. *Mountain Research and Development*, 42(3), s. 16-24. DOI: <https://doi.org/10.3390/su141912151>
5. Bias, T., Daily, S., Abildso, C., Venrick, H., Shay, E., Moyers, S., Hege, A., Haas, V., Dyer, A., Broce, R., Christiana, R. (2021). Systematic observation of physical distancing behaviors of trawl users during the COVID-19 pandemic. *Journal of Healthy Eating and Active Living*, 1(3), s. 111-116. <https://doi.org/10.51250/jheal.v1i3.19>
6. Bogusz, M. (2023). *COVID atakuje Chiny. Jakie będą konsekwencje dla społeczeństwa i gospodarki?* Ośrodek Studiów Wschodnich. Pobrano z: <https://www.youtube.com/watch?v=bIrmkayCnOk>. (dostęp: 15.02.2023).
7. Brouder, P. (2020). Reset redux: Possible evolutionary pathways towards the transformation of tourism in a COVID-19 world. *Tourism Geographies*, 22(3), s. 484-490. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1760928>
8. Buckley, R. (2020). Conservation implications of COVID19: Effects via tourism and extractive industries, *Biological Conservation*, 247, 108640. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2020.108640>
9. Bulfone T.C., Malekinejad M., Rutherford G.W., Razani N. (2020). Outdoor transmission of SARS-CoV-2 and other respiratory viruses: a systematic review. *The Journal of Infectious Diseases*, 223(4), s. 550-561. <https://doi.org/10.1093/infdis/jiaa742>
10. Burtscher, J., Burtscher, M., Millet, G. (2020). (Indoor) isolation, stress, and physical inactivity: Vicious circles accelerated by COVID-19?. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 30(8), s. 1544-1545. <https://doi.org/10.1111/sms.13706>
11. Butkiewicz, K. (2022). *Amantadyna. Czy Viregyt-K można zastosować w przypadku COVID*. Pobrano z: <https://www.cefarm24.pl/czytelnia/zdrowie/amantadyna-czy-viregyt-k-mozna-zastosowac-do-covid/> (dostęp: 15.02.2023).
12. Cai, G., Hong, Y., Xu, L., Gao, W., Wang, K., Chi, X. (2021). An Evaluation of Green Ryokans through a Tourism Accommodation Survey

- and Customer-Satisfaction-Related CASBEE-IPA after COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, 13(1), 145. <https://doi.org/10.3390/su13010145>
13. Caley, P., Philp, D.J., McCracken, K. (2008). Quantifying social distancing arising from pandemic influenza. *J R Soc Interface*, 5(23), s. 631-639. <http://doi.org/10.1098/rsif.2007.1197>
14. Chebli, A., Said, F.B. (2020). The impact of COVID-19 on tourist consumption behaviour: A perspective. *Journal of Tourism Management Research*, 7(2), s. 196-207. <https://doi.org/10.18488/journal.31.2020.72.196.207>
15. Ciesielski, M., Tkaczyk, M., Hycza, T., Taczanowska, K. (2022). Was it really different? COVID-19-pandemic period in long-term recreation monitoring – A case study from Polish forests. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 41, 100495. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2022.100495>
16. Corlett, R.T., Primack, R.B., Devictor, B., Maas, B., Goswami, V.R., Bates A.E., Koh, L.P., Regan, T.J., Loyola, R., Pakeman, R.J., Cumming, G.S., Pigeon, A., Jhons, D., Roth, R. (2020). Impacts of the coronavirus pandemic on biodiversity conservation. *Biological Conservation*, 246, 108571. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2020.108571>
17. *Debata. Bon turystyczny inspiruje do podróżowania.* (2020). <https://turystyka.rp.pl/tendencje/art17877881-debata-bon-turystyczny-inspiruje-do-podrozowania> (dostęp: 30.06.2023).
18. Derks, J., Giessen, L., Winkel, G. (2020). COVID-19-induced visitor boom reveals the importance of forests as critical infrastructure. *Forest Policy and Economics*, 118, 102253. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2020.102253>
19. Dragomir, L., Dobrescu, A., Mazilu, M. (2021). Sustainable development of tourism in Tara Hațegului – rețezat in the COVID-19 pandemic crisis. *Proc. Rom. Acad., Series B*, 23(1), s. 147-152.
20. Geng, D. C., Innes, J., Wu, W., Wang, G. (2020). Impacts of COVID-19 pandemic on urban park visitation: A global analysis. *Journal of Forestry Research*, 32, s. 1-15. <https://doi.org/10.1007/s11676-020-01249-w>
21. Geng, D.C., Innes, J., Wu, W., Wang, G. (2021). Impacts of COVID-19 pandemic on urban park visitation: A global analysis. *Journal of Forestry Research*, 32, 1-15. <https://doi.org/10.1007/s11676-020-01249-w>
22. Hansen, A.S., Beery, T., Fredman, P., Wolf-Watz, D. (2022). Outdoor recreation in Sweden during and after the Covid-19 pandemic: management and policy implications. *Journal of Environmental Planning and Management*, 66(7), s. 1472-1493. <https://doi.org/10.1080/09640568.2022.2029736>

23. Hoeben, E.M, Bernasco, W., Liebst, L.S., van Baak C., Lindegaard M.R. (2021). Social distancing compliance: A video observational analysis. *PLoS ONE*, 16(3), e0248221. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0248221>
24. <https://epidemia-koronawirus.pl/> (data dostępu: 10.02.2023).
25. <https://trends.google.pl/> (data dostępu: 12.03.2023).
26. <https://www.medonet.pl/koronawirus/to-musisz-wiedziec,epidemia-koronawirusa--dystans-spoeczny-powinien-byc-jeszcze-wiekszy--badaczka-przekonuje--ze-dwa-metry-to-zbyt-malo,artykul,06939267.html> (data dostępu: 15.02.2023).
27. Huang, S.S., Shao, Y., Zeng, Y., Liu, X., Li, Z. (2021). Impacts of COVID-19 on Chinese nationals' tourism preferences. *Tourism Management Perspectives*, 40, 100895. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2021.100895>
28. Ivanova, M., Ivanov, I.K., Ivanov, S. (2021). Travel behaviour after the pandemic: The case of Bulgaria. *Anatolia*, 32(1), 1-11. <https://doi.org/10.1080/13032917.2020.1818267>
29. Kalinowski, S., Wyduba, W. (2020). *Moja sytuacja w okresie koronawirusa. Raport końcowy z badań*. Warszawa: Wyd. IRWiR PAN.
30. Kerimray, A., Baimatova, N., Ibragimova, O.P., Bukenov, B., Kenessov, B., Plotitsyn, P., Karaca, F. (2020). Assessing air quality changes in large cities during COVID-19 lockdowns: the impacts of traffic-free Urban conditions in Almaty, Kazakhstan. *Science of The Total Environment*, 930, 139179. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.139179>
31. Kikulski, J. (2021). Ocena znaczenia zakazu wstępu do lasu z powodu zagrożenia epidemią COVID-19 dla wypoczywających w lesie. *Sylvan*, 165(4), s. 336-344. <https://doi.org/10.26202/sylvan.2021029>
32. Kleinschroth, F., Kowarik, I. (2020). COVID-19 crisis demonstrates the urgent need for Urban greenspaces. *Environmental Justice in Ecological Research*, 18(6), s. 318-319. <https://doi.org/10.1002/fee.2230>
33. Korpilo, S., Kajosaari, A., Rinne, T., Hasanzadeh, K., Raymond, C.M., Kyttä, M. (2021). Coping With Crisis: Green Space Use in Helsinki Before and During the COVID-19 Pandemic. *Front. Sustain. Cities*, 3, 713977. <https://doi.org/10.3389/frsc.2021.713977>
34. Kruszewska, A., Labutina, Y., Nowakowska, B., Sulik, J., Wichniewicz, A., Wrzosek, A. (2021). *Ochrona środowiska 2021*. Warszawa: GUS.
35. Lama, R., Rai, A. (2021). *Challenges in developing sustainable tourism post COVID-19 pandemic*. In: V.G. Gowreesunkar, S.W. Maingi, H. Roy, R. Micera (red.), *Tourism destination management in a post-pandemic*

- context* (p. 233-244). Bingley: Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/978-1-80071-511-020211016>
36. Larson, L.R., Mullenbach, L.E., Browning, M.H.E.M., Rigolon, A., Thomsen, J., Metcalf, E.C., Reigner N.P., Sharaievska, I., McAnirlin, O., D'Antonio A., Cloutier, S., Helbich, M., Labib, S.M. (2022). Greenspace and park use associated with less emotional distress among college students in the United States during the COVID-19 pandemic. *Environmental Research*, 204(D), 112367. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2021.112367>
 37. Lewtak, K., Nitsch-Osuch, A. (2021). Jaki jest wpływ dystansu społecznego na przebieg epidemii COVID-19? *Polski Merkurusz Lekarski*, 49(289), s. 71-79.
 38. Ma, A.T.H., Lam, T.W.L., Cheun, L.T.O., Fok, L. (2021). Protected areas as a space for pandemic disease adaptation: a case of COVID-19 in Hong Kong. *Landscape and Urban Planning*, 207, 103994. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2020.103994>
 39. Mahato, S., Pal, S., Ghosh, K.G. (2020). Effect of lockdown amid COVID-19 pandemic on airquality of the megacity Delhi, India. *Science of The Total Environment*, 730, 139086. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.139086>
 40. Marafa, L.M., Tung, F. (2004). Changes in participation in leisure and outdoor recreation activities among Hongkong people during the SARS outbreak. *World Leisure Journal*, 46(2), 38-47. <https://doi.org/10.1080/04419057.2004.9674356>
 41. Miller, Z.D., Freimund, W., Dalenberg, D., Vega, M. (2021). Observing COVID-19 related behaviors in a high visitor use area of Arches National Park. *PLoS ONE*, 16(2), e0247315. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0247315>
 42. Miller-Rushing, A.J., Athearn, N., Blackford, T., Bringham, C., Cohen, L., Cole-Will, R., Edgar, T., Ellwood, E.R., Fisichelli, N., Pritz, C.F., Galliant, A.S., Gibson, A., Hubbard, A., McLane, S., Nydick, K., Primack, R.B., Sachs, S., Super P.E. (2021). COVID-19 pandemic impacts on conservation research, management, and public engagement in US national parks. *Biological Conservation*, 257, 109038. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2021.109038>
 43. Niewiadomski, P. (2020). COVID-19: from temporary de-globalisation to a re-discovery of tourism? *TourismGeographies*, 22(3), s. 651-656. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1757749>

44. Niezgoda, A., Markiewicz, E., Kowalska, K. (2021). *Internal substitution in the tourism market: Effects of the COVID-19 pandemic*. W: E. Mińska-Struzik, B. Jankowska, (red.), *Toward the „new normal” after COVID-19 – a post-transition economy perspective* (p.127-136). Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
45. O’Connell, R. (2020). *No freshair and £27,000 fines: Inside Australia’sstrict (but luxurious) 14-day hotel quarantine*. Pobrane z: <https://www.telegraph.co.uk/travel/destinations/oceania/australia/articles/australia-quarantine-hotel/>
46. Perry, E.E., Coleman, K.J., Iretskaia, T.A., Baer, J.M., Magnus, L.F., Pet-tengill, P.R. (2021). COVID-19 messaging in U.S. state parks: Extensions of the outdoor recreation strategies and practices Framework un-masked by the pandemic. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 36, 100449. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2021.100449>
47. Pouso, S., Borja, Á., Fleming, L.E., Gómez-Baggethun, E., White, M.P., Uyarra, M.C. (2021). Contact with blue-green spaces during the COVID-19 pandemic lock down beneficial for mental health. *The Science of the Total environment*, 756, 143984. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.143984>
48. Purcell, W.M., Burns, O., Voss, A. (2021). *COVID-19 and sustainable tourism*. W: W. Leal Filho (red.). *COVID-19: Paving the Way for a More Sustainable World. World Sustainability Series* (p.163-184) Switzerland: Springer Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-69284-1_9
49. Robinson, J.M., Brindley, P., Cameron, R., MacCarthy, D., Jorgensen, A. (2021). Nature’s Role in Supporting Health during the COVID-19 Pan-demic: A Geospatial and Socioecological Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(5), s. 2227. <https://doi.org/10.3390/ijerph18052227>
50. Robinson, J.M., Jorgensen, A., Cameron, R., Brindley, P. (2020). Let Na-ture Be Thy Medicine: A Socioecological Exploration of Green Prescrib-ing in the UK. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 17(10), s. 3460. <https://doi.org/10.3390/ijerph17103460>
51. Rogowski, M. (2022). Effects of COVID-19 on tourist’s behavior and number in mountains national park: The case ofthe Stołowe Mts. Na-tional Park, Poland. *Journal of Mountain Science*, 19(7), 2044-2059. <https://doi.org/10.1007/s11629-021-7205-5>

52. Rogowski, M., Rusztecka-Rodziewicz, M. (2021). Impact of the COVID-19 pandemic on tourist behavior and number in the Karkonosze National Park. *Opera Corcontica*, 58, s. 27-44.
53. Roman, M., Niedziółka, A., Krasnodębski, A. (2020). Respondents' Involvement in Tourist Activities at the Time of the COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, 12(22), s. 9610. <https://doi.org/10.3390/su12229610>
54. Rowe, B.R., Canosa, A., Drouffe, J.M., Mitchell, J.B.A. (2021). Simple quantitative assessment of the outdoor versus indoor air borne transmission of viruses and COVID-19. *Environmental Research*, 198, 111189. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2021.111189>
55. Rywczyńska, A. (red.) (2022). *Pandemia a zmiany w codziennym korzystaniu z Internetu*. Warszawa: NASK Państwowy Instytut Badawczy.
56. Saladié, Ò., Bustamante, E., Gutiérrez, A. (2021). Growth of Rescues in Natural Areas during the First Summer of COVID-19 Pandemic in Catalonia. *Land*, 10(5), 498. <https://doi.org/10.3390/land10050498>
57. Sánchez-Pérez, M., Terán-Yépez, E., Belén Marín-Carrillo, M., Gema María Marín-Carrillo, G.M., Illescas-Manzano, M.D. (2021). The impact of the COVID-19 health crisis on tourist evaluation and behavioural intentions in Spain: implications for market segmentation analysis. *Current Issues in Tourism*, 24(7), s. 919-933.
58. Schneider, I.E., Wolfson, J.A., Tarter, W.J., Wynveen, C.J., Budruk, M.S., Gibson, H.J., Hendricks, W.W., Shinew, K.J., Stein, T.V., VanderWoude, D. (2021). Predicting physical distancing on recreational trails during COVID-19. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 41, 100482. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2021.100482>
59. Seyitoğlu, F., Ivanov, S. (2021). Service robots as a tool for physical distancing in tourism. *Current Issues in Tourism*, 24, s. 1631-1634. <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1774518>
60. Shin, H., Nicolau, J.L., Kang, J., Sharma, A., Lee, H. (2022). Travel decision determinants during and after COVID-19: The role of tourist trust, Ravel constraints, and attitudinal factors. *Tourism Management*, 88, 104428. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104428>
61. Sun, Z., Thilakavathy, K., Kumar, S.S., He, G., Liu, S.V. (2020). Potential factors influencing repeated SARS outbreaks in China. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 17(5), 1633. <https://doi.org/10.3390/ijerph17051633>
62. Tansil, D., Plecak, C., Taczanowska, K., Jiricka-Pürerer, A. (2022). Experience Them, Love Them, Protect Them-Has the COVID-19 Pandemic Changed People's Perception of Urban and Suburban Green Spaces and

- Their Conservation Targets?. *Environmental Management*, 70, 1004-1022. <https://doi.org/10.1007/s00267-022-01721-9>
63. Terry, C., Rothendler, M., Zipf, L., Dietze, M.C., Primack, R.B. (2021). Effects of the COVID-19 pandemic on noise pollution in Tyree protected areas in metropolitan Boston (USA). *Biol Conserv*, 256, 109039. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2021.109039>
 64. Ugolini, F., L. Massetti, L., Pearlmutter, D., Sanesi, G. (2021). Usage of urban green space and related feelings of deprivation during the COVID-19 lockdown: Lessons learned from an Italian case study. *Land Use Policy*, 105, 105437. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105437>
 65. Ugolini, F., Massetti, L., Calaza-Martinez, P., Cariñanos, P., Dobbs, C., Ostoić, S.K., Marin, A.M., Pearlmutter, D., Saaroni, H., Šaulienė, I., Simoneti, M., Verlič, A., Vuletić, D., Sanesi, G. (2020). Effects of the COVID-19 pandemic on the use and perceptions of Urban greenspace: An international exploratory study. *Urban Forestry & Urban Greening*, 56, 126888. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2020.126888>
 66. UNWTO. (2020). „Sustainability as the New Normal” a Vision for the Future of Tourism. Madrid: UNWTO.
 67. Volenec, Z.M., Abraham, J.O., Becker, A.D., Dobson, A.P. (2021). Public parks and the pandemic: How park Osage Has been affected by COVID-19 policies. *PLoS One*, 16(5), e0251799. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0251799>
 68. Wajchman-Świtalska, S., Grabowska-Chenczke, O., Woźniak, M., Bałaj, B. (2022). Psychosocial Determinants of Recreational Activity within Urban Green Spaces during the COVID-19 Pandemic in Poland. *Forests*, 13(10), 1569. <https://doi.org/10.3390/f13101569>
 69. Wang, J., Wang, Z. (2020). Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats (SWOT) Analysis of China’s Prevention and Control Strategy for the COVID-19 Epidemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(7), 2235. <https://doi.org/10.3390/ijerph17072235>
 70. Wang, X., Lai, I.K.W., Zhou, Q., Pang, Y.H. (2021). Regional travel as an alternative form of tourism during the COVID-19 pandemic: impacts of a low-risk perception and perceived benefits. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18, 9422. <https://doi.org/10.3390/ijerph18179422>
 71. Węglowski, I. (2020). IGHP: wakacje 2020 w hotelach pod kreską. IGHP. Pobrane z: <https://www.ighp.pl/aktualnosci/szczegoly-aktualnosci-?NewsID=49976>. (data dostępu: 10.02.2023).

72. Wojciechowska-Solis, J., Śmiglak-Krajewska, M., Kalinowski, S. (2022). Atrakcyjność i preferowanie wybranych form turystyki na obszarach wiejskich Polski Wschodniej – w badaniu opinii i wyborów turystów. *Więś i Rolnictwo*, 2(195), s. 101-134. <https://doi.org/10.53098/wir022022/05>
73. Wojcieszak-Zbierska, M.M., Jęczmyk, A., Zawadka, J., Uglis, J. (2020). Agritourism in the Era of the Coronavirus (COVID-19): A Rapid Assessment from Poland. *Agriculture*, 10, 397. <https://doi.org/10.3390/agriculture10090397>
74. Wut, T-M., Xu, J., Wong, S. (2021). Crisis management research (1985-2020) in the hospitality and tourism industry: a review and research agenda. *Tour. Manag.*, 85, 104307. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104307>
75. Wynveen, C.J. Schneider, I., Budruk, M., Gibson, H.J., Hendricks, W.W., Shinew, K., Stein, T., VanderWoude, D., Tarter, W. (2021). Adherence to Physical Distancing Guidelines on Urban Recreational Trails During a Pandemic. *Journal of Park and Recreation Administration*, 39(3). <https://doi.org/10.18666/JPRA-2021-10938>
76. Zbucki, Ł. (2022a). Influence of SARS-CoV-2 coronavirus pandemic on the dynamics of tourism in selected national parks in Poland. *Ekonomia i Środowisko*, 4(83), s. 250-273. <https://doi.org/10.34659/eis.2022.83.4.479>
77. Zbucki, Ł. (2022b). Variability of mobile phone network logins in the Białowieża National Park during the 2019 and 2020 summer Holiday periods in the context of the COVID-19 pandemic. *Miscellanea Geographica*, 26(4), s. 169-177. <https://doi.org/10.2478/mgrsd-2022-0016>
78. Zbucki, Ł. (2023). *Wpływ pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 na ruch turystyczny w polskich parkach narodowych*. Biała Podlaska: Wydawnictwo Akademii Bialskiej im. Jana Pawła II.
79. Zeng, Z., Chen, P.J., Lew, A.A. (2020). From high-touch to high-tech: COVID-19 drives robotics adoption. *Tourism Geographies*, 22(3), s. 724-734. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1762118>

Ewelina Mróz, Barbara Bergier¹, Michał Bergier²

Akademia Bialska im. Jana Pawła II

AKTYWNOŚĆ TURYSTYCZNA STUDENTÓW PAŃSTWOWEJ SZKOŁY WYŻSZEJ W BIAŁEJ PODLASKIEJ PRZED I W CZASIE PANDEMII COVID-19

Streszczenie

Celem pracy była ocena aktywności turystycznej studentów Państwowej Szkoły Wyższej w Białej Podlaskiej (obecnie Akademii Bialskiej im. Jana Pawła II) przed i w czasie pandemii COVID-19. Badania przeprowadzono na przełomie maja i czerwca 2021 roku. W pracy posłużono się sondażem diagnostycznym, który umożliwiał zastosowanie techniki ankietowej. Do badań wykorzystano autorski kwestionariusz ankiety. Badani odpowiadali na pytania w formie elektronicznej. Rozesłano 100 kwestionariuszy. Na podstawie otrzymanych wyników przeprowadzono analizę, która wykazała, że aktywność turystyczna respondentów w trakcie pandemii była znacznie ograniczona, co spowodowane było głównie przez czasowe zamykanie miejsc wypoczynkowych oraz hoteli. W konsekwencji respondenci wykazywali znacznie większą satysfakcję z aktywności turystycznej przed pandemią, niż w jej trakcie. Badani podejmujący aktywność turystyczną podczas pandemii preferowali indywidualne wyjazdy, a ich decyzje podejmowane były w trosce o zdrowie i w oczekiwaniu na lepsze oferty turystyczne po okresie pandemii.

Słowa kluczowe: pandemia, COVID-19, studenci, aktywność turystyczna

¹ ORCID: 0000-0002-9268-4942

² ORCID: 0000-0003-3407-1504

Abstract

The aim of the study was to assess the tourist activity of students of the State Higher Education School in Biała Podlaska (now: John Paul II University in Biała Podlaska) before and during the COVID-19 pandemic. The study was conducted at the end of May and the beginning of June 2021. A diagnostic survey was used in the study, which allowed the use of a survey technique. A proprietary survey questionnaire was used for the study. Respondents answered the questions electronically. 100 questionnaires were distributed. On the basis of the results obtained, an analysis was carried out, which showed that the respondents' tourist activity during the pandemic was significantly reduced, which was mainly caused by the temporary closure of holiday destinations and hotels. Consequently, respondents showed significantly higher satisfaction with tourism activity before the pandemic than during it. Respondents undertaking tourism activities during the pandemic preferred individual trips, and their decisions were made out of concern for their health and in anticipation of better tourism offers after the pandemic period.

Keywords: pandemic, COVID-19, students, tourism activity

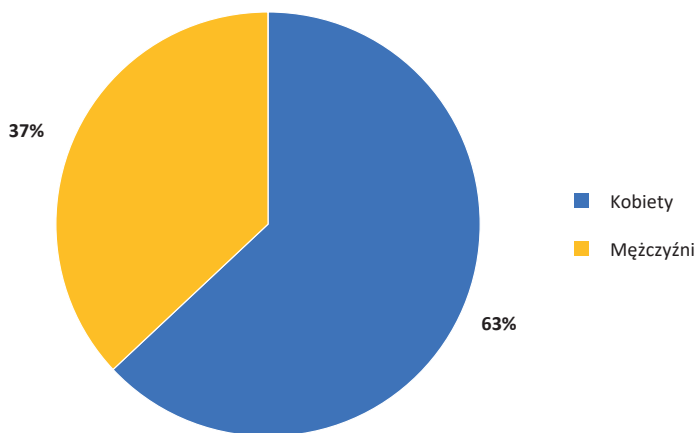
Wstęp

Pandemia COVID-19 była przyczyną wielu zmian, które dokonały się na całym świecie. W skali globalnej dotknęły one również branżę turystyczną (Elgharbawy i in., 2021; Yadav 2022). Kolejne badania obrazowały skalę kryzysu dotyczącego konkretnych państw, w tym Polski (Wojcieszak-Zbierska, 2020; Obłąkowska, 2022). Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi w Polsce w roku 2020 przez Główny Urząd Statystyczny, wprowadzone ograniczenia w przemieszczaniu się wywołały drastyczny spadek liczby osób wykorzystujących obiekty noclegowe oraz uzdrowiska (GUS, 2020). Autorzy badań zastanawiali się również nad tym jakie kroki należy poczynić aby odbudować postpandemiczną turystykę (Karyy i in., 2021).

Niniejsza praca przedstawia wyniki badań przeprowadzonych wśród studentów Państwowej Szkoły Wyższej w Białej Podlaskiej. Badania dotyczyły oceny aktywności turystycznej podejmowanej przez studentów przed pandemią oraz w jej trakcie. Jak wykazały wyniki, respondenci zrezygnowali lub przekształcili planowaną aktywność turystyczną w trakcie pandemii COVID-19 w wyniku obaw o swoje zdrowie i bezpieczeństwo.

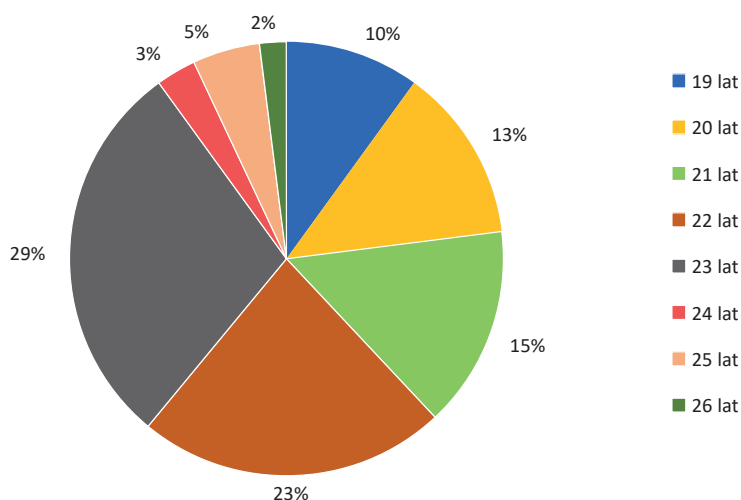
Materiał i metoda

Badania zorganizowano wśród studentów Państwowej Szkoły Wyższej w Białej Podlaskiej. Ich łączna liczba wynosiła 100 osób, wśród których 63% stanowiły kobiety, a 37% mężczyźni (ryc. 1). Badane osoby były w wieku od 19 do 26 lat (ryc. 2). Respondenci byli typowani losowo. Były to osoby studiujące na różnych kierunkach. Badania zrealizowano w roku 2021, na przełomie maja i czerwca. Wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego i technikę ankiety, dzięki której zebrano dane. Ze względów bezpieczeństwa badania przeprowadzono zdalnie, posługując się ankietami w wersji elektronicznej.

Rycina 1. Procentowy udział respondentów z podziałem na płeć

Źródło: opracowanie własne.

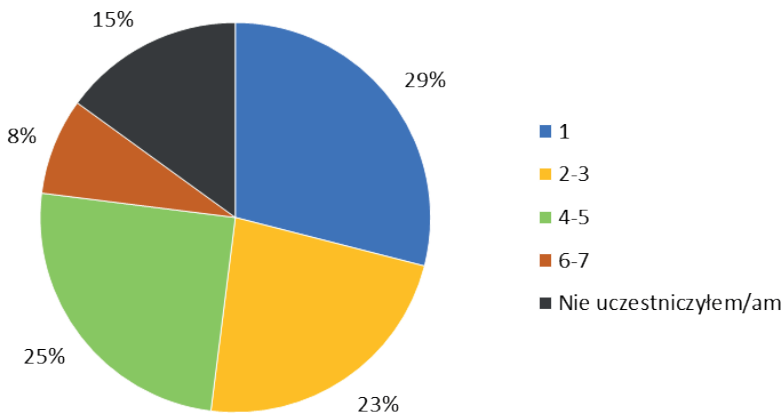
Rycina 2. Wiek badanych

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki

Aktywność turystyczna studentów przed pandemią

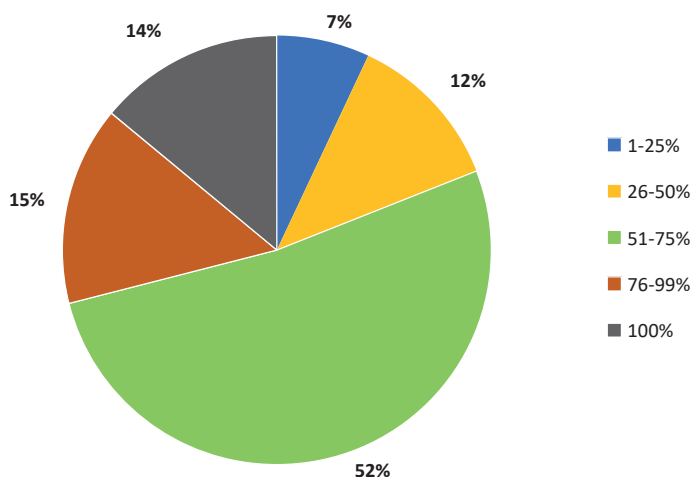
Analiza badań dotyczących aktywności turystycznej studentów PSW przed pandemią COVID-19 wykazała, że blisko jedna trzecia (29%) respondentów podejmowała tego typu aktywność zaledwie raz w roku, a 15% nie podejmowało jej w ogóle. Jedna czwarta studentów (25%) deklarowała podejmowanie aktywności turystycznej od 4 do 5 razy w roku, 23% badanych deklarowało 2-3 wyjazdy rocznie, a 8% od 6 do 7 razy (ryc. 3).

Rycina 3. Uczestnictwo badanych w aktywności turystycznej przed pandemią (ilość wyjazdów w roku)

Źródło: opracowanie własne.

Większość badanych (52%) wskazało na zadowalający, mieszczący się w przedziale od 51 do 75%, poziom satysfakcji w związku z aktywnością turystyczną przed pandemią. Całkowitą satysfakcję zadeklarowało 14% respondentów. Żaden z badanych nie wskazał na brak satysfakcji (ryc. 4).

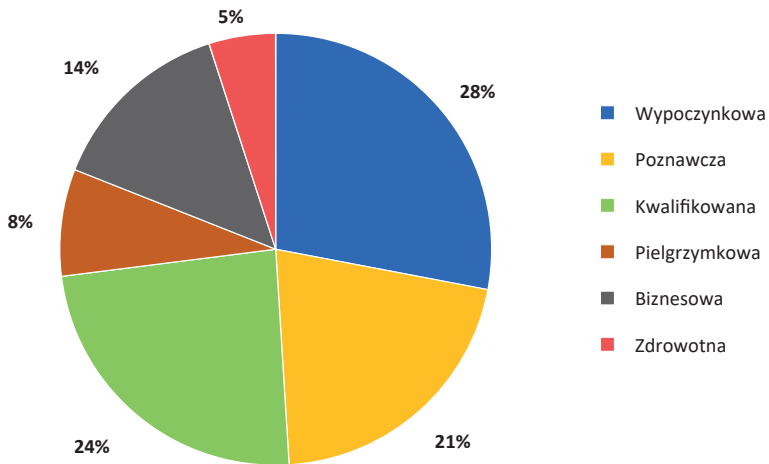

Rycina 4. Poziom satysfakcji z aktywności turystycznej przed pandemią (w %)

Źródło: opracowanie własne.

W związku z faktem, że badani reprezentowali różne kierunki studiów, spytano ich, czy ta zmienna ma wpływ na uczestnictwo w aktywności turystycznej. Zdecydowana większość badanych (70%) stwierdziła, że „nie”. Jednak analiza odpowiedzi respondentów najbardziej aktywnych turystycznie wykazała w tym względzie różnice. Ich zdaniem kierunek studiów znacznie wpływa na aktywność turystyczną. Ponad połowa respondentów (57%) była natomiast zgodna co do faktu, iż jednym z czynników wpływających na aktywność turystyczną w ich przypadku jest pora

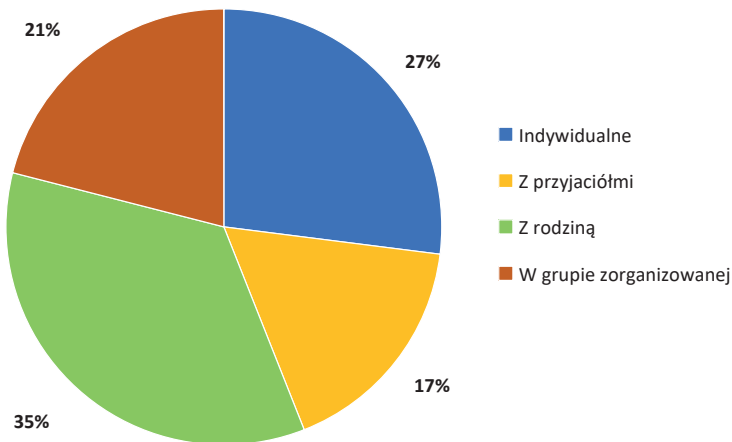
Analiza preferowanych przez respondentów form turystyki wykazała, że przed pandemią badani najczęściej (28%) uczestniczyli w turystyce wypoczynkowej oraz kwalifikowanej (24%). Najrzadziej (5%) deklarowano uczestnictwo w turystyce zdrowotnej (ryc. 5).

Rycina 5. Formy turystyki podejmowane przez badanych przed pandemią

Źródło: opracowanie własne.

Realizując wyjazdy turystyczne respondenci najchętniej podejmowali je w gronie rodzinnym (35%) lub indywidualnie (27%), a także w grupie zorganizowanej (21%) (ryc. 6).

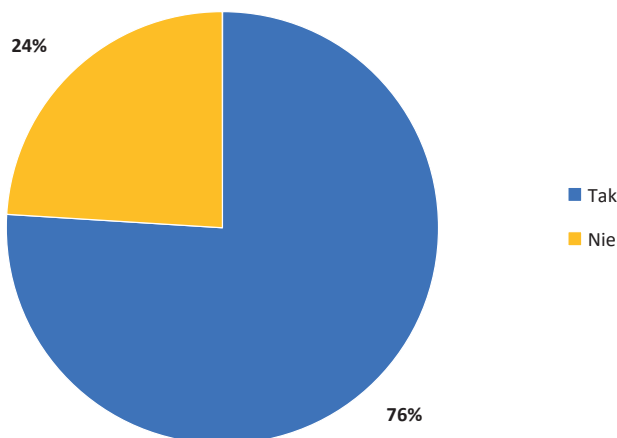
Rycina 6. Preferowane towarzystwo podczas wyjazdów turystycznych przed pandemią

Źródło: opracowanie własne.

Aktywność turystyczna studentów w trakcie pandemii

Badania dotyczące wpływu pandemii na aktywność turystyczną podejmowaną w tym okresie wykazały znaczne różnice w porównaniu do okresu poprzedzającego pandemię.

Aż (76%) respondentów stwierdziło, że pandemia i związane z nią obostrzenia miały wpływ na ich aktywność turystyczną (ryc. 7).

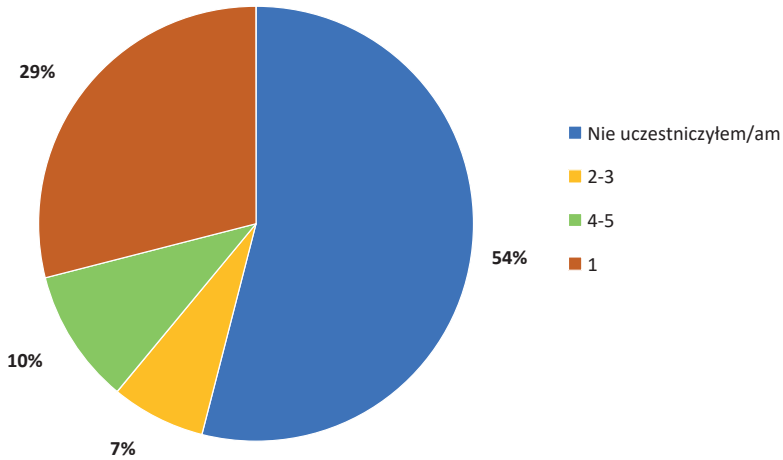

Rycina 7. Wpływ pandemii i obostrzeń na aktywność turystyczną respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Jednym z głównych powodów wskazywanych przez badanych było czasowe zamykanie hoteli i miejsc turystycznych. Respondenci, którzy nie deklarowali wpływu pandemii na ich aktywność turystyczną, tłumaczyli to brakiem wcześniejszych planów turystycznych. Zdecydowana większość badanych (92%) deklarowała, że ich aktywność turystyczna ograniczona jest brakiem możliwości uczestnictwa w ciekawych formach aktywności turystycznej, które byłyby dostępne.

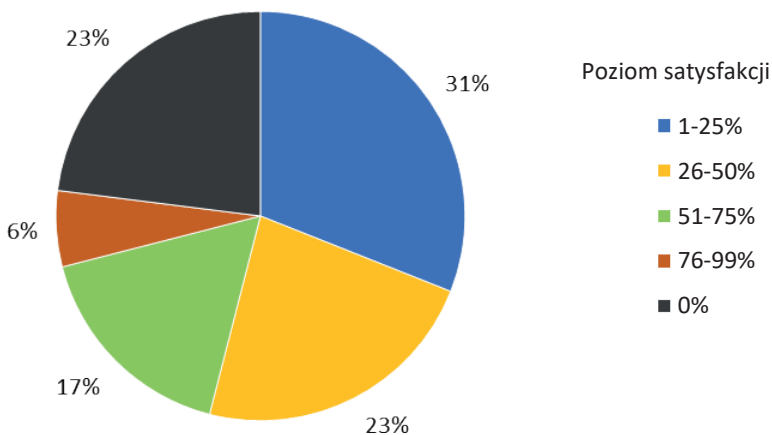
Jak wykazała analiza danych, okres pandemii nie spowodował jednak całkowitego braku aktywności turystycznej respondentów, pomimo, że znacznie ją ograniczył. Analiza danych wykazała, że 29% respondentów podejmowało podczas pandemii aktywność turystyczną 1 raz, 10% badanych deklarowało tego typu aktywność 4-5 razy, a 7% od 2 do 3 razy w okresie pandemii (ryc. 8).

Rycina 8. Uczestnictwo w aktywności turystycznej w czasie pandemii

Źródło: opracowanie własne.

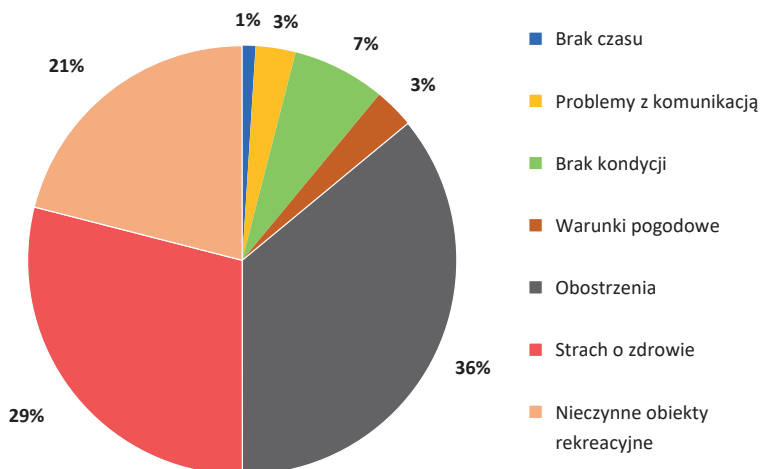
W kolejnym etapie badań podjęto próbę rozpoznania satysfakcji respondentów z podejmowanej w czasie pandemii aktywności turystycznej. Jak wykazały wyniki analizowanych danych żadna osoba nie zadeklarowała pełnej satysfakcji. Zaledwie 23% respondentów wskazało na satysfakcję od 26 do 50%, natomiast 17% respondentów usatysfakcjonowanych było na poziomie 51-75%. Zaledwie u 6% badanych poziom satysfakcji sięgał od 76-99%. Wymownym jest fakt, że największą część badanych (31%) stanowiły osoby deklarujące satysfakcję na poziomie 1-25%, a aż 23% respondentów była zupełnie niesatysfakcjonowana (0% satysfakcji) (ryc. 9).

Rycina 9. Poziom satysfakcji z aktywności turystycznej podejmowanej przez respondentów w okresie pandemii

Źródło: opracowanie własne.

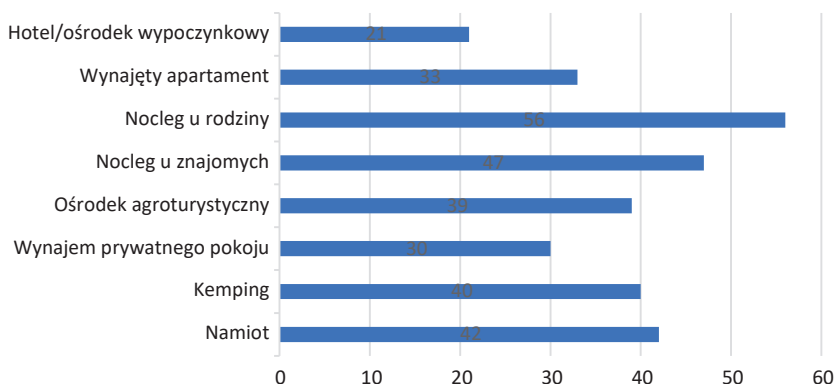
Analiza czynników, które ograniczały aktywność turystyczną badanych wykazała, że wśród trzech najczęściej deklarowanych przez respondentów przeszkód znalazły się obostrzenia, które wskazało 36% respondentów, obawa o zdrowie (29%), oraz nieczynne obiekty rekreacyjne (21%) (ryc.10).

Rycina 10. Czynniki ograniczające aktywność turystyczną w czasie pandemii

Źródło: opracowanie własne.

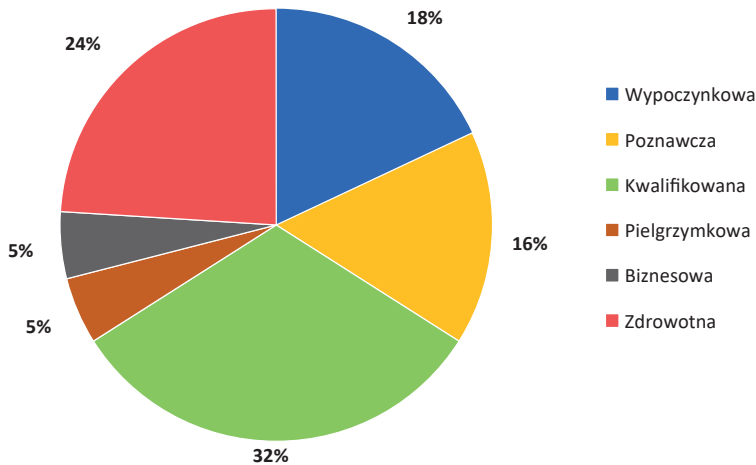
Respondenci zapytani o ocenę bezpieczeństwa możliwości noclegowych w okresie pandemii, za najbezpieczniejsze uznali noclegi u rodziny (56 pkt.). Wysoko oceniono również noclegi u znajomych (47 pkt.), pod namiotem (42 pkt.) i na kempingu (40 pkt.). Za najmniej bezpieczne opcje noclegowe uznali hotel i ośrodek wypoczynkowy (21 pkt.) (ryc. 11).

Rycina 11. Ocena bezpieczeństwa możliwości noclegowych w okresie pandemii (w pkt.)

Źródło: opracowanie własne.

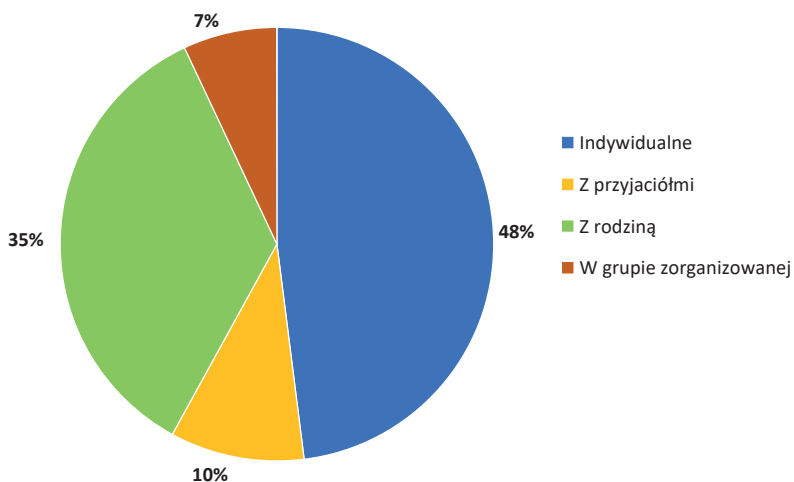
Analiza form turystyki podejmowanych przez respondentów w czasie pandemii pokazała, jak zmieniły się ich preferencje, w porównaniu do okresu poprzedzającego pandemię. Najchętniej podejmowano turystykę kwalifikowaną (32%) i zdrowotną (24%) (ryc. 12).

Rycina 12. Formy turystyki podejmowane przez badanych w czasie pandemii

Źródło: opracowanie własne.

W okresie pandemii badani zmienili również swoje preferencje dotyczące osób, z którymi podejmowali aktywność turystyczną. Dominowały formy realizowane indywidualnie (48%), a ponad jedna trzecia respondentów (35%) deklarowała podejmowanie aktywności turystycznej w gronie rodzinnym (ryc. 13).

Rycina 13. Preferowane towarzystwo podczas wyjazdów turystycznych w czasie pandemii

Źródło: opracowanie własne.

Dyskusja

Zaprezentowane w pracy badania wykazały jak zmieniła się aktywność turystyczna podejmowana przez studentów Państwowej Szkoły Wyższej w Białej Podlaskiej w okresie pandemii, w porównaniu do czasu przed pandemicznego. Analiza badań wykazała drastyczne ograniczenie wyjazdów turystycznych respondentów w okresie pandemii COVID-19. Podobne wnioski wykazały badania Szlachciuka i in. (2022) badających studentów z warszawskich uczelni, ukazujące ogromny wpływ na życie studentów, w tym ich wyjazdy biznesowe, jak również podróże jakie planowali zrealizować w czasie wolnym.

Przedstawione w pracy analizy wykazały także, że poziom satysfakcji z aktywności turystycznej podejmowanej w czasie pandemii był bardzo niski. Tendencję tę potwierdziły także badania przeprowadzone w roku 2020 przez organizację WeWork, które wskazały, że na skutek COVID-19, znacznie spadł deklarowany przez studentów poziom satysfakcji z wszelkiego rodzaju wyjazdów.

Badania wpływu COVID-19 na doświadczenia studentów (ang. „The Impact of COVID-19 on the University Student Experience”) przeprowadzone przez WeWork Organization w roku 2020 wskazały, że ich satysfakcja, związana z wszelkiego rodzaju wyjazdami znacznie spadła. Pierwsze próby badawcze odbyły się wiosną 2020, a następne w październiku 2020 r. i zanotowano spadek satysfakcji o 27%.

Potwierdzenie tendencji spadkowej w okresie pandemicznym jasno przedstawiają dane Głównego Urzędu Statystycznego z roku 2020. Według analiz GUS znacznie spadła liczba osób korzystających z noclegów w hotelach czy ośrodkach wypoczynkowych. W przypadku niektórych województw, spadek wynosił nawet 2/3 w porównaniu do roku 2019.

Podsumowanie i wnioski

Analizy przeprowadzonych badań wykazały, że pandemia COVID-19 miała bardzo duży wpływ na aktywność turystyczną studentów Państwowej Szkoły Wyższej w Białej Podlaskiej (obecnie Akademii Białskiej im. Jana Pawła II). Respondenci charakteryzowali się dużą odpowiedzialnością, co wykazały deklaracje dotyczące bezpieczeństwa i zdrowia, obok czasowego zamykania miejsc wypoczynkowych oraz hoteli, jako jednego z głównych czynników powodujących ograniczanie wyjazdów w czasie pandemii. Pomimo wielu ograniczeń osoby chcące realizować aktywność turystyczną znalazły sposób aby podejmować ją w mniejszym, bardziej zaufanym gronie oraz w nieco innej formie niż w okresie przed pandemicznym. Ograniczone możliwości aktywności turystycznej w czasie pandemii sprawiły, że satysfakcja z realizowanych wyjazdów była znacznie mniejsza niż przed pandemią.

Wnioski:

1. Aktywność turystyczna respondentów w trakcie pandemii była znacznie ograniczona.
2. Według badanych obostrzenia związane z COVID-19, które w największym stopniu wpłynęły na ich uczestnictwo w turystyce to czasowe zamykanie miejsc wypoczynkowych oraz hoteli.
3. Respondenci wykazywali znacznie większą satysfakcję z aktywności turystycznych przed pandemią, niż podczas niej.
4. Badani podczas pandemii preferowali indywidualne wyjazdy turystyczne, decyzje dotyczące aktywności turystycznej podejmowali w trosce o zdrowie i oczekując na lepsze oferty turystyczne po okresie pandemii.

Literatura:

1. Yadav, A., Yadav, A.S. (2022). COVID-19 Pandemic and Tourism Industry: Impact and Reviving strategies. *International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology*, 10(7). <https://doi.org/10.22214/ijraset.2022.45698>

2. Elgharbawy, A., Azrar, A., Hazizi, I.F. (2021). The impact of COVID-19 on the sustainability of the tourism industry. *Journal of Halal Industry & Services*, 4(1), a0000241. <https://doi.org/10.36877/jhis.a0000241>
3. GUS (2020). *Turystyka w Polsce w obliczu pandemii COVID-19*.
4. Karyy, O., Balyk, U., Kara, N. (2021). Tourism Territorial Branding In The Conditions Of The Covid-19 Pandemic (On The Example Of Ukraine And Poland). *Baltic Journal of Economic Studies*, 7(4), s. 91-100.
5. Obłąkowska, K. A. (2022). The tourism sector in Poland on the eve of and in the face of the COVID-19 pandemic. *Sport and Tourism*, 5(2), s. 117-137. <https://doi.org/10.16926/sit.2022.02.07>
6. Szlachciuk, J., Kulykovets, O., Dębski, M., Krawczyk, A., Górka-War-sewicz, H. (2022). How Has the COVID-19 Pandemic Influenced the Tourism Behaviour of International Students in Poland?. *Sustainability*, 14(14), 8480. <https://doi.org/10.3390/su14148480>
7. WeWork (2020). The Impact of COVID-19 on the University Student Ex-perience. Pobrano z: <https://www.wework.com/pl-PL/ideas/research-insights/the-impact-of-covid-19-on-the-university-student-experience>
8. Wojcieszak-Zbierska, M., Jęczyk, A., Zawadka, J., Uglis, J. (2020). Agritourism in the era of the coronavirus (COVID-19): A rapid assess-ment from Poland. *Agriculture*, 10(9), 397. <https://doi.org/10.3390/agriculture10090397>

ISBN 978-83-68103-06-9